

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**QƏBULEDİLƏNLİK MEYARLARI ÜZRƏ
PRAKTİK TƏLİMAT**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**Programmatic Cooperation Framework for
Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova, Ukraine and Belarus**

Bu materialı (və ya onun tərcüməsini) çap olunmuş və ya elektron formada yaymaq istəyən nəşirlərdən və ya təşkilatlardan xahiş olunur ki, əlavə təlimatlar üçün bu poçt ünvanı ilə əlaqə saxlasınlar: publishing@echr.coe.int

© Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 2014

© Avropa Şurası, azərbaycan dilində nəşr, 2017

Bu Təlimat Araşdırmalar Şöbəsi tərəfindən hazırlanıb və Məhkəmə üçün məcburi qüvvəyə malik deyil. Təlimatın birinci nəşri 2009-cü ildə və ikinci nəşri 2011-ci ildə dərc olunub. Bu üçüncü nəşrin əlyazması 1 yanvar 2014-cü ildə yenilənmişdir.

Təlimatı bu saytdan yükləmək olar <www.echr.coe.int> (Case-law – Case-law analysis – Admissibility guide).

Bu nəşr Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üçün Proqram Əməkdaşlığı Çərçivəsində (PCF 2015-2017) Avropa İttifaqının və Avropa Şurasının “Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun Azərbaycanda tətbiqi” Birgə Proqramının vəsaiti hesabına dərc olunub. Nəşrdə ifadə edilən fikirlərə və şərtlərə görə Avropa İttifaqı, Avropa Şurası və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi məsuliyyət daşımır.

Yeni nəşrlər barədə məlumatla Məhkəmənin Twitter hesabından (twitter.com/echrpublication) tanış ola bilərsiniz.

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	7
<i>Ardıcillıq qrafiki "Ərizənin keçdiyi mərhələlər"</i>	9
<i>Məhkəmə tərkibləri tərəfindən işə baxılma ardıcılığını əks etdirən sadələşdirilmiş qrafik</i>	10
GİRİŞ	11
A. Fərdi şikayət	12
1. <i>Müddəanın məqsədi</i>	12
2. <i>Ərizəçi kateqoriyaları</i>	13
(a) <i>Fiziki şəxslər</i>	13
(b) <i>Hüquqi şəxslər</i>	13
(c) <i>Hər hansı fiziki şəxslər qrupu</i>	14
3. <i>Qurban statusu</i>	14
(a) <i>"Qurban" anlayışı</i>	14
(b) <i>Birbaşa qurban</i>	14
(c) <i>Dolay qurban</i>	14
(d) <i>Potensial qurbanlar və actio popularis</i>	16
(e) <i>Qurban statusunun itirilməsi</i>	16
(f) <i>Qurbanın ölümü</i>	18
4. <i>Təmsil edilmə</i>	18
(qər.). <i>Etibarnamənin etibarlılığı ilə əlaqədar olaraq bax:</i>	18
B. Fərdi şikayət hüququnun həyata keçirilməsi azadlığı	19
1. <i>Cavabdeh Dövlətin öhdəlikləri</i>	20
(a) <i>Məhkəmə Reqlamentinin 39-cu Qaydası</i>	20
(b) <i>Faktların müəyyən olunması</i>	21
(c) <i>Araşdırmalar</i>	22
I. QƏBULEDİLMƏZLİYİN PROSESSUAL ƏSASLARI	23
A. Ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməməsi	23
1. <i>Qaydanın məqsədi</i>	23
2. <i>Qaydanın tətbiqi</i>	24
(a) <i>Qaydanın elastikliyi</i>	24
(b) <i>Daxili qaydalara və məhdudiyətlət riayət etmə</i>	24
(c) <i>Bir neçə hüquq müdafiə vasitəsinin mövcudluğu</i>	24
(d) <i>Məhiyyəti üzrə verilmiş şikayət</i>	25
(e) <i>Hüquqi müdafiə vasitələrinin mövcudluğu və uyğunluğu</i>	25
(f) <i>İstifadə edilə bilmə və effektivlik</i>	26
3. <i>Qaydanın tətbiqi ilə bağlı məhdudiyətlər</i>	26
4. <i>Sübutetmə yükünün paylanması</i>	27
5. <i>Prosessual aspektlər</i>	28
6. <i>Yeni hüquq müdafiə vasitələrinin yaradılması</i>	29
B. Altı aylıq müddətə əməl edilməməsi	30
1. <i>Qaydanın məqsədi</i>	30
2. <i>Altı aylıq müddətin başlanma tarixi</i>	31
(a) <i>Yekun qərar</i>	31
(b) <i>Başlangıç nöqtəsi</i>	32
(i) <i>Qərardan xəbərdar olma</i>	32
(ii) <i>Qərarın təhvil verilməsi</i>	32
(iii) <i>Qərarın təhvil verilməməsi</i>	32
(iv) <i>Əlçatan hüquq müdafiə vasitəsinin olmaması</i>	32
(v) <i>Davam edən vəziyyət</i>	33
3. <i>Altı aylıq müddətin başa çatması</i>	33
4. <i>Şikayətin verildiyi tarix</i>	33

(a) Tamamlanmış ərizə forması	33
(b) Etibarnamə.....	33
(c) Göndərilmə tarixi	34
(d) Faks ilə göndərilmə	34
(e) Şikayətin xarakteri.....	34
(f) Sonrakı ərizələr.....	34
5. Xüsusi vəziyyətlər.....	35
(a) Müddət məhdudiyətlərinin yaşamaq, evə hörmət və mülkiyyət hüququ ilə əlaqədar davam edən vəziyyətlərə tətbiqi	35
(b) Konvensiyanın 5 § 3-cü Maddəsinə əsasən, çoxsaylı həbs müddətlərini əhatə edən məhkəmə işlərində altı ay qaydasının tətbiq edilmə şərtləri.....	35
C. Anonim şikayət.....	36
1. Anonim şikayət.....	36
2. Anonim olmayan şikayət	36
D. Mahiyyətə eyni.....	37
1. Mahiyyətə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan	37
2. Mahiyyətə digər beynəlxalq araşdırma və ya nizamlama prosedurunun predmeti olan məsələ ilə eyni.....	38
(a) Məhkəmə işlərinin oxşarlığının qiymətləndirilməsi	38
(b) "Digər beynəlxalq araşdırma və ya nizamlama proseduru" anlayışı.....	39
E. Müraciət hüququndan sui-istifadə.....	39
1. Ümumi anlayış	39
2. Məhkəməni yanılma	39
3. Təhqiramiz sözlərdən istifadə	40
4. Dostcasına həll prosesinin məxfiliyi prinsipinin pozulması	41
5. Açıq-aşkar usandırmaq məqsədi daşıyan və hər hansı real məqsədə xidmət etməyən ərizə.....	41
6. Digər hallar	42
7. Cavabdeh hökumət tərəfindən qəbul edilməli olan yanaşma	42
II. QƏBULEDİLMƏZLİYİN MƏHKƏMƏNİN YURİSDİKSİYASI İLƏ BAĞLI ƏSASLARI	42
A. Ratione personae uyğunsuzluq.....	42
1. Prinsiplər	43
2. Yurisdiksiya.....	43
3. Məsuliyyət və aid edilə bilmə	44
4. Konvensiya İştirakçısı Dövlətlərin beynəlxalq təşkilatlara üzvlükləri ilə əlaqədar hərəkət və hərəkətsizliklərə görə mümkün məsuliyyəti	45
B. Ratione loci uyğunsuzluq.....	47
1. Prinsiplər	47
2. Xüsusi hallar	48
C. Ratione temporis uyğunsuzluq	48
1. Ümumi prinsiplər.....	48
2. Bu prinsiplərin tətbiqi.....	49
(a) Konvensiyanın ratifikasiyası və ya Konvensiya institutlarının yurisdiksiyasının qəbul edilməsi ilə bağlı həlledici tarix	49
(b) Qüvvəyə minmə və ya bəyanatdan əvvəl və ya sonra meydana gəlmiş anlıq faktlar.....	50
3. Xüsusi vəziyyətlər.....	51
(a) Davam edən pozuntular	51
(b) Həlledici tarixdən əvvəl meydana gəlmiş itkin düşmə hallarının araşdırılması üçün "davam edən" prosessual öhdəlik.....	52

(c) 2-ci Maddə çərçivəsində ölümlə bağlı təhqiqatın aparılması üzrə prosesual öhdəlik: Məhkəmənin zaman yurisdiksiyasından kənar faktlarla əlaqədar prosedurlar.....	52
(d) Əvvəlki faktların nəzərə alınması	53
(e) Davam edən icraatlar və ya həbs.....	53
(f) Səhvən məhkum edilməyə görə kompensasiya hüququ	54
D. Ratione materiae uyğunsuzluq	54
1. "Mülki hüquq və vəzifələr" anlayışı	55
(a) 6 § 1-ci Maddənin tətbiq edilə bilməsi üçün ümumi tələblər	55
(b) "Mübahisə" termini	55
(c) Milli hüquq sistemində sübut edilə bilən hüququn mövcudluğu.....	56
(d) Hüququn "mülki" xarakteri	58
(e) Hüququn xüsusi xarakteri: maddi aspekt	58
(f) Digər mübahisə növlərinə tətbiq edilə bilməsi	59
(g) İstisna edilən məsələlər.....	60
(h) 6-cı Maddənin əsas məhkəmə proseslərindən başqa məhkəmə proseslərinə tətbiq edilə bilməsi.....	61
2. "Cinayət ittihamı" anlayışı.....	62
(a) Ümumi prinsiplər	63
(b) Ümumi prinsiplərin tətbiqi.....	64
(i) İntizam icraatı	64
(ii) İnzibati, vergi, gömrük, maliyyə məsələləri və rəqabət haqqında qanunla bağlı icraatlar.....	65
(iii) Siyasi məsələlər	66
(iv) Ölkədən çıxarılma və ekstradisiya.....	66
(v) Cinayət mühakimə icraatının müxtəlif mərhələləri, köməkçi icraatlar və müşayiət edici hüquqi müdafiə vasitələri	67
(c) Konvensiyanın digər Maddələri və ya Protokolları ilə əlaqəsi	68
3. "Şəxsi həyat" və "ailə həyatı" anlayışları	69
(a) 8-ci Maddənin tətbiq dairəsi.....	69
(b) "Şəxsi həyat" sferası.....	69
(i) Fiziki, psixoloji və ya mənəvi bütövlük	69
(ii) Şəxsi həyatın gizliliyi.....	71
(iii) Şəxsi kimlik	72
(c) "Ailə həyatı" sferası.....	73
(i) Valideyn olmaq hüququ	74
(ii) Uşaqlarla əlaqədar.....	74
(iii) Cütlüklərlə bağlı.....	75
(iv) Digər münasibətlərlə bağlı	76
(v) Maddi maraqlar	76
4. "Ev" və "yazışma" anlayışları.....	76
(a) 8-ci Maddənin tətbiq dairəsi.....	77
(b) "Ev" anlayışının əhatə dairəsi	77
(c) "Ev" anlayışı altına düşən hallar	78
(d) "Yazışma" anlayışının əhatə dairəsi	79
(e) Müdaxiləyə dair nümunələr	80
5. "Əmlak" anlayışı.....	81
(a) Müdafiə olunan əmlak	81
(b) Müstəqil mənə.....	81
(c) Mövcud əmlak.....	82
(d) İddialar və borclar.....	82
(e) Əmlakın restitusiyası.....	83
(f) Gələcək gəlir.....	83
(g) Peşə ilə bağlı müştəri çevrəsi	83
(h) Biznes lisenziyaları	84
(i) İnflyasiya	84
(j) Əqli mülkiyyət	84
(k) Şirkət səhmləri.....	84
(l) Sosial təminat müavinətləri	84
III. MAHİYYƏTLƏ BAĞLI QƏBUL EDİLMƏZLİK	85
A. Açıq-aşkar əsassız	85
1. Ümumi giriş	85

2. “Dördüncü instansiya”.....	86
3. Aydın və ya aşkar şəkildə pozuntunun olmaması.....	87
(a) Hər hansı özbaşnalıq və ədalətsizlik əlamətinin görünməməsi.....	88
(b) Qarşıya qoyulan məqsəd və vasitələr arasında qeyri-mütənasibliyin görünməməsi.....	88
(c) İşin mahiyyəti ilə bağlı digər nisbətən sadə məsələlər	89
4. Əsaslandırılmamış şikayətlər: sübutun olmaması	90
5. Qarışıq və uydurma şikayətlər	91
B. Əhəmiyyətli zərərin olmaması	91
1. Yeni meyarın tarixçəsi.....	91
2. Tətbiq dairəsi	92
3. Ərizəçinin əhəmiyyətli zərəərə məruz qalıb-qalmaması.....	92
(a) Əhəmiyyətli maddi zərərinin olmaması	93
(b) Əhəmiyyətli maddi zərər	94
(c) Əhəmiyyətli qeyri-maddi zərərin olmaması	95
(d) Əhəmiyyətli qeyri-maddi zərər.....	96
4. İki təminat müddəası	97
(a) İnsan hüquqlarına hörmət prinsipinin işin mahiyyəti üzrə araşdırılmasını tələb edib- etməməsi.....	97
(b) İşin yerli məhkəmə tərəfindən lazımınca araşdırılıb-araşdırılmaması.....	98
İSTİNAD EDİLƏN İŞLƏRİN SİYAHISI	100

ÖN SÖZ

Fərdi şikayət hüququ Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının fərqləndirici xüsusiyyəti və ən böyük nailiyyətidir. İnsan hüquqlarının pozulduğunu düşünən fiziki şəxslər Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə şikayət vermək imkanına malikdirlər. Lakin Konvensiyada müəyyən olunmuş, məhkəmə işinin baxılmasından əvvəl ödənməli olan vacib qəbul edilənlik tələbləri mövcuddur. Məsələn, ərizəçilər ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrini tükəndirmiş olmalı, şikayətlərini ölkədaxili yekun qərarın verildiyi tarixdən sonra altı ay müddətində təqdim etməlidirlər.

1 noyabr 2014-cü il tarixinə olan məlumata görə, Məhkəmə tərkiblərindən biri tərəfindən baxılmağı gözləyən 78,000-ə yaxın ərizə var idi. Son üç il ərzində Məhkəmənin işlərinin siyahısı 50%-ə yaxın azalsa da, bu, yenə də beynəlxalq məhkəmə qarşısına çıxarılaçaq işlərin çox əhəmiyyətli sayda olduğunu əks etdirir və Konvensiyada mühafizə edilən ərizə hüququnun effektivliyi üçün təhlükə təşkil etməyə davam edir. Təcrübədən bilirik ki, məhkəmə işlərinin böyük əksəriyyəti (2013-cü ildə 92%-i) Məhkəmə tərəfindən qəbul ediləməzlik meyarlarından biri əsasında rədd ediləcək. Belə işlərə rədd edilmədən əvvəl hüquqşünaslar və hakimlər tərəfindən baxılmalıdır. Beləliklə, onlar Məhkəmənin işlər siyahısında yüklənmə yaradır və qəbul edilənlik tələblərinin ödəndiyi, daha çox diqqətəlayiq və daha ciddi insan hüquqları pozuntularına aid məhkəmə işlərinin baxılmasına maneə törədirlər.

Həm təcrübədən, həm də yuxarıda qeyd edilən statistikadan məlumdur ki, fiziki şəxs olan ərizəçilərin əksəriyyəti qəbul edilənlik tələbləri haqqında yetərli biliyə malik deyillər. Və görünür, bu hal çoxsaylı hüquq məsləhətçilərinə və ya hüquq sahəsində çalışanlara da aiddir. Məhkəmədə islahat məsələsinə həsr olunmuş İnterlaken Konfransında Avropa Şurasına üzv-Dövlətlər bu problemi düzgün müəyyən etmiş və "İştirakçı Dövlətləri və Məhkəməni potensial ərizəçilərə Konvensiya və Məhkəmənin presedent hüququ, xüsusilə ərizənin verilməsi proseduru və qəbul edilənlik meyarları haqqında hərtərəfli və obyektiv məlumatın verilməsini təmin etməyə" (19 fevral 2010-cu il tarixli İnterlaken Bəyannaməsinin 6-cı bəndi) çağırırlar.

Məhkəmənin bu çağırışa cavabı qəbul edilənliklə bağlı qaydaları və presedent hüququnu aydın şərh edən Qəbul edilənlik Meyarları haqqında Praktiki Təlimatı hazırlamaq olmuşdur. Onun məqsədi hüquqşünasların öz müştərilərinə Məhkəmə qarşısında qəbul edilən məhkəmə işi qaldırmaq şansı haqqında düzgün məsləhət verməsinə imkan yaratmaq və açıq-aşkar qəbul ediləməz olmasına baxmayaraq təqdim olunan iddiaların sayını azaltmaqdır. Bu Təlimatın əvvəlki nəşrləri iyirmidən çox dilə tərcümə edilib və həm milli səviyyədə, həm də Məhkəmənin veb-saytında onlayn rejimdə əldə edilə bilər. Bunu mümkün edən bütün hökumətlərə və digər tərəfdaşlara təşəkkür etmək, həmçinin onları bu üçüncü nəşri tərcümə etməyə və yaymağa təşviq etmək istədim.

Məhkəmə Reqlamentinin Məhkəməyə müraciət üçün daha ciddi şərtlər müəyyən edən 47-ci yeni Qaydası 1 yanvar 2014-cü ildə qüvvəyə minmişdir. Reqlamentə edilən bu düzəliş yeni Praktiki Direktiv ilə birlikdə ərizənin imtina ediləcəyini, yoxsa məhkəmə tərkiblərindən birinə həvalə ediləcəyini müəyyən edən iki əsas dəyişiklik təqdim etmişdir. Bunlar ilk növbədə tam doldurulmalı və bütün müvafiq köməkçi sənədlərin surətləri ilə müşayiət ediləməli olan yeni sadələşdirilmiş ərizə formasına aiddir ki, buna əməl edilmədikdə şikayətə baxılmır. İkincisi,

ərizə forması və ya məhkəmə işinin materialları altı aylıq müddət bitdikdən sonra tamamlandıqda bir qayda olaraq iş vaxtında təqdim olunmaması səbəbindən rədd edilir.¹

Potensial ərizəçilərin və/və ya onların nümayəndələrinin ərizənin təqdim olunmasının yeni şərtlərindən xəbərdar edilməsi üçün Məhkəmə Konvensiyanın İştirakçısı olan bütün Dövlətlərin rəsmi dillərində informasiya materiallarının həcmi genişləndirmişdir. Materiallara interaktiv yaddaş siyahısı, qəbuledilənlik meyarlarını və ərizənin düzgün doldurulması qaydasını izah edən videolar daxildir. Bundan əlavə, Məhkəməyə müraciət etmək istəyən hər kəs üçün faydalı məlumat təmin edən veb-səhifələr bütün İştirakçı Dövlətlərin dillərində istifadəyə tam açıqdır. Həmçinin Avropa Vəkillər Kollegiyası və Hüquq Birlikləri Şurası (CCBE) tərəfindən bu yaxınlarda nəşr edilən bələdçi Sual-Cavab kitabçasını da qeyd etmək istərdim.

Nəhayət, vacib məqamlardan biri də budur ki, Məhkəmənin 2012-ci ildə başladığı tərcümə proqramı nəticəsində 12,000-dən artıq presedent hüquq sənədinin otuza yaxın (ingilis və fransız dillərindən əlavə) dilə tərcüməsi HUDOC məlumat bazasına yerləşdirilmişdir. Hazırda tərcümə edilmiş məhkəmə işlərindən bəzilərinə Məhkəmənin qəbuledilənlik məsələləri ilə bağlı irəli sürdüyü əhəmiyyətli əsaslandırma daxildir. Məhkəmə işləri HUDOC-da bir və ya daha artıq qəbuledilənlik meyarları ilə əlaqədar açar sözlər vasitəsilə axtarıla bilər.

Başqaları ilə yanaşı, hüquqşünaslar və məsləhətçilər Məhkəməyə gedən yolun Konvensiyada müəyyən olunan qəbuledilənlik meyarlarını, eləcə də yuxarıda qeyd olunan prosedur şərtlərini ödəyən bütün fərdlərin üzünə açıq olmasının təmin edilməsinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Son illərdə həllini gözləyən işlərin sayı əhəmiyyətli dərəcədə azalsa da, Məhkəməyə hələ də müxtəlif tələblərə cavab vermədiyinə görə ümumiyyətlə təqdim edilməməli olan həddən artıq ərizə daxil olur. Bu sahədə fəaliyyət göstərən şəxslər iddia qaldırmaq barədə qərar qəbul etməmişdən əvvəl bu Praktiki Təlimatı ətraflı öyrənməlidirlər. Beləliklə, onlar Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının effektivliyinə mühüm töhfə vermiş olurlar.

Bu Təlimatın üçüncü nəşrini ingilis və fransız dillərində belə cazibədar formatda buraxdığına görə Wolf Legal Publishers-ə rəsmi olaraq təşəkkürümü bildirmək istərdim. Hüquq daim inkişaf etdiyindən və yararlılığı təsdiq olunduğundan, bu Təlimatın çoxsaylı gələcək nəşrlərinin işiq üzü görəcəyindən şübhəm yoxdur.

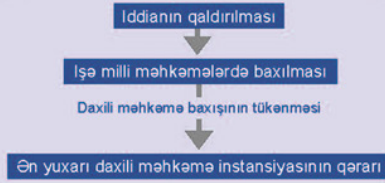
Strasburq, noyabr 2014-cü il

Dean Spielmann, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Sədri

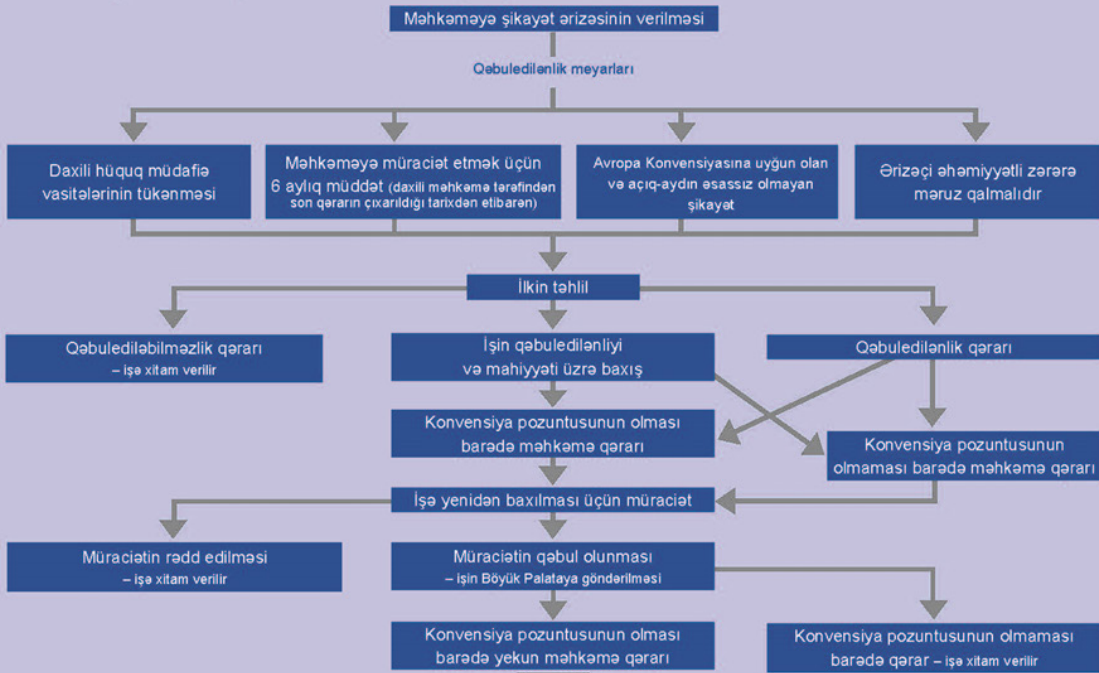
¹ Ərizənin təqdim edilməsi üçün altı aylıq müddət Konvensiyanın 15 sayılı Protokolu qüvvəyə mindikdən sonra dörd aya enəcək.

Şikayət ərizəsinin keçdiyi yol

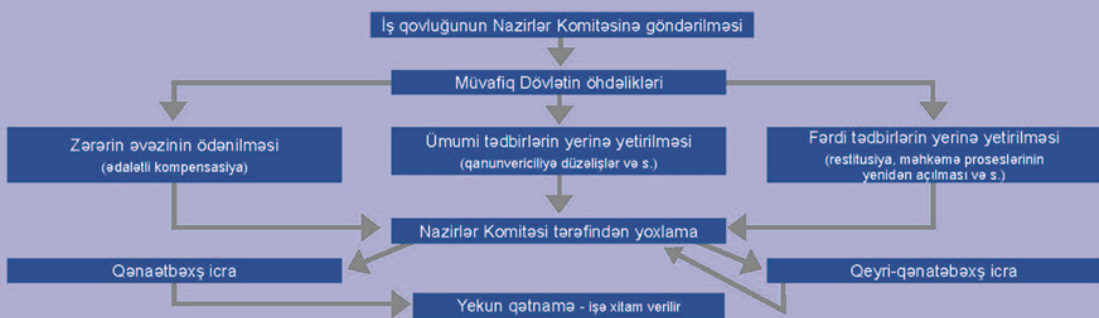
Milli səviyyədə məhkəmə araşdırmaları

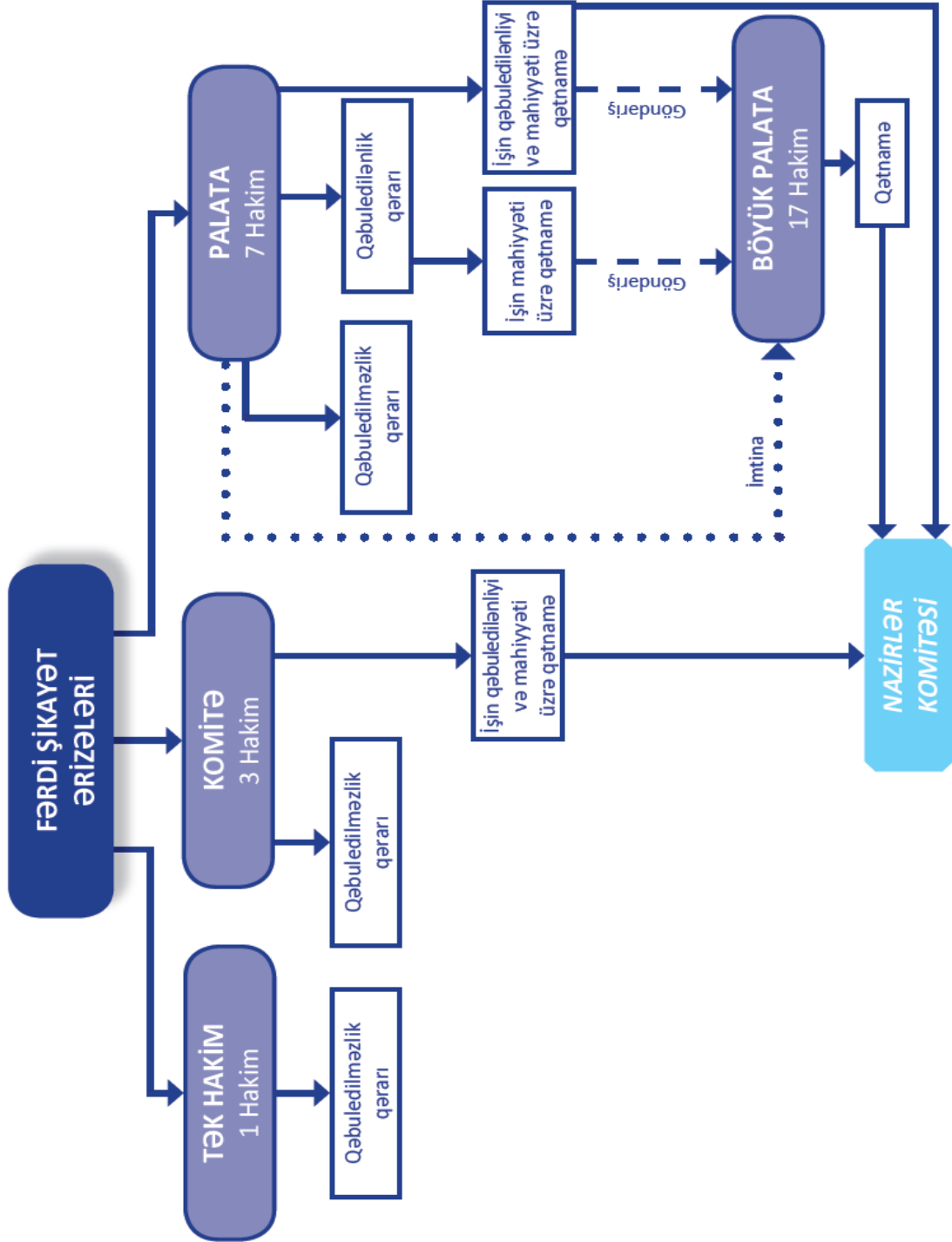
İşə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində baxılması

Qərarın icrası

Məhkəmə tərkiblərinin şikayətlərə baxma üzrə sadələşdirilmiş struktur sxemi

GİRİŞ

1. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının (bundan sonra "Konvensiya") yaratdığı fundamental hüquq və azadlıqların qorunması sistemi subsidiarlıq prinsipinə əsaslanır. Bu sistemin tətbiqinin təmin edilməsi vəzifəsi ilk növbədə Konvensiyanın iştirakçısı olan Dövlətlərin üzərinə düşür; Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (bundan sonra "Məhkəmə") yalnız Dövlətlər öz öhdəliklərini yerinə yetirə bilmədikdə müdaxilə etməlidir.

Strasburq tərəfindən nəzarət əsasən Konvensiyanın iştirakçısı olan Dövlətlərin yurisdiksiyası altında olan hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxs tərəfindən Məhkəməyə təqdim olunan fərdi ərizələrlə hərəkətə gətirilir. Buna görə də potensial ərizəçilərin bazası çox genişdir: böyük Avropanın səkkiz yüz milyon sakinindən, Avropada yaşayan və ya tranzit keçid həyata keçirən üçüncü ölkə vətəndaşlarından əlavə, milyonlarla assosiasiya, fond, siyasi partiya, şirkət və sair mövcuddur (üstəlik, Konvensiya iştirakçısı olan Dövlətlər tərəfindən müvafiq ərazilərindən kənarında həyata keçirilən eksterritorial hərəkətlər nəticəsində bu Dövlətlərin yurisdiksiyası altına düşən şəxslər də vardır).

Artıq neçə ildir ki, müxtəlif amillərlə əlaqədar olaraq Məhkəmə fərdi ərizələrlə yüklənmişdir (31 dekabr 2013-cü ilə olan məlumata görə, 99,900-dən artıq ərizə baxılmaq üçün növbə gözləyirdi). Lakin Konvensiyada müəyyən edilən qəbuledilənlik meyarlarından birinə cavab vermədiyinə görə bu ərizələrin böyük əksəriyyətinin (95%-dən çoxu) mahiyyəti üzrə baxılmasından imtina edilmişdir. Bu vəziyyət iki səbəbdən məyusedicidir. Birincisi, hər bir ərizəyə cavab vermək tələb olunduğundan, Məhkəmənin mahiyyəti üzrə baxılmağı tələb edən işlərə əgəlabatan vaxt çərçivəsində baxmasının və cəmiyyətin real fayda əldə etməsinin qarşısı alınır. İkincisi, çox vaxt illərlə gözlədikdən sonra on minlərlə ərizəçilərin iddiası qaçılmaz olaraq rədd edilir.

2. Konvensiyanın iştirakçısı olan Dövlətlər, həmçinin Məhkəmə və onun Katibliyi daim bu problemin aradan qaldırılması və ədalət mühakiməsinin effektiv həyata keçirilməsi üçün yollar axtarmışlar. Ən nəzərəçarpan tədbirlərdən biri Konvensiyanın 14 sayılı Protokolunun qəbul edilməsi olmuşdur. Bu protokol, başqa amillərlə yanaşı qəbuledilən olmadığı aşkar olan ərizələrə üç hakimdən ibarət komitə tərəfindən deyil, hakim olmayan məruzəçilərin yardımı ilə bir hakim tərəfindən baxılmasını təmin edir. 1 iyun 2010-cu ildə qüvvəyə minən 14 sayılı Protokol həmçinin ərizəçinin məruz qaldığı zərərin dərəcəsi ilə əlaqədar yeni qəbuledilənlik meyarı təqdim etmişdir ki, onun da məqsədi əhəmiyyətli zərəre məruz qalmamış şəxsləri ərizə verməkdən çəkindirməkdir.

19 fevral 2010-cu ildə Avropa Şurasına üzv olan, Konvensiya çərçivəsində öhdəlik daşıyan qırx yeddi Dövlətin nümayəndələri Məhkəmənin gələcəyini, xüsusən qəbuledilməz ərizələrin sayının çoxluğundan irəli gələn məhkəmə işi yükünü müzakirə etmək üçün İsveçrənin İnterlaken şəhərində görüşmüşlər. Təntənəli bəyannamə ilə onlar Məhkəmənin fundamental hüquq və azadlıqların qorunması baxımından Avropa sistemində oynadığı mərkəzi rolu bir daha təsdiq etmiş və fərdi şikayət prinsipini mühafizə etmək şərtilə onun effektivliyini artırmaq üçün öhdəlik götürmüşlər.

Qısa, orta və uzunmüddətli perspektivdə Konvensiya mexanizminin əlverişliliyinin təmin olunması ehtiyacı İzmir və Braytonda müvafiq olaraq 2011 və 2012-ci illərdə keçirilən növbəti konfranslarında qəbul edilən bəyannamələrdə təkrar vurğulanmışdır.

3. Potensial ərizəçilərin ərizənin verilməsi proseduru və qəbuledilənlik meyarları haqqında ətraflı və obyektiv məlumatla təmin edilməsi ideyası İnterlaken bəyannaməsinin C-6 (a) və (b) yarımbəndlərində açıq ifadə edilir. Fərdi şikayətlərin qəbuledilənlik şərtləri haqqında bu praktik təlimata da eyni kontekstdə baxılmalıdır. O, birincisi, işin mahiyyəti üzrə qərarın çıxarılması ehtimalı olmayan ərizələrin sayının mümkün qədər azaldılması, ikincisi, mahiyyəti üzrə baxılmağı tələb edən ərizələrin qəbuledilənlik testindən keçməsinə təmin etmək məqsədilə qəbul edilənlik şərtlərinin daha aydın və ətraflı mənzərəsini təqdim etmək üçün

nəzərdə tutulub. Hazırda bu testdən keçən işlərin əksəriyyətinin qəbuledilənliyi və mahiyyəti eyni vaxtda nəzərdən keçirilir, bu isə proseduru sadələşdirir və sürətləndirir.

Bu sənəd əsas etibarilə hüquq sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslərə, xüsusən ərizəçiləri Məhkəmə qarşısında təmsil etməli olacaq hüquqşünaslara ünvanlanır.

Konvensiyanın 34-cü Maddəsində (fərdi şikayətlər) və 35-ci Maddəsində (qəbuledilənlik şərtləri) irəli sürülən qəbuledilənlik meyarları Məhkəmənin presedent hüququ kontekstində nəzərdən keçirilir. Təbii ki, altı aylıq vaxt limiti və müəyyən dərəcədə ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükədilməsi kimi bəzi anlayışlara, demək olar, *ad infinitum* (sonsuzluğa qədər) təhlil edilə biləcək "açıq-aşkar əsassızlıq" və ya Məhkəmənin işin predmeti ilə bağlı (*ratione materiae*) və ya şəxslə bağlı (*ratione personae*) yurisdiksiyası kimi anlayışlarla müqayisədə daha asan tərif verilir. Bundan əlavə, ərizəçilər bəzi Maddələrə digərlərinə nisbətən daha çox istinad edirlər və bəzi Dövlətlər Konvensiyanın bütün əlavə Protokollarını ratifikasiya etməyiblər, bəziləri isə müəyyən müddələrin tətbiq dairəsi ilə bağlı qeyd-şərtlər ediblər. Nadir Dövlətlərarası şikayət halları nəzərə alınmayıb, çünki onlar olduqca fərqli yanaşma tələb edir. Bu səbəbdən, bu təlimat müfəssəl məzmununa iddia etmir və diqqəti ən geniş yayılmış ssenarilər üzərində cəmləyir.

4. Bu təlimat Məhkəmənin Hüquqi Konsultasiya Şöbəsi tərəfindən hazırlanıb və qəbuledilənlik meyarlarının buradakı təfsiri Məhkəmə üçün heç bir öhdəlik yaratmır. O, müntəzəm olaraq yenilənəcək. O, fransız və ingilis dillərində hazırlanıb və əleyhinə daha çox iddia qaldırılan ölkələrin rəsmi dillərinə üstünlük verilməklə, bəzi başqa dillərə tərcümə olunacaq.

5. Fərdi şikayət və qurban statusu anlayışlarına tərif verildikdən sonra, təlimatda qəbuledilməzlik üçün prosessual əsaslara (I), Məhkəmənin yurisdiksiyası ilə bağlı əsaslara (II) və işin mahiyyəti ilə əlaqədar əsaslara (III) nəzər salınacaq.

A. Fərdi şikayət

Maddə 34 – Fərdi şikayətlər

"Məhkəmə istənilən fiziki şəxsdən, qeyri-hökumət təşkilatından və ya ayrı-ayrı fiziki şəxslər qrupundan, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən birinin onun bu Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozmasının qurbanı olduğunu iddia edən şikayətlər qəbul edə bilər. ..."

1. Müddəanın məqsədi

6. Fərdi şikayət hüququna zəmanət verən 34-cü Maddə real olaraq fərdlərə beynəlxalq səviyyədə məhkəmə iddiası qaldırmaq hüququ verir. O həmçinin Konvensiya sisteminin effektivliyinin fundamental zəmanətlərindən biri - insan hüquqlarının qorunması "mexanizminin əsas elementlərindən" biridir (*Mamatkulov və Askarov Türkiyəyə qarşı* [BP],² § 100 və 122; *Loizidu Türkiyəyə qarşı* (ilkin etirazlar), § 70).

7. Canlı alət kimi Konvensiya hazırkı şərait nəzərə alınmaqla təfsir edilməlidir. Bununla əlaqədar olaraq formalaşmış presedent hüququ həm də 34-cü Maddə kimi prosessual normalara tətbiq olunur (elə orada:, § 71).

². Hiperlinklər Məhkəmə tərəfindən çıxarılmış qərar və ya qəraradların ingilis və ya fransız (Məhkəmənin iki rəsmi dili) dilindəki orijinal mətninə və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Komissiyasının qərar və hesabatlarına keçid təmin edir. Əksi göstərilmədiyi halda, bütün istinadlar Məhkəmənin hər hansı Palatası tərəfindən mahiyyəti üzrə verilən qərarlara aiddir. "(Qər.)" qısaltması istinadın Məhkəmənin qəraradına olduğunu, "[BP]" iş Böyük Palata tərəfindən baxıldığını bildirir.

8. Konvensiyanın 34-cü Maddəsinə istinad edə bilmək üçün ərizəçi iki şərtə cavab verməlidir: 34-cü Maddədə adı çəkilən ərizəçi kateqoriyalarından birinə aid olmalıdır və Konvensiyanın şərtlərindən birinin pozulmasının qurbanı olduğunu sübuta yetirə bilməlidir (*Vallianatos və başqaları Yunanıstana qarşı* [BP], § 47).

2. Ərizəçi kateqoriyaları

(a) Fiziki şəxslər

9. İddia olunan hüquq pozuntusu, Konvensiyanın 1-ci Maddəsinə (*Van der Tanq İspaniyaya qarşı*, §53) uyğun olaraq, aidiyyəti ölkənin yurisdiksiyası çərçivəsində baş verdikdə, milliyyətindən, yaşayış yerindən, mülki statusundan, vəziyyətindən və ya hüquq qabiliyyətindən asılı olmayaraq hər hansı şəxs Konvensiyanın İştirakçı Dövlətə qarşı təmin etdiyi müdafiədən yararlanma bilər. Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş ana üçün bax: *Skozzari və Cunta İtaliyaya qarşı* [BP], § 138; yetkinlik yaşına çatmayan şəxs üçün bax: *A Birləşmiş Krallığa qarşı*; himayəçisinin razılığı olmadan hüquq qabiliyyəti olmayan şəxs üçün bax: *Tsehentner Avstriyaya qarşı*, §§ 39 və sonrakı paraqraflar.

10. Ərizələr yalnız yaşayan şəxslər və ya onların adından verilə bilər; vəfat etmiş şəxs şikayət verə bilməz (*Aizpurua Ortiz və başqaları İspaniyaya qarşı*, § 30; *Dvorjaček və Dvorjačkova Slovakiyaya qarşı*, § 41), hətta nümayəndə vasitəsilə belə (*Kaya və Polat Türkiyəyə qarşı* (qər.); *Çobanu Rumıniyaya qarşı* (qər.)).

(b) Hüquqi şəxslər

11. Konvensiya və Protokollarda müəyyən edilmiş hüquqlarının üzv Dövlət tərəfindən pozulmasının qurbanı olduğunu iddia edən hüquqi şəxs yalnız Konvensiyanın 34-cü Maddəsinə əsasən "qeyri-hökumət təşkilatı" olduqda, Məhkəmə qarşısında iddia qaldırmaq hüququna malikdir.

12. 34-cü Maddəyə əsasən, "qeyri-hökumət təşkilatlarından" fərqli olaraq, "hökumət təşkilatları" termini yalnız Dövlətin mərkəzi orqanlarına deyil, həmçinin mərkəzi orqanlara münasibətdə müstəqil olub-olmadıqlarından asılı olmayaraq "dövləti funksiya" həyata keçirən mərkəzsizləşdirilmiş hakimiyyət orqanlarına şamil edilir; analoji olaraq bu termin heç biri 34-cü Maddə çərçivəsində ərizə vermək hüququna malik olmayan (bax: *Döşemealtı Belediyesi Türkiyəyə qarşı* (qər.)) yerli və regional hakimiyyət orqanlarına (*Radio France və başqaları Fransaya qarşı* (qər.), § 26), bələdiyyəyə (*Ayuntamiento de Mula İspaniyaya qarşı* (qər.)) və ya bələdiyyənin dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsində iştirak edən hissəsinə (*Antilya bələdiyyə rayonu Fransaya qarşı* (qər.)) aid edilir

13. "Hakimiyyət orqanı" kateqoriyasına hakimiyyət səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsində iştirak edən və ya hökumətin nəzarəti altında ictimai xidmət göstərən hüquqi şəxslər daxildir. Ərazi hakimiyyət orqanı xaricində verilən hər hansı hüquqi şəxsin bu kateqoriyaya aid olub-olmadığının müəyyən edilməsi üçün onun hüquqi statusu, müvafiq olduqda, bu statusun ona verdiyi hüquqlar, eləcə də yerinə yetirdiyi fəaliyyətin xarakteri, fəaliyyətin yerinə yetirildiyi kontekst və onun hakimiyyət orqanları qarşısında müstəqillik dərəcəsi nəzərə alınmalıdır (*Radio France və başqaları Fransaya qarşı* (qər.) § 26; *Kotov Rusiyaya qarşı* [BP], § 93). Hər hansı hakimiyyət səlahiyyəti həyata keçirməyən publik hüquqi şəxs üçün bax: *Müqəddəs Monastırlar Yunanıstana qarşı*, § 49; *Radio France və başqaları Fransaya qarşı* (qər.) §§ 24-26; *Österrayxışer Rundfunk Avstriyaya qarşı* (qər.). Dövlət qarşısında yetərli institusional və funksional müstəqilliyə malik dövlət şirkətləri üçün bax: *İran İslam Respublikası Gəmiçilik şirkəti Türkiyəyə qarşı*, §§ 80-81; *Ukraine-Tyumen Ukraynaya qarşı*, §§ 25-28; *Unédic Fransaya qarşı*, §§ 48-59 və əksinə *Zastava It Turs*

Serbiyaya qarşı (qər.); *Dövlət Holding Şirkəti Luganskvugillya Ukraynaya qarşı* (qər.); həmçinin bax: *Transpetrol, a.s., Slovakiyaya qarşı* (qər.).

(c) Hər hansı fiziki şəxslər qrupu

14. Ərizə hər hansı fiziki şəxslər qrupu tərəfindən verilə bilər. Lakin yerli özünü idarəetmə orqanları və hər hansı başqa hökumət orqanları tabe olduqları Dövlət tərəfindən cəzalandırılma bilən hərəkətlərlə əlaqədar olaraq onları təşkil və ya təmsil edən fiziki şəxslər vasitəsilə ərizə təqdim edə bilməzlər (*Demirbaş və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.))

3. Qurban statusu

(a) "Qurban" anlayışı

15. Konvensiyanın 34-cü Maddəsi çərçivəsində "qurban" sözü iddia olunan hüquq pozuntusunun birbaşa və ya dolayı təsirinə məruz qalan şəxsi və ya şəxsləri bildirir. Beləliklə, 34-cü Maddə yalnız iddia olunan pozuntunun birbaşa qurban və ya qurbanlarına deyil, həmçinin pozuntunun zərər verə biləcəyi, yaxud pozuntunun aradan qaldırılmasında qanuni və şəxsi marağı olan dolayı qurbanlara aiddir (*Vallianatos və başqaları Yunanıstana qarşı* [BP], §§ 47). Məhkəmə ərizəçinin ölkədaxili məhkəmə icraatının tərəfi olduğu faktını nəzərə almalı olsa da, "qurban" anlayışı iddianın qaldırılması üçün maraq və ya qabiliyyətə aid ölkədaxili qaydalardan asılı olmadan və müstəqil şəkildə təfsir edilir (*Qorraiz Lizarraqa və başqaları İspaniyaya qarşı* § 35; *Aksu Türkiyəyə qarşı* [BP], § 52; *Mikallef Maltaya qarşı* [BP], § 48). O, zərərin mövcudluğunu nəzərdə tutmur (*Brumaresku Rumıniyaya qarşı* [BP], § 50) və yalnız müvəqqəti hüquqi təsirləri olan hərəkət də yetərli ola bilər (*Monna İsveçrəyə qarşı*, § 33).

16. "Qurban" terminin təfsiri müasir cəmiyyət kontekstində inkişafa tabedir və ifrat formallığa yol verilmədən tətbiq edilməlidir (elə orada:, §§ 30-33; *Qorraiz Lizarraqa və başqaları İspaniyaya qarşı*, § 38; *Stukus və başqaları Polşaya qarşı*, § 35; *Zietal Polşaya qarşı*, §§ 54-59). Məhkəmə qurban statusu məsələsinin işin mahiyyəti ilə əlaqələndirilə biləcəyini müəyyən etmişdir (*Seliaden Fransaya qarşı*, § 63; *Hirsi Camaa və başqaları İtaliyaya qarşı* [BP], § 111).

(b) Birbaşa qurban

17. 34-cü Maddəyə uyğun olaraq ərizə verə bilmək üçün ərizəçi şikayət edilən tədbirin "birbaşa təsirinə məruz" qaldığını nümayiş etdirə bilməlidir (*Tenase Moldovaya qarşı* [BP], § 104; *Berden Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 33). Bu meyar məhkəmə icraatı müddətində sərt, mexaniki və dəyişməz şəkildə tətbiq edilməli olmasa da, bu, Konvensiyanın müdafiə mexanizminin hərəkətə gətirilməsi üçün (*Hristozov və başqaları Bolqarıstana qarşı*, § 73) vacibdir (*Mikallef Maltaya qarşı* [BP], § 45; *Karner Avstriyaya qarşı*, § 25; *Aksu Türkiyəyə qarşı* [BP], § 51).

(c) Dolayı qurban

18. Pozuntunun iddia olunan qurbanı ərizənin təqdim olunmasından əvvəl vəfat etmişdirsə, ən yaxın qohum qismində zəruri hüquqi marağa malik olan şəxsin ölüm və ya itkin düşmə ilə əlaqədar şikayət verməsi mümkün ola bilər (*Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 112). Bunun səbəbi isə iddia olunan pozuntunun xarakteri ilə əlaqədar xüsusi vəziyyət və Konvensiya sisteminin ən fundamental müddəələrindən birinin effektiv tətbiqi ilə bağlı mülahizələrdir (*Feirfield Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)).

19. Belə hallarda Məhkəmə təsdiq etmişdir ki, ölümünə və ya itkin düşməsinə görə Dövlətin məsuliyyət daşdığı iddia olunan şəxsin valideynləri kimi yaxın ailə üzvləri 2-ci Maddənin iddia olunan pozuntusunun dolayı qurbanları olduqlarını, hüquqi varis olub-olmadıqlarından asılı olmayaraq, iddia edə bilirlər (*Van Kolle Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 86).

20. İddia olunan pozuntunun 2-ci Maddədə toxunulan məsələləri ortaya çıxaran ölüm və ya itkin düşmə ilə yaxın bağlılığı olması şərtilə, ən yaxın qohum həmçinin Konvensiyanın 3-cü və 5-ci Maddəsinə uyğun olaraq başqa şikayətlər verə bilər.

21. Evli ər-arvad üçün bax: *MakKann və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], *Salman Türkiyəyə qarşı* [BP]; nikahsız partnyorlar üçün bax: *Velikova Bolqarıstana qarşı* (qər.); valideynlər üçün bax: *Ramsahai və başqaları Niderlanda qarşı* [BP], *Culiani və Qaco İtaliyaya qarşı* [BP]; bacı-qardaş üçün bax: *Androniku və Konstantinu Kiprə qarşı*; uşaqlar üçün bax: *MakKer Birləşmiş Krallığa qarşı*; bacı/qardaşqızı/oğlu üçün bax: *Yaşa Türkiyəyə qarşı*.

22. Konvensiyanın iddia olunan pozuntusunun birbaşa qurbanın ölümü və ya itkin düşməsi ilə sıx bağlılığının olmadığı hallarda, Məhkəmə, bir qayda olaraq, öz şəxsi marağını nümayiş etdirə bilmədiyi təqdirdə, hər hansı başqa şəxsə iddia qaldırmaq hüququ verməkdən imtina etmişdir. (*Nassau Verzekering Matshapey N.V Niderlanda qarşı* (qər.), § 20). Məsələn bax: 2, 3, 5, 8, 9 və 14-cü Maddələri pozduğu iddia edilən evtanaziyanın qadağası ilə əlaqədar, Məhkəmənin vəfat edən şəxsin baldızı və qanuni varisi olan ərizəçinin iddia etdiyi hüquqların ötürülə bilməyən hüquqlar kateqoriyasına aid olduğunu və buna görə də onun mərhum yeznəsinin adından pozuntunun qurbanı olmaq iddiası irəli sürə bilməyəcəyini müəyyən etdiyi *Sanles Sanles İspaniyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işi; həmçinin bax: *Bic və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) və *Feirfield Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.).

23. Qurban statusunun yaxın qohumlara verildiyi və beləliklə, onlara, məsələn, 5, 6 və ya 8-ci Maddə çərçivəsində şikayət vermək imkanının yaradıldığı hallarda, Məhkəmə onların mərhum qurbanın bəraət alması (*Nölkenbokxoff Almaniyaya qarşı*, § 33; *Qradinar Moldovaya qarşı*, §§ 95 və 97-98) və ya özlərinin, yaxud ailələrinin etibarının qorunması üçün mənəvi marağa (*Brudnicka və başqaları Polşaya qarşı*, §§ 27-31; *Armonienė Litvaya qarşı*, § 29; *Polanko Torres and Movilya Polanko İspaniyaya qarşı*, §§ 31-33), yaxud maddi hüquqlarına birbaşa təsir nəticəsində maddi marağa malik olub-olmadıqlarını nəzərə alır (*Nölkenbokxoff Almaniyaya qarşı*, § 33; *Qradinar Moldovaya qarşı*, § 97; *Mikallef Maltaya qarşı* [BP], § 48). Şikayətə baxılması üçün məhkəmə icraatını zəruri edən ümumi bir marağın mövcudluğu da nəzərə alınmışdır (elə orada, §§ 46 və 50; həmçinin bax: *Bic və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.), §§ 22-23).

24. Ərizəçinin ölkədaxili icraatlarda iştirakının çoxsaylı müvafiq meyarlardan biri olduğu müəyyən edilmişdir (*Nölkenbokxoff Almaniyaya qarşı*, § 33; *Mikallef Maltaya qarşı* [BP], §§ 48-49; *Polanko Torres və Movilya Polanko İspaniyaya qarşı*, § 31; *Qradinar Moldovaya qarşı*, §§ 98-99; həmçinin bax: *Kaburov Bolqarıstana qarşı* (qər.), §§ 57-58, Konvensiyanın 3-cü Maddəsinin ötürülə bilməsi ilə əlaqədar bu məhkəmə işində Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, məhkəmə icraatlarının nəticələri ilə bağlı mənəvi maraq və ya başqa təkzibedilməz səbəb mövcud olmadıqda, ərizəçi, sadəcə ölkədaxili qanunvericilik ona mərhum cənab Kaburovun varisi kimi mülki icraatlarda iştirak etməyə icazə verdiyinə görə, qurban hesab edilə bilməz; həmçinin bax: *Nassau Verzekering Matshapey N.V Niderlanda qarşı* iş üzrə qərara - bu işdə ərizəçi-şirkətin hüququn ötürülməsi haqqında aktla Konvensiya üzrə iddia qaldırmaq hüququ əldə etməsi nəticəsində qurban statusunun verilməsi tələbi Məhkəmə tərəfindən rədd edilmişdi).

25. Şirkətə aid şikayətlərə gəldikdə isə Məhkəmə hesab etmişdir ki, hər hansı fiziki şəxs hətta məhkəmə icraatının tərəfi olan şirkətin səhmdarı və/və ya direktoru olduqda belə, tərəfi olmadığı məhkəmə icraatlarında hüquqlarının pozulmasından şikayət edə bilməz. Müəyyən şərtlər daxilində şirkətin yeganə mülkiyyətçisi, özünə və ya şirkətinə qarşı mübahisəli tədbirlər

görüldüyü halda, Konvensiyanın 34-cü Maddəsi çərçivəsində "qurban" olduğunu iddia edə bilər; digər hallarda şirkətin hüquq qabiliyyətinin nəzərə alınmamasına yalnız istisna hallarda - xüsusən də, şirkətin nizamnaməsinə əsasən təsis edilmiş orqanlar vasitəsilə, yaxud likvidasiya halında likvidatorlar vasitəsilə Konvensiya institutlarına müraciətinin mümkün olmadığı açıq şəkildə müəyyən edildikdə - haqq qazandırılı bilər (*Centro Europa 7 S.r.l. və Di Stefano İtaliyaya qarşı* [BP], § 92).

(d) Potensial qurbanlar və *actio popularis*

26. Müəyyən konkret vəziyyətlərdə, Məhkəmə ərizəçinin potensial qurban ola biləcəyini qəbul etmişdir. Məsələn, ərizəçi haqqında şikayət etdiyi qanunvericiliyin faktiki olaraq ona tətbiq edildiyini həmin qanunvericiliyin icazə verdiyi tədbirlərin gizli xarakteri səbəbindən sübuta yetirə bilmədikdə (*Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*), yaxud əcnəbinin ölkədən çıxarılması barədə qərarın verilməsi, lakin icra edilməməsi və icra ediləcəyi halda onu qəbul edən ölkədə Konvensiyanın 3-cü Maddəsinə zidd rəftara, yaxud 8-ci Maddə çərçivəsindəki hüquqların pozulmasına məruz qalacağı təqdirdə (*Sering Birləşmiş Krallığa qarşı*).

27. Lakin belə vəziyyətin qurbanı olduğunu iddia edə bilmək üçün ərizəçi ona şəxsən mənfəət təsir edəcək pozuntunun başvermə ehtimalı barədə əqlabətən və inandırıcı dəlil təqdim etməlidir (*Senator Lines GmbH Avropa İttifaqına üzv olan on beş Dövlətə qarşı* (qər.) [BP]). Ölkədən çıxarılma haqqında rəsmi qərarın olmadığı hallar üçün bax: *Vijayanatan və Pusparaja Fransaya qarşı*, § 46; parlament hesabatının iddia olunan nəticələri üçün bax: *Fransanın Yehova Şahidlərinin Xristian Federasiyası Fransaya qarşı* (qər.); komada olan üçüncü tərəflə bağlı məhkəmə qərarının iddia olunan nəticələri üçün bax: *Rossi və başqaları İtaliyaya qarşı* (qər.).

28. İddia olunan pozuntuya görə qismən məsuliyyət daşdığı halda ərizəçi qurban olduğunu iddia edə bilməz (*Paşa və Erkan Erol Türkiyəyə qarşı*).

29. Məhkəmə həmçinin vurğulamışdır ki, Konvensiya onda əks olunan hüquqların təfsiri üçün *actio popularis* iddiasının qaldırılmasını nəzərdə tutmur və ya fiziki şəxslərə ölkə qanununun hər hansı müddəasından, birbaşa mənfəət təsirə məruz qalmadan, sadəcə Konvensiyaya zidd ola biləcəyi üçün şikayət etməyə imkan vermir (*Aksu Türkiyəyə qarşı* [BP], § 50; *Berden Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 33).

30. Lakin o, fərdi icra tədbiri görülməsə də, davranışını dəyişmək tələbi və ya təqib olunma riski ilə üzləşən, yaxud qanunvericiliyin birbaşa təsirinə məruz qalmaq riski daşıyan şəxslər qrupunun üzvü olan şəxsin qanunun hüquqlarını pozduğunu iddia etməsi üçün açıqdır (elə orada: § 34; *Tenase Moldovaya qarşı* [BP], § 104; *Mişo Fransaya qarşı*, §§ 51-52; *Seydiç və Finci Bosniya və Herseqovinaya qarşı* [BP], § 28.).

(e) Qurban statusunun itirilməsi

31. Konvensiyanın iddia edilən hər hansı pozuntusunu bərpa etmək ilk növbədə milli hakimiyyət orqanlarının vəzifəsidir. Buna görə də, ərizəçinin iddia olunan pozuntunun qurbanı olduğunu iddia edə bilib-bilməyəcəyi ilə bağlı sual Məhkəmə qarşısında məhkəmə icraatının bütün mərhələlərində əhəmiyyətlidir (*Skordino İtaliyaya qarşı (№1)* [BP], § 179). Bu baxımdan ərizəçi məhkəmə icraatları boyunca öz qurban statusunu əsaslandırmağı bacarmalıdır (*Burdov Rusiyaya qarşı*, § 30; *Centro Europa 7 S.r.l. və Di Stefano İtaliyaya qarşı* [BP], § 80).

32. Hər hansı şəxsin hələ də Konvensiyanın iddia olunan pozuntusunun qurbanı olduğunu iddia edə bilib-bilməyəcəyi məsələsi əsasən Məhkəmə tərəfindən onun vəziyyətinin *ex post facto* qiymətləndirilməsinin aparılmasını zəruri edir (elə orada: § 82).

33. Milli hakimiyyət orqanları pozuntunu açıq şəkildə və ya həqiqətdə təsdiq etməyibsə və Konvensiyanın pozulması nəticəsində vurulmuş ziyanın əvəzini ödəməyibsə, ərizəçinin lehinə

hər hansı qərar və ya tədbir onun Konvensiyanın 34-cü Maddəsinin məqsədləri çərçivəsində "qurban" statusundan məhrum edilməsi üçün yetərli deyil (*Skordino İtaliyaya qarşı (№ 1)* [BP], § 180; *Gefgen Almaniyaya qarşı* [BP], § 115; *Nada İsveçrəyə qarşı* [BP], § 128). Yalnız bu şərtlər ödəndikdə, Konvensiyanın müdafiə mexanizminin subsidiar xarakteri ərizənin yoxlanmasını əngəlləyə bilər (*Yensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı* (qər.); *Albayrak Türkiyəyə qarşı*, § 32).

34. Milli hakimiyyət orqanları ərizəçinin hüquqlarının pozulduğunu açıq şəkildə və ya həqiqətdə təsdiq etməyibsə, hətta ərizəçi müəyyən kompensasiya alsın belə (*Centro Europa 7 S.r.l. və Di Stefano İtaliyaya qarşı* [BP], § 88), qurban statusunu saxlayacaq (elə orada: § 33; *Yensen Danimarkaya qarşı* (qər.))

35. Bundan əlavə, kompensasiya müvafiq və yetərli olmalıdır. Bu, sözügedən Konvensiya pozuntusunun xarakteri xüsusi nəzərə alınmaqla, işin bütün hallarından asılı olacaq (*Gefgen Almaniyaya qarşı* [BP], § 116).

36. Məsələn, şəxs, fikrincə, bəraət aldığı və ya dayandırılmış məhkəmə icraatının gedişində Konvensiyanın 6-cı Maddəsi çərçivəsində ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ pozulduğu üçün qurban olduğunu iddia edə bilməz (*Oleksi Polşaya qarşı* (qər.); *Koç və Tambaş Türkiyəyə qarşı* (qər.); *Buqlame Belçikaya qarşı* (qər.)), şikayətin sözügedən məhkəmə icraatının uzunluğuna aid olan hallar istisna təşkil edir (*Osmanov və Hüseyinov Bolqarıstana qarşı* (qər.)).

37. Bəzi başqa hallarda fiziki şəxsin qurban statusunda qalıb-qalmaması ölkədaxili məhkəmələr tərəfindən təyin edilən kompensasiyanın məbləğindən və bu kompensasiyanın verilməsini təmin edən hüquqi müdafiə vasitəsinin effektivliyindən (o cümlədən çevikliyindən) asılı ola bilər (*Normann Danimarkaya qarşı* (qər.); *Skordino İtaliyaya qarşı (№ 1)* [BP], § 202; həmçinin bax: *Yensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı* (qər.)).

38. Başqa xüsusi hallar üçün bax: *Arat Türkiyəyə qarşı*, § 47 (Maddə 6); *Konstantinesku Rumıniyaya qarşı*, §§ 40-44 (Maddə 6 və 10); *Gisse Fransaya qarşı*, §§ 66-70 (Maddə 6); *Şevrol Fransaya qarşı*, §§ 30 və sonrakı paragraflar. (Maddə 6); *Moskovets Rusiyaya qarşı*, § 50 (Maddə 5); *Mun Fransaya qarşı*, §§ 29 və sonrakı paragraflar (1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi); *D.J. və A.-K.R. Rumıniyaya qarşı* (qər.), §§ 77 və sonrakı paragraflar (4 sayılı Protokolun 2-ci Maddəsi); *Sergey Zolotuxin Rusiyaya qarşı* [BP], § 115 (7 sayılı Protokolun 4-cü Maddəsi); *Dalban Rumıniyaya qarşı* [BP], § 44 (Maddə 10); *Güneş Türkiyəyə qarşı* (qər.) (Maddə 10).

39. Ərizəçinin artıq qurban statusunu *locus standi* itirməsi səbəbindən məhkəmə işi siyahıdan çıxarıla bilər. Qəbuledilənlik qərarından sonra işin ölkədaxili səviyyədə həll olunması ilə əlaqədar bax: *Ohlen Danimarkaya qarşı* (siyahıdan çıxarılma); Məhkəmə tərəfindən baxılan şikayətin predmeti olan hüquqların ötürülməsi haqqında razılaşma halı üçün bax: *Dimitresku Rumıniyaya qarşı*, §§ 33-34.

40. Məhkəmə həmçinin ərizənin təqdim olunmasından sonra baş verən hadisələr kontekstində, ərizəçinin hələ də "qurban" olduğunu iddia edə bilməsi faktından (*Pizano İtaliyaya qarşı* (siyahıdan çıxarılma) [BP], § 39), yaxud hətta onun qurban statusuna iddiasının davam edib-etməyəcəyindən asılı olmayaraq, Konvensiyanın 37-ci Maddəsində irəli sürülən əsaslardan birinə və ya bir neçəsinə istinad etməklə məhkəmə işinin siyahıdan çıxarılmalı olub-olmadığını yoxlayır. Böyük Palatanın xeyrinə yurisdiksiyadan imtina qərarından sonra meydana gələn hadisələr üçün bax: *El Macjoui və Tuba Mosk Fondu Niderlanda qarşı* (siyahıdan çıxarılma) [BP], §§ 28-35; ərizə qəbuledilən elan edildikdən sonra - *Şevanova Latviyaya qarşı* (siyahıdan çıxarılma) [BP], §§ 44 və sonrakı paragraflar; Palatanın qərarından sonra - *Sisoeva və başqaları Latviyaya qarşı* (siyahıdan çıxarılma) [BP], § 96.

(f) Qurbannın ölümü

41. Prinsip etibarilə ilkin ərizəçi tərəfindən ölümündən əvvəl verilmiş şikayət məhkəmə icraatını davam etdirmək istədiklərini ifadə edən varislər və ya yaxın ailə üzvləri tərəfindən, məhkəmə işində yetərli maraqlarının olması şərti ilə davam etdirilə bilər (*Hristozov və başqaları Bolqarıstana qarşı*, § 71; *Malhous Çex Respublikasına qarşı* (qər.) [BP]).

42. Lakin ərizəçi məhkəmə icraatının gedişində vəfat edərsə və heç kim şikayəti davam etdirmək istədiyini bildirməzsə və ya belə bir arzu ifadə edənlər varis və ya kifayət qədər yaxın qohum olmadıqda, yaxud şikayətin davam etdirilməsi üçün hər hansı başqa qanuni marağa malik olduqlarını nümayiş etdirə bilmədikdə, Məhkəmə şikayəti siyahısından çıxarır (*Leje Fransaya qarşı* (siyahıdan çıxarıma) [BP], § 50; *Hirsi Camaa və başqaları İtaliyaya qarşı* [BP], § 57), bununla belə, Məhkəmənin Konvensiya və Protokollarda nəzərdə tutulan insan hüquqlarına hörmət prinsipinə əsasən işin araşdırılmasının zəruriliyi barədə nəticəyə gəldiyi hallar istisna təşkil edir (*Karner Avstriyaya qarşı*, §§ 25 və sonrakı paraqraflar).

43. Məsələn bax: *Raimondo İtaliyaya qarşı*, § 2, və *Stoykoviç Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı*, § 25 (dul qadın və uşaqlar); *X. Fransaya qarşı*, § 26 (valideynlər); *Malhous Çex Respublikasına qarşı* (qər.) [BP] (bacı/qardaş uşağı və potensial varis); *Velikova Bolqarıstana qarşı* (qər.) (nikahsız və ya *de facto* partnyor); müqayisə edin: *Tevenon Fransaya qarşı* (qər.) (məhrumla qohumluğu olmayan təyin olunmuş ümumi varis); *Leje Fransaya qarşı* (siyahıdan çıxarıma) [BP], §§ 50-51 (bacı/qardaş qızı).

4. Təmsil edilmə

44. Ərizəçilər şikayəti özləri təqdim etmək əvəzinə, Məhkəmə Reqlamentinin 36 § 1 sayılı Qaydası çərçivəsində təmsil edilməyi seçdikdə, 45 § 3 sayılı Qayda onlardan lazımı qaydada imzalanmış yazılı etibarnamə təqdim etməyi tələb edir. Nümayəndələr nümayiş etdirməlidirlər ki, Məhkəmə qarşısında adından hərəkət edəcəkləri, 34-cü Maddə çərçivəsində iddia olunan qurbandan xüsusi və açıq təlimat alıblar (*Post Niderlanda qarşı* (qər.)). Etibarnamənin etibarlılığı ilə əlaqədar olaraq bax: *Əliyev Gürcüstana qarşı*, §§ 44-49; ərizənin həqiqiliyi ilə əlaqədar olaraq bax: *Velikova Bolqarıstana qarşı*, §§ 48-52.

45. Lakin söhbət milli hakimiyyət orqanları tərəfindən Konvensiyanın 2, 3 və 8-ci Maddələrinin iddia olunan pozuntularının qurbanlarından getdikdə, qurbanların yaş, cins və ya əlillik zəminində Məhkəməyə sözügedən məsələ ilə bağlı şikayət verməyə imkan verməyən zəiflikləri nəzərə alınmaqla, həmçinin şikayəti verən şəxslə qurban arasında əlaqə lazımınca diqqətə alınmaqla, xüsusi mülahizələr meydana gələ bilər. Belə hallarda fiziki şəxslər tərəfindən qurban(lar) adından verilən ərizələr, etibarlı etibarnamə təqdim edilməsə belə, qəbul edilən elan edilmişdir. Məsələn bax: *İlhan Türkiyəyə qarşı* [BP], § 55 - bu məhkəmə işində ərizə pis rəftara məruz qalmış ərizəçinin adından qardaşı tərəfindən təqdim olunmuşdu; *Y.F. Türkiyəyə qarşı* işdə, § 29 - ər arvadının ginekoloji müayinədən keçməyə məcbur edildiyindən şikayət edirdi; *S.P., D.P. və A.T. Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı - şikayəti (himayəçinin *ad litem* (məhkəmə icraatı məqsədləri üçün) təyin etdiyi) vəkil ölkədaxili məhkəmə icraatları zamanı təmsil etdiyi uşaqlar adından təqdim etmişdi; əksi üçün bax: *Nençeva və başqaları Bolqarıstana qarşı*, § 93, - Məhkəmə birbaşa qurbanlar adından çıxış edən ərizəçi assosiasiyasının qurban statusunu qəbul etməmiş, onun ölkə məhkəmələri qarşısında məhkəmə işi qaldırmadığını, həmçinin assosiasiya öz məqsədləri istiqamətində çalışmağa davam edə bildiyindən, şikayət edilən faktların ona təsiri olmadığını qeyd etmişdir.

B. Fərdi şikayət hüququnun həyata keçirilməsi azadlığı

Maddə 34 – Fərdi şikayətlər

"... Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu hüququn səmərəli həyata keçirilməsinə heç bir yolla mane olmamağı öhdələrinə götürürlər."

46. Məhkəməyə müraciət hüququ mütləqdir və maneə tanımır. Bu prinsip Konvensiya institutları ilə yazışma azadlığını nəzərdə tutur (həbs zamanı yazışmalar üçün bax: *Pirz Yunanıstana qarşı*, § 84; *Kornakov Latviyaya qarşı*, §§ 157 və sonrakı paraqraflar). Həmçinin bax: bununla əlaqədar olaraq Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin icraatlarında iştirak edən şəxslərlə əlaqədar 1996-cı il Avropa Sazişi (CETS No. 161).

47. Ölkənin hakimiyyət orqanları ərizəçilərə şikayətlərini geri götürmələri və ya dəyişdirmələri üçün hər hansı formada təzyiq göstərməkdən çəkinməlidirlər. Məhkəməyə görə, təzyiq ərizəçilərə və ya potensial ərizəçilərə, onların ailələrinə və ya qanuni nümayəndələrinə qarşı birbaşa məcburetmə və açıq hədə-qorxu hərəkətləri ilə yanaşı, qeyri-müvafiq dolaylı hərəkətlər və ya təmaslar formasında ola bilər (*Mamatkulov və Askarov Türkiyəyə qarşı* [BP], § 102).

Məhkəmə fərdi şikayət hüququnun həyata keçirilməsi üzərində çəkindirici təsiri yoxlayır (*Kolibaba Moldovaya qarşı*, § 68). Bəzi şərtlər daxilində Məhkəmə ərizəçinin fərdi ərizə hüququnun effektiv həyata keçirilməsinə mane təşkil edən hədə-qorxuya məruz qalıb-qalmadığı məsələsini öz təşəbbüsü ilə qaldıra bilər (*Lopata Rusiyaya qarşı*, § 147).

Ərizəçinin həssas vəziyyəti və hakimiyyət orqanlarının ona təsir etmə riski nəzərə alınmalıdır (*Iambor Rumıniyaya qarşı* (№ 1), § 212). Məhkəmədən əvvəl həbsdə saxlanan, ailəsi və ya ətraf aləmlə ünsiyyətinə məhdudiyətlər qoyulan ərizəçilər xüsusilə müdafiəsiz ola bilərlər (*Kotlet Rumıniyaya qarşı*, § 71).

48. Bəzi diqqətəlayiq nümunələr:

- hakimiyyət orqanları tərəfindən şikayət ərizəsi ilə bağlı dindirilmə: *Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 105; *Tanrikulu Türkiyəyə qarşı* [BP], § 131;
- ərizəçinin vəkilinə qarşı cinayət mühakiməsi icraatı təhdidi: *Kurt Türkiyəyə qarşı*, §§ 159-65; hakimiyyət orqanlarının ölkədaxili məhkəmə icraatlarında vəkilə qarşı şikayət irəli sürməsi: *MakŞeyn Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 151; ərizəçinin vəkillərinə qarşı intizam tədbirləri və başqa tədbirlər: *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, §§ 929-33;
- polisin ərizəçinin vəkilini və tərcüməçisini əvəzin ədalətli ödənilməsi iddiası ilə əlaqədar dindirməsi: *Fedotova Rusiyaya qarşı*, §§ 49-51; dövlət nümayəndəsinin araşdırmanın aparılması barədə təlimatı: *Ryabov Rusiyaya qarşı*, §§ 53-65;
- ərizəçinin vəkili və həkimi ilə görüşə bilməməsi: *Boiçenko Moldovaya qarşı*, §§ 158-59;
- görüş otağında vəkil-ərizəçi müzakirələrinin məxfiliyinə hörmət edilməməsi: *Oferta Plus SRL Moldovaya qarşı*, § 156;
- həbsxana rəhbərliyi tərəfindən təhdidlər: *Petra Rumıniyaya qarşı*, § 44;
- həbsxana rəhbərliyinin ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməməsini əsas gətirməklə ərizəni məhkəməyə göndərməkdən imtina etməsi: *Nurmaqomedov Rusiyaya qarşı*, § 61;
- Məhkəmə qarşısında qaldırılmış həbs şəraiti ilə bağlı məhkəmə işinin şahidinə qarşı təzyiqin göstərilməsi: *Novinski Rusiyaya qarşı*, §§ 119 və sonrakı paraqraflar;
- həbsxana rəhbərliyi tərəfindən çəkindirici sözlərin söylənməsi ilə yanaşı, məhbusun yazışma üçün yazı materialları və Məhkəməyə ərizə vermək üçün zəruri sənədlərlə təmin

edilməməsi və ya gec təmin edilməsi: *Qaciu Rumuniyaya qarşı*, §§ 94 və sonrakı paraqraflar;

- müvafiq orqanların həbs edilmiş ərizəçini Məhkəməyə ərizə vermək üçün tələb olunan sənədlərin surəti ilə təmin etməkdən imtina etməsi: *Naden Ukrayanaya qarşı*, §68; *Vasili İvaşçenko Ukraynaya qarşı*, §§ 107-10;
- həbsxana rəhbərliyinin məhbusun Məhkəməyə ərizəsi ilə əlaqədar əvəzolunmaz sənədlərini itirməsi: *Buldakov Rusiyaya qarşı*, §§ 48-50;
- rəhbərliyin Məhkəmə qarşısındakı işlə əlaqədar olaraq ərizəçiyə hədə-qorxu gəlməsi və təzyiq göstərməsi: *Lopata Rusiyaya qarşı*, §§ 154-60.

49. Məhkəmə işinin halları fərdi şikayət hüququna iddia olunan müdaxilənin əhəmiyyətini azalda bilər (*Sisoeva və başqaları Latviyaya qarşı* (siyahıdan çıxarılma) [BP], §§ 118 və sonrakı paraqraflar). Həmçinin bax: Məhkəmənin lent yazısının İsveç qanunvericiliyinə uyğun olaraq məhkəmə baxışından əvvəl, Məhkəməyə şikayətin verilməsi üçün müəyyən olunmuş altı aylıq müddət keçməmiş məhv edilməsinin ərizəçinin şikayət hüququnu effektiv həyata keçirilməsi üçün maneə təşkil etmədiyinə qərar verdiyi *Holland İsveçə qarşı* (qər.) işi; Məhkəmənin ictimai xidmətdən istifadə imkanı təmin edən xüsusi təchizatın olmaması səbəbindən fiziki imkanları məhdud şəxsin ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrini tükəndirə bilməyəcəyinə dair iddianın onun şikayət hüququnu effektiv həyata keçirməsinə maneə təşkil etmədiyi barədə qərar qəbul etdiyi *Farkas Rumuniyaya qarşı* (qər.) işi; Məhkəmənin həbsxana rəhbərliyinin məhbusun məktublarını Məhkəməyə göndərmək üçün poçt xərclərini ödəməkdən imtina etməsinin ərizəçinin şikayət hüququnu effektiv həyata keçirməsinə maneə təşkil etmədiyi barədə qərar verdiyi *Yepişin Rusiyaya qarşı*, §§ 73-77, işi.

1. Cavabdeh Dövlətin öhdəlikləri

(a) Məhkəmə Reqlamentinin 39-cu Qaydası

50. Məhkəmə Reqlamentinin 39-cu Qaydasına görə, Məhkəmə müvəqqəti tədbirlər təyin edə bilər (*Mamatkulov və Askarov v. Turkey* [BP], §§ 99-129). Cavabdeh Dövlətin hakimiyyət orqanları Məhkəmənin müəyyən etdiyi müvəqqəti tədbirlərlə uyğunlaşmaq üçün ağılabatan şəkildə gözlənilən addımları atmadıqda 34-cü Maddənin pozuntusu baş verəcək (*Paladi Moldovaya qarşı* [BP], §§ 87-92).

51. Hökumət Məhkəməyə göstərməlidir ki, müvəqqəti tədbirə əməl edib və ya istisna halda ona əməl edilməsinə obyektiv maneə olub və hökumət bu maneəni aradan qaldırmaq və Məhkəməni mövcud vəziyyətlə bağlı məlumatlandırmaq üçün bütün ağılabatan addımları atıb (bax, məsələn, *A.N.H. Finlandiyaya qarşı* (qər.), § 27).

52. Yaxın keçmişə aid bəzi nümunələr:

- 39-cu Qayda çərçivəsində göstərilən müvəqqəti tədbirə baxmayaraq, həbsdə olan sığınacaq axtaran şəxslə vəkili arasında vaxtlı-vaxtında görüşün təmin edilməməsi: *D.B. Türkiyəyə qarşı*, § 67;
- müvəqqəti tədbirin əksinə, məhbusların İraq hakimiyyət orqanlarına ötürülməsi: *Əl-Saadun və Mufdhi Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 162-65;
- müvəqqəti tədbirin əksinə, ilk ərizəçinin ölkədən çıxarılması: *Kamaliyevlər Rusiyaya qarşı*, §§ 75-79;
- 8-ci Maddə ilə əlaqədar müəyyən olunan müvəqqəti tədbirin bilməyərəkdən yerinə yetirilməməsi və bu zaman aradan qaldırılması mümkün olmayan nəticələrin yaranmaması: *Hamidoviç İtaliyaya qarşı* (qər.);

- məhbusun ixtisaslaşdırılmış tibb müəssisəsinə yerləşdirilməsini tələb edən müvəqqəti tədbirə riayət edilməməsi: *Maxaradze və Sixarulidze Gürcüstana qarşı*, §§ 100-05;
- ekstradisiya halında real işgəncə riski ilə əlaqədar olaraq Məhkəmə tərəfindən müəyyən olunan müvəqqəti tədbirə riayət olunmaması: *Mannai İtaliyaya qarşı*, §§ 54-57; *Labsi Slovakiyaya qarşı*, §§ 149-51;
- Özbəkistanda pis rəftara məruz qalma riski olan və barəsində çıxarılmış müvəqqəti tədbir qərarı qüvvədə olan şəxsin gizli köçürülməsi: *Abdulxakov Rusiyaya qarşı*, §§ 226-31;
- real pis rəftar riski ilə üz-üzə olan şəxsin zorla Tacikistana ötürülməsi və müvəqqəti tədbirin yerinə yetirilməməsi: *Savridin Curayev Rusiyaya qarşı*, §§ 218-19; həmçinin bax: Rusiya hakimiyyət orqanlarının həbsdə saxladıkları tacik vətəndaşını, müvəqqəti tədbirə baxmayaraq, məcburi repatriasiyadan qoruya bilməməsi: *Nizomxon Curayev Rusiyaya qarşı*, §§ 157-59.

53. Müvəqqəti tədbirə əməl olunub-olunmaması qərarını Məhkəmə verir və Dövlət, sərəncamında Məhkəməni müvəqqəti tədbiri ləğv etməyə inandıracaq materialların olduğunu hesab edərsə, bu barədə Məhkəməni məlumatlandırmalıdır (*Paladi Moldovaya qarşı* [PB], §§ 90-92; *Olaechea Cahuas İspaniyaya qarşı*, § 70; *Groni Albaniyaya qarşı*, §§ 181 və sonrakı paragraflar).

Sadəcə 39-cu Qayda ilə bağlı bir müraciətin edilməsi faktı Dövlətin ekstradisiya qərarının icrasını dayandırmağa kifayət deyildir (*Al-Moayad Almaniyaya qarşı* (qər.), §§ 122 və sonrakı paragraflar; bax, həmçinin Cavabdeh Dövlətin Məhkəmə ilə vicdanlı şəkildə əməkdaşlıq etmək öhdəliyi).

(b) Faktların müəyyən olunması

54. Faktların müəyyən olunmasına görə məsuliyyəti Məhkəmə daşsa da, onu bütün müvafiq məlumatlarla təmin etməklə fəal yardım göstərmək öhdəliyi tərəflərin üzərinə düşür. Sübut axtarılan zaman onların davranışı nəzərə alın bilər (*İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 161).

55. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, müəyyən növ şikayət ərizələri ilə bağlı məhkəmə icraatları hər zaman hər hansı iddia irəli sürən şəxsin iddianı sübuta yetirməsi prinsipinin qəti surətdə tətbiqini tələb etmir və Konvensiyanın 34-cü Maddəsi çərçivəsində təsis edilmiş fərdi şikayət sisteminin effektiv fəaliyyəti üçün Dövlətlərin şikayətlərin düzgün və səmərəli şəkildə baxılması üçün bütün zəruri imkanları təmin etməsi son dərəcə vacibdir (*Bazorkina Rusiyaya qarşı*, § 170; *Tahsin Acar Türkiyəyə qarşı* [BP], § 253). Bu öhdəlik İştirakçı Dövlətlərdən fakt-araşdırıcı təhqiqatı aparmasından və ya şikayətlərin baxılması ilə bağlı ümumi öhdəliklərini yerinə yetirməsindən asılı olmayaraq Məhkəməni bütün zəruri vasitələrlə təmin etməyi tələb edir. Hökumətin qənaətbəxş izahat vermədən əlində olan belə məlumatı təqdim etməməsi yalnız ərizəçinin iddialarının əsaslı olduğuna dair qənaətlər doğurmur, həm də cavabdeh Dövlətin Konvensiyanın 38-ci Maddəsi çərçivəsindəki öhdəliklərini yerinə yetirməsi səviyyəsinə mənfi təsirini göstərə bilər (elə orada: § 254; *İmakayeva Rusiyaya qarşı*, § 200; *Janoveç və başqaları Rusiyaya qarşı* [BP], § 202).

56. Məhkəmə tərəfindən tələb edilən sübutların təmin edilməsi öhdəliyi, istər kommunikasiya mərhələsində, istər icraatının sonrakı mərhələlərində, belə tələbin ifadə olunduğu andan etibarən Cavabdeh hökumət üzərində məcburi qüvvəyə malikdir (elə orada: § 203; *Enukidze və Qirqvliani Gürcüstana qarşı*, § 295; *Bekirski Bolqarıstana qarşı*, §§ 111-13). Tələb olunan materialın (Məhkəmə tərəfindən belə bir göstəriş verildiyi təqdirdə) bütövlükdə təqdim edilməsi və çatışmayan hər hansı element barədə lazımi qaydada izahatın verilməsi fundamental tələblərdəndir. (*Yanoveç və başqaları Rusiyaya qarşı* [BP], § 203). Bundan əlavə, tələb olunan hər hansı material dərhal, hər bir halda Məhkəmə tərəfindən

müəyyən edilmiş müddət çərçivəsində təmin edilməlidir, izahsız və əhəmiyyətli dərəcədə gecikmə Məhkəmənin cavabdeh Dövlətin izahatlarını qeyri-inandırıcı hesab etməsinə gətirib çıxara bilər ([elə orada](#)).

57. Daha əvvəl tələb olunan sənədlərin təqdim edilməsinin rədd edilməsi ilə bağlı izahatın təmin edilmədiyi (məsələn bax: [Maslova və Nalbandov Rusiyaya qarşı](#), §§ 128-29) və ya sənədlərin əslini Məhkəmə tərəfindən incələnmək üçün təqdim edilməsindən imtina edilməklə, natamam və ya təhrif edilmiş surətlərin təqdim edildiyi hallarda Məhkəmə cavabdeh hökumətin 38-ci Maddənin tələblərinə riayət etmədiyini müəyyən etmişdir (məsələn bax: [Trubnikov Rusiyaya qarşı](#), §§ 50-57).

58. Hökumət tələb olunan materialın təmin edilməməsinin səbəbi kimi məxfilik və ya təhlükəsizlik aspektlərini irəli sürdükdə, Məhkəmə sözügedən sənədlərin sirr və ya məxfi hesab edilməsi üçün məntiqi baxımdan müvafiq və tutarlı əsasların olub-olmadığından əmin olmalıdır. ([Yanoveç və başqaları Rusiyaya qarşı](#) [BP], § 205). Məxfiləşdirilmiş hesabatın Məhkəməyə açıqlanmasından imtina ilə əlaqədar: [elə orada](#)., §§ 207 və sonrakı paragraflar; [Nolan və K. Rusiyaya qarşı](#), §§ 56 və sonrakı paragraflar.

34 və 38-ci Maddələr arasındakı əlaqə üçün bax: [Bazorkina Rusiyaya qarşı](#), §§ 170 və sonrakı paragraflar və § 175. Fərdi şikayət hüququnun effektivliyinin təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş 34-cü Maddə bir növ *lex generalis*-dir, 38-ci Maddə isə konkret olaraq Dövlətlərlə Məhkəmə arasında əməkdaşlıq tələb edir.

(c) Araşdırmalar

59. Şikayətlərin səmərəli araşdırılması üçün "zəruri imkanların" yaradılması Dövlətin öhdəliyi olduğundan, Cavabdeh Dövlətdən həmçinin araşdırmalara yardım etmək gözlənilir (38-ci Maddə) ([Çakıcı Türkiyəyə qarşı](#) [BP], § 76). Fakt-araşdırıcı səfərin əngəllənməsi 38-ci Maddənin pozulması deməkdir ([Şamayev və başqaları Gürcüstana və Rusiyaya qarşı](#), § 504).

I. QƏBULEDİLMƏZLİYİN PROSESSUAL ƏSASLARI

A. Ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməməsi

Maddə 35 § 1 – Qəbul edilmə şərtləri

"1. Məhkəmə yalnız beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına müvafiq olaraq bütün daxili hüquq müdafiə vasitələri tükəndikdən sonra işi baxılmağa qəbul edə bilər ..."

60. 35-ci Maddənin mətnindən də göründüyü kimi, bu tələb beynəlxalq hüququn ümumi qəbul olunmuş normalarına əsaslanır. Ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi öhdəliyi Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin presedent hüququnda tanınan beynəlxalq adət hüququnun bir hissəsini formalaşdırır (məsələn, bax: *İnterhandel işi (İsveçrə Birləşmiş Ştatlara qarşı)*, 21 mart 1959-cu il tarixli qərar). Ona başqa beynəlxalq insan hüquqları sazişlərində də rast gəlinir: Mülki və siyasi hüquqlar haqqında beynəlxalq pakt (Maddə 41(1)(c)) və onun Fakultativ Protokolu (Maddə 2 və 5(2)(b)); Amerika İnsan Hüquqları Konvensiyası (Maddə 46) və İnsan və xalqların hüquqları haqqında Afrika Xartiyası (Maddə 50 və 56(5)). Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi *De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı* işdə qeyd etmişdir ki, Dövlət ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi qaydasından faydalanmaqdan imtina edə bilər, bununla bağlı uzun zamandır qəbul olunmuş beynəlxalq praktika mövcuddur (§ 55).

61. Məhkəmə insan hüquqlarını qoruyan milli sistemlərə münasibətdə subsidiar rol oynamaq üçün nəzərdə tutulmuşdur və məqsədmüvafiqdir ki, milli məhkəmələr ilk öncə yerli qanunvericiliyin Konvensiyaya uyğunluğu ilə bağlı məsələlər üzrə qərar qəbul etmək imkanına malik olsunlar (*A, B və C İrlandiyaya qarşı* [BP], § 142). Bununla belə, şikayət daha sonra Strasburqa təqdim edilərsə, Məhkəmə ölkənin canlı iştirakçıları ilə birbaşa və davamlı təmasda olan milli məhkəmələrin gəldiyi nəticələrdən faydalanmaq imkanına malik olmalıdır (*Berden Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 42).

62. 35 § 1-ci Maddə yalnız *ölkədaxili* hüquq müdafiə vasitələrinə aiddir; o, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsini tələb etmir. Əksinə, ərizəçi işi başqa beynəlxalq araşdırma və ya nizamlama proseduruna təqdim edərsə, ərizə Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin § 2 (b) yarımbəndinə əsasən rədd edilə bilər (bax bənd: I.E.). Hüquqi xarakter, təsis sənədi, səlahiyyət, mövcud hüquqi sistemdə tutulan yer və maliyyələşmə kimi bütün müvafiq amilləri nəzərə almaqla, müəyyən orqanın ölkədaxili, yoxsa beynəlxalq orqan olduğunu müəyyənləşdirmək Məhkəmənin öhdəliyidir (*Yeliçiç Bosniya və Herseqovinaya qarşı* (qər.); *Peraldi Fransaya qarşı* (qər.)) (bax bənd: I.E.).

1. Qaydanın məqsədi

63. Hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi qaydasının kökündə dayanan prinsip milli orqanlara, başlıca olaraq məhkəmələrə Konvensiya şərtlərinin iddia olunan pozuntularının qarşısını almaq və ya aradan qaldırmaq imkanının verilməsidir. O, 13-cü Maddədə əks olunan, ölkədaxili hüquqi quruluşun Konvensiya hüquqlarının pozulması əleyhinə səmərəli hüquq müdafiə vasitəsi təmin edəcəyi ilə bağlı mülahizəyə əsaslanır. Bu, Konvensiya mexanizminin subsidiar xarakterinin vacib aspektidir (*Selmuni Fransaya qarşı* [BP], § 74; *Kudla Polşaya qarşı* [BP], § 152; *Andraşik və başqaları Slovakiyaya qarşı* (qər.)). Bu qayda Konvensiyanın müddəalarının milli qanunvericiliyə daxil edilib-edilmədiyindən asılı olmayaraq tətbiq olunur (*Eberhard və M. Sloveniyaya qarşı*). Məhkəmə bu yaxınlarda təkrar vurğulamışdır ki, ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi qaydası Konvensiya

çərçivəsində müdafiə sisteminin fəaliyyətinin ayrılmaz hissəsi və təməl prinsipdir (*Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) [BP], §§ 69 və 97).

2. Qaydanın tətbiqi

(a) Qaydanın elastikliyi

64. Ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi qaydası sərt bir qaydadan çox, qızıl qayda kimi təsvir edilə bilər. Komissiya və Məhkəmə bu qaydanın insan hüquqlarının qorunması konteksti nəzərə alınmaqla, ifrat formallığa yol verilmədən, müəyyən dərəcə şərtlərə uyğunlaşdırıla bilən şəkildə tətbiq edilməsinə olan ehtiyacı dəfələrlə vurğulamışlar (*Rinqayzen Avstriyaya qarşı*, § 89; *Lehtinen Finlandiyaya qarşı* (qər.)). Ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi qaydası mütləq deyil və avtomatik tətbiq edilə bilməz (*Kozacıoğlu Türkiyəyə qarşı* [BP], § 40). Məsələn, Məhkəmə ərizəçidən, ölkənin ən ali məhkəməsinin belə istifadə etməyə məcbur etmədiyi hüquq müdafiə vasitəsindən yararlanmasını tələb etməyin ifrat formallıq olacağını qərara almışdır (*D.H. və başqaları Çex Respublikasına qarşı* [BP], §§ 116-18). Məhkəmə bir işdə ərizəçinin cavab verməsi üçün çox qısa müddətin müəyyən olduğunu nəzərə almış, onun izahatını təqdim etmək üçün "tələsik" vəziyyətdə olduğunu vurğulamışdır (*Financial Times Ltd və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 43-44). Lakin hüquqi səlislik və müəyyənliklə bağlı aspektlərdən söhbət getdikdə, ölkədaxili prosedurlara uyğun olaraq, mövcud hüquq müdafiə vasitələrindən istifadə və milli qanunvericilikdə müəyyən olunmuş bütün formalıqlara riayət xüsusən vacibdir (*Saghinadze və başqaları Gürcüstana qarşı*, §§ 83-84).

(b) Daxili qaydalara və məhdudiyətlət riayət etmə

65. Ərizəçilər yerli qanunvericiliyin müvafiq qayda və prosedurlarına riayət etməlidirlər, əks halda onların ərizələri 35-ci Maddədə müəyyən olunan şərtləri ödəməyə bilər. (*Ben Salah Adraki və Daim İspaniyaya qarşı* (qər.); *Merje və Kros Fransaya qarşı* (qər.); *MPP Qolub Ukraynaya qarşı* (qər.); *Aqbovi Almaniyaya qarşı* (qər.)). Apellyasiya şikayəti ərizəçinin yol verdiyi prosesual xəta səbəbindən baxılmaq üçün qəbul edilmədikdə, 35 § 1-ci Maddənin şərtinə riayət edilmir (*Gefgen Almaniyaya qarşı* [BP], § 143).

Lakin qeyd edilməlidir ki, apellyasiya məhkəməsi qəbul edilməz hesab etsə belə, iddiaya mahiyyəti üzrə baxdıqda, 35 § 1-ci Maddəyə riayət edilmiş olur (*Foggenreiter Almaniyaya qarşı*). Bu, həmçinin ərizəçi yerli qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydalara riayət etməsə də, səlahiyyətli orqanın iddiaya mahiyyəti üzrə baxdığı hallara aiddir (*Vladimir Romanov Rusiyaya qarşı*, § 52). Eyni sözü iddianın hüquqi tələblərə çətinliklə cavab verdiyi, səthi şəkildə ifadə edildiyi, lakin məhkəmənin (qısa da olsa) işin mahiyyəti üzrə qərar verdiyi hallar haqqında demək olar. (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) İsveçrəyə qarşı (№ 2)* [BP], §§ 43-45).

(c) Bir neçə hüquq müdafiə vasitəsinin mövcudluğu

66. Birdən artıq potensial səmərəli hüquq müdafiə vasitəsi mövcuddursa, ərizəçidən onların yalnız birindən istifadə etmək tələb olunur (*Moreira Barbosa Portuqaliyaya qarşı* (qər.); *Yeliçiç Bosniya və Herseqovinaya qarşı* (qər.); *Karako Macarıstana qarşı*, § 14; *Akilina Maltaya qarşı* [BP], § 39). Doğrudan da, bir hüquq müdafiə vasitəsi tükədilibsə, əsas etibarilə eyni məqsədli başqa hüquq müdafiə vasitəsinin istifadəsinə ehtiyac yoxdur (*Riad və İdiab Belçikaya qarşı*, § 84; *Kozacıoğlu Türkiyəyə qarşı* [BP], §§ 40 və sonrakı paraqraflar; *Mikallef Maltaya qarşı* [BP], § 58). İşinə ən müvafiq hüquq müdafiə vasitəsinə seçmək ərizəçinin ixtiyarına buraxılır. Qısa desək, yerli qanunvericilik hüququn müxtəlif sahələrində

bir neçə paralel hüquq müdafiə vasitəsi nəzərdə tutursa, Konvensiyanın iddia edilən pozuntusunun aradan qaldırılması tələbini bu hüquq müdafiə vasitələrindən biri vasitəsilə irəli sürən ərizəçidən, əsas etibarilə eyni məqsədə xidmət edən digər vasitələrdən də mütləq surətdə istifadə etmək tələb olunmur (*Yasinskis Latviyaya qarşı*, §§ 50 və 53-54).

(d) Mahiyyəti üzrə verilmiş şikayət

67. Yerli məhkəmə icraatlarında Konvensiyada nəzərdə tutulan hüququn birbaşa irəli sürülməsi zəruri deyil və müvafiq şikayətin "ən azından mahiyyəti üzrə" verilməsi yetərlidir. (*Kastells İspaniyaya qarşı*, § 32; *Ahmet Sadik Yunanıstanına qarşı*, § 33; *Fressoz və Ruar Fransaya qarşı*, § 38; *Azinas Kiprə qarşı* [BP], §§ 40-41). Bu o deməkdir ki, əgər ərizəçi Konvensiyanın müddəalarına istinad etməyibsə, o, yerli qanunvericiliyə əsasən elə məzmunlu arqumentlər irəli sürməlidir ki, bu, iddia etdiyi pozuntunun ilk öncə milli məhkəmələr tərəfindən aradan qaldırılmasına imkan versin (*Gefgen Almaniyaya qarşı* [BP], §§ 142, 144 və 146; *Karapanagiotu və başqaları Yunanıstanına qarşı*, § 29 və hətta son yurisdiksiya mərhələsində dolayı yolla belə qaldırılmamış şikayətlə əlaqədar, *Yehova Şahidləri Birliyi Fransaya qarşı* (qər.)).

(e) Hüquqi müdafiə vasitələrinin mövcudluğu və uyğunluğu

68. Ərizəçilərdən yalnız müvafiq dövrdə nəzəriyyədə və praktikada mövcud olan, birbaşa müraciət edə biləcəkləri, yəni əlçatan olan, pozuntunu aradan qaldıra biləcək və işin müsbət həlli üçün ağılabatan perspektiv vəd edən hüquq müdafiə vasitələrini tükəndirmək tələb olunur (*Seydoviç İtaliyaya qarşı* [BP], § 46; *Paksas Litvaya qarşı* [BP], § 75).

69. Diskresion və ya qeyri-adi hüquq müdafiə vasitələrindən istifadə tələb olunmur, məsələn, məhkəmədən qərarına yenidən baxmasının tələb olunması (*Çınar Türkiyəyə qarşı* (qər.); *Pristavka Ukraynaya qarşı* (qər.)) və ya məhkəmə icraatının yenidən açılmasının tələb edilməsi, milli qanunvericiliyin belə tələbin, faktiki olaraq, effektiv müdafiə vasitəsi təşkil etdiyini müəyyən etdiyi xüsusi hallar istisna olmaqla (*K.S. və K.S. AG İsveçrəyə qarşı*, Komissiya qərarı), və ya qanuni qüvvəyə minmiş qərarın ləğvinin cavabdeh Dövlətin məsələni öz hüquqi sistemi vasitəsilə yoluna qoymasının yeganə yolu olması (*Kiiskinen Finlandiyaya qarşı* (qər.); *Nikula Finlandiyaya qarşı* (qər.)). Bənzər qaydada daha yüksək orqana müraciət (*Horvat Xorvatiyaya qarşı*, § 47; *Hartman Çex Respublikasına qarşı*, § 66), eləcə də ərizəçinin birbaşa istifadə imkanına malik olmadığı, hər hansı vasitəçinin öz mülahizəsi əsasında hərəkət azadlığından asılı olan vasitə səmərəli hüquq müdafiə vasitəsi deyil (*Tenase Moldovaya qarşı* [BP], § 122). İstifadə edilməsi prinsip etibarilə məcburi olmayan şikayətin (Ombudsman) sözügedən məhkəmə işində effektivliyi ilə bağlı əsaslandırma üçün bax: *Egmez Kiprə qarşı* qərar, §§ 66-73. Nəhayət, müraciətlərə baxılması üçün hər hansı dəqiq vaxt məhdudiyyəti olmayan, buna görə də qeyri-müəyyənlik yaradan ölkədaxili hüquq müdafiə vasitəsi effektiv hesab edilə bilməz (*Villiams Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.) və oradakı istinadlar).

70. Konstitusiyə məhkəməsinə fərdi şikayətin Konvensiyanın 35 § 1-ci Maddəsi çərçivəsində tələb olunub-olunmadığı böyük dərəcədə cavabdeh Dövlətin hüquq sisteminin xüsusiyyətlərindən və Konstitusiyə Məhkəməsinin səlahiyyət dairəsindən asılıdır. Beləliklə, bu yurisdiksiyanın hüquqi müddəaların Konstitusiyaya və daha üstün hüquqi qüvvəyə malik müddəalara uyğunluğunun nəzərdən keçirilməsi ilə məhdudlaşdığı Dövlətdə, ərizəçilərdən yalnız o halda Konstitusiyə Məhkəməsinə şikayət etmək tələb olunur ki, onlar özü-özlüyündə Konvensiyaya zidd olan qanunvericilik normasını və ya qaydasını mübahisələndirsinlər (*Qrişankova və Qrişankovs Latviyaya qarşı* (qər.); *Liepaynieks Latviyaya qarşı* (qər.)). Lakin ərizəçi yalnız özü-özlüyündə (*per se*) Konstitusiyaya zidd olmayan qanun və ya qaydaların

səhv tətbiqindən və ya təfsirindən şikayət edirsə, bu, səmərəli hüquq müdafiə vasitəsi təşkil etmir (*Smirnov Rusiyaya qarşı* (qər.); *Şott-Medinska Polşaya qarşı* (qər.)).

71. Ərizəçi Məhkəmənin qeyri-müvafiq hesab etdiyi hüquq müdafiə vasitəsindən istifadə edibse, bunun üçün sərf olunan vaxt altı aylıq müddətin hesablanmasını dayandırmayacaq, bu isə, ərizənin gecikmə səbəbindən rədd edilməsinə gətirib çıxara bilər (*Rezgui Fransaya qarşı* (qər.); *Pristavska Ukrayanaya qarşı* (qər.)).

(f) İstifadə edilə bilmə və effektivlik

72. Hüquqi müdafiə vasitələrinin yalnız nəzəriyyədə deyil, praktikada da mövcudluğu yetərincə qəti olmalıdır. Konkret bir hüquq müdafiə vasitəsinin istifadə edilə bilmə və effektivlik meyarlarına cavab verib-vermədiyinin müəyyənləşdirilməsi zamanı ayrı-ayrı işlərin xüsusi halları nəzərə alınmalıdır (bax: aşağıda 4-cü bənd). Ölkədaxili məhkəmələrin tutduğu mövqe milli hüquq sistemi çərçivəsində kifayət qədər möhkəmlənmiş olmalıdır. Beləliklə, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, yüksək instansiya məhkəməsinin presedent hüququnda fərqliliklər olduqda, bu fərqliliklər davam etdiyi müddətcə həmin məhkəməyə müraciət artıq "effektiv" olmayacaq (*Ferreira Alves Portuqaliyaya qarşı (№ 6)*, §§ 28-29).

73. Məsələn, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, ərizəçi həbs başa çatdıqdan sonra həbs şəraitindən şikayət etdikdə, əlçatan və yetərli olan, yəni ağılabatan müvəffəqiyyət perspektivi vəd edən kompensasiya edici hüquq müdafiə vasitəsi Konvensiyanın 35 § 1 Maddəsinin məqsədləri çərçivəsində istifadə ediləməli olan hüquqi müdafiə vasitəsidir (*Lienhardt Fransaya qarşı* (qər.); *Rhazali və başqaları Fransaya qarşı* (qər.); *İqnats Latviyaya qarşı* (qər.)).

74. Məhkəmə yalnız ölkədaxili hüquqi sistemdə mövcud formal hüquq müdafiə vasitələrini deyil, həmçinin onların həyata keçirildiyi ümumi hüquqi və siyasi konteksti, eləcə də ərizəçinin şəxsi vəziyyətini reallığa müvafiq şəkildə nəzərə almalıdır. (*Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı*, §§ 68-69; *Xaşiye və Akayeva Rusiyaya qarşı*, §§ 116-17). O, işin bütün hallarını nəzərə almaqla, ərizəçinin ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrini tükəndirmək üçün ondan ağılabatan şəkildə gözlənilən bütün addımları atıb-atmadığını dəyərləndirməlidir (*D.H. və başqaları Çex Respublikasına qarşı* [BP], §§ 116-22).

Qeyd ediləməlidir ki, faktiki və ya hüquqi sərhədlər öz-özlüyündə ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi qarşısında maneə təşkil etmirlər; bir qayda olaraq, İştirakçı Dövlətin yurisdiksiyasından kənarında yaşayan ərizəçilər, praktiki əlverişsizliklərə və ya başa düşülən şəxsi istəksizliyə baxmayaraq, Dövlət daxilində ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrin tükəndirilməsindən azad edilmirlər (*Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) [BP], §§ 98 və 101, cavabdeh Dövlətin yurisdiksiyasına könüllü tabe olmamış ərizəçilərlə əlaqədar).

3. Qaydanın tətbiqi ilə bağlı məhdudiyətlər

75. "Beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına" əsasən, ərizəçini ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinə müraciət etmək öhdəliyindən azad edən xüsusi hallar ola bilər (*Seydoviç İtaliyaya qarşı* [BP], § 55) (və bax: aşağıda 4-cü bənd).

Bu qayda Konvensiyaya zidd hərəkətlərin təkrarlanmasından ibarət inzibati təcrübənin mövcud olduğu, Dövlət orqanları tərəfindən buna rəsmi dözümlülük göstərildiyinin və bunların məhkəmə icraatlarını qeyri-effektiv və ya yararsız edəcək mahiyyətdə olduğunun nümayiş edildiyi hallarda da tətbiq edilmir (*Aksoy Türkiyəyə qarşı*, § 52).

Ərizəçidən müəyyən hüquq müdafiə vasitəsindən istifadəni tələb etməyin praktikada ağılabatan sayıla bilməyəcəyi və Konvensiyanın 34-cü Maddəsi çərçivəsində fərdi şikayət hüququnun effektiv həyata keçirilməsinə qarşı qeyri-proporsional maneə təşkil etdiyi hallarda,

Məhkəmə ərizəçinin bu tələbdən azad olduğuna qərar vermişdir (*Veriter Fransaya qarşı*, § 27; *Qalione və başqaları İtaliyaya qarşı*, § 22).

İşə baxılmasının nəticəsindən asılı olaraq cərimə təyin olunursa və bu cərimə sui-istifadə və ya pozuntu ilə bağlı deyildisə, bu müdafiə vasitəsinin tükəndirilməsi məcburi hesab edilmir (*Prinsip Monakoya qarşı*, §§ 95-97).

4. Sübutetmə yükünün paylanması

76. Ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilmədiyini iddia etdiyi halda, ərizəçinin həm effektiv, həm də əlçatan olan hüquq müdafiə vasitəsindən istifadə etmədiyini sübut etmək yükü hökumətin üzərinə düşür (*Dalia Fransaya qarşı*, § 38; *MakFarleyn İrlandiyaya qarşı* [BP], § 107). Hər hansı belə hüquq müdafiə vasitəsinin əlçatanlığı qanunda və praktikada kifayət qədər təsdiq edilməlidir. (*Verniyo Fransaya qarşı*). Buna görə də, bu hüquq müdafiə vasitəsinin ölkədaxili qanunvericilikdə açıq-aydın əsası olmalıdır (*Skavuzzo-Hager və başqaları İsveçrəyə qarşı* (qər.); *Norbert Sikorski Polşaya qarşı*, § 117; *Sürmeli Almaniyaya qarşı* [BP], §§ 110-12). Hüquq müdafiə vasitəsi ərizəçinin şikayəti ilə bağlı vəziyyətin aradan qaldırılması imkanına təminat verməlidir və işin müsbət şəkildə həll olunması ehtimalı ağlabatan xarakter daşmalıdır (*Skoppola İtaliyaya qarşı (№2)* [BP], § 71). Mövcud olduğu deyilən hüquq müdafiə vasitəsinin inkişafı və əlçatanlığı, o cümlədən tətbiq dairəsi aydın müəyyən edilməli, praktika və ya presedent hüquqla təsdiqlənməli və tamamlanmalıdır (*Mikolayova Slovakiyaya qarşı*, § 34). Bu hətta ərizəçinin istinad etdiyi hüququ dolay yolla nəzərdə tutan yazılı konstitusiyası olan, ümumi hüquqdan ruhlanaraq formalaşdırılmış sistem kontekstində də tətbiq olunur (*MakFarleyn İrlandiyaya qarşı* [BP], § 117, nəzəriyyədə, demək olar, iyirmi beş il mövcud olmuş, lakin istifadə edilməmiş hüquq müdafiə vasitəsi ilə bağlı).

Milli presedent hüququndan nümunələr təqdim edildiyi halda, hökumətin arqumentlərinin çəkisinin artıq olacağı aşkardır (*Doran İrlandiyaya qarşı*; *Andraşik və başqaları Slovakiyaya qarşı* (qər.); *Di Sante İtaliyaya qarşı* (qər.); *Jummarra və başqaları Fransaya qarşı* (qər.); *Paulino Tomas Portuqaliyaya qarşı* (qər.); *Yohtti Sapmelakkat Ri və başqaları Finlandiyaya qarşı* (qər.)). İstinad edilən qərarlar prinsip etibarilə ərizənin verilməsindən əvvəl çıxarılmış (*Norbert Sikorski Polşaya qarşı*, § 115), və icraatda olan işlə əlaqəli olmalıdır (*Saxnovski Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 43-44); lakin Məhkəmə işə baxan zaman yeni hüquq müdafiə vasitəsinin yaradılması ilə əlaqədar prinsiplər (aşağıda istinad edilir) üçün bax.

77. Ərizəçinin milli məhkəmələr qarşısında birbaşa olaraq Konvensiyaya istinad edə bildiyini iddia edən Hökumət, belə hüquqi müdafiə vasitəsinin şübhəsiz mövcudluğunu konkret nümunələrlə nümayiş etdirməlidir (*Slavqorodski Estoniyaya qarşı* (qər.)). Eyni qayda milli Konstitusiyanın müəyyən ümumi müddəalarına birbaşa əsaslandığı bildirilən hüquqi müdafiə vasitəsinə münasibətdə də tətbiq edilir (*Kornakov Latviyaya qarşı*, § 84).

78. Milli qanunvericilik həddən çox davam edən məhkəmə icraatlarına qarşı xüsusi hüquq müdafiə vasitəsi təqdim etdiyi halda, Məhkəmə bu arqumentləri qəbul etməyə daha çox meyilli olmuşdur (*Brusko İtaliyaya qarşı* (qər.); *Slaviçek Xorvatiyaya qarşı* (qər.)). Həmçinin bax: *Skordino İtaliyaya qarşı (№ 1)* [BP], §§ 136-48. Əksi üçün bax: *Merit Ukrayanaya qarşı*, § 65.

79. Hökumət ərizəçinin istifadəsində müvafiq və səmərəli hüquq müdafiə vasitəsinin olduğunu sübut etdikdən sonra, ərizəçi aşağıdakıları nümayiş etdirməlidir:

- hüquq müdafiə vasitəsindən faktiki olaraq istifadə olunduğunu (*Qresser Almaniyaya qarşı* (qər.)); yaxud
- hüquq müdafiə vasitəsinin işin xüsusi halları çərçivəsində müəyyən səbəbdən qeyri-adekvat və qeyri-effektiv olduğunu (*Selmini Fransaya qarşı* [BP], § 76) – məsələn, istintaqın həddən artıq gecikdirilməsi halında (*Radio France və başqaları Fransaya qarşı*

(qər.), § 34) və ya normal hallarda əlçatan olan (hüquq məsələləri üzrə şikayət kimi) hüquq müdafiə vasitəsinin, bənzər məhkəmə işlərində nümayiş etdirilən yanaşma nəzərə alındıqda, işin halları kontekstində qeyri-effektiv olduğunu (*Skordino İtaliyaya qarşı* (qər.); *Pressos Compania Naviera S.A. və başqaları Belçikaya qarşı*, §§ 26-27), sözügedən işlər üzrə qərarlar yaxın keçmişə aid olsa belə (*Qas və Dübua Fransaya qarşı* (qər.)). Bu həmçinin ərizəçinin birbaşa aidiyyəti məhkəməyə müraciət edə bilməməsi halına aiddir (*Tenase Moldovaya qarşı* [BP], § 122). Müəyyən xüsusi hallarda bənzər vəziyyətdə hökumət tərəfindən istinad edilən məhkəməyə müraciət etməmiş ərizəçilərin bir qismi başqaları tərəfindən istifadə olunmuş, praktikada effektsiz qalmış və onların işində də effektsiz qalacaq ölkədaxili hüquq müdafiə vasitəsinə müraciətdən azad edilmişdir (*Vasilkoski və başqaları Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı*, §§ 45-46; *Laska və Lika Albaniyaya qarşı*, §§ 45-48). Lakin bu olduqca müstəsna hallarda tətbiq edilir (müqayisə et: *Saghinadze və başqaları Gürcüstana qarşı*, §§ 81-83); və ya

- ərizəçini bu tələbdən azad edən xüsusi şərtlərin mövcud olduğunu (*Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı*, §§ 68-75; *Seydoviç İtaliyaya qarşı* [BP], § 55; *Veriter Fransaya qarşı*, § 60).

80. Dövlət nümayəndələri tərəfindən ciddi qanunsuz davranış və ya zərərin vurulması iddiaları qarşısında milli hakimiyyət orqanlarının tamamilə passiv qalması belə amillərdən biri ola bilər, məsələn, təhqiqatın başlanılmaması və yardımın təklif edilməməsi. Demək olar ki, belə hallarda sübutetmə yükü bir daha yer dəyişdirir, belə ki, cavabdeh hökumətin üzərinə şikayət edilən məsələlərin miqyası və ciddiliyi qarşısında görülən cavab tədbirlərini nümayiş etdirmək öhdəliyi düşür (*Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) [BP], § 70).

81. Ərizəçinin müəyyən bir hüquqi müdafiə vasitəsinin effektivliyinə şübhə ilə yanaşması öz-özlüyündə onu həmin vasitəyə müraciət öhdəliyindən azad etmir (*Epözdemir Türkiyəyə qarşı* (qər.); *Miloşeviç Niderlanda qarşı* (qər.); *Pelleqriti İtaliyaya qarşı* (qər.); *MPP Qolub Ukraynaya qarşı* (qər.)). Əksinə, müvafiq məhkəməyə öz təfsir səlahiyyəti vasitəsilə mövcud hüquqları inkişaf etdirmək fürsəti vermək üçün müraciət etmək ərizəçinin maraqları daxilindədir (*Çuperçesku Ruminiyaya qarşı*, § 169). Fundamental hüquqların konstitusiyaya ilə müdafiəsini təmin edən hüquqi sistem daxilində bu müdafiənin genişliyini yoxlamaq, ümumi hüquq sistemində isə ölkədaxili məhkəmələrin bu hüquqları təfsir yolu ilə inkişaf etdirməsinə imkan vermək öhdəliyi zərərçəkən fiziki şəxsin üzərinə düşür (*A, B və C İrlandiyaya qarşı* [BP], § 142). Lakin təklif edilən hüquqi müdafiə vasitəsi, məsələn, formallaşmış ölkədaxili presedent nəzərə alındıqda, işin müsbət həlli üçün ağlabatan ehtimal təklif etmirsə, ərizəçinin ondan istifadə etməməsi faktı qəbuledilənlik baxımından maneə təşkil etmir (*Pressos Compania Naviera S.A. və başqaları Belçikaya qarşı*, § 27; *Karson və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 58).

5. Prosessual aspektlər

82. Ərizəçinin ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrini tükəndirməsi tələbi bir qayda olaraq ərizənin Məhkəməyə təqdim edildiyi tarixə istinad edilməklə dəyərləndirilir (*Baumann Fransaya qarşı*, § 47), lakin işin xüsusi halları ilə əsaslandırılan istisnalar mövcud ola bilər (bax: aşağıda 6-cı bənd). Bununla belə, Məhkəmə qəbul edir ki, belə hüquqi müdafiə vasitələrinin son mərhələsi şikayətin verilməsindən qısa müddət sonra, lakin, qəbuledilənlik məsələsi müəyyənləşdirilməmişdən əvvəl tamamlana bilər (*Karussiotis Portuqaliyaya qarşı*, § 57).

83. Ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilmədiyi haqqında vəsatət qaldırmağı planlaşdırdığı halda, Hökumət bunu öz rəyində qəbuledilənlik haqqında qərar qəbul edilməmişdən əvvəl, vəsatətin xarakterinə müvafiq qaydada və şərtlər icazə verdiyi çərçivədə

əks etdirməlidir, lakin bu öhdəlikdən azad edən istisna hallar mövcud ola bilər (*Mooren Almaniyaya qarşı* [BP], § 57 və oradakı istinadlar, §§ 58-59).

Xüsusən prosessual öhdəliklərə, yaxud təminatlara aid məhkəmə işlərində, məsələn, 2-ci Maddənin prosessual aspekti (*Dink Türkiyəyə qarşı*, §§ 56-58) və ya 3-cü Maddə ilə bağlı şikayətlərdə, ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilmədiyi ilə bağlı etirazın işin mahiyyətinə birləşdirilməsi nadir rast gəlinən hal deyil; 6-cı Maddə ilə əlaqədar olaraq bax: *Skoppola İtaliyaya qarşı (№ 2)* [BP], § 126; 8-ci Maddə üçün bax: *A, B və C İrlandiyaya qarşı* [BP], § 155; 13-cü Maddə üçün bax: *Sürmeli Almaniyaya qarşı* [BP], § 78; və *M.S.S. Belçika və Yunanıstana qarşı* [BP], § 336.

6. Yeni hüquq müdafiə vasitələrinin yaradılması

84. Ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilib-tükəndirilmədiyinin qiymətləndirilməsi bir qayda olaraq ərizənin Məhkəməyə təqdim edildiyi tarixdə icraatların vəziyyətinə istinad edilməklə aparılır. Lakin yeni hüquq müdafiə vasitələrinin yaradılmasından sonra bu qaydaya istisnalar tətbiq edilə bilər (*İçyer Türkiyəyə qarşı* (qər.), §§ 72 və sonrakı paragraflar). Məhkəmə xüsusən icraatların müddəti ilə əlaqədar işlərdə bu qaydadan kənara çıxmışdır (*Predil Anstalt İtaliyaya qarşı* (qər.); *Bottaro İtaliyaya qarşı* (qər.); *Andraşik və başqaları Slovakiyaya qarşı* (qər.); *Noqolitsa Macarıstana qarşı* (qər.); *Brusko İtaliyaya qarşı* (qər.); *Korenyak Sloveniyaya qarşı* (qər.), §§ 66-71; *Techniki Olympiaki A.E. Yunanıstana qarşı* (qər.)) və ya mülkiyyət hüququna müdaxilə ilə əlaqədar yeni kompensasiya edici hüquq müdafiə vasitəsi ilə bağlı (*Xarzynski Polşaya qarşı* (qər.); *Mixalak Polşaya qarşı* (qər.); *Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) [BP]) və ya ölkədaxili məhkəmə qərarlarının icra edilməməsi (*Naqovitsin və Nalgiyev Rusiyaya qarşı* (qər.), §§ 36-40; *Balan Moldovaya qarşı* (qər.)); yaxud həbsxanada qədərindən artıq məhbusun olması (*Latak Polşaya qarşı* (qər.)).

Məhkəmə yeni formalaşan hüquq müdafiə vasitələrinin effektivliyini və əlçatanlığını nəzərə alır (*Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) [BP], § 88). Yeni hüquq müdafiə vasitəsinin səmərəsiz olduğu məhkəmə işi üçün bax: *Parizov Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı*, §§ 41-47; yeni konstitusional hüquq müdafiə vasitəsinin effektiv olduğu məhkəmə işi üçün bax: *Çvetkoviç Serbiyaya qarşı*, § 41.

Precedent hüququna edilən dəyişiklikdən sonra ərizəçidən Dövlətin məhkəmə sistemində yeni daxil edilmiş hüquq müdafiə vasitəsindən istifadənin tələb edilməsinin ədalətli olacağı tarixlə əlaqədar olaraq Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, fiziki şəxslərə məhkəmə qərarı ilə tanış olmaq üçün məqbul möhlət verilmədən belə bir yeni hüquq müdafiə vasitəsinin tükəndirilməsinin tələb edilməsi ədalətli deyil (*Broka və Teksye-Miko Fransaya qarşı*, § 20). Bu "ağlabatan müddətin" uzunluğu hər bir məhkəmə işinin hallarından asılıdır, lakin Məhkəmə bunun bir qayda olaraq altı aya yaxın olduğunu müəyyən etmişdir (elə orada; *Depo Belçikaya qarşı* (qər.)). Məsələn, *Leandro Da Silva Lüksemburqa qarşı* məhkəmə işində, (§ 50), bu müddət sözügedən ölkədaxili məhkəmə qərarının qəbul edilməsindən etibarən səkkiz ay və nəşr edilməsindən etibarən üç ay yarım olmuşdur. Həmçinin bax: *MakFarley İrlandiyaya qarşı* [BP], § 117; Pilot məhkəmə qərarından sonra yaradılmış yeni hüquq müdafiə vasitəsi üçün *Faxretdinov və başqaları Rusiyaya qarşı* (qər.), §§ 36-44; ölkədaxili precedent hüququndan kənara çıxma üçün bax: *Skordino İtaliyaya qarşı (№ 1)* [BP], § 147.

Skordino İtaliyaya qarşı (№ 1) [BP] və *Kokiarella İtaliyaya qarşı* [BP] məhkəmə işlərində Məhkəmə ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin məhkəmə icraatlarının müddəti baxımından effektiv olması üçün zəruri xüsusiyyətləri göstərmişdir (həmçinin bax: yaxın dövrə aid *Vassilios Atanasiu və başqaları Yunanıstana qarşı*, §§ 54-56). Bir qayda olaraq, icraatın müddəti ilə əlaqədar qabaqlayıcı və ya kompensasiya edici təsirə malik olmayan hüquq müdafiə vasitəsinin istifadəsinə ehtiyac olmur (*Puxşteyn Avstriyaya qarşı*, § 31). Məhkəmə

icraatının müddəti ilə əlaqədar hüquq müdafiə vasitəsi, xüsusən ifrat gecikməyə yol vermədən funksiya göstərməli və müvafiq səviyyədə düzəliş təmin etməlidir (*Skordino İtaliyaya qarşı (№ 1)* [BP], §§ 195 və 204-07).

85. Ölkə qanunvericiliyində və ya praktikasında struktur qüsurları və ya ümumi nöqsanlar aşkar etdiyi halda, Məhkəmə Dövlətdən vəziyyəti dəyərləndirməyi və zəruri olarsa, eyni mahiyyətli işlərin Məhkəmənin qarşısına çıxarılmaması üçün effektiv tədbir görməyi xahiş edə bilər (*Lukenda Sloveniyaya qarşı*, § 98). O, belə qənaətə gələ bilər ki, Dövlət Konvensiya hüququ pozuntusu hallarında həqiqətən effektiv düzəliş təmin etmək məqsədilə ya mövcud hüquq müdafiə vasitələrinə düzəliş etməli, ya da yeni vasitələr yaratmalıdır (məsələn bax: pilot qərarlar - *Ksenides-Arestis Türkiyəyə qarşı*, § 40; *Burdov Rusiyaya qarşı (№ 2)*, §§ 42 və 129 və sonrakı paraqraflar, § 140). Ölkədaxili effektiv hüquq müdafiə vasitələrinin təmin edilməsi ehtiyacına xüsusi diqqət yetirilməlidir (bax: pilot qərar - *Vassilios Atanasiu və başqaları Yunanıstana qarşı*, § 41).

Cavabdeh Dövlət yeni hüquq müdafiə vasitəsi yaratdıqda, Məhkəmə həmin vasitənin effektiv olub-olmadığını müəyyənləşdirir (məsələn, bax: *Robert Lesyak Sloveniyaya qarşı*, §§ 34-55; *Demopulos və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) [BP], § 87). O, bunu hər bir məhkəmə işinin hallarını incələməklə müəyyənləşdirir; yeni qanunvericilik çərçivəsinin effektiv olub-olmadığı ilə bağlı qərar onun praktik tətbiqinə əsaslanmalıdır (*Noqolitsa Macarıstana qarşı* (qər.)). Lakin, nə çərçivənin tətbiqi ilə bağlı məhkəmə praktikası və ya inzibati təcrübənin hələ meydana gəlməməsi faktı, nə də icraatların əhəmiyyətli vaxt tələb edə biləcəyi ilə bağlı risk təklidə yeni hüquq müdafiə vasitəsini qeyri-effektiv edə bilməz (*Naqovitsin və Nalgiyev Rusiyaya qarşı* (qər.), § 30).

86. Məhkəmə yeni vasitənin effektiv olduğunu müəyyən edərsə, bu, o deməkdir ki, oxşar işlərdə müraciət müddətinin ötməməsi şərtlə ərizəçilərdən yeni vasitədən istifadə etmək tələb olunacaq. Yeni vasitənin yaradılmasından əvvəl təqdim edilmiş olsa da, Məhkəmə bu ərizələri 35 § 1-ci Maddə çərçivəsində qəbul edilməz elan etmişdir (*Qrzinçiq Sloveniyaya qarşı*, §§ 102-10; *İçyer Türkiyəyə qarşı* (qər.), §§ 74 və sonrakı paraqraflar).

Bu, ərizənin verilməsindən sonra əlçatan olan ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinə aiddir. Ərizəçini belə hüquq müdafiə vasitəsindən istifadə etməyə vadar edən müstəsna şərtlərin olub-olmadığının qiymətləndirilməsində xüsusən yeni milli normanın xarakteri və hansı kontekstdə təqdim olunduğu nəzərə alınacaq (*Faxretidinov və başqaları Rusiyaya qarşı* (qər.), § 30). Bu işdə Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, yeni hüquq müdafiə vasitəsinin tətbiqinin başladılması barədə Strasburq Məhkəməsinin pilot qərarından sonra yaradılan effektiv ölkədaxili hüquq müdafiə vasitəsindən ərizəçilər Məhkəməyə müraciət etməməmişdən əvvəl istifadə etməlidirlər.

Məhkəmə həmçinin şikayət ərizəsinin tarixinə əsasən 35 § 1-ci Maddənin tətbiqi üçün şərtləri müəyyən etmişdir (elə orada, §§ 31-33; həmçinin bax: *Naqovitsin və Nalgiyev Rusiyaya qarşı* (qər.), §§ 29 və sonrakı paraqraflar və § 42).

B. Altı aylıq müddətə əməl edilməməsi

Maddə 35 § 1 – Qəbul edilmə şərtləri

"1. Məhkəmə yalnız... iş üzrə son qərarın çıxarıldığı tarixdən altı ay keçənədək işə baxa bilər."

1. Qaydanın məqsədi

87. Altı ay qaydasının əsas məqsədi Konvensiya çərçivəsində məsələlərin qaldırıldığı məhkəmə işlərinin əğlabatan müddətdə baxılmasının təmin edilməsi ilə hüquqi müəyyənliyin

mühafizə edilməsi və hakimiyyət orqanları və digər aidiyyəti şəxslərin uzun müddət qeyri-müəyyənlik vəziyyətində saxlanmasının qarşısını almaqdır. O, həmçinin potensial ərizəçiyə şikayəti verib-verməmək barədə düşünmək, verəcəyi təqdirdə, irəli sürülməli olan xüsusi şikayət və arqumentləri qərarlaşdırmaq imkanı verir, habelə məhkəmə işində faktların müəyyənləşdirilməsini asanlaşdırır, belə ki, zaman ötdükcə qaldırılan məsələnin ədalətli araşdırılması daha problemli olur (*Sabri Güneş Türkiyəyə qarşı* [BP], § 39).

88. Bu qayda Məhkəmənin həyata keçirdiyi nəzarətin zaman çərçivəsini göstərir və həm fiziki şəxslərə, həm də dövlət orqanlarına nəzarətin artıq mümkün olmadığı müddəti işarə edir. Bu, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin keçmiş məhkəmə qərarlarına davamlı olaraq etiraz edilməsinin qarşısını almaq arzusunu, asayış, stabillik və sülhlə bağlı legitim narahatlığı əks etdirir (*İdalov Rusiyaya qarşı* [BP], § 128; *Sabri Güneş Türkiyəyə qarşı* [BP], § 40).

89. Altı ay qaydası ictimai qaydadır və hökumət etiraz irəli sürmüş olmasa da, Məhkəmə onu öz təşəbbüsü ilə tətbiq etmək səlahiyyətinə malikdir (*elə orada*: § 29).

90. Altı ay qaydası ərizəçidən məsələ ilə bağlı vəziyyəti ölkə səviyyəsində yekun həllini tapmadan, Məhkəməyə ərizə verməsini tələb edə bilməz (*Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 157; *Çapmen Belçikaya qarşı* (qər.), § 34).

2. Altı aylıq müddətin başlanma tarixi

(a) Yekun qərar

91. Altı aylıq müddət ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi prosesi çərçivəsində yekun qərarın verilməsindən etibarən başlayır (*Pol və Odri Edvards Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)). Ərizəçi effektiv və yetərli ola biləcək ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrindən normal qaydada istifadə etməlidir (*Moreira Barbosa Portuqaliyaya qarşı* (qər.)).

92. Yalnız normal və effektiv hüquq müdafiə vasitələri nəzərə alına bilər, çünki, ərizəçi Konvensiya çərçivəsində mübahisə mövzusu olan şikayət üçün effektiv düzəliş təklif etmək səlahiyyəti olmayan orqanlara və ya institutlara qeyri-müvafiq və yanlış ərizələr təqdim etməyə çalışmaq Konvensiya ilə müəyyən edilmiş qəti vaxt məhdudiyyətini uzada bilməz (*Fernie Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)).

93. İstifadəsi dövlət rəsmilərinin diskresion səlahiyyətlərindən asılı olan və nəticə etibarilə ərizəçi üçün birbaşa əlçatan olmayan hüquq müdafiə vasitələri nəzərə alın bilməz. Bənzər qaydada dəqiq vaxt məhdudiyyəti olmayan hüquq müdafiə vasitələri qeyri-müəyyənlik yaradır və 35 § 1-ci Maddədə əks olunan altı ay qaydasını qüvvədən salır (*Villiams Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)).

94. Bir qayda olaraq 35 § 1-ci Maddə ərizəçilərdən məhkəmə icraatının yenidən başladılması üçün müraciət etməyi və ya bənzər müstəsna hüquq müdafiə vasitələrindən istifadə etməyi tələb etmir və belə vasitələrin istifadə edilməsi əsası ilə altı aylıq vaxt məhdudiyyətinin uzadılmasına icazə vermir (*Berdzenişvili Rusiyaya qarşı* (qər.); *Tuka Birləşmiş Krallığa qarşı (№ 1)* (qər.)). Lakin müstəsna hüquq müdafiə vasitəsi ərizəçinin istifadə edə biləcəyi yeganə vasitədirsə, altı aylıq vaxt məhdudiyyəti bu vasitə ilə əlaqədar qərarın verildiyi tarixdən hesablanıla bilər (*Ahtinen Finlandiyaya qarşı* (qər.)).

Ərizəçinin, icraatın yenidən başlanması ilə bağlı xahişini rədd edən qərarın verilməsindən sonra altı ay müddətində təqdim etdiyi şikayət rədd barədə qərar "yekun qərar" olmadığından, qəbul edilməzdir (*Sapeyan Ermənistanaya qarşı*, § 23).

Məhkəmə icraatlarının yenidən başladıldığı və ya yekun qərara yenidən baxıldığı hallarda, ilkin icraat və ya yekun qərar üzrə altı aylıq müddətin axımı yalnız işin yenidən açılması və ya baxılması üçün əsas təşkil etmiş və fəvqəladə apellyasiya orqanı tərəfindən baxışın predmeti olan Konvensiya məsələləri ilə əlaqədar dayanır (*elə orada*: § 24).

(b) Başlanğıc nöqtəsi

95. Altı ay qaydası müstəqil səciyyəlidir və fərdi şikayət hüququnun effektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə hər bir məhkəmə işinin faktlarına əsasən təfsir olunmalı və tətbiq edilməlidir. Ölkə qanunvericiliyi və praktikasının nəzərə alınması əhəmiyyətli aspekt olsa da, bu, altı aylıq müddətin başlanğıc nöqtəsinin müəyyən edilməsində həlledici amil deyil (*Sabri Günes Türkiyəyə qarşı* [BP], §§ 52 və 55).

(i) Qərardan xəbərdar olma

96. Altı aylıq müddət ərizəçinin və/və ya onun nümayəndəsinin ölkədaxili yekun qərar haqqında yetərli məlumatla malik olduğu tarixdən başlayır (*Koç və Tosun Türkiyəyə qarşı* (qər.)).

97. Ərizəçinin ölkədaxili yekun qərardan xəbərdar olduğu tarixi müəyyən etmək öhdəliyi altı aylıq vaxt məhdudiyətinə riayət edilmədiyini əsas gətirən Dövlətin üzərinə düşür (*Şahmo Türkiyəyə qarşı* (qər.)).

(ii) Qərarın təhvil verilməsi

98. Ərizəçiyə təhvil verilmə: Ərizəçinin ölkədaxili yekun qərarın surətini avtomatik təhvil almaq hüququnun olduğu halda, altı aylıq müddətin qərarın surətinin təhvil verildiyi tarixdən etibarən hesablanması Konvensiyanın 35 § 1-ci Maddəsinin məqsədinə və predmetinə daha uyğundur (*Vorm Avstriyaya qarşı*, § 33).

99. Vəkilə təhvil verilmə: Ərizəçinin daha sonra xəbər tutmasından asılı olmayaraq, altı aylıq müddət ərizəçinin vəkilinin ölkədaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi prosesini tamamlayan qərardan xəbərdar olduğu andan etibarən hesablanmağa başlayır. (*Çelik Türkiyəyə qarşı* (qər.)).

(iii) Qərarın təhvil verilməməsi

100. Yerli qanunvericilik qərarın təhvil verilməsini nəzərdə tutmursa, yekun qərarın verildiyi tarixin, yəni tərəflərin onun məzmununu öyrənə biləcəyinin dəqiq olduğu vaxtın başlanğıc nöqtəsi kimi götürülməsi məqsəduyğundur (*Papaçelas Yunanıstana qarşı* [BP], § 30). Ərizəçi və ya onun vəkili qərarın məhkəmə katibliyinə saxlanılmaq üçün təhvil verilən surətini əldə etmək üçün lazımcısa səy göstərməlidirlər (*Ölmez Türkiyəyə qarşı* (qər.)).

(iv) Əlçatan hüquq müdafiə vasitəsinin olmaması

101. Ərizəçinin effektiv hüquq müdafiə vasitəsinə malik olmadığı əvvəlcədən məlum olduqda, altı aylıq müddət şikayət edilən hərəkətin baş verdiyi və ya ərizəçinin birbaşa təsirə məruz qaldığı, yaxud bu mənfi təsirdən və ya hərəkətdən xəbər tutduğu tarixdən hesablanır (*Dennis və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.); *Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 157).

102. Ərizəçinin görünüşdə mövcud hüquq müdafiə vasitəsindən yararlanması və yalnız bundan sonra vasitəni effektiv edən şərtlərdən xəbər tutması halında, altı aylıq müddətin başlanğıc nöqtəsinin ərizəçinin bu şərtlərdən xəbər tutduğu və ya tutmalı olduğu tarixdən hesablanması məqsəduyğun ola bilər (*elə orada*, § 158).

(v) Davam edən vəziyyət

103. "Davam edən vəziyyət" anlayışı ərizəçilərin Dövlət tərəfindən və ya adından həyata keçirilən davamlı əməllərin qurbanı olduğu vəziyyəti bildirir. Hər hansı hadisənin zamanla əhəmiyyətli nəticələrə gətirib çıxarması faktı, həmin hadisənin "davam edən vəziyyət" yaratması demək deyildir (*İordake Rumıniyaya qarşı*, § 49).

104. İddia edilən pozuntu, əleyhinə ölkədaxili hüquq müdafiə vasitəsinin mövcud olmadığı, davam edən vəziyyəti təcəssüm etdirirsə, altı aylıq müddət yalnız bu vəziyyət bitdikdən sonra başlayır (*Sabri Güneş Türkiyəyə qarşı* [BP], § 54; *Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 159; Ülke Türkiyəyə qarşı(qər.)).Vəziyyətin davam etdiyi müddətdə altı ay qaydası tətbiq edilə bilməz (*İordake Rumıniyaya qarşı*, § 50).

3. Altı aylıq müddətin başa çatması

105. Müddətin axımı yekun qərarın ictimaiyyətə açıq şəkildə elan olunduğu və ya ərizəçi və ya onun nümayəndəsinin bu barədə məlumatlandırıldığı tarixin ertəsi günü hesablanmağa başlayır və təqvim aylarının faktiki müddətindən asılı olmayaraq altı təqvim ayından sonra başa çatır (*Otto Almaniyaya qarşı* (qər.)).

106. Altı aylıq müddətə riayət edilib-edilmədiyi hər bir cavabdeh Dövlətin yerli qanunvericiliyinə əsasən deyil, Konvensiya meyarlarından istifadə olunmaqla müəyyənləşdirilir (*Benet Praha, spol. s r.o. Çex Respublikasına qarşı* (qər.); *Poslu və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 10). Məhkəmənin vaxt məhdudiyyətlərinin hesablanması üçün ölkədaxili qaydalardan asılı olmayaraq, öz meyarlarını tətbiq etməsi hüquqi müəyyənliyin, ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsinin və beləliklə, Konvensiya mexanizminin praktik və effektiv işinin təmin edilməsinə xidmət edir (*Sabri Güneş Türkiyəyə qarşı* [BP], § 56).

107. Altı aylıq müddətin son gününün şənbə və ya bazar gününə, yaxud rəsmi bayrama təsadüf etməsi və milli qanunvericiliyə əsasən belə vəziyyətdə vaxt məhdudiyyətinin növbəti iş gününə kimi uzadılması faktı *dies ad quem*-in (son tarixin) müəyyən edilməsinə təsir göstərmir (*elə orada.*, §§ 43 və 61).

108. Altı aylıq müddətin Məhkəmə tərəfindən müəyyən edilən bitmə tarixi cavabdeh Dövlətin müəyyənləşdirdiyindən fərqlənə bilər (*İpek Türkiyəyə qarşı* (qər.)).

4. Şikayətin verildiyi tarix**(a) Tamamlanmış ərizə forması**

109. Məhkəmə Reqlamentinin 1 yanvar 2014-cü ildə qüvvəyə minən 47-ci Qaydasına əsasən, ərizənin Konvensiyanın 35 § 1-ci Maddəsinin məqsədləri çərçivəsində təqdim edildiyi tarix Qaydanın tələblərinə cavab verən ərizə formasının Məhkəməyə göndərildiyi tarixdir. Ərizəyə ərizə formasının müvafiq hissələrində tələb olunan bütün məlumatlar daxil olmalıdır və o, müvafiq köməkçi sənədlərin surətləri ilə müşayiət olunmalıdır. 47-ci Qaydada əksi müəyyən edilmədiyi təqdirdə, yalnız tamamlanmış ərizə forması altı aylıq vaxt məhdudiyyətinin hesablanmasını dayandıra bilər (*İcraatların başlanmasına dair Praktiki Direktiv*, § 1).

(b) Etibarnamə

110. Ərizəçi ərizəsinin nümayəndə tərəfindən verilməsinə üstünlük verdikdə, Məhkəmə ərizəçi tərəfindən imzalanmış etibarnamənin əslilə təmin edilməlidir (Məhkəmə Reqlamenti, Qayda 47 § 3.1 (d); həmçinin bax: *Kaur Niderlanda qarşı* (qər.), § 11 *sonda*). Belə etibarnamə olmadıqda, ərizə etibarlı hesab edilə bilməz və "qurbanın" yoxluğu və ya həтта

ərizə hüququndan sui-istifadə əsası ilə Məhkəmə tərəfindən rədd edilir (*Koxreidze və Ramişvili Gürcüstana qarşı* (qər.), § 16).

111. Lazımı qaydada doldurulmuş səlahiyyət sənədi Məhkəmə Reqlamentinin 45 və 47-ci Qaydaları çərçivəsində ərizənin ayrılmaz hissəsini təşkil edir və bu formanın təqdim edilməməsi ərizənin verilmə tarixi ilə bağlı birbaşa nəticələrə səbəb ola bilər (*elə orada*., § 17).

(c) Göndərmə tarixi

112. Ərizənin təqdim edildiyi tarix ərizəçinin lazımı qaydada doldurulmuş ərizə formasını Məhkəməyə göndərdiyi zaman vurulan poçt möhürünün tarixidir (Məhkəmə Reqlamenti, Qayda 47 § 6 (a); həmçinin bax: *Abdulrahman Niderlanda qarşı* (qər.); *Brejeç Xorvatiyaya qarşı*, § 29).

113. Yalnız ərizənin göndərildiyi tarixin müəyyən edilə bilməməsi kimi xüsusi hallar fərqli yanaşma üçün əsas ola bilər: məsələn, ərizə formasının tarixi və ya bu tarix olmadıqda, onun Məhkəmə Katibliyi tərəfindən qəbul edildiyi tarix təqdim edilmə tarixi hesab oluna bilər (*Bulinwar OOD və Hrusanov Bolqarıstana qarşı*, §§ 30-32).

114. Ərizəçilər məktubun daşınması zamanı Məhkəmə ilə yazışmalarına mənfi təsir edə biləcək hər hansı gecikmənin baş verməsinə görə cavabdeh hesab oluna bilməzlər (*Ançuqov və Qladkov Rusiyaya qarşı*, § 70).

(d) Faks ilə göndərmə

115. Faks ilə göndərilən ərizələr altı aylıq vaxt məhdudiyyətinin hesablanmasını dayandırmır. Ərizəçilər həmin altı aylıq vaxt məhdudiyyəti çərçivəsində həmçinin ərizənin imzalanmış əslini poçtla göndərməlidirlər (İcraatların başlanmasına dair Praktik Direktiv, § 3).

(e) Şikayətin xarakteri

116. Şikayət yalnız istinad edilən hüquqi əsaslar və ya arqumentlər vasitəsilə deyil, şikayətdə iddia olunan faktlar əsasında xarakterizə edilir (*Skoppola İtaliyaya qarşı (№ 2)* [BP], § 54).

(f) Sonrakı ərizələr

117. İlk ərizəyə daxil edilməyən şikayətlər üçün altı aylıq vaxt məhdudiyyətinin hesablanması həmin şikayətlərin ilk dəfə Konvensiya orqanına təqdim edildiyi tarixə qədər dayanmır (*Allan Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)).

118. Altı aylıq vaxt məhdudiyyəti başa çatdıqdan sonra qaldırılan şikayətlərə yalnız o halda baxıla bilər ki, onlar vaxtında verilmiş ilk şikayətlərin xüsusi aspektlərini təşkil etsinlər (*Sâmbata Bihor Greco-Catholic Parish Rumıniyaya qarşı* (qər.)).

119. Şikayətin faktiki əsasına və iddia olunan pozuntunun xarakterinə əvvəlcədən işarə etmədiyi halda, ərizəçinin öz ərizəsində 6-cı Maddəyə istinad etməsi faktı həmin müddəə çərçivəsində sonrakı şikayətlərin verilmiş hesab olunması üçün kifayət deyil (*Allan Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.); *Adam və başqaları Almaniyaya qarşı* (qər.)).

120. Ölkədaxili məhkəmə icraatlarına aid sənədlərin təmin edilməsi bu icraatlara əsaslanan sonrakı bütün şikayətlərin verilmiş hesab olunması üçün yetərli deyil. Şikayətin təqdim olunması və beləliklə, altı aylıq vaxt məhdudiyyətinin hesablanmasının dayandırılması üçün icmal formasında belə olsa, Konvensiya çərçivəsində iddia olunan pozuntunun xarakteri

barədə məlumat verilmiş olmalıdır (*Bojinovski Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı* (qər.)).

5. Xüsusi vəziyyətlər

(a) Müddət məhdudiyyətlərinin yaşamaq, evə hörmət və mülkiyyət hüququ ilə əlaqədar davam edən vəziyyətlərə tətbiqi

121. Altı aylıq müddətin hesablanmağa başlayacağı dəqiq vaxt məlum olmasa da, Məhkəmə həyat üçün təhlükə təşkil edən vəziyyətlərdə itkin düşmələrin araşdırılmaması vəziyyətinin davam etməsi barədə şikayət vermək istəyən ərizəçilərə münasibətdə ehtiyatlı davranış və təşəbbüs öhdəliyi müəyyən edir. Belə hallarda ərizəçilər Strasburqa gələncə qədər qeyri-müəyyən müddət gözləyə bilməzlər. Onlar gərəksiz yubanmaya yol vermədən şikayətlərini təqdim etməlidirlər (*Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], §§ 161-66).

122. Bənzər qaydada, söhbət uzunmüddətli münaqişə kontekstində mülkiyyət və ya evə hörmət hüququ pozuntusunun davam etməsi iddiasından getdikdə, dəyişməyən vəziyyət qarşısında passiv qalmaq artıq əsaslandırıla bilməyəcəyindən, ərizəçinin işini təqdim etməli olduğu vaxt çata bilər. Ərizəçinin yaxın gələcəkdə mülkiyyətinə və evinə çıxış imkanının bərpası üçün heç bir real ümidin olmadığını fərqləndirən və ya varmalı olduğu vaxtdan sonra ərizənin verilməsinin üzrsüz səbəbdən və ya ifrat gecikdirilməsi ərizənin müddətin ötməsi səbəbindən rədd edilməsinə gətirib çıxara bilər. Vəziyyətin sabitləşməsinə gözləmək, ərizəçilərə ölkə səviyyəsində həll yoluna nail olmaq üçün ətraflı məlumat toplamaq imkanı vermək məqsədilə münaqişə sonrası mürəkkəb vəziyyətdə vaxt çərçivələri geniş olmalıdır. (*Sarqsyyan Azərbaycanaya qarşı* (qər.) [BP], §§ 140-41; *Çıraqov və başqaları Ermənistanaya qarşı* (qər.) [BP], §§ 141-42).

(b) Konvensiyanın 5 § 3-cü Maddəsinə əsasən, çoxsaylı həbs müddətlərini əhatə edən məhkəmə işlərində altı ay qaydasının tətbiq edilmə şərtləri

123. Çoxsaylı ardıcıl həbs müddətlərinə bir bütün kimi baxılmalıdır və altı aylıq müddət yalnız sonuncu həbs müddətindən sonra hesablanmağa başlamalıdır (*Solmaz Türkiyəyə qarşı*, § 36).

124. Təqsirləndirilən şəxsin məhkəmədən əvvəl həbsi bir neçə ardıcıl olmayan müddətə bölünmüşdürsə, bu müddətlər bütün halında deyil, ayrı-ayrılıqda dəyərləndirilməlidir. Buna görə də, azadlığa çıxdıqdan sonra, ərizəçi məhkəmədən əvvəl həbslə bağlı malik ola biləcəyi hər hansı şikayəti faktiki olaraq azadlığa buraxıldığı tarixdən etibarən altı ay müddətində təqdim etmək məcburiyyətindədir. Lakin, belə müddətlər ərizəçiyə qarşı açılmış eyni cinayət mühakiməsi icraatları seriyasının bir hissəsini təşkil edərsə, həbsin 5 § 3-cü Maddə çərçivəsində əsaslılığını dəyərləndirən zaman Məhkəmə ərizəçinin daha əvvəl müəyyən müddət mühakimədən əvvəl həbsdə saxlandığı faktını nəzərə ala bilər (*İdalov Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 129-30).

C. Anonim şikayət

Maddə 35 § 2 (a) – Qəbul edilmə şərtləri

"2. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş aşağıdakı fərdi şikayətlərə baxmır

(a) anonim olan; ..."¹

125. Ərizəçinin kimliyi ərizədə lazımı qaydada göstərilməlidir (Məhkəmə Reqlamenti: Qayda 47 § 1 (a)). Məhkəmə ərizəçinin kimliyinin ictimaiyyətə açıqlanmamalı olduğu haqqında qərar qəbul edə bilər (Qayda 47 § 4); bu halda ərizəçi adının inisialları və ya sadəcə bir hərflə bildirilir.

126. Ərizənin 35-ci Maddənin § 2 (a) yarımbəndi çərçivəsində anonim olub-olmadığını müəyyənləşdirmək səlahiyyətinə yalnız Məhkəmə malikdir (*Sindicatul Păstorul cel Bun Rumıniyaya qarşı* [BP], § 69). Cavabdeh hökumət ərizənin həqiqiliyindən şübhə duyduğu halda Məhkəməyə vaxtli-vaxtında məlumat verməlidir (*elə orada*).

1. Anonim şikayət

127. Məhkəmə işinin dosyesinə Məhkəməyə ərizəçinin kimliyini müəyyən etməyə imkan verən hər hansı element daxil olmadıqda, Məhkəməyə ünvanlanmış ərizə anonim hesab olunur ("*Blondye*" *Niderlanda qarşı* (qər.)). Təqdim edilən formaların və ya sənədlərin heç birində ad çəkilmir, yalnız istinad və uydurma adlardan istifadə olunur və etibarnamə "X" tərəfindən imzalanırsa, ərizəçinin kimliyi açıqlanmamış hesab olunur.

128. Ərizənin kimliyi bilinməyən şəxslər adından assosiasiya tərəfindən təqdim edildiyi, assosiasianın qurban olduğunu iddia etmədiyi, lakin kimliyi məlum olmayan şəxslər adından şəxsi həyata hörmət hüququnun pozulduğundan şikayət etdiyi, beləliklə, assosiasiyasının təmsil etdiyini bəyan etdiyi şəxslərin ərizəçi kimi qəbul edildiyi halda, ərizə anonim hesab olunmuşdur. (*Fransa Tibbi Həmkarlar İttifaqları Federasiyası və Milli Tibb Bacıları Federasiyası Fransaya qarşı*, Komissiya qərarı).

2. Anonim olmayan şikayət

129. Ərizəçilər Məhkəməyə onların kimliyini müəyyən etmək və sözügedən faktlarla və qaldırılan şikayətlə əlaqələrini təsbit etmək imkanı verən faktiki və hüquqi məlumat təqdim etdikləri halda, Konvensiyanın 35-ci Maddənin § 2 (a) yarımbəndi tətbiq edilə bilməz (*Sindicatul Păstorul cel Bun Rumıniyaya qarşı* [BP], § 71).

130. Fiktiv adlarla təqdim edilən ərizələr: Təxəllüsdən istifadə edən və Məhkəməyə silahlı münaqişə kontekstində ailə üzvlərini və dostlarını qorumaq üçün əsl adlarını açıqlamamaq məcburiyyətində olduqlarını izah edən fiziki şəxslər. "Anlaşılan səbəblərdən real kimliklərin gizlədilməsi taktikasının arxasında adları xaricində yetərli sayda əlamətdən kimliyi müəyyən edilə bilən real insanların dayandığını" və "ərizəçilər və sözügedən hadisələr arasında kifayət qədər yaxın bağlılığın mövcud olduğunu" aşkar edən Məhkəmə həmin ərizəni anonim hesab etməmişdir (*Şamayev və başqaları Gürcüstana və Rusiyaya qarşı* (qər.)); həmçinin bax: *Şamayev və başqaları*, § 275 məhkəmə işi.

1 . Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin § 2 (a) yarımbəndi çərçivəsində "anonim" ərizə Məhkəmə qarşısına çıxarılan icraatlar haqqında məlumatların ictimaiyyətə açıq olması qaydasından geri çəkilməklə, ərizəçinin kimliyinin ictimaiyyətə açıqlanmaması məsələsi və məhkəmə qarşısında məxfilik məsələsindən fərqləndirilməlidir (bax: Məhkəmə Reqlamenti - Qayda 33 və 47 § 4 və ona əlavə edilmiş Praktik direktivlər).

131. Üzvlərinin kimliyi açıqlanmayan kilsə orqanı və ya dini və fəlsəfi məqsədləri olan assosiasiya tərəfindən verilən ərizələr anonim ərizə olaraq rədd edilməmişdir (Konvensiyanın 9, 10 və 11-ci Maddələri): bax: *Omkarananda və Divine Light Zentrum İsveçrəyə qarşı*, Komissiya qərarı.

D. Mahiyyətə eyni

Maddə 35 § 2 (b) – Qəbul edilmə şərtləri

"2. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş aşağıdakı fərdi şikayətlərə baxmır:

...

(b) mahiyyətə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan yaxud beynəlxalq araşdırmanın və ya tənzimləmənin digər prosedurunun predmeti olan və işə aid yeni faktları əks etdirməyən."

132. Mahiyyətə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan yaxud digər beynəlxalq araşdırma və ya nizamlama prosedurunun predmeti olan və işə aid yeni faktları əks etdirməyən ərizə 35-ci Maddənin § 2 (b) yarım bəndinə uyğun olaraq rədd edilir.

1. Mahiyyətə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan

133. 35-ci Maddənin § 2 (b) yarım bəndinin birinci hissəsinin məqsədi Məhkəmənin qərarlarının yekunluğunu təmin etmək və ərizəçilərin yeni ərizə verməklə Məhkəmənin əvvəlki qərarlarından və ya qərarlarından apellyasiya şikayəti verməyə çalışmasının qarşısını almaqdır (*Kafkaris Kiprə qarşı* (qər.), § 67; *Lou Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)).

134. "Mahiyyətə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan... və işə aid yeni faktları əks etdirməyən" ərizə və ya şikayət qəbuledilməz elan olunur". Bura Məhkəmənin dostcasına həll səbəbindən əvvəlki ərizəni məhkəmə işləri siyahısından sildiği hallar daxildir (*Kezer və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.)). Lakin əvvəlki ərizə heç vaxt rəsmi qərarın predmeti olmamışdırsa, Məhkəmə sonuncu ərizəyə baxa bilər (*Sürmeli Almaniyaya qarşı* (qər.)).

135. Məhkəmə ərizəçilərin verdiyi iki ərizənin mahiyyət etibarilə eyni şəxslərə, faktlara və şikayətlərə aid olub-olmadığını yoxlayır (*Voynoviç Macarıstana qarşı* (qər.), § 28; *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) İsveçrəyə qarşı (№2)* [BP], § 63).

136. Dövlətlərarası ərizə fərdi ərizəçiləri öz iddialarını irəli sürmək və ya təqib etmək imkanından məhrum etmir (*Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 118).

137. Əvvəlki ərizə ilə eyni faktlara əsaslanan ərizə bir qayda olaraq bu Maddə ilə ziddiyyət təşkil edir. Ərizəçinin sadəcə yeni hüquqi arqumentlərlə keçmiş şikayətlərini dəstəkləmək istədiyi halda, yeni müvafiq məlumat təqdim etdiyini iddia etməsi (*I.J.L. Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.); *Mann Birləşmiş Krallığa və Portuqaliyaya qarşı* (qər.)) və ya ölkədaxili qanunvericilik haqqında əvvəlki ərizəsinin rədd edilməsinə xidmət edən səbəbləri dəyişə bilməyəcək əlavə məlumat təmin etməsi yetərli deyil (*X. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 10 iyul 1981-ci il tarixli Komissiya qərarı). Məhkəmənin əvvəlki ərizə ilə eyni faktlara aid ərizəni nəzərə alması üçün ərizəçi, doğrudan da, yeni şikayət irəli sürməli və ya daha əvvəl Məhkəmə tərəfindən baxılmamış yeni məlumat təqdim etməlidir (*Kafkaris Kiprə qarşı* (qər.), § 68).

138. Məhkəmə aşağıdakı məhkəmə işlərində ərizə və ya şikayətin mahiyyətə əvvəlki ilə eyni olmadığını müəyyən etmişdir: *Massuero İtaliyaya qarşı* (qər.); *Riener Bolqarıstana qarşı*, § 103; *Şappeks İsveçrəyə qarşı* (qər.); *Yurttas Türkiyəyə qarşı*, §§ 36-37; *Sadak Türkiyəyə qarşı*, §§ 32-33; *Patera Çex Respublikasına qarşı* (qər.) (başqa beynəlxalq orqan

qarşısında irəli sürülmüş faktlarla əlaqədar şikayətlər qəbuledilməz olsa da, faktlarla bağlı sonradan ortaya çıxan yeni məlumatlar qəbulediləndir. Əksinə şikayət və ya ərizənin mahiyyətə eyni olduğunu müəyyən etmişdir: *Moldovan və başqaları Rumıniyaya qarşı* (qər.); *Hokkanen Finlandiyaya qarşı* (qər.); *Adesina Fransaya qarşı* (qər.); *Bernarde Fransaya qarşı* (qər.); *Cennari İtaliyaya qarşı* (qər.); *Manuel Portuqaliyaya qarşı* (qər.).

2. *Mahiyyətə digər beynəlxalq araşdırma və ya nizamlama prosedurunun predmeti olan məsələ ilə eyni*

139. 35-ci Maddənin § 2 (b) yarım bəndinin ikinci hissəsinin məqsədi bir neçə beynəlxalq orqanın eyni anda mahiyyətə eyni ərizələrə baxmasının qarşısını almaqdır. Belə bir vəziyyət eyni məhkəmə işləri ilə əlaqədar beynəlxalq icraatların çoxluğunun qarşısını almağa çalışan Konvensiyanın ruhuna və mətninə ziddir (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos Rusiyaya qarşı*, § 520; *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası Türkiyəyə qarşı*, § 37). Buna görə də Məhkəmənin bu məsələni öz təşəbbüsü ilə araşdırması zəruridir (*POA və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.), § 27).

140. Konvensiyanın bu müddəasına əsasən yurisdiksiyasının istisna edilib-edilmədiyini müəyyənləşdirən zaman Məhkəmə qarşısındakı məsələnin mahiyyətə paralel icraata təqdim edilmiş məsələ ilə eyni olub-olmadığını və əgər eynidirsə, eyni anda icraatın Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin § 2 (b) yarım bəndi çərçivəsində "başqa beynəlxalq araşdırma və ya nizamlama proseduru" hesab olunub-olunmayacağını qərarlaşdırmalıdır (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos Rusiyaya qarşı*, § 520).

141. Məhkəmə vurğulamışdır ki, həlledici amil paralel icraata təqdim edilmə tarixi deyil, onun işə baxdığı müddətdə bu icraatlarda işin mahiyyəti üzrə qərarın qəbul edilib-edilmədiyidir (*Peraldi Fransaya qarşı* (qər.)).

(a) **Məhkəmə işlərinin oxşarlığının qiymətləndirilməsi**

142. Məhkəmə işlərinin oxşarlığının qiymətləndirilməsinə adətən müvafiq icraatlarda tərəflərin, onların istinad etdiyi müvafiq hüquqi müddəaların, onların iddialarının əhatə dairəsinin və tələb edilən düzəlişin növünün müqayisəsi daxil olur (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos Rusiyaya qarşı*, § 521; *Yunanistan Bank Əməkdaşları Həmkarlar İttifaqları Federasiyası Yunanıstana qarşı* (qər.), § 39).

143. Buna görə də, 35-ci Maddənin yuxarıda qeyd edilən 2 (b) yarım bəndinin birinci hissəsində olduğu kimi, Məhkəmə fərqli beynəlxalq institutlara ünvanlanmış ərizələrin mahiyyətə eyni şəxslərə, faktlara və şikayətlərə aid olub-olmadığını yoxlayır (*Karussiotis Portuqaliyaya qarşı*, § 63; *Pauger Avstriyaya qarşı*, Komissiya qərarı).

144. Məsələ, iki institut qarşısındakı ərizəçilər eyni deyilsə, Məhkəməyə ünvanlanan "ərizə" "mahiyyyətə... digər beynəlxalq araşdırma və ya nizamlama prosedurunun predmeti olan məsələ ilə eyni" hesab oluna bilməz (*Folgero və başqaları Norveçə qarşı* (qər.)). Beləliklə, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, başqa beynəlxalq prosedurun ərizəçilərin özləri tərəfindən deyil, qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən (*Çelniku Yunanıstana qarşı*, §§ 39-41; *Illiu və başqaları Belçikaya qarşı* (qər.)) və ya onun bağlı olduğu Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyası tərəfindən (*Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası Türkiyəyə qarşı*, § 38) başladılması onun ərizəyə baxmasının qarşısını almır.

145. Lakin Məhkəmə bu yaxınlarda bir daha təsdiq etmişdir ki, daha əvvəl başqa beynəlxalq orqana (BƏT) təqdim edilmiş, prosedur kollektiv xarakter daşdığından, həmkarlar ittifaqı və işəgötürən təşkilatlarla məhdudlaşan ərizə ilə faktiki olaraq eyni olan, lakin Məhkəməyə əvvəlki ərizənin tərəfləri olmayan və ola bilməyəcək fərdi ərizəçilər tərəfindən ünvanlanmış ərizə mahiyyətə həmin orqana təqdim edilmiş ərizə ilə eynidir. Belə ki, bu fərdi ərizəçilər sözügedən həmkarlar ittifaqının vəzifəli şəxsləri olduqlarından, onların həmin orqan

qarşısındakı icraatlar və şikayətlərlə yaxın əlaqəsi olduğu qət edilmişdir. Buna görə də onlara Məhkəmə qarşısında iddialarını davam etdirməyə icazə vermək Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin 2 (b) yarım bəndinin şərtlərini pozmağa bərabər olardı (*POA və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.), §§ 30-32).

(b) "Digər beynəlxalq araşdırma və ya nizamlaşdırma proseduru" anlayışı

146. 35-ci Maddənin § 2 (b) yarım bəndinə əsasən apardığı qiymətləndirmədə Məhkəmə sözügedən paralel icraatların bu qəbuledilənlik meyarları çərçivəsində başqa beynəlxalq prosedur olub-olmadığını müəyyənləşdirməlidir (*elə orada*: § 28).

147. Məhkəmənin bununla bağlı apardığı qiymətləndirmə formal yoxlama ilə məhdudlaşmamalı, zəruri olduğu təqdirdə, həmçinin nəzarət orqanının xarakterinin, izlədiyi prosedurun və qərarlarının təsirinin 35-ci Maddənin § 2 (b) yarım bəndinə əsasən Məhkəmənin yurisdiksiyasını istisna edib etmədiyini təyin etməlidir (*OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos Rusiyaya qarşı*, § 522; *Karussiotis Portuqaliyaya qarşı*, § 62; *Yunanistan Bank Əməkdaşları Həmkarlar İttifaqları Federasiyası Yunanıstana qarşı* (qər.), § 33).

E. Müraciət hüququndan sui-istifadə

Maddə 35 § 3 (a) – Qəbul edilmə şərtləri

"3. Məhkəmə 34-cü maddəyə əsasən təqdim edilmiş istənilən fərdi şikayəti qəbuledilməz elan edir, əgər o hesab edirsə ki:

(a) şikayət ... fərdi müraciət hüququndan sui-istifadədir; ..."

1. Ümumi anlayış

148. 35-ci Maddənin § 3 (a) yarım bəndinə əsasən "sui-istifadə" anlayışı ümumi hüquq nəzəriyyəsinə uyğun ənənəvi mənasında, daha dəqiq desək, hüququn nəzərdə tutulduğundan fərqli məqsədlə zərərli istifadəsi kimi başa düşülməlidir. Müvafiq olaraq, ərizəçinin Konvensiyada nəzərdə tutulan fərdi şikayət hüququnun məqsədlərinə açıq-aşkar zidd olan, Məhkəmənin lazımcına fəaliyyət göstərməsinə və qarşısında qaldırılmış icraatları lazımi qaydada həyata keçirməsinə əngəl törədən hər hansı davranışı fərdi şikayət hüququndan sui-istifadədir (*Mirolobovs və başqaları Latviyaya qarşı*, §§ 62 və 65).

149. Texniki nöqteyi-nəzərdən, 35-ci Maddənin § 3 (a) yarım bəndinin mətnindən aydındır ki, ərizə hüququndan sui-istifadə edilməklə təqdim olunmuş ərizə məhkəmə işlərinin siyahısından çıxarılmaq əvəzinə, qəbuledilməz elan edilməlidir. Məhkəmə vurğulamışdır ki, ərizənin şikayət hüququndan sui-istifadə əsasında rədd edilməsi müstəsna tədbirdir (*elə orada*, § 62). Məhkəmənin şikayət hüququndan sui-istifadə haqqında qərar verdiyi işlər beş səciyyəvi kateqoriyaya bölünə bilər: yanlış məlumat; təhqiramiz sözlərdən istifadə; dostcasına həll proseslərinin məxfi saxlanması öhdəliyinin pozulması; açıq-aşkar usandırmaq məqsədi daşıyan və hər hansı real məqsədə xidmət etməyən ərizə; və tam sadalana bilməyəcək digər məhkəmə işləri.

2. Məhkəməni yanıltma

150. Məhkəməni aldatmaq məqsədilə bilərəkdən həqiqi olmayan faktlarla əsaslandırılan ərizə - şikayət hüququndan sui-istifadədir (*Varbanov Bolqarıstana qarşı*, § 36). Belə sui-istifadə ilə bağlı ən ciddi və bariz nümunələr əvvəla ərizənin saxta kimliklə təqdim olunması

(*Dreyfhaut Niderlanda qarşı* (qər.), §§ 27-29), ikincisi, Məhkəməyə göndərilən sənədlərin saxtalaşdırılmasıdır (*Tzian Ruminiyaya qarşı* (qər.); *Bageri və Maliki Niderlanda qarşı* (qər.); *Poznanski və başqaları Almaniyaya qarşı* (qər.)). Bu cür sui-istifadəyə həmçinin ərizəçinin Məhkəməni işin araşdırılması üçün əhəmiyyətli amil haqqında əvvəlcədən məlumatlandırmaması halında hərəkətsizlik yolu ilə də yol verilə bilər (*Əl-Naşif Bolqarıstana qarşı*, § 89; *Kereçaşvili Gürcüstana qarşı* (qər.)). Bənzər qaydada Məhkəmə qarşısına çıxarılmış icraat müddətində yeni, əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verdikdə, Məhkəmə Reqlamentinə əsasən açıq-aşkar öhdəlik daşmasına baxmayaraq, ərizəçinin bu Məlumatı Məhkəməyə açıqlamaması və beləliklə, Məhkəmənin iş barədə qərarı faktlardan tam xəbərdar olduqdan sonra çıxarmasının qarşısını alması halında onun ərizəsi şikayət hüququndan sui-istifadə əsası ilə rədd edilə bilər (*Hadrabova və başqaları Çex Respublikasına qarşı* (qər.); *Predesku Ruminiyaya qarşı*, §§ 25-27).

151. Bundan əlavə, ərizəçi öz vəkilinin və onu Məhkəmə qarşısında təmsil edən hər hansı başqa şəxsin davranışına görə tam məsuliyyət daşıyır. Nümayəndə tərəfindən yol verilən hər hansı hərəkətsizlik prinsip etibarilə ərizəçinin özünə şamil edilə və ərizənin şikayət hüququndan sui-istifadə əsasında rədd edilməsinə gətirib çıxara bilər (*Bekauri Gürcüstana qarşı* (ilkin etirazlar), §§ 22-25; *Migliore və başqaları İtaliyaya qarşı* (qər.)).

152. Məhkəməni yanıltmaq niyyəti hər zaman kifayət qədər bariz şəkildə müəyyən edilməlidir (*Melnik Ukraynaya qarşı*, §§ 58-60; *Nold Almaniyaya qarşı*, § 87; *Mişçinski Polşaya qarşı* (qər.)).

153. Məhkəmə işin mahiyyəti üzrə yekun qərar qəbul etmiş olsa da, sonradan ərizəçinin ərizənin araşdırılması baxımından əhəmiyyətli faktı gizlətdiyi aşkar olunduqda, Məhkəmə yenidən baxış proseduru (Məhkəmə Reqlamentinin 80-ci Qaydasında müəyyən edilir) vasitəsilə qərarını yenidən dəyərləndirə və ərizəni şikayət hüququndan sui-istifadə əsası ilə rədd edə bilər (*Gardean və S.C. Grup 95 SA Ruminiyaya qarşı* (yenidən baxılma), §§ 12-22). Yalnız cavabdeh hökumətin, Məhkəmə işi araşdıran zaman, sözügedən faktdan xəbər tutmasının məntiqi baxımdan mümkün olmadığı halda və yenidən baxılmaq haqqında vəsatəti 80-ci Qaydanın § 1-ci bəndinə uyğun olaraq faktdan xəbər tutduqdan sonra altı ay müddətində təqdim etməsi şərtlə, qərara yenidən baxılması mümkündür (*Qrossi və başqaları İtaliyaya qarşı* (yenidən baxılma), §§ 17-24).

3. Təhqiramiz sözlərdən istifadə

154. Ərizəçi Məhkəmə ilə yazışmasında cavabdeh Hökumət, onun səlahiyyətli nümayəndəsi, cavabdeh hökumətin hakimiyyət orqanları, Avropa Məhkəməsi və ya onun hakimləri, Katibliyi və ya onların üzvlərinin ünvanına təhqiramiz, alçaldıcı, hədə-qorxu və ya təxribat xarakterli ifadələr işlədikdə, şikayət hüququndan sui-istifadə halı meydana gəlir (*Rehak Çex Respublikasına qarşı* (qər.); *Düranje və Qrünj Fransaya qarşı* (qər.); *Stamulakatos Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı).

155. Ərizəçinin dilinin sadəcə kəskin, mübahisəli və ya sarkastik olması kifayət deyil; istifadə edilən dilin təhqiramiz hesab olunması üçün "normal sivil və qanuni tənqid sərhədlərini" aşması gərəkdir (*Di Salvo İtaliyaya qarşı* (qər.), *Apinis Latviyaya qarşı* (qər.); məsələn, əksi üçün bax: *Aleksanyan Rusiyaya qarşı*, §§ 116-18). Ərizəçi icraat müddətində məhkəmədən rəsmi xəbərdarlıq aldıqdan sonra təhqiramiz şərhələrə son verirsə, onları açıqca geri götürür və ya daha da yaxşı davranıb üzr istəyirsə, ərizə artıq şikayət hüququndan sui-istifadə əsasında rədd edilmir (*Çernitsin Rusiyaya qarşı*, §§ 25-28).

4. Dostcasına həll prosesinin məxfiliyi prinsipinin pozulması

156. Konvensiyanın 39 § 2-ci Maddəsi və Məhkəmə Reqlamentinin 62-ci Qaydasının § 2-ci bəndi çərçivəsində tərəflərin üzərinə qoyulan dostcasına həll danışıqlarının məxfiliyinin qorunması öhdəliyinin bilərəkdən pozulması şikayət hüququndan sui-istifadə hesab oluna və ərizənin rədd edilməsi ilə nəticələnmə bilər (*Hadrabova və başqaları Çex Respublikasına qarşı* (qər.); *Popov Moldovaya qarşı*, § 48; *Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı*, § 66).

157. Ərizəçinin məxfilik öhdəliyini pozub-pozmadığının müəyyən edilməsi üçün ilk növbədə bu öhdəliyin sərhədləri müəyyən edilməlidir. O hər zaman ümumi məqsəd, yəni tərəfləri və Məhkəməni mümkün təzyiqlərə qarşı qorumaqla dostcasına həlli asanlaşdırmaq məqsədi nəzərə alınmaqla təfsir edilməlidir. Müvafiq olaraq dostcasına həll ilə bağlı sənədlərin məzmununun üçüncü tərəfə ötürülməsi nəzəri baxımdan Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin § 3 (a) yarımbəndi çərçivəsində şikayət hüququndan sui-istifadə hesab oluna bilər, lakin bu, o demək deyil ki, belə sənədlərin hər hansı üçüncü tərəfə nümayiş etdirilməsi və ya onların haqqında danışılması mütləq surətdə və qeyd-şərtsiz qadağandır. Belə geniş və sərt təfsir ərizəçinin qanuni maraqlarının müdafiəsini təhlükəyə ata bilər, məsələn, onun özünü Məhkəmə qarşısında təmsil etmək hüququna malik olduğu məhkəmə işində yalnız bir dəfə məlumatlı şəxsdən məsləhət almaq istəməsi halında. Bundan əlavə, Məhkəmə üçün belə bir qadağaya riayət edilib-edilmədiyinə nəzarət etmək qeyri-mümkün olmasa belə, həddən artıq çətin ola bilər. Konvensiyanın 39-cu Maddəsinin § 2-ci bəndi və Məhkəmə Reqlamentinin 62-ci Qaydasının § 2-ci bəndinə əsasən qadağan edilən tərəflərin sözügedən məlumatı, məsələn, KİV vasitəsilə, çoxsaylı insan tərəfindən oxunmaq ehtimalı olan yazışmada və ya başqa formada ictimailəşdirməsidir (*elə orada*, § 68). Beləliklə, müəyyən ciddilik dərəcəsinə malik davranış növləri şikayət hüququndan sui-istifadə hesab olunur.

158. Şikayət hüququndan sui-istifadə hesab olunması üçün məxfi məlumat bilərəkdən açıqlanmış olmalıdır. Ərizəçinin məlumatın açıqlanmasındakı birbaşa məsuliyyəti hər zaman kifayət qədər bariz müəyyən edilməlidir; sadəcə şübhə yetərli deyil (*elə orada*, § 66 in fine). Bu prinsipin tətbiqinə aid konkret nümunələr: məsələn, ərizənin rədd edildiyi hal üçün bax: *Hadrabova və başqaları Çex Respublikasına qarşı* (qər.), bu məhkəmə işində ərizəçilər Ədliyyə Nazirliyi ilə yazışmalarında Məhkəmə Katibliyi tərəfindən formalaşdırılmış dostcasına həll təkliflərinə açıqca istinad etmişdilər, bu isə onların ərizələrinin şikayət hüququndan sui-istifadə əsası ilə rədd edilməsinə gətirib çıxarmışdı; məsələn, ərizənin qəbuledilən hesab olunduğu *Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı* məhkəmə işində üç ərizəçinin də məxfi məlumatın açıqlanmasına görə məsuliyyət daşdığı bariz şəkildə müəyyən edilməmişdi və nəticədə Məhkəmə hökumətin ilkin etirazını rədd etmişdi.

5. Açıq-aşkar usandırmaq məqsədi daşıyan və hər hansı real məqsədə xidmət etməyən ərizə

159. Usandırıcı və açıqcasına əsassız, daha əvvəl verdiyi, qəbuledilməz elan edilmiş ərizələrə bənzər ərizələri təkrar-təkrar Məhkəməyə təqdim edən ərizəçi şikayət hüququndan sui-istifadə etmiş hesab olunur. (*M. Birləşmiş Krallığa qarşı* və *Filis Yunanıstanına qarşı*, hər ikisi Komissiya qərarı). Məhkəmə üçün onun Konvensiya çərçivəsində real funksiyaları ilə üst-üstə düşməyən, gərəksiz iş yükü yaradan, açıq-aydın əsaslandırılmamış və bezdirici ərizələrə baxmaq və ya ərizəçinin və ya onun səlahiyyətli nümayəndələrinin başqa açıq-aşkar təhqiramiz davranışı ilə məşğul olmaq Məhkəmənin vəzifəsi deyil (*Bekauri Gürcüstana qarşı* (ilkin etirazlar), § 21; həmçinin bax: *Migliore və başqaları İtaliyaya qarşı* (qər.); *Simitzi-Papaxistu və başqaları Yunanıstanına qarşı* (qər.)).

160. Ərizə hər hansı real məqsədə malik olmadıqda, cüzi pul məbləği ilə bağlı olduqda və ya ümumi desək, ərizəçinin obyektiv qanuni maraqları ilə əlaqəli olmadıqda da, Məhkəmə şikayət hüququndan sui-istifadə barədə qərar qəbul edə bilər (*elə orada*; *Bok Almaniya qarşı*

(qər.))14 saylı Protokolun 1 iyun 2010-cu il tarixində qüvvəyə minməsindən sonra belə ərizələr Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin § 3 (b) yarımbəndi çərçivəsində daha asanlıqla ələ alınır (böyük zərərin olmaması).

6. Digər hallar

161. Bəzən Məhkəmənin qərar və qəraradlarından və icraatında olan işlərdən İştirakçı Dövlətlərdə milli səviyyədə siyasi çıxışlar çərçivəsində istifadə olunur. Reklam və ya təşviqat arzusu ilə verilən ərizə avtomatik olaraq şikayət hüququndan sui-istifadə hesab edilə bilməz (*MakFili və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı, həmçinin *Hacialiyev və başqaları Rusiyaya qarşı*, §§ 66-67). Lakin siyasi maraqlardan çıxış edən ərizəçi mətbuata və ya televiziya müəssisəsinə verərək, Məhkəmənin icraatına məsuliyyətsiz və qeyri-ciddi münasibət nümayiş etdirirsə, bu, şikayət hüququndan sui-istifadə kimi qəbul edilə bilər (*Gürcüstan Leyborist Partiyası Gürcüstana qarşı*).

7. Cavabdeh hökumət tərəfindən qəbul edilməli olan yanaşma

162. Ərizəçinin şikayət hüququndan sui-istifadə etdiyini düşündükdə, Cavabdeh hökumət Məhkəməyə müvafiq olaraq məlumat verməli və Məhkəmənin lazımı qənaəti formalaşdırma bilməsi üçün əlindəki müvafiq məlumatı onun diqqətinə təqdim etməlidir. Konvensiyaya və Məhkəmə Reqlamentinə uyğun olaraq ərizəçi tərəfin üzərinə qoyulan prosessual öhdəliklərə riayət edilib-edilmədiyinə nəzarət etmək cavabdeh hökumətin deyil, Məhkəmənin özünün vəzifəsidir. Lakin hökumət və onun orqanları tərəfindən Məhkəmə qarşısında prosessual öhdəliklərin pozulması iddiası ilə ərizəçiyə qarşı cinayət mühakimə və ya intizam icraatının başladılacağı ilə bağlı təhdidlər Konvensiyanın fərdi şikayət hüququnun səmərəli həyata keçirilməsinə qarşı hər hansı müdaxiləni qadağan edən 34-cü Maddəsi (in fine) çərçivəsində problem yarada bilər (*Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı*, § 70).

II. QƏBULEDİLMƏZLİYİN MƏHKƏMƏNİN YURİSDİKSİYASI İLƏ BAĞLI ƏSASLARI

A. *Ratione personae* uyğunsuzluq

Maddə 35 § 3 (a) – Qəbul edilmə şərtləri

"3. Məhkəmə 34-cü maddəyə əsasən təqdim edilmiş istənilən fərdi şikayəti qəbul edilməz elan edir, əgər o hesab edirsə ki:

(a) şikayət Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəalarına uyğun deyil..."

Maddə 32 – Məhkəmənin səlahiyyəti

"1. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının şərh və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34, 46 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin səlahiyyətindədir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin səlahiyyəti ilə bağlı mübahisəni Məhkəmənin özü həll edir."

1. Prinsiplər

163. *Ratione personae* (şəxslə bağlı) uyğunluq Konvensiyanın iddia olunan pozuntusunun İştirakçı Dövlət tərəfindən törədilməsini və ya bu pozuntuya görə məsuliyyətin hər hansı qaydada onun üzərinə qoyula bilməsini tələb edir.

164. Cavabdeh Dövlət Məhkəmənin *ratione personae* yurisdiksiyası ilə əlaqədar hər hansı etiraz irəli sürməyə də, Məhkəmə öz təşəbbüsü ilə bu məsələni araşdırmalıdır (*Seydiç və Finci Bosniya və Herseqovinaya qarşı* [BP], § 27).

165. İştirakçı Dövlətin ərazisində yaşayan şəxslərin insan hüquqları ilə bağlı beynəlxalq müqavilələrlə qorunan fundamental hüquqlarına, İştirakçı Dövlət sonradan süqut etmiş olsa da və ya varislik əsasında başqa Dövlətə keçsə də, təminat verilməlidir (*Biyeliç Monteneqro və Serbiyaya qarşı*, § 69).

166. Dövlətə məxsus şirkət dövlətə münasibətdə kifayət qədər təşkilati və əməliyyat müstəqilliyinə malikdirsə, onun hərəkət və hərəkətsizliyinə görə Dövlət Konvensiya çərçivəsində məsuliyyət daşımır (*Mixaylenko və başqaları Ukraynaya qarşı*, §§ 43-45; *Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei Moldovaya qarşı*, § 19).

167. Ərizələr aşağıdakı əsaslarla Konvensiyaya *ratione personae* uyğunsuz elan edilir:

- ərizəçinin Konvensiyanın 34-cü Maddəsinə uyğun statusa malik olmaması (*Antiya bələdiyyə rayonu Fransaya qarşı* (qər.); *Döşemealtı Belediyesi Türkiyəyə qarşı* (qər.); *Moretti və Benedetti İtaliyaya qarşı*);
- ərizəçinin iddia olunan pozuntunun qurbanı olduğunu nümayiş etdirə bilməməsi;
- şikayətin fiziki şəxsə qarşı verilməsi (*X. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 10 dekabr 1976-cı il tarixli Komissiya qərarı; *Durini İtaliyaya qarşı*, Komissiya qərarı);
- şikayətin Konvensiyanı ratifikasiya etməmiş Dövlətə qarşı verilməsi (*E.S. Almaniyaya qarşı*, Komissiya qərarı), və ya birbaşa Konvensiyaya qoşulmamamış beynəlxalq təşkilata qarşı verilməsi (*Stivens Kipr, Türkiyə və Birləşmiş Millətlər Təşkilatına qarşı* (qər.), sonuncu paraqraf);
- şikayətin cavabdeh Dövlətin ratifikasiya etmədiyi Protokolla bağlı olması (*Horşam Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı; *De Sadeler Belçikaya qarşı*, § 68).

2. Yurisdiksiya

168. *Ratione loci* (ərazi baxımından) yurisdiksiyanın olmadığını aşkar edilməsi Məhkəməni ərizəçilərin Konvensiyanın 1-ci Maddəsi mənasında bir və ya daha artıq İştirakçı Dövlətin yurisdiksiyasına aid olub-olmadığını yoxlamaqdan azad etmir (*Drozd və Yanusek Fransaya və İspaniyaya qarşı*, § 90). Buna görə də ərizəçilərin cavabdeh Dövlətin yurisdiksiyasına aid olmadığı ilə bağlı etirazlar daha çox ərizənin Konvensiya ilə *ratione personae* uyğunsuzluğu ilə bağlı iddia kimi irəli sürülür (cavabdeh hökumətlərin təqdimatları üçün bax: *Bankoviç və başqaları Belçikaya və başqalarına qarşı* (qər.) [BP], § 35; *İlaşku və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı* [BP], § 300; *Veber və Saravia Almaniyaya qarşı* (qər.)).

169. Konvensiya ilə *ratione personae* uyğunluq əlavə olaraq iddia olunan pozuntunun İştirakçı Dövlətə aid edilə bilməsini tələb edə bilər (*Jantiyom, Şaff-Benhadi və Zeruki Fransaya qarşı*, § 20). Lakin yaxın tarixli məhkəmə işlərində aid edilə bilmə/məsuliyyət məsələlərinə *ratione personae* uyğunluğa açıqca istinad edilmədən baxılmışdır (*Assanidze Gürcüstana qarşı* [BP], §§ 144 və sonrakı paraqraflar; *Hüseyn Albaniyaya və Konvensiya İştirakçısı olan 20 Dövlətə qarşı* (qər.); *İsaak və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.); *Stivens Maltaya qarşı (№ 1)*, § 45).

3. Məsuliyyət və aid edilə bilmə

170. Dövlətlər milli sərhədləri daxilində və ya kənarında törədilməsindən asılı olmayaraq, hakimiyyət orqanlarının ərazilərindən kənarında nəticələr doğuran hərəkətlərinə görə cavabdeh hesab oluna bilərlər (*Drozd və Yanusek Fransaya və İspaniyaya qarşı*, § 91; *Sering Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 86 və 91; *Loizidu Türkiyəyə qarşı* (ilkin etirazlar), § 62). Lakin buna istisna hallarda rast gəlinir (*Bankoviç və başqaları Belçikaya və başqalarına qarşı* (qər.) [BP], § 71; *İlaşku və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı* [BP], § 314), konkret olaraq İştirakçı Dövlətin hər hansı ərazi üzərində effektiv nəzarətə və ya ən azı həlledici təsirə malik olması halı (elə orada, §§ 314-16 və 392; *Katan və başqaları Moldova Respublikasına və Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 106-07; *Al-Skeini və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], §§ 138-40; *Medvedev və başqaları Fransaya qarşı* [BP], §§ 63-64). “Ümumi nəzarət” anlayışı üçün bax: *İlaşku və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 315-16; həmçinin bax: *Bankoviç və başqaları Belçikaya və başqalarına qarşı* [BP] (qər.), §§ 67 və sonrakı paragraflar və §§ 79-82; *Kipr Türkiyəyə qarşı* [BP], §§ 75-81; *Loizidu Türkiyəyə qarşı* (ilkin etirazlar), § 52; *Markoviç və başqaları İtaliyaya qarşı* [BP], § 54; birbaşa deyil, yerli idarəetmə vasitəsilə həyata keçirilən və Dövlətin dəstəyi ilə davam etdirilən effektiv nəzarət anlayışı üçün bax: *Katan və başqaları Moldova Respublikasına və Rusiyaya qarşı* [BP], § 122.

171. Dövlət başqa Dövlətin ərazisində olan, lakin onun qanuni və ya qanunsuz olaraq həmin Dövlətdə fəaliyyət göstərən agentlərinin səlahiyyət və nəzarəti altında olduğu aşkar edilən şəxslərin Konvensiya hüquqlarının pozulmasına görə cavabdeh hesab oluna bilər (*İssa və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 71; *Sançez Ramirez Fransaya qarşı*, Komissiya qərarı; *Öcalan Türkiyəyə qarşı* [BP], § 91; *Medvedev və başqaları Fransaya qarşı* [BP], §§ 66-67; xaricdə hərbi əməliyyatlar üçün bax: *Al-Skeini və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 149).

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Çoxmillətli Qüvvələrinin qoşunları tərəfindən törədilmiş aktlar və beynəlxalq təşkilat həmin davranış üzərində effektiv nəzarət və ya yüksək səlahiyyətə malik olmadığı təqdirdə bu aktlara görə məsuliyyətin Dövlətə yüklənə bilməsi ilə əlaqədar olaraq bax: *Əl-Cedda Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], §§ 84-85. BMT bufer zonasında törədilmiş hərəkətlər üçün bax: *İsaak və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.).

172. Hüquqi baxımdan İştirakçı Dövlətin yurisdiksiyasına aid olsa da, onun effektiv səlahiyyət/nəzarət dairəsində olmayan ərazilər üzrə ərizələr Konvensiya müddəalarına uyğunsuz hesab oluna bilər, (*An və başqaları Kiprə qarşı*, Komissiya qərarı), lakin Dövlətin Konvensiya çərçivəsində müsbət öhdəlikləri nəzərə alınmalıdır (*İlaşku və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 312-13 və §§ 333 və sonrakı paragraflar; həmçinin bax: *Stivens Kipr, Türkiyə və Birləşmiş Millətlər Təşkilatına qarşı* (qər.); *Azemi Serbiyaya qarşı* (qər.); *İvantoş və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı*, §§ 105-06; *Katan və başqaları Moldova Respublikasına və Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 109-10).

173. Fiziki şəxsin İştirakçı Dövlətlərdən birində fiziki mövcudluğunun onu aidiyyəti Dövlətin yurisdiksiya dairəsinə aid etməsi prinsipinin tətbiqində istisnalar mövcuddur, məsələn, ərizəçinin əleyhinə şikayət verdiyi beynəlxalq təşkilatın qərargahının Dövlətin ərazisində yerləşməsi. Beynəlxalq Cinayət Tribunalının qərargahının və binalarının Niderlandda yerləşməsi faktı ərizəçinin məhkum edilməsi ilə əlaqədar beynəlxalq tribunal tərəfindən yol verilmiş hər hansı iddia olunan hərəkət və ya hərəkətsizliklərin həmin Dövlətə aid edilməsi üçün yetərli əsas deyil (*Qaliç Niderlanda qarşı* (qər.); *Blaqoyeviç Niderlanda qarşı* (qər.); *Cokaba Lambi Lonqa Niderlanda qarşı* (qər.)). Beynəlxalq təşkilatın daimi iqamətgahının yerləşdiyi ölkə kimi cavabdeh Dövlətə qarşı verilmiş şikayət ərizəsi üçün bax: *Lopes Sifuentes İspaniyaya qarşı* (qər.), §§ 25-26. Beynəlxalq mülki administrasiyanın cavabdeh Dövlətin ərazisinə qəbul edilməsi ilə əlaqədar bax: *Beriç və başqaları Bosniya və Herseqovinaya qarşı* (qər.), § 30.

174. Bir Dövlətin başqa Dövlətdə ona qarşı qaldırılmış məhkəmə icraatlarında iştirakı öz-özlüyündə eksterritorial yurisdiksiyanın həyata keçirilməsinə bərabər hesab edilə bilməz. (*MakElhinni İrlandiyaya və Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.) [BP]; *Treska Albaniya və İtaliyaya qarşı* (qər.); *Manoilesku və Dobresku Rumuniya və Rusiyaya qarşı* (qər.), §§ 99-111).

175. İştirakçı Dövlətlərin özəl şəxslərin hərəkətlərinə görə, ənənəvi olaraq *ratione personae* uyğunluq başlığı altında nəzərdən keçirilən məsuliyyəti həmçinin Konvensiyada əks olunan fərdi hüquqların şərtlərindən və bu hüquqlara bağlı pozitiv öhdəliklərin miqyasından asılı ola bilər (məsələn bax: *Söderman İsveçə qarşı* [BP], § 78; *Aksu Türkiyəyə qarşı* [BP], § 59; *Siliadin Fransaya qarşı*, §§ 77-81; *Beqanoviç Macarıstana qarşı*, §§ 69-71). Yurisdiksiyası daxilində hakimiyyət orqanlarının xüsusi şəxslərin başqa fərdlərin Konvensiya hüquqlarını pozan hərəkətlərinə göz yumması və ya laqeyd yanaşması nəticəsində (*İlaşku və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı* [BP], § 318) və ya belə hərəkətlərə onun ərazisində əcnəbi vəzifəli şəxslər tərəfindən yol verilməsi halında belə Dövlət Konvensiyaya uyğun olaraq məsuliyyət daşıya bilər (*El-Masri Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı* [BP], § 206).

176. Məhkəmə həmçinin ekstradisiya proseduru kontekstində həbs və tutulmaya görə eksterritorial məsuliyyəti tənzimləyən prinsipləri müəyyən etmişdir. (*Stivens Maltaya qarşı (№ 1)*, § 52).

4. Konvensiya İştirakçısı Dövlətlərin beynəlxalq təşkilatlara üzvlükləri ilə əlaqədar hərəkət və hərəkətsizliklərə görə mümkün məsuliyyəti

177. Konvensiya Məhkəmənin İştirakçı Dövlətlərin BMT Təhlükəsizlik Şurasının Qətnamələri ilə əhatə olunan və beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi təmin etməyə yönəlmiş BMT missiyaları müddətində və ya ondan əvvəl yol verdikləri, hərəkət və hərəkətsizliklər barədə təhqiqat aparmaq səlahiyyətinin olduğu qənaətinə formalaşdıracaq şəkildə təfsir edilə bilməz. Bu, başlıca BMT missiyasının yerinə yetirilməsinə müdaxilə olardı (*Behrami Fransaya qarşı və Saramati Fransaya, Almaniyaya və Norveçə qarşı* (qər.) [BP], § 146-52). Lakin Məhkəmə BMT Təhlükəsizlik Şurasının Qətnamələrini icra edən, birbaşa BMT-yə aid edilə bilməyən və buna görə də Dövlətin məsuliyyətə cəlb edilməsinə rəvac verə biləcək milli qanunlarla əlaqədar fərqli yanaşma qəbul etmişdir (*Nada İsveçrəyə qarşı* [BP], §§ 120-22).

178. Beynəlxalq məhkəmələrin qərarlarına gəldikdə isə, Məhkəmə müvafiq olaraq BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnaməsi əsasında Beynəlxalq Cinayət Tribunalı qarşısında qurulmuş keçmiş Yuqoslaviya ilə bağlı faktiki icraatlara aid ərizələrə baxmaq üçün *ratione personae* yurisdiksiyaya malik olmadığını müəyyən etmişdir (*Qaliç Niderlanda qarşı* (qər.); *Blaqoyeviç Niderlanda qarşı* (qər.)). Səlahiyyəti BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə əsaslanan dövlət rəsmilərinin Bosniya və Herseqovinanın Ali Nümayəndəsinin qərarı ilə işdən çıxarılması ilə əlaqədar bax: *Beriç və başqaları Bosniya və Herseqovinə qarşı* (qər.), §§ 26 və sonrakı paraqraflar

179. Fundamental hüquqların sözügedən beynəlxalq təşkilat tərəfindən təmin edilən müdafiəsinin, bir qayda olaraq, Konvensiya ilə zəmanət verilən hüquqlara "ekvivalent" olmadığı müəyyən edildikdə, yaxud hətta belə iddia irəli sürüldükdə və aidiyyəti Dövlət mübahisəli hərəkətin həyata keçirilməsinə birbaşa və ya dolaylı yolla cəlb edilmədiyi halda Konvensiyanın iddia olunan pozuntusu üzvü olduğu beynəlxalq təşkilatdan qaynaqlanan qərar və ya tədbir səbəbindən Dövlətə aid edilə bilməz, (*Qasparini İtaliya və Belçikaya qarşı* (qər.)).

180. Beləliklə, Dövlətlər mübahisəyə birbaşa və ya dolaylı yolla müdaxilə etmədikdə və Konvensiyada yol verdikləri heç bir hərəkət və ya hərəkətsizliyə görə məsuliyyət nəzərdə tutulmadığı halda, Məhkəmə beynəlxalq təşkilatın səlahiyyətli orqanı tərəfindən tamamilə bu

təşkilatın daxili hüquqi qaydaları çərçivəsində əmək mübahisəsi kontekstində, Üzvü olan Dövlətlərdən fərqli hüquq subyektliyi ilə qəbul edilmiş ayrı-ayrı qərarlar əleyhinə yönəlmiş şikayətlərə baxmaq üçün *ratione personae* yurisdiksiyaya malik olmadığını müəyyən etmişdir (Avrokontrol ilə fərdi əmək mübahisəsi: *Buaven Avropa Şurasına üzv olan 34 Dövlətə qarşı* (qər.); Beynəlxalq Zeytun Şurasında intizam icraatı: *Lopes Sifuentes İspaniyaya qarşı* (qər.), §§ 28-29; Avropa Şurasında intizam icraatı: *Beyqo Avropa Şurasına üzv olan 46 Dövlətə qarşı* (qər.)). Avropa Komissiyasının rəsmisinin işdən çıxarılması və Birinci İnstansiya Məhkəməsinə və Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə apellyasiya proseduru ilə bağlı Konvensiyanın iddia edilən pozuntuları üçün bax: *Konnolli Avropa İttifaqına üzv olan 15 Dövlətə qarşı* (qər.). Avropa Patent İdarəsindəki icraatlar üçün bax: *Rambus Inc. Almaniyaya qarşı* (qər.).

Təşkilatın fundamental hüquqlar üçün təmin etdiyi müdafiənin Konvensiya tərəfindən zəmanət verilən müdafiəyə "ekvivalent" olmadığı və aidiyyəti İştirakçı Dövlətlərin ali hakimiyyətlərinin bir hissəsini ötürdükləri beynəlxalq təşkilatın daxili mexanizmində struktur çatışmazlıqların olması iddiaları ilə bağlı Məhkəmə araşdırmalarını bu qənaətlərlə müqayisə etmək öyrədici ola bilər (*Qasparini İtaliya və Belçikaya qarşı* (qər.)).

181. Məhkəmə cavabdeh Dövlətin sözügedən mübahisəyə birbaşa və ya dolayı yolla müdaxilə etdiyi, beləliklə, beynəlxalq məsuliyyətin meydana gəldiyi məhkəmə işlərinə fərqli yanaşma tətbiq edir. bax: *Bosphorus Hava Yolları Turizm və Ticaret Anonim Şirkəti İrlandiyaya qarşı* [BP], § 153; *Mişo Fransaya qarşı*, §§ 102-04; *Nada İsveçrəyə qarşı* [BP], §§ 120-22; müqayisə et: *Behrami Fransaya qarşı və Saramati Fransaya, Almaniyaya və Norveçə qarşı* (qər.) [BP], § 151. Həmçinin aşağıdakı nümunələrə nəzər salın:

- Avropa İttifaqı daxilində bağlanmış saziş əsasında ərizəçinin seçici kimi qeydə alınmasından imtina (*Metyuz Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]);
- ərizəçiyə qarşı Avropa İttifaqı Direktivini icra edən Fransa qanununun tətbiqi (*Kantoni Fransaya qarşı* [BP]);
- alman məhkəmələrinə çatım imkanının verilməsindən imtina (*Beer və Riqa Almaniyaya qarşı* [BP]; *Veyt və Kennedi Almaniyaya qarşı* [BP]);
- Avropa hüquqi çərçivəsində hüquqi öhdəliklərə uyğun olaraq, cavabdeh Dövlətin ərazisində nazirin əmri ilə hakimiyyət orqanları tərəfindən müsadirə (*Bosphorus Hava Yolları Turizm və Ticaret Anonim Şirkəti İrlandiyaya qarşı* [BP] - BMT Təhlükəsizlik Şurası qətnaməsindən sonra qəbul edilmiş Avropa İttifaqı Reqlamenti – bax: §§ 153-54);
- ölkədaxili məhkəmə tərəfindən Avropa İttifaqı Ədalət Məhkəməsinə müraciət (*Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. Niderlanda qarşı* (qər.)).

182. Beləliklə, Avropa İttifaqına gəldikdə, İttifaq hüququnun tətbiqi ilə bağlı ayrı-ayrı üzv Dövlətlər əleyhinə verilmiş ərizələr bu əsasla qəbul edilməz hesab olunmaya da bilər (*Bosphorus Hava Yolları Turizm və Ticaret Anonim Şirkəti İrlandiyaya qarşı* [BP], § 137; *Metyuz Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], §§ 26-35).

183. Birbaşa Konvensiyanın İştirakçısı olmayan Avropa İttifaqı institutlarına qarşı verilmiş ərizələrə gəldikdə isə, onların *ratione personae* əsasında qəbul edilməz elan edilməsi üçün daha uzaq keçmişə aid bəzi qərarlar mövcuddur (*Confédération française démocratique du travail Avropa icmalarına qarşı*, Komissiya qərarı, alternativ olaraq: (a) birlikdə və (b) ayrı-ayrılıq onların üzv Dövlətləri; həmçinin bu məhkəmə işlərindəki istinadlara nəzər salın: *Bosphorus Hava Yolları Turizm və Ticaret Anonim Şirkəti İrlandiyaya qarşı* [BP], § 152; yaxın keçmişə aid qərar üçün bax: *Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij Hollandiyaya qarşı* (qər.)).

Bu yanaşma həmçinin Avropa Patent İdarəsi üçün qəbul edilmişdir (*Lenzing AG Almaniyaya qarşı* (qər.)).

184. Beynəlxalq Sazişin əlavəsi olan Konstitusiyasına görə Dövlətin məsuliyyətinin meydana gəlib-gəlməməsi ilə bağlı bax: *Seydiç və Finci Bosniya və Herseqovinaya qarşı* [BP], § 30.

B. *Ratione loci* uyğunsuzluq

Maddə 35 § 3 (a) – Qəbul edilmə şərtləri

"3. Məhkəmə 34-cü maddəyə əsasən təqdim edilmiş istənilən fərdi şikayəti qəbul edilməz elan edir, əgər o hesab edirsə ki:

(a) şikayət Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəalarına uyğun deyil..."

Maddə 32 – Məhkəmənin səlahiyyəti

"1. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şərh və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34, 46 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin səlahiyyətindədir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin səlahiyyəti ilə bağlı mübahisəni Məhkəmənin özü həll edir."

1. Prinsiplər

185. *Ratione loci* uyğunluq üçün iddia olunan Konvensiya pozuntusunun cavabdeh Dövlətin yurisdiksiyası daxilində və ya onun effektiv nəzarəti altında olan ərazidə baş verməsi tələb olunur (*Kipr Türkiyəyə qarşı* [BP], §§ 75-81; *Drozd və Yanusek Fransaya və İspaniyaya qarşı*, §§ 84-90).

186. Ərizələr İştirakçı Dövlətin yurisdiksiyasından kənar ərazidə baş vermiş hadisələrə əsaslandıqda və bu hadisələr və İştirakçı Dövlətin yurisdiksiyası daxilindəki hər hansı hakimiyyət orqanı arasında heç bir əlaqə olmadıqda, belə ərizələr Konvensiya ilə *ratione loci* uyğunsuzluq əsasında rədd edilir.

187. Şikayətlər İştirakçı Dövlətin ərazisindən kənar baş tutmuş fəaliyyətlərlə əlaqədar olduqda, hökumət ərizənin *ratione loci* əsasında Konvensiyanın müddələrinə uyğun olmadığı barədə ilkin etiraz irəli sürə bilər (*Loizidu Türkiyəyə qarşı* (ilkin etirazlar), § 55; *Rantsev Kipr və Rusiyaya qarşı*, § 203). Belə etiraz Konvensiyanın 1-ci Maddəsi çərçivəsində araşdırılır (bu Maddəyə əsasən "yurisdiksiya" anlayışının əhatə dairəsi üçün bax: *Bankoviç və başqaları Belçikaya və başqalarına qarşı*(qər.) [BP], § 75).

188. Cavabdeh hökumət tərəfindən ərizənin Konvensiya ilə *ratione loci* uyğunsuz olduğu ilə bağlı irəli sürülmüş etirazlar bəzən bununla əsaslandırılır ki, ərizəçi icraatlar müddətində başqa İştirakçı Dövlətin sakini olsa da, qaydalar daha əlverişli olduğundan icraatları cavabdeh Dövlətdə başlatmışdır. Məhkəmə belə ərizələri 1-ci Maddədən çıxış etməklə araşdırır (*Haas İsveçrəyə qarşı* (qər.)).

189. Bununla belə, aydındır ki, Dövlət diplomatik və konsulluq nümayəndələrinin xaricdəki hərəkətlərinə görə cavabdehdir və diplomatik missiyalara (*X. Almaniyaya qarşı*, 25 sentyabr 1965-ci il tarixli Komissiya qərarı; *Al-Skeini Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 134; *M. Danimarkaya qarşı*, Komissiya qərarı, § 1 və oradakı istinadlar) və ya həmin dövlətdə qeydiyyatda alınmış və ya onun bayrağını daşıyan təyyarənin və ya gəminin göyertəsində yol verilmiş hərəkətlərə münasibətdə *ratione loci* uyğunsuzluq məsələsi meydana gələ bilməz (*Bankoviç və başqaları Belçikaya və Başqalarına qarşı* (qər.) [BP], § 73; *Hirsi Camaa və başqaları İtaliyaya qarşı* [BP], §§ 77 and 81).

190. Nəhayət, *ratione loci* yurisdiksiyanın olmadığına aşkar edilməsi Məhkəməni ərizəçilərin Konvensiyanın 1-ci Maddəsinə uyğun olaraq bir və ya daha artıq İştirakçı Dövlətin yurisdiksiyasına aid olub-olmadığını yoxlamaqdan azad etmir (*Drozd və Yanusek Fransaya və İspaniyaya qarşı*, § 90).

Buna görə də, ərizəçilərin cavabdeh Dövlətin yurisdiksiyasına aid olmadığı ilə bağlı etirazlar daha çox ərizənin Konvensiya ilə *ratione personae* uyğunsuzluğu ilə bağlı iddia kimi irəli sürülür (cavabdeh hökumətlərin təqdimatları üçün bax: *Bankoviç və başqaları Belçikaya və başqalarına qarşı* (qər.) [BP], § 35; *İlaşku və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı* [BP], § 300; *Veber və Saravia Almaniyaya qarşı* (qər.)).

2. Xüsusi hallar

191. Asılı ərazilərə gəldikdə, İştirakçı Dövlət 56-cı Maddə çərçivəsində Konvensiyanın tətbiqini sözügedən əraziyə də şamil etmək üçün genişləndirdiyinə dair bəyanat verməmişdirsə, ərizə *ratione loci* uyğunsuz hesab edilir (*Gillou Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 60-62; *Bui Van Thanh və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı; *Yonqhong Portuqaliyaya qarşı* (qər.); *Çaqos adası sakinləri Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.), §§ 60-76). Müvafiq olaraq, bu, Konvensiyanın Protokollarına da şamil olunur (*Quark Fishing Limited Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)).

İştirakçı Dövlət 56-cı Maddə çərçivəsində belə bəyanat verməmişdirsə, belə uyğunsuzluq məsələsi meydana gəlmir (*Tayrer Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 23).

192. Asılı ərazi müstəqillikdə edərsə, bəyanat avtomatik olaraq qüvvədən düşür. Bundan sonra, ana (metropoliya) Dövlətə qarşı ərizələr *ratione personae* uyğunsuz hesab olunur (*X. kilsəsi Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı).

193. Asılı ərazi İştirakçı Dövlətin metropoliya ərazisinin hissəsinə çevrildikdə, Konvensiya avtomatik olaraq keçmiş asılı əraziyə tətbiq olunur (*Hingitaq 53 və başqaları Danimarkaya qarşı* (qər.)).

C. *Ratione temporis* uyğunsuzluq

Maddə 35 § 3 (a) – Qəbul edilmə şərtləri

"3. Məhkəmə 34-cü maddəyə əsasən təqdim edilmiş istənilən fərdi şikayəti qəbul edilməz elan edir, əgər o hesab edirsə ki:

(a) şikayət Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəalarına uyğun deyil..."

Maddə 32 – Məhkəmənin səlahiyyəti

"1. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şərh və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34, 46 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin səlahiyyətindədir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin səlahiyyəti ilə bağlı mübahisəni Məhkəmənin özü həll edir."

1. Ümumi prinsiplər

194. Beynəlxalq hüququn ümumi qaydalarına uyğun olaraq (sazişlərin geriyə qüvvəsinin olmaması (qeyri-retroaktivlik) prinsipi), Konvensiyanın müddəaları Konvensiyanın iştirakçısının üzərinə Konvensiyanın həmin İştirakçıya münasibətdə qüvvəyə mindiyi tarixdən əvvəl baş vermiş hər hansı hərəkət və ya fakt, yaxud başa çatmış vəziyyətlə əlaqədar heç bir öhdəlik qoymur (*Bleçiç Xorvatiyaya qarşı* [BP], § 70; *Şilih Sloveniyaya qarşı* [BP], § 140; *Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 130).

195. *Ratione temporis* yurisdiksiya yalnız Konvensiyanın və ya onun Protokollarının cavabdeh Dövlət tərəfindən ratifikasiya edilməsindən sonrakı dövrü əhatə edir. Konvensiya İştirakçı Dövlətlərin üzərinə bu tarixdən əvvəl yol verilmiş zərər və ya pozuntuların aradan qaldırılması üçün xüsusi öhdəlik qoymur (*Kopetski Slovakiyaya qarşı* [BP], § 38).

196. Ratifikasiya tarixindən sonra Dövlətin iddia olunan bütün hərəkət və hərəkətsizlikləri Konvensiyaya və onun Protokollarına uyğun olmalıdır və ratifikasiyadan sonra yaranan faktlar hətta əvvəlcədən mövcud olan bir vəziyyətin davamı olduqda belə, Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid edilirlər (*Almeida Qarrett, Maşkarenaş Falkao və başqaları Portuqaliyaya qarşı*, § 43). Lakin Məhkəmə ratifikasiya tarixindən sonrakı dövrdə davam edən vəziyyət yaratdığı və ya həmin tarixdən sonra meydana gələn faktları başa düşmək üçün əhəmiyyətli olduğu düşünülən, ratifikasiyadan əvvəl mövcud olmuş faktları nəzərə ala bilər (*Hutten-Çapska Polşaya qarşı* [BP], §§ 147-53; *Kuriç və başqaları Sloveniyaya qarşı* [BP], §§ 240-41).

197. Məhkəmə icraatın istənilən mərhələsində öz təşəbbüsü ilə *ratione temporis* səlahiyyətini gözdən keçirmək məcburiyyətindədir, belə ki, bu, dar çərçivədə qəbul edilənlilik məsələsindən çox Məhkəmənin yurisdiksiyası ilə bağlı məsələdir (*Bleçiç Xorvatiyaya qarşı* [BP], § 67).

2. Bu prinsiplərin tətbiqi

(a) Konvensiyanın ratifikasiyası və ya Konvensiya institutlarının yurisdiksiyasının qəbul edilməsi ilə bağlı həlledici tarix

198. Prinsipcə, Məhkəmənin zaman yurisdiksiyasının müəyyən edilməsində həlledici tarix Konvensiyanın və onun Protokollarının sözügedən Tərəfə münasibətdə qüvvəyə mindiyi tarixdir (məsələn, bax: *Şilih Sloveniyaya qarşı* [BP], § 164).

199. Lakin 1950-ci il tarixli Konvensiya Komissiyasının fərdi ərizələrə baxmaq səlahiyyətini (25-ci Maddə) və Məhkəmənin yurisdiksiyasını (46-cı Maddə) İştirakçı Dövlətlər tərəfindən bu istiqamətdə verilən xüsusi bəyanatlara tabe etmişdir. Bu bəyanatlara məhdudiyyətlər, xüsusilə zamanla bağlı məhdudiyyətlər daxil ola bilər. Konvensiyayı ratifikasiya etdikləri tarixdən sonra belə bəyanatlar vermiş ölkələrə gəldikdə isə, Komissiya və Məhkəmə Konvensiyanın qüvvəyə minməsi ilə müvafiq bəyanatın verilməsi arasındakı dövrə təsadüf edən faktlara münasibətdə yurisdiksiyalarının vaxt baxımdan məhdudlaşdırıldığını qəbul etmişlər. (*X. İtaliyaya qarşı*, Komissiya qərarı və *Stamulakatos Yunanıstana qarşı (№ 1)*, § 32).

200. Hökumətin bəyanatında belə zaman məhdudiyyətinin olmadığı hallarda (bax: Fransanın 2 oktyabr 1981-ci il tarixli bəyanatı), Konvensiya institutları yurisdiksiyalarının geriyə qüvvəsinin qəbul edildiyinə qərar vermişlər (*X. Fransaya qarşı*, 13 dekabr 1982-ci il tarixli Komissiya qərarı).

11 sayılı *Protokolun 6-cı Maddəsinə* əsasən, bu bəyanatlara daxil edilmiş zaman məhdudiyyətləri, Məhkəmənin Konvensiyanın qüvvədə olan 34-cü Maddəsi çərçivəsində verilən fərdi şikayətləri qəbul etmək səlahiyyəti müəyyən edilən zaman, qüvvədə qalır. (*Bleçiç Xorvatiyaya qarşı* [BP], § 72). Əvvəlki sistemi bütövlükdə nəzərə alaraq Məhkəmə qət etdi ki, Komissiyaya fərdi şikayət hüququnu tanıyan ilk bəyanatın verildiyi tarixdən etibarən, bu bəyanatın tarixi ilə Məhkəmənin yurisdiksiyasının tanınması arasında vaxtın keçib-keçməməsindən asılı olmayaraq, yurisdiksiyaya malik olmuşdur (*Cankoçak Türkiyəyə qarşı*, § 26; *Yorgiyadis Türkiyəyə qarşı*, § 24; *Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 133).

(b) Qüvvəyə minmə və ya bəyanatdan əvvəl və ya sonra meydana gəlmiş anlıq faktlar

201. Məhkəmənin iddia olunan müdaxiləni təşkil edən faktlarla bağlı zaman yurisdiksiyası müəyyən olunmalıdır. Bu məqsədlə hər bir konkret məhkəmə işində iddia olunan müdaxilənin dəqiq vaxtının təsbit edilməsi vacibdir. Bu zaman Məhkəmə həm ərizəçinin şikayət etdiyi faktları, həm də pozulduğu iddia edilən Konvensiya hüququnun əhatə dairəsini nəzərə almalıdır (*Bleçiç Xorvatiyaya qarşı* [BP], § 82; *Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 131).

202. Məhkəmə bu testi həlledici tarixdən əvvəlki və sonrakı müxtəlif məhkəmə qərarlarına tətbiq edən zaman, yalnız müdaxilənin davam etməsinə imkanın yaradılması ilə nəticələnən sonrakı hüquq müdafiə vasitələrinin mövcudluğuna baxmayaraq (*Bleçiç Xorvatiyaya qarşı* [BP], § 85 məhkəmə işində Ali Məhkəmənin ərizəçinin icarə müddətini bitirən qərarı və ya *Mrkiç Xorvatiyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində Dairə Məhkəməsinin qərarı), öz-özlüyündə ərizəçinin hüquqlarını poza biləcək yekun məhkəmə qərarını nəzərə alır (*Bleçiç Xorvatiyaya qarşı* [BP], § 85 məhkəmə işində daha sonra Konstitusiya Məhkəməsinin Ali məhkəmənin hökmünü təsdiq edən qərarı və ya *Mrkiç Xorvatiyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində həm Ali Məhkəmənin, həm də Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı).

Sonradan bu müdaxiləyə düzəliş məqsədi daşıyan hüquq müdafiə vasitələrinin nəticə verməməsi, onu Məhkəmənin zaman yurisdiksiyasına aid edə bilməz (*Bleçiç Xorvatiyaya qarşı* [BP], §§ 77-79). Məhkəmə bir daha təsdiq etmişdir ki, ölkə məhkəmələri Konvensiyayı həlledici tarixdən əvvəl baş vermiş müdaxilələrə retroaktiv qaydada tətbiq etməyə məcbur edilmirlər (*Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 130).

203. Məhkəmə işlərinin nümunələri:

- həlledici tarixdən əvvəl meydana gəlmiş müdaxilələr və bu tarixdən sonra çıxarılmış yekun məhkəmə qərarları (*Meltex Ltd Ermənistanaya qarşı* (qər.));
- həlledici tarixdən sonra meydana gəlmiş müdaxilələr (*Lepojiç Serbiyaya qarşı*, § 45; *Filipoviç Serbiyaya qarşı*, § 33);
- həlledici tarixdən əvvəl pis rəftar nəticəsində əldə edilmiş sübutun bu tarixdən sonra çıxarılan məhkəmə qərarlarında istifadəsi (*Harutyunyan Ermənistanaya qarşı*, § 50);
- mülkiyyət hüququnun ləğv edilməsi üçün həlledici tarixdən əvvəl başlanmış, lakin bu tarixdən sonra tamamlanmış məhkəmə işi (*Turqut və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 73);
- mülkiyyət hüququnun yekun ləğv edilmə tarixi (*Fener Rum Patrikliği (Ekumenik patriarxiya) Türkiyəyə qarşı* (qər.)).

204. Həmçinin bax:

- Yunanistanın 25-ci Maddə çərçivəsində bəyanat verməsindən əvvəl yunan məhkəmələri tərəfindən ərizəçi haqqında onun iştirakı olmadan *in absentia* ittiham qərarının çıxarılması, həmin tarixdən sonra ittiham hökmü əleyhinə verilmiş apellyasiya şikayətlərinin son nəticədə uğursuz nəticələnməsi (*Stamulakatos Yunanıstanaya qarşı* (№ 1), § 33);
- Mərkəzi Seçki Komissiyasının ratifikasiyadan əvvəl ərizəçinin pasportuna möhür vurulmadan ərizə imzalamaq tələbinin rədd edilməsi haqqında qapalı qərar verməsi, halbuki bununla bağlı icraatlar bu tarixdən sonra həyata keçirilmişdi (*Kadikis Latviyaya qarşı* (qər.));
- ərizəçinin işdən çıxarılması və ratifikasiyadan əvvəl mülki iddia qaldırması, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının isə bu tarixdən sonra qəbul edilməsi (*Yovanoviç Xorvatiyaya qarşı* (qər.));
- ərizəçilərin şirkətinin idarəetməsinin nazirlik sərəncamı ilə iqtisadiyyat naziri tərəfindən təyin edilmiş heyətə ötürülməsi, beləliklə, onların məhkəməyə çıxış hüququndan məhrum

- edilməsi və ərizəçilərin apellyasiya şikayətini rədd edən Ali Məhkəmə qərarının həlledici tarixdən sonra verilməsi (*Kefalas və başqaları Yunanıstana qarşı*, § 45);
- 46-cı Maddə çərçivəsində verilən müvafiq bəyanatdan sonra ərizəçinin həmin tarixdən əvvəl jurnalistlərlə söhbətində ifadə etdiyi fikirlərə görə məhkum edilməsi (*Zana Türkiyəyə qarşı*, § 42);
 - ərizəçinin şirkətində axtarışın aparılması, sənədlərin müsadirə edilməsi, baxmayaraq ki, sonrakı icraatlar ratifikasiyadan sonra həyata keçmişdi (*Veber Estoniyaya qarşı (№ 1)*, § 55; həmçinin bax: *Kikots və Kikota Latviyaya qarşı* (qər.)).

205. Lakin, ərizəçi sonrakı icraatların Konvensiyanın hər hansı Maddəsi ilə uyğunluğu barədə ayrıca şikayət irəli sürdükdə, Məhkəmə sözügedən hüquq müdafiə vasitələrinə münasibətdə *ratione temporis* yurisdiksiyaya malik olduğunu bəyan edə bilər (*Kərimov Azərbaycanaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində qəzetin nəşri və yayımının dayandırılması barədə birinci instansiya məhkəməsinin qərarından Ali Məhkəməyə kassasiya şikayəti; həlledici tarixdən əvvəl bank aktivlərinin qeyri-qanuni paylanması və bu tarixdən sonra qaldırılmış mülki hüquq pozuntusu iddiası barədə *Kotov Rusiyaya qarşı* [BP] məhkəmə işi, §§ 68-69).

206. *Bleçiq Xorvatiyaya qarşı* [BP] məhkəmə işində müəyyən edilmiş test və meyarlar ümumi xarakterlidir; bu meyarlar tətbiq edilən zaman Konvensiyanın 2-ci və 3-cü Maddələrində irəli sürülən hüquqlar kimi müəyyən hüquqların xüsusi xarakteri nəzərə alınmalıdır (*Şilih Sloveniyaya qarşı* [BP], § 147).

3. Xüsusi vəziyyətlər

(a) Davam edən pozuntular

207. Konvensiya institutları *ratione temporis* yurisdiksiyalarının Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən əvvəl meydana gəlmiş, lakin bu tarixdən sonra da davam edən pozuntuları ehtiva edən vəziyyətləri əhatə etdiyini qəbul etmişlər (*De Beker Belçikaya qarşı*, Komissiya qərarı).

208. Məhkəmə mülkiyyət hüququ ilə bağlı bir neçə işdə bu yanaşmanı tətbiq etmişdir:

- ərizəçilərə məxsus torpağın hərbi-dəniz qüvvələri tərəfindən kompensasiya ödənilmədən qeyri-qanuni tutulması (*Papamixalopulos və başqaları Yunanıstana qarşı*, § 40);
- Şimali Kıprda ərizəçinin mülkiyyətinə çatım imkanından məhrum edilməsi (*Loizidu Türkiyəyə qarşı* (ilkin etirazlar), §§ 46-47);
- dövlət mülkiyyətinə keçirilmiş əmlakla görə yekun kompensasiyanın ödənməməsi (*Almeida Qarrett, Maşkarenaş Falkao və başqaları Portuqaliyaya qarşı*, § 43);
- 1 sayılı Protokolun Polşa tərəfindən ratifikasiya olunmasından sonra və əvvəl qüvvədə olan qanunlar səbəbindən ərizəçinin əmlakı üzərində sahibliyini bərpa edə və evinin kirayəsinə görə adekvat haqq ala bilməməsi halının davam etməsi (*Hutten-Çapska Polşaya qarşı* [BP], §§ 152-53).

209. Məhdudiyyətlər: Prinsipcə, fiziki şəxsin evindən və ya əmlakından məhrum edilməsi öz-özlüyündə "anlıq hərəkətdir" və sözügedən hüquqa münasibətdə davam edən vəziyyət təşkil etmir (*Bleçiq Xorvatiyaya qarşı* [BP], § 86 və oradakı istinadlar). 1945-ci ildə sonra, köhnə rejim tərəfindən əmlakdan məhrum edilmə ilə bağlı xüsusi hallar üçün bax: *Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. Polşaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində istinadlar, §§ 55-62.

210. Pozuntunun davamlı xarakteri Konvensiyanın hər hansı başqa Maddəsinə əsasən də müəyyənləşdirilə bilər (2-ci Maddə və həlledici tarixdən əvvəl ərizəçilərin haqqında

çıxarılmış ölüm hökmü üçün bax: *İlaşku və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 406-08; 8-ci Maddə və həlledici tarixdən əvvəl Daimi Sakinlərin Reyestrindən "silinmiş" şəxslərin yaşayış yerinin nizamlanmaması üçün bax: *Kuriç və başqaları Sloveniyaya qarşı* [BP], §§ 240-41).

(b) Həlledici tarixdən əvvəl meydana gəlmiş itkin düşmə hallarının araşdırılması üçün "davam edən" prosesual öhdəlik

211. İtkin düşmə "anlıq" hərəkət və ya hadisə deyil. Əksinə, Məhkəmə itkin düşməni məlumatın olmadığı, yaxud hətta nəyin baş verdiyinin bilərəkdən gizlədildiyi və ört-basdır edildiyi davamlı qeyri-müəyyənlik və məsuliyyətsizlik vəziyyəti ilə xarakterizə olunan ayrıca fenomen hesab etmişdir. Bundan əlavə, sonradan itkin düşmüş şəxsin yerinin və taleyinin açıqlanmaması davam edən vəziyyət yaradır. Beləliklə, potensial baxımından təhqiqatın aparılması ilə bağlı prosesual öhdəlik həmin şəxsin taleyi açıqlanmamış qaldıqca davam edəcək; ilkin təhqiqatının təmin edilməməkdə davam etməsi, hətta sonda ölümə ehtimal verilsə belə, davam edən pozuntu hesab olunur (*Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], §§ 148-49). *Varnava* presedent hüququnun tətbiqi üçün bax: *Paliç Bosniya və Herseqovinaya qarşı*, § 46.

(c) 2-ci Maddə çərçivəsində ölümlə bağlı təhqiqatın aparılması üzrə prosesual öhdəlik: Məhkəmənin zaman yurisdiksiyasından kənar faktlarla əlaqədar prosedurlar

212. Məhkəmə şübhəli ölüm və ya özünə qəsd halının təhqiqatı ilə bağlı öhdəliklə şübhəli itkin düşmə hadisəsi üzrə təhqiqat öhdəliyini bir-birindən fərqləndirir.

Beləliklə, o, Konvensiyanın 2-ci Maddəsi çərçivəsində səmərəli təhqiqatın aparılması ilə bağlı pozitiv öhdəliyi hətta ölüm həlledici tarixdən əvvəl baş vermiş olsa belə, Dövlət üzərində məcburi qüvvəyə malik ayrıca öhdəlik hesab edir. (*Şilih Sloveniyaya qarşı* [BP], § 159 – məhkəmə işi həlledici tarixdən əvvəl baş vermiş ölüm halı ilə bağlıdır, təhqiqatın aparılması ilə bağlı çatışmazlıqlar və ya hərəkətsizliklər bu tarixdən sonra baş vermişdi). Məhkəmənin bu öhdəliklərə riayət edilib-edilmədiyinə nəzarət üçün zaman yurisdiksiyası onun hüququ müəyyənlik prinsipini nəzərə almaqla müəyyənləşdirdiyi müəyyən sərhədlər daxilində həyata keçirilir (*elə orada*, §§ 161-63). Əvvəla, yalnız həlledici tarixdən sonra baş tutmuş prosesual hərəkətlər və/və ya hərəkətsizliklər Məhkəmənin zaman yurisdiksiyasına aid ola bilər (*elə orada*, § 162). İkincisi, Məhkəmə vurğulayır ki, prosesual öhdəliklərin meydana gəlməsi üçün ölüm hadisəsi ilə Konvensiyanın cavabdeh Dövlətə münasibətdə qüvvəyə minməsi arasında həqiqi bağlılıq olmalıdır. Beləliklə, bu bağlılığın müəyyən edilməsi üçün iki meyara cavab verilməlidir: birincisi, ölüm hadisəsindən Konvensiyanın qüvvəyə minməsinə qədər keçən vaxt məntiq çərçivəsində qısa olmalıdır (on ili ötməməlidir), ikincisi, prosesual addımların əhəmiyyətli hissəsinin - o cümlədən yalnız sözügedən şəxsin ölümü ilə bağlı səmərəli təhqiqatın aparılması deyil, həm də ölümün səbəbinin müəyyən edilməsi və cavabdehlərin məsuliyyətə cəlb edilməsi məqsədilə müvafiq icraatların başlandırılması - Konvensiyanın aidiyyəti Dövlət tərəfindən ratifikasiya edilməsindən sonra yerinə yetirildiyi və ya yerinə yetirilməli olduğu müəyyən edilməlidir (*Yanoveç və başqaları Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 145-48). Lakin Məhkəmə istisna edə bilməz ki, müəyyən şəraitlərdə sözügedən bağlılıq həmçinin Konvensiyanın əsasında dayanan dəyərlərin və zəmanətlərin real və səmərəli qaydada təmin edilməsi ehtiyacından yarana bilər ((*Şilih Sloveniyaya qarşı* [BP], § 163). "Həqiqi bağlılıq" testinin sonrakı tətbiqi üçün bax: məsələn, *Şandru və başqaları Ruminiyaya qarşı*, § 57. *Şilih* məhkəmə qərarının tətbiqi üçün bax: *Çakır və başqaları Kiprə qarşı* (qər.).

213. İşgəncə nəticəsində ölüm hadisəsi ilə bağlı *Tuna Türkiyəyə qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə *Şilih* qərarında müəyyən etdiyi prinsipləri ilk dəfə ərizəçilərin 2-ci və 3-cü Maddə çərçivəsində verdikləri prosesual şikayətlərə birlikdə baxmaqla tətbiq etmişdir. Məhkəmə prosesual öhdəliklərin ayrılı bilməsi ilə əlaqədar prinsipləri, xüsusən də bu məhkəmə işində olduğu kimi 2-ci və 3-cü Maddənin maddi aspekti ilə əlaqədar faktların yurisdiksiyasının əhatə etdiyi dövrdən kənar qaldığı, lakin prosesual aspektlə bağlı faktların, yəni sonrakı prosedurun qismən də olsa həmin dövrə təsadüf etdiyi zaman *ratione temporis* yurisdiksiyanın müəyyən edilməsi üçün tətbiq edilən iki meyarı bir daha təsdiq etmişdir.

3-cü Maddə çərçivəsində verilən sonrakı prosesual şikayətlər üçün bax: *məsələn Yatsenko Ukraynaya qarşı* və *Jenita Moku və başqaları Rumıniyaya qarşı*.

214. Lakin Məhkəmə "həqiqi bağlılıq" standartının ödənmədiyini müəyyən müstəsna şəraitləri istisna edə bilməz, sözügedən bağlılıq həmçinin Konvensiyanın əsasında dayanan dəyərlərin və zəmanətlərin real və səmərəli qaydada təmin edilməsi ehtiyacından yarana bilər (*Şilih Sloveniyaya qarşı* [BP], § 163). Ümumi qaydadan istisna təşkil edən, beləliklə, məhkəmənin yurisdiksiyasının keçmişə şamil edilməsinə imkan yaradan "Konvensiya dəyərləri" testi yalnız tətikləyici hadisə daha geniş - Konvensiyanın fundamentlərinin inkar edilməsinə bərabər olacaq miqyasda malik olduqda (beynəlxalq hüquq çərçivəsində ağır cinayətlər halında) və yalnız Konvensiyanın 4 noyabr 1950-ci ildə qəbul edilməsindən sonra baş verən hadisələrə tətbiq edilə bilər. Deməli, İştirakçı Dövlət Konvensiyanın qəbul edilməsindən əvvəlki tarixə aid olduğu halda, hətta ən ağır cinayətlərin araşdırılmamasına görə Konvensiya çərçivəsində cavabdeh hesab oluna bilməz (*Yanoveç və başqaları Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 149-51 - müvafiq olaraq Məhkəmənin *ratione temporis* yurisdiksiyasının əhatə etmədiyi 1940-cı il Katin qırğını ilə bağlı təhqiqatlarla əlaqədar məhkəmə işi).

(d) Əvvəlki faktların nəzərə alınması

215. Lakin Məhkəmə bu fikirdədir ki, o, "ratifikasiya tarixindən sonrakı dövrdə davam edən vəziyyət yaratdığı və ya həmin tarixdən sonra meydana gələn faktları başa düşmək üçün əhəmiyyətli olduğu düşünülmən, ratifikasiyadan əvvəl mövcud olmuş faktları nəzərə ala bilər" (*Broniovski Polşaya qarşı* (qər.) [BP], § 74).

(e) Davam edən icraatlar və ya həbs

216. Ratifikasiyadan əvvəl başlanmış, lakin bu tarixdən sonra davam edən məhkəmə icraatlarının müddəti (Konvensiyanın 6 § 1-ci Maddəsi) ilə əlaqədar şikayətlər xüsusi vəziyyətin yaranmasına rəvac verir. Yurisdiksiyası həlledici tarixdən sonrakı dövrlə məhdudlaşsa da, Məhkəmə icraatların həmin tarixə qədərki vəziyyətini tez-tez göstərici kimi nəzərə almışdır (məsələn, *Humen Polşaya qarşı* [BP], §§ 58-59; *Foti və başqaları İtaliyaya qarşı*, § 53).

Eyni sözü 5 § 3-cü Maddə çərçivəsində məhkəmədən əvvəl həbs (*Klyaxin Rusiyaya qarşı*, §§ 58-59) və ya 3-cü Maddə çərçivəsində həbs şəraiti ilə əlaqədar məhkəmə işləri haqqında demək olar (*Kalaşnikov Rusiyaya qarşı*, § 36).

217. Məhkəmə araşdırmasının ədalətliliyinə gəldikdə isə, Məhkəmə işin baxılması mərhələsindəki çatışmazlıqların həlledici tarixdən əvvəl aparılmış təhqiqatda təmin edilən prosesual zəmanətlərlə kompensasiya edilə bilib-bilməyəcəyini dəyərləndirir (*Barbera, Messege və Jabardo İspaniyaya qarşı*, §§ 61 və 84). Bununla da Strasburq hakimləri icraatları bütövlükdə nəzərə alırlar (həmçinin bax: *Keroyarvi Finlandiyaya qarşı*, § 41).

218. Azadlıqdan məhrum etmə Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən əvvəlki dövrə təsadüf etdikdə, 5 § 5-ci Maddəyə əsasən verilən prosesual şikayət Məhkəmənin zaman yurisdiksiyası çərçivəsinə düşmür (*Korizno Latviyaya qarşı* (qər.)).

(f) Səhvən məhkum edilməyə görə kompensasiya hüququ

219. Hər hansı şəxs həlledici tarixdən əvvəl məhkum edilmiş, lakin həmin tarixdən sonra məhkumluq ləğv edilmişdirsə, bu halda Məhkəmə 7 sayılı Protokolun 3-cü Maddəsi çərçivəsində şikayətlərə baxmaq yurisdiksiyasına malik olduğunu bəyan etmişdir (*Matveyev Rusiyaya qarşı*, § 38).

D. Ratione materiae uyğunsuzluq**Maddə 35 § 3 (a) – Qəbul edilmə şərtləri**

"3. Məhkəmə 34-cü maddəyə əsasən təqdim edilmiş istənilən fərdi şikayəti qəbul edilməz elan edir, əgər o hesab edirsə ki:

(a) şikayət Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəalarına uyğun deyil..."

Maddə 32 – Məhkəmənin səlahiyyəti

"1. Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddələrinin şərh və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34, 46 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin səlahiyyətindədir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin səlahiyyəti ilə bağlı mübahisəni Məhkəmənin özü həll edir."

220. Ərizənin və ya şikayətin Konvensiya ilə *ratione materiae* (mövzu baxımından) uyğunluğu məhkəmənin substantiv yurisdiksiyasından irəli gəlir. Şikayətin Konvensiya ilə *ratione materiae* uyğun olması üçün ərizəçinin istinad etdiyi hüquq Konvensiya və onun qüvvəyə minmiş Protokolları ilə qorunmalıdır. Məsələn, sürücülük vəsiqəsi (*X. Almaniyaya qarşı*, 7 mart 1977-ci il tarixli Komissiya qərarı), öz müqəddəratını təyin etmə (*X. Niderlanda qarşı*, Komissiya qərarı), əcnəbi vətəndaşın iştirakçı Dövlətə daxil olmaq və orada yaşamaq hüququ *Penafiel Salgado İspaniyaya qarşı* (qər.) ilə bağlı ərizələr qəbul edilməzdir, belə ki, bu hüquqlar Konvensiya ilə zəmanət verilən hüquq və azadlıqlar arasında deyillər.

221. Məhkəmə başqa beynəlxalq sənədlər çərçivəsində qorunan hüquqların iddia olunan pozuntularını araşdırmaq səlahiyyətinə malik olmasa da, Konvensiyanın mətnində termin və anlayışların mənasını müəyyənləşdirən zaman Konvensiyadan əlavə beynəlxalq hüquq elementlərini nəzərə ala bilər və almalıdır (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], § 85).

222. Hökumətin sözügedən mövzu ilə bağlı etiraz etmək hüququndan məhrum edilib-edilmədiyindən asılı olmayaraq, Məhkəmə icraatın hər mərhələsində *ratione materiae* yurisdiksiyaya malik olub-olmadığını nəzərdən keçirmək məcburiyyətindədir (*Tenase Moldovaya qarşı* [BP], § 131).

223. Konvensiyanın cavabdeh Dövlətin haqqında qeyd-şərt irəli sürdüyü müddəası ilə əlaqədar şikayətlər Konvensiya ilə *ratione materiae* uyğunsuz elan edilir (məsələn bax: *Kozlova və Smirnova Latviyaya qarşı* (qər.)), bir şərtlə ki, qeyd-şərt Konvensiyanın 57-ci Maddəsinin məqsədləri çərçivəsində məhkəmə tərəfindən etibarlı hesab edilmiş olsun (təfsiredici bəyanatın etibarsız hesab olunduğu hal üçün bax: *Belilos İsveçrəyə qarşı*).

224. Bundan əlavə, Məhkəmə Konvensiya iştirakçısının Məhkəmə qərarı ilə müəyyən olunmuş öhdəliklərini yerinə yetirib-yetirmədiyini yoxlamaq üçün *ratione materiae* yurisdiksiyaya malik deyil. O, Konvensiyanın 46 § 2-ci Maddəsinə uyğun olaraq qərarların icrasına nəzarət edən Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin səlahiyyətlərinə qarışmadan, bu şikayətlərə baxa bilməz. Lakin Nazirlər Komitəsinin bu sahədə rol oynaması o demək deyil ki, cavabdeh Dövlətin Məhkəmə tərəfindən aşkar edilmiş pozuntunu aradan qaldırmaq üçün gördüyü tədbir həmin qərarla nəzərdən keçirilməmiş yeni məsələ ortaya çıxara bilməz və Məhkəmənin baxa biləcəyi yeni ərizənin predmeti ola bilməz (*Verein gegen Tierfabriken*

Schweiz (VgT) İsveçrəyə qarşı (№ 2) [BP], § 62). Başqa sözlə, Məhkəmə verdiyi qərarlardan birinin icrası üçün ölkə səviyyəsində yenidən başladılmış icraatın Konvensiya çərçivəsində yeni pozuntuya səbəb olduğuna dair ərizəyə baxa bilər (*elə orada*; *Layons Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)).

225. Lakin ərizələri *ratione materiae* uyğunsuzluq əsasında qəbul edilməz elan edən qərarların böyük əksəriyyəti Konvensiyanın və onun Protokollarının, xüsusi ilə də 6-cı Maddənin (ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ), 8-ci Maddənin (şəxsi həyata və ailə həyatına, evə və yazışma sirtinə hörmət hüququ) və 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinin (mülkiyyətin müdafiəsi) tətbiq dairəsinin limitləri ilə əlaqəlidir.

1. "Mülki hüquq və vəzifələr" anlayışı

Maddə 6 § 1 - Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

"1. Hər kəs onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən ..., qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, ağılabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. ..."

(a) 6 § 1-ci Maddənin tətbiq edilə bilməsi üçün ümumi tələblər

226. "Mülki hüquqlar və vəzifələr" anlayışı sırf cavabdeh Dövlətin milli hüquq sistemində istinad edilməklə təfsir edilə bilməz; o, Konvensiyadan irəli gələn "müstəqil anlayışdır". Konvensiyanın 6 § 1-ci Maddəsi tərəflərin statusundan, mübahisənin necə nizamlanacağını tənzimləyən qanunvericiliyin və məsələ üzərində yurisdiksiyaya malik səlahiyyətli orqanın xarakterindən asılı olmayaraq, tətbiq edilir (*Georgiadis Yunanıstana qarşı*, § 34).

227. Lakin Konvensiyaya daxil olan avtonom anlayışların hazırki şərait nəzərə alınmaqla təfsir edilməli olduğu ilə bağlı prinsip Məhkəməyə 6 § 1-ci Maddəni "mülki" xarakteri (xarakterin Maddənin aid olduğu "hüquq və vəzifələr" kateqoriyasına qaçılmaz olaraq yüklədiyi məhdudiyətlərlə birlikdə) məndə yoxmuş kimi təfsir etmək səlahiyyəti vermir (*Ferrazzini İtaliyaya qarşı* [BP], § 30).

228. Mülki məsələlərdə 6 § 1-ci Maddənin tətbiq edilə bilməsi mübahisənin mövcudluğundan asılıdır. İkincisi, mübahisə sübut etmə yolu ilə belə olsa, milli hüquq sistemində tanındığı söylənə biləcək "hüquq və vəzifələr" aid olmalıdır. Nəhayət, 6-cı Maddə İştirakçı Dövlətlərin hüquqi sistemləri üçün konkret məzmun təyin etməsə də, bu "hüquq və vəzifələr" Konvensiyada nəzərdə tutulan mənaya uyğun olaraq "mülki" səciyyəli olmalıdır (*Ceyms və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 81).

(b) "Mübahisə" termini

229. "Mübahisə" sözünə (fransızca "*contestation*") formal deyil, substantiv (mahiyətlə əlaqədar) mənə yüklənməlidir (*Le Compte, Van Leuven və De Meyere Belçikaya qarşı*, § 40). Zahiri görünüş və istifadə edilən dildən daha dərinə nəzər salmaq, diqqəti hər bir işin hallarına uyğun olaraq, vəziyyətin reallıqları üzərində cəmləşdirmək lazımdır (*elə orada*; *Qoru Yunanıstana qarşı (№ 2)* [BP], §§ 27 və 29). 6-cı Maddə maraqları qarşı-qarşıya gələn tərəflərin olmadığı, hüquqlarla bağlı mübahisədən söhbət getməyən, münacişsiz və birtərəfli prosedurlara tətbiq edilmir (*Alaverdyan Ermənistanına qarşı* (qər.), § 33).

230. "Mübahisə" mahiyyətə real və ciddi səciyyəli olmalıdır (*Sporrong və Lonnrot İsveçə qarşı*, § 81). Bu, məsələn, həbsxana rəhbərliyinə qarşı sırf həbsxanada İİV daşıyıcısı olan məhbusların olması səbəbindən açılmış mülki icraatları istisna edir (*Skoroboqatix Rusiyaya qarşı* (qər.)). Məsələn, dövlət ittihamçısından hüquq məsələləri üzrə şikayət vermək tələbi ilə

əlaqədar işdə Məhkəmə "mübahisənin" real olduğuna qərar vermişdir, belə ki, bu mübahisə ərizəçinin kompensasiya əldə etmək məqsədilə mülki tərəf kimi qoşulduğu icraatın tərkib hissəsi idi. (*Qoru Yunanıstan qarşı (№ 2)* [BP], § 35).

231. O, təkcə hüququn faktiki mövcudluğu ilə deyil, həmçinin onun əhatə dairəsi və hansı qaydada həyata keçirildiyi ilə əlaqədar ola bilər (*Bentem Niderlanda qarşı*, § 32). Mübahisə həmçinin fakt məsələsinə aid ola bilər.

232. Məhkəmə icraatının nəticəsi sözügedən hüquq üçün bilavasitə həlledici olmalıdır (məsələn, *Ulyanov Ukraynaya qarşı* (qər.)). Deməli, zəif əlaqə və ya uzaq nəticələr 6 § 1-ci Maddənin tətbiq edilə bilməsi üçün yetərli deyil. Məsələn, Məhkəmə atom elektrik stansiyasının istismar lisenziyasının uzadılmasının qanuniliyinə etirazla bağlı icraatların 6 § 1-ci Maddənin tətbiq dairəsinə aid olmadığını müəyyən etmişdir, çünki müddətin uzadılması ilə bağlı qərar və həyatın qorunması, fiziki toxunulmazlıq və mülkiyyət hüququ arasında bağlılıq "həddən artıq zəif və uzaq" idi, ərizəçilər yalnız konkret deyil, həm də əsas etibarilə qaçılmaz təhlükəyə şəxsən məruz qaldıqlarını nümayiş etdirə bilməmişdilər. (*Balmer-Şafrot və başqaları İsveçrəyə qarşı*, § 40; *Atanassoğlu və başqaları İsveçrəyə qarşı* [BP], §§ 46-55; yaxın keçmişə aid nümunə üçün bax: *Sdružení Jihočeské Matky (Cənubi Çexiyanın Anaları) Çex Respublikasına qarşı* (qər.); fabrikdə səs çirklənməsi üçün bax: *Zapletal Çex Respublikasına qarşı* (qər.); mədən tullantılarının emalı zavodunun ətraf mühitə ehtimal edilən təsiri üçün bax: *Ivan Atanasov Bolqarıstana qarşı*, §§ 90-95). Bənzər qaydada iki dövlət qulluqçusunun həmkarlarının vəzifəyə təyin edilməsinə qarşı etiraz etdikləri icraat onların mülki hüquqları - konkret desək, vəzifəyə təyin edilmə hüququ üçün yalnız əhəmiyyətsiz nəticələr verə bilərdi. (*Revel and Mora Fransaya qarşı* (qər.)).

233. Əksinə, Məhkəmə ərizəçilərin kəndində su daşqınına səbəb ola biləcək səddin inşası ilə bağlı işdə (*Gorraiz Lizarraga və digərləri İspaniyaya qarşı*, § 46) və ərizəçilərin kəndləri yaxınlığında siyonid turşusu ilə qələvələşdirmə üsulundan istifadə edən qızıl mədəninin fəaliyyətinə icazə verilməsi ilə bağlı işdə 6 § 1 Maddənin tətbiq olunduğunu müəyyən etmişdir (*Taşkın və digərləri Türkiyəyə qarşı*, § 133; həmçinin bax *Zander İsveçə qarşı*, §§ 24-25). Yaxın keçmişdə, ətraf mühiti mühafizə dərəcəsinin planlaşdırma icazəsinin ləğv edilməsi üçün verdiyi apellyasiya şikayəti ilə bağlı işdə Məhkəmə müəyyən etdi ki, dərəcənin və onun təsisçilərinin statusunu, eləcə də dərəcənin yaradılma məqsədinin müəyyən məkan və mahiyyəti etibarilə məhdudlaşdırıldığını nəzərə alsaq, mübahisə ilə hüquqi şəxs tərəfindən iddia edilən hüquq arasında yetərli əlaqə mövcud olmuşdur (*L'Erablière A.S.B.L. Belçikaya qarşı*, §§ 28-30). Bundan əlavə, şəxsin hüquqi qabiliyyətinin bərpası ilə bağlı məhkəmə prosesi onun mülki hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi üçün bilavasitə həlledici hesab edilir (*Stanev Bolqarıstana qarşı* [BP], § 233).

(c) Milli hüquq sistemində sübut edilə bilən hüququn mövcudluğu

234. Ərizəçi milli hüquq çərçivəsində tanındığı söylənə bilən hüquqla bağlı iddia qaldıra bilməlidir (*Masson və Van Zon Niderlanda qarşı*, § 48; *Outfreund Fransaya qarşı*, § 41; *Bulua Lüksemburqa qarşı* [BP], §§ 90-94; həmçinin bax: *Bomartan Fransaya qarşı*, § 28, beynəlxalq sazişlə əlaqədar). 6 § 1-ci Maddə İştirakçı Dövlətlərin maddi hüququnda nəzərdə tutulan "hüquq" üçün xüsusi məzmun təmin etmir və prinsipcə Məhkəmə belə hüququn mövcudluğunu müəyyən etmək üçün milli hüquq sistemində istinad etməlidir.

235. Hakimiyyət orqanlarının ərizəçi tərəfindən tələb olunan tədbiri təmin etmək barədə qərarın qəbul edilməsində öz mülahizəsinə görə hərəkət azadlığından yararlanıb-yararlanmadıqları nəzərə alın və hətta həlledici əhəmiyyət daşıya bilər. Lakin hüquqi müddəanın mətnində diskresiya elementinin olması faktı öz-özlüyündə hüququn mövcudluğunu istisna etmir. Məhkəmə tərəfindən nəzərə alın biləcək daha bir meyar iddia olunan hüququn oxşar hallarda ölkə məhkəmələri tərəfindən tanınması və ya onların

ərizəçinin tələbinə mahiyyəti üzrə baxması faktı ola bilər. (*Bulua Lüksemburqa qarşı* [BP], §§ 91-101).

236. Məhkəmə yaşamaq, sağlamlıq, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq və mülkiyyət toxunulmazlığına hörmət hüquqları kimi hüquqların milli qanunvericilikdə tanındığını müəyyən edə bilər (*Atanassoqlu və başqaları İsveçrəyə qarşı* [BP], § 44).

237. Sözügedən hüququn milli qanunvericilikdə hüquqi bazası olmalıdır (*Szücs Avstriyaya qarşı*, § 33).

238. Lakin, qeyd edilməlidir ki, hər hansı şəxsin ölkə daxilində məhkəmə təqibi üçün əsas verən iddiasının olub-olmadığı yalnız milli hüquq sistemində nəzərdə tutulan tərifi uyğun müvafiq mülki hüququn faktiki məzmunundan deyil, həmçinin mümkün iddiaların məhkəmə qarşısına çıxarılması imkanlarına qarşı əngəl törədən və ya onları məhdudlaşdıran prosessual baryerlərin mövcudluğundan asılıdır (*Fayed Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 65). Sonuncu məhkəmə işi kateqoriyalarında Konvensiyanın 6 § 1-ci Maddəsi tətbiq edilə bilər (*Əl-Adsani Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], §§ 46-47; *Foqarti Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 25). Lakin bu Maddə prinsipə milli hüquq sistemi çərçivəsində mövcud hüquq üzərindəki maddi məhdudiyyətlərə tətbiq edilə bilməz (*Roşe Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 119), çünki Konvensiyanın icrası üzrə orqanlar 6 § 1-ci Maddənin təfsiri yolu ilə aidiyyəti olan Dövlətdə hüquqi bazası olmayan maddi mülki hüquq yarada bilməzlər (*elə orada*, § 117).

239. Mülki "hüququn" olub-olmadığının və məhdudiyyətin maddi, yoxsa prosessual olaraq təsnif edilməli olduğunun müəyyən edilməsi zamanı ilk növbədə milli hüququn müvafiq müddələri və ölkədaxili məhkəmələrinin onları necə təfsir etdiyi nəzərə alınmalıdır (*Masson və Van Zon Niderlanda qarşı*, § 49). Görünüşdən daha dərinə nəzər salmaq, milli hüququn konkret məhdudiyyəti necə təsnif etdiyinə baxmaq və diqqəti reallıq üzərində cəmləşdirmək lazımdır (*Van Drooqenbroek Belçikaya qarşı*, § 38). Nəhayət, yekun məhkəmə qərarı ərizəçilərin şikayətlərini baxılma potensialından retrospektiv şəkildə məhrum etməyə də bilər (*Le Calvez Fransaya qarşı*, § 56). Məsələn, xarici siyasət fəaliyyəti ilə bağlı aparılan məhkəmə baxışının dairəsinin məhdud olması (NATO-nun Serbiya üzərində reallaşdırdığı hava hücumları), ərizəçilərin dövlət əleyhinə qaldırdıqları iddialarının müdafiə oluna bilməsini retrospektiv qaydada aradan qaldıra bilməz, çünki yerli məhkəmələr bu məsələ haqqında ilk dəfə hökm verməyə dəvət edilmişdi (*Markoviç və başqaları İtaliyaya qarşı* [BP], §§ 100-02).

240. Bu meyarlar işığında maddi və prosessual məhdudiyyətlər arasında fərqi müəyyən edərək, Məhkəmə məsələn, yol verilən səhlənkarlığa görə polisə (*Osman Birləşmiş Krallığa qarşı*) və ya yerli hakimiyyət orqanlarına (*Z və digərləri Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]) qarşı qaldırılan mülki iddiaların 6 § 1 Maddənin əhatə dairəsinə düşdüyünü qəbul etmiş və müəyyən bir məhdudiyyətin (cinayət təqibindən və ya məsuliyyətdən azad olma) 6 § 1 Maddə baxımından proporsional olub-olmadığını dəyərləndirmişdir. Digər tərəfdən Məhkəmə müəyyən etdi ki, Krallığın silahlı qüvvələrin üzvləri *qarşısında* daşdığı hüquqi məsuliyyətdən azad olunması maddi məhdudiyyətdən irəli gəlir və nəticə etibarilə, yerli qanunvericilik Konvensiyanın 6 § 1 Maddəsinin mənası baxımından "hüquq"u tanımır (*Roşe Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 124; həmçinin bax: *Hotter Avstriyaya qarşı* (qər.), və *Andronikaşvili Gürcüstana qarşı* (qər.)).

241. Məhkəmə həmçinin müəyyən etmişdir ki, dövlət orqanlarının qeyri-qanuni hərəkətlərə göz yumması, müəyyən hallar istisna olmaqla, qanuna uyğun olaraq verilmiş lisenziyaya və milli hüquq sistemində tanınan hüquqa bərabər sayılmır (*De Bruin Niderlanda qarşı* (qər.), § 57).

242. Məhkəmə qəbul etmişdir ki, üzvlərinin konkret hüquq və maraqlarını, hətta özlərinin hüquqi şəxs qismində irəli sürə biləcəkləri xüsusi hüquqları (*Qorraiz Lizarraga və başqaları İspaniyaya qarşı*, § 45), (məsələn, ictimaiyyətin məlumat almaq və ətraf mühitlə bağlı qərarların qəbulunda iştirak etmək) qorumaq məqsədi daşdıqda, (*Collectif national*

d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox et Mox Fransaya qarşı (qər.)), yaxud iddiaları *actio popularis* hesab edilmədiyi halda assosiasiyalar 6 § 1-ci Maddə çərçivəsində müdafiədən yararlanma bilərlər (*L'Érablière A.S.B.L. Belçikaya qarşı*).

243. Qanunvericiliyin məşğulluq və ya peşəylə bağlı qəbul şərtlərini təyin etdiyi hallarda, bu şərtlərə cavab verən namizədlər sözügedən iş və ya peşəyə qəbul olunmaq hüququna malikdir (*De Moor Belçikaya qarşı*, § 43). Məsələn, ərizəçinin həkim ola bilmək üçün zəruri qanuni şərtləri qarşıladığına dair müdafiə oluna bilən iddiası varsa, 6-cı Maddə tətbiq edilir (*Şevrol Fransaya qarşı*, § 55; əksi üçün bax: *Buyok Fransaya qarşı* (qər.)). İstənilən halda, ərizəçinin istifadə etdiyi hüquqi-müdafiə vasitəsi ilə vətəndaş hüquqları ilə bağlı məhkəmə proseslərinin qanuna uyğunluğuna etiraz edilməsinin mümkün olduğu hallarda, "milli hakimiyyət orqanları" sonda ərizəçinin qanuni tələblərə cavab vermədiyini təsbit etsə belə (ərizəçinin xaricdə əldə etdiyi tibb mütəxəssisliyini icra etməyə davam etmək hüququ: bax: *Kök Türkiyəyə qarşı*, § 37), "mülki hüquqla" bağlı "mübahisənin" ortaya çıxdığı qənaətinə gəlinməlidir. Buna görə də ərizəçinin arqumentlərinin kifayət qədər əsaslı olub-olmadığı yəqin edilməlidir (*Neves e Silva Portuqaliyaya qarşı*, § 37; *Éditions Périscope Fransaya qarşı*, § 38).

(d) Hüququn "mülki" xarakteri

244. Hüququn Konvensiya çərçivəsində mülki hesab edilib-edilməyəcəyi, sözügedən hüququn əlaqədar Dövlətin milli hüquq sistemində müəyyən edilən hüquqi təsnifatına deyil, maddi məzmununa və təsirlərinə istinadən müəyyən edilməlidir. Nəzarət funksiyasını həyata keçirən zaman Məhkəmə Konvensiyanın predmetini və məqsədini, eləcə də digər İştirakçı Dövlətlərin milli hüquq sistemlərini nəzərə almalıdır (*Keniq Almaniyaya qarşı*, § 89).

245. Prinsip etibarilə, 6 § 1-ci Maddənin özəl şəxslər arasında meydana gələn və mülki hüquq sistemində mülki mübahisə kimi təsnif edilən mübahisələrə tətbiqi Məhkəmə qarşısında mübahisə mövzusu deyil (ər-arvadın məhkəmə qərarı ilə ayrı-ayrı evlərdə yaşamaları ilə bağlı, bax: *Eiri İrlandiyaya qarşı*, § 21).

(e) Hüququn xüsusi xarakteri: maddi aspekt

246. Məhkəmə yerli qanunvericiliyə əsasən "ümumi hüquq" sahəsinə daxil olan və nəticəsi fərdi hüquq və vəzifələr baxımından həlledici olan məhkəmə proseslərinin, 6 § 1-ci Maddənin əhatə dairəsinə düşdüyü qənaətidədir. Bu cür məhkəmə prosesləri, *inter alia*, torpaq sahəsinin satışına icazə verilməsi (*Rinqayzen Avstriyaya qarşı*, § 94), özəl klinikanın işlədilməsi (*Keniq Almaniyaya qarşı*, §§ 94-95), tikinti icazəsi (bax: *inter alia*, *Sporrong və Lonnrot İsveçə qarşı*, § 79) dini binanın mülkiyyəti və istismarı (*Sâmbata Bihor Greco-Catholic Parish Rumuniyaya qarşı*, § 65), peşə fəaliyyətinin həyata keçirilmə şərtlərilə bağlı inzibati icazə (*Bentem Niderlanda qarşı*, § 36), spirtli içki satışı üçün lisenziyanın verilməsi (*Tre Traktörer Aktiebolaq İsveçə qarşı*, § 43), və ya işlə bağlı narahatlıq və ya qəza üçün kompensasiya ödənilməsilə bağlı (*Şode Fransaya qarşı*, § 30) mübahisələrlə əlaqəli ola bilər.

Eyni əsasla 6-cı Maddə peşə təşkilatları qarşısında irəli sürülən və peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi hüquqi ilə bağlı olan inzibati məhkəmə proseslərinə (*Le Kont, Van Leven və De Meyer Belçikaya qarşı; Filis Yunanıstanına qarşı (№ 2)*, § 45), peşəsi ilə sərbəst məşğul olmaq və davam etdirmək hüququnun vətəndaş hüququ olduğu nəzərə alınmaqla (*Foggenreiter Almaniyaya qarşı*, § 44) səhlənkarlığa görə Dövlətə qarşı irəli sürülən məhkəmə prosesinə (*X. Fransaya qarşı*), ərizəçinin hüquqlarını pozan inzibati qərarın ləğv edilməsi ilə bağlı məhkəmə prosesinə (*De Juffr de la Pradel Fransaya qarşı*) ərizəçilərə məxsus sularda balıqçılığın qadağan olunması üzrə inzibati məhkəmə icraatına (*Alatulkkila və başqaları Finlandiyaya qarşı*, § 49) və ictimai işlərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı müqavilə bağlanılması üçün tender təkliflərinin qiymətləndirilməsi zamanı mülki hüquqların - dini inancına və siyasi

mənsubiyyətinə görə ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququnun pozulması ilə bağlı məhkəmə prosesinə tətbiq olunur (*Tinnelly & Sons Ltd və başqaları və MakElduff və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 61; əksi *I.T.C. Ltd Maltaya qarşı* (qər.)).

247. Maddə 6 § 1 cinayət prosesləri çərçivəsində mülki tərəfin şikayətlərinə tətbiq oluna bilər (*Perez Fransaya qarşı* [BP], §§ 70-71), ancaq sırf şəxsi intiqam almaq və ya cəzalandırmaq məqsədi ilə açılan mülki iddialar istisna təşkil edir (*Sigalas Yunanıstana qarşı*, § 29; *Mihova İtaliyaya qarşı* (qər.)). Bu səbəbdən Konvensiya üçüncü tərəflərin cinayət əməlinə görə təqibi və ya cəzalandırılmasına hüquq vermir. Konvensiyanın əhatə dairəsinə düşməsi üçün bu cür hüquq simvolik təzminat əldə etmək və ya "yaxşı etibar" sahibi olmaq hüququ kimi vətəndaş hüquqlarının qorunması məqsədi ilə belə olsa, qurbanın yerli qanunvericilikdə mülki proses başlatmaq hüququnu istifadə etməsiylə yaxından əlaqəli olmalıdır (*Perez Fransaya qarşı* [BP], § 70; həmçinin simvolik təzminatla bağlı baxın *Gorou Yunanıstana qarşı (№. 2)* [BP], § 24). Bu səbəbdən, 6-cı Maddə ərizəçi təzminat hüququndan açıq şəkildə imtina etməyibsə, ərizəçinin mülki iddiaçı qismində iştirak etdiyi və o andan etibarən etibarlı olan mülki iddiaçının şikayətləri ilə bağlı məhkəmə proseslərinə tətbiq edilir.

248. 6 § 1-ci Maddə həmçinin, dövlət rəsmiləri tərəfindən yol verildiyi iddia edilən pis rəftara görə təzminat tələb etmək üzrə qaldırılan mülki iddiaya da tətbiq olunur (*Aksoy Türkiyəyə qarşı*, § 92).

(f) Digər mübahisə növlərinə tətbiq edilə bilməsi

249. Məhkəmə Maddə 6 § 1-in özəl şirkət tərəfindən işçinin işdən çıxarılması ilə bağlı məhkəmə prosesi (*Buchholz Almaniyaya qarşı*), sosial təminatla bağlı məhkəmə prosesi (*Feldbrugge Hollandiyaya qarşı*), ianə verilməsi tələb olunmayan sosial təminatla bağlı məhkəmə prosesi (*Salesi İtaliyaya qarşı*) və həmçinin icbari sosial təminat ödənişləri ilə bağlı məhkəmə prosesi (*Schouten və Meldrum Hollandiyaya qarşı*) daxil olmaqla, sosial məsələlərlə bağlı mübahisələrə tətbiq edilə biləcəyinə qərar vermişdir. Məhkəmə bu işlərdə xüsusi hüquq aspektlərinin ictimai hüquq aspektləri üzərində üstünlük təşkil etməsi yanaşmasını götürmüşdür. Bundan əlavə, Məhkəmə hesab etdi ki, özəl fondan sosial müavinət almaq hüququ ilə Nasist təqibinə görə təzminat almaq hüququ arasında oxşarlıqlar mövcuddur (*Woś Polşaya qarşı*, § 76).

250. Dövlət qulluqçuları ilə bağlı mübahisələr prinsipə Maddə 6 § 1-in tətbiq dairəsinə düşür. *Pellegrin Fransaya qarşı* [BP], §§ 64-71 məhkəmə işində Məhkəmə "funksional" meyar qəbul etmişdi. *Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı* [BP] işdə Məhkəmə yeni yanaşma qəbul etməyə qərar vermişdir (§§ 50-62). Hal-hazırda 6-cı Maddənin tətbiqinə dair prezumpsiya qüvvədədir və cavabdeh hökumət ilk növbədə milli qanunvericiliyə əsasən dövlət məmuru olan ərizəçinin məhkəməyə çatım hüququnun olmadığını və ikincisi isə sözügedən dövlət məmurunun 6-cı maddə ilə təminat verilən hüquqlardan məhrum edilməsinin əsaslı olduğunu sübut etməlidir. Ərizəçinin milli qanunvericiliyə əsasən məhkəməyə çatım imkanı olduğu halda, 6-cı maddə tətbiq edilir (xidmətdə olan zabitlər və onların hərbi məhkəmələr qarşısında qaldırdıqları iddiaları üçün: bax *Pridatchenko və başqaları Rusiyaya qarşı*, § 47). İkinci meyar ilə əlaqədar olaraq, dövlət məmurunun hüquqlardan məhrum edilməsi "Dövlət mənafeyinə xidmət edən obyektiv səbəblərə" əsaslanmalıdır; bu, dövlətdən sözügedən mübahisə mövzusunun Dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olduğunu və ya dövlət ilə məmur arasındakı xüsusi əlaqənin sual altına alındığını sübut etməyi tələb edir. Bu səbəbdən, prinsip olaraq, məsələni maaş, güzəşt və ya bənzər hüquqlarla əlaqədar əmək mübahisələrində əlaqədar dövlət məmuru ilə sözügedən dövlət arasındakı əlaqənin xüsusi xarakterinə əsaslanaraq 6-cı maddədə zəmanət verilən təminatlardan məhrum edilmənin heç bir əsaslı səbəbi ola bilməz (məsələn, *Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı* [BP] məhkəmə işində polis işçisinin xüsusi güzəşt almaq hüququ ilə bağlı mübahisəyə bax). Son zamanlar *Vilho Eskelinen* qərarında müəyyən

edilən meyarlar baxımından, Məhkəmə Maddə 6 § 1-in səfirlik əməkdaşının (*Cudak Litvaya qarşı* [BP], §§ 44-47, Polşa səfirliyində katib və telefon operatoru üçün), baş polis əməkdaşının (*Šikić Xorvatiyaya qarşı*, §§ 18-20) və ya hərbi məhkəmələrdə ordu zabitanın (*Vasilchenko Rusiyaya qarşı* haqsız yerə işdən çıxarılması ilə bağlı məhkəmə prosesinə, §§ 34-36), parlament köməkçisi vəzifəsini tutmaq hüquqi ilə bağlı məhkəmə prosesinə (*Savino və başqaları İtaliyaya qarşı*), hakim barəsində intizam icraatına (*Olujić Xorvatiyaya qarşı*), prokurorun onun köçürülməsinə əmr verən prezident fərmanından verdiyi şikayətə (*Zalli Albaniyaya qarşı* (qər.) və burada göstərilən istinadlar) və gömrük əməkdaşının peşəkar karyerası ilə bağlı (*Fiume İtaliyaya qarşı*, §§ 33-36, işində yüksəldilmək üçün müraciət etmək hüququ ilə bağlı məhkəmə prosesinə) tətbiq edildiyini bəyan etmişdir. Belə ki, Maddə 6 § 1-in tətbiq edilə bilməsinə yalnız ərizəçinin statusu əsasında qərar verilə bilməz (*Di Giovanni İtaliyaya qarşı*, § 37).

251. Əgər konstitusion icraat (“mülki” hüquq barədə) mübahisənin ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələrdə nəticəsinə həlledici təsir göstərsə, konstitusion mübahisələr 6-cı Maddənin əhatə dairəsinə düşür (*Ruiz-Mateos İspaniyaya qarşı*). Bu hal müstəsna olaraq fiziki şəxsə vətəndaşlıq verən prezident fərmanı və ya Prezidentin konstitusiya andını pozub-pozmadığının müəyyən edilməsi ilə bağlı mübahisələrə tətbiq edilmir, çünki bu cür məhkəmə prosesləri mülki hüquq və vəzifələrlə əlaqədar deyil. (*Paksas Litvaya qarşı* [BP], §§ 65-66). Maddə 6 § 1-in Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən görülən müvəqqəti tədbirə tətbiqi üçün *Kübler Almaniyaya qarşı* məhkəmə işinə baxın §§ 47-48.

252. Son olaraq, 6-cı Maddə sağlam ətraf mühitdə yaşamaq və ya sağlamlıq, yaşamaq hüququ ilə bağlı yarana bilən mübahisələri əhatə edən ətraf mühit məsələləri (*Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı*); uşaqların tərbiyəsi (*McMichael Birləşmiş Krallığa qarşı*); uşaqların məktəb təhsili qaydaları (*Ellès və başqaları İsveçrəyə qarşı*, §§ 21-23); atalığın müəyyən edilməsi hüququ (*Alaverdyan Ermənistanaya qarşı* (qər.), § 33); azadlıq hüququ (*Laidin Fransaya qarşı (№ 2)*); məhbusların saxlanılma qaydaları (məsələn, məhbusların yüksək təhlükəsiz bölmədə və ya yüksək təhlükəsiz kamerada yerləşdirilmələri nəticəsində məruz qaldıqları məhdudiyətlərlə bağlı mübahisələr (*Enea İtaliyaya qarşı* [BP], §§ 97-107) (*Stegarescu və Bahrin Portuqaliyaya qarşı*)) və ya həbsxanada ailə ziyarətinin məhdudlaşdırılması ilə nəticələnən intizam prosesləri (*Gülmez Türkiyəyə qarşı*, § 30) və ya digər oxşar məhdudiyətlər (*Ganci İtaliyaya qarşı*, § 25); yaxşı nüfuz hüququ (*Helmerts İsveçə qarşı*); inzibati sənədlərə çatım hüququ (*Loiseau Fransaya qarşı* (qərardad)) və ya nüfuz hüququna, mülkiyyətin qorunması hüququna və iş tapmaq və beləliklə yaşayışın təmin edilməsi imkanına təsir edən adının polis məlumatlar bazasına daxil edilməsindən şikayət etmək hüququ (*Pocius Litvaya qarşı*, §§ 38-46, və *Užkauskas Litvaya qarşı*, §§ 32-40); dərnəyə üzv olmaq hüququ (*Sakellaropoulos Yunanıstanaya qarşı* (qər.) – oxşar şəkildə, hətta yığıncaqlar azadlığı yerli qanunvericiliyə əsasən ictimai hüquq sahəsinin dairəsinə düşməsinə baxmayaraq, assosiasiyanın qeydiyyatının mübahisələndirilməsi ilə bağlı proseslər assosiasiyanın mülki hüquqları ilə bağlı olduğundan: bax *APEH Üldözötteinek Szövetsége və digərləri Macarıstanaya qarşı*, §§ 34-35); və son olaraq ibtidai təhsil kontekstində *a fortiori* tətbiq edilən mövqe) (*Oršuš və digərləri Xorvatiyaya qarşı* [BP], § 104) - ali təhsili davam etdirmək hüququ (*Emine Araç Türkiyəyə qarşı*, §§ 18-25) kimi digər ciddi şəkildə maddi olmayan məsələlərə də tətbiq oluna bilər. Əhatə dairəsinin bu cür genişlənməsi Məhkəməyə 6-cı Maddənin mülki başlığının sadəcə maddi hüquqları deyil, həmçinin şəxsi xarakterli fərdi hüquqları əhatə etdiyini nəzərə almağa imkan verir.

(g) İstisna edilən məsələlər

253. Sadəcə mübahisənin maddi mahiyyətdə olduğunun göstərilməsi mülki başlıq altında Maddə 6 § 1-in tətbiq edilməsi üçün yetərli deyil (*Ferrazzini İtaliyaya qarşı* [BP], § 25).

254. Vergi ilə bağlı proseslər 6-cı Maddənin əhatə dairəsi xaricində qalan məsələlər arasında yer alır: vergi ödəyicisi ilə icma arasındakı əlaqənin ictimai mahiyyətinin üstünlük təşkil etməsilə vergi məsələləri hələ də ictimai-hakimiyyət imtiyazlarının əsas hissəsini təşkil edir (*elə orda*, § 29). Gömrük öhdəlikləri və ya rüsumları ilə bağlı müvəqqəti tədbirin tətbiqi ilə sadələşdirilmiş proseslər də bənzər şəkildə əhatə xaricindədir (*Emesa Sugar N.V. Hollandiyaya qarşı* (qər.)).

255. Eyni hal, immiqrasiya sahəsində, əcnəbilərin girişi, yaşaması və köçürülməsi, siyasi sığınacaq və deportasiyanın verilməsi ilə bağlı məhkəmə proseslərinə tətbiq olunur (deportasiya qərarının: *Maaouia Fransaya qarşı* [BP], § 38; ekstradisiyanın: *Penafiel Salgado İspaniyaya qarşı* (qər.) və *Mamatkulov və Askarov Türkiyəyə qarşı* [BP] ləğv edilməsi üçün müraciət, §§ 81-83; şəxsi və ailə həyatı, iş perspektivləri üçün ağır nəticələri ola biləcəyinə baxmayaraq sığınacaq verməkdən imtinaya görə sığınacaq axtarana vurulan zərərlərlə bağlı məhkəmə prosesi: *Panjeheighalehei Danimarkaya qarşı* (qər.)). Bu uyğunsuzluq əcnəbinin Şengen Məlumat Sisteminə daxil edilməsi ilə bağlı prosedur üçün də qüvvədədir (*Dalea Fransaya qarşı* (qər.)). 6-cı Maddənin məqsədləri üçün pasport və vətəndaşlıq almaq hüququ mülki hüquqlardəyil (*Smirnov Rusiyaya qarşı* (qər.)). Bununla belə, əcnəbinin iş icazəsi üçün müraciət hüququ, həm işəgötürən, həm də daxili hüquqa əsasən *tlocus standisi* olmasa belə işçi baxımından 6-cı maddənin əhatə dairəsinə düşə bilər; hüququn mahiyyətinə təsir etməyən prosessual maneədən söhbət getməsi şərtinə əməl olunması yetərlidir (*Jurisic və Collegium Mehrerau Avstriyaya qarşı*, §§ 54-62).

256. *Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı* [BP] məhkəmə işinə əsasən, dövlət qulluqçuları ilə bağlı mübahisələr iki müəyyən edilmiş meyar qarşılandığı zaman 6-cı Maddənin tətbiq dairəsindən kənar qalır (yuxarıda 234-cü bəndə bax). Bu, intizam pozuntuları səbəbiylə xidmətdən tərxis olunan əsgərin məhkəmə işinə aiddir; iddianın predmeti ərizəçi ilə dövlət arasındakı xüsusi əlaqə olduğu üçün ərizəçinin qərar əleyhinə məhkəmə orqanlarına müraciət imkanı yox idi (*Suküt Türkiyəyə qarşı* (qər.)). Bu, bənzər şəkildə istifadədən sonra hakimin reinteqrasiyası ilə bağlı mübahisəyə tətbiq olunur (*Apay Türkiyəyə qarşı* (qər.)).

257. Son olaraq, seçkilərdə namizədliyini irəli sürmək və vəzifəsində qalmaq hüququ (*Pierre-Bloch Fransaya qarşı*, § 50, seçki mübahisəsi üçün), parlamentin sabiq üzvü kimi təqaüd almaq hüququ (*Papon Fransaya qarşı* (qər.)) və ya siyasi partiyanın öz siyasi fəaliyyətini həyata keçirmək hüququ (*Refah Partisi (The Welfare Party) və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) partiyanın ləğvi ilə bağlı məhkəmə prosesi) kimi siyasi hüquqlar Konvensiyanın 6-cı Maddəsinin 1-ci bəndinin mənası çərçivəsində mülki hüquqlar hesab edilə bilməz. Bənzər qaydada, parlament seçkilərində müşahidələr apararaq qeyri-hökumət təşkilatına seçki müşahidəçisi kimi ictimai funksiyasını yerinə yetirməsi ilə bağlı seçki komissiyasının sənədlərinə çatımlılığına icazə verilməməsi ilə bağlı məhkəmə prosesi Maddə 6 § 1-in tətbiq dairəsindən kənar qalır (*Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb Ermənistanaya qarşı* (qər.)).

Bundan əlavə, Məhkəmə açıq məhkəmə iclasında baxılan məsələlər barədə xəbər hazırlamaq hüququnun da mülki hüquq olmadığına qərar vermişdir (*Mackay və BBC Scotland Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 20-22).

(h) 6-cı Maddənin əsas məhkəmə proseslərindən başqa məhkəmə proseslərinə tətbiq edilə bilməsi

258. İddianı təmin etmə tədbirləri kimi müvəqqəti tədbir barədə qərar qəbul edilməsi ilə bağlı proseslərə bənzər ilkin proseslər ümumiyyətlə, mülki hüquqları və vəzifələri "müəyyən edən" proseslər olaraq qəbul edilmir və bu səbəbdən də, normal olaraq 6-cı Maddədə onlara təminat verilmir (bax: *digərlərlə yanaşı, Verlagsgruppe News GmbH Avstriyaya qarşı* (qər.) və *Libert Belçikaya qarşı* (qər.)). Buna baxmayaraq, Məhkəmə bu yaxınlarda əvvəlki

president hüququndan uzaqlaşmış və yeni yanaşma götürmüşdür. *Mikallef Maltaya qarşı* [BP], §§ 83-86 məhkəmə işində Məhkəmə müvəqqəti tədbirlərə 6-cı maddənin tətbiq edilə bilməsinin müəyyən şərtlərin icra edilib-edilməməsindən asılı olacağına qərar vermişdir. İlk növbədə, istər əsas, istərsə də müvəqqəti tədbirlə bağlı məhkəmə prosesləri Konvensiya mənasında "mülki" xarakterə malik olmalıdır. İkincisi, müvəqqəti tədbirin xarakteri, mövzusu, məqsədi və eləcə də sözügedən hüquq üzərindəki təsiri yaxından araşdırılmalıdır. Müvəqqəti tədbirin sözügedən mülki hüquqların və ya vəzifələrin müəyyən edilməsinə təsiri olduğu qəbul edildikdə, bu tədbir nə qədər müddətdə qüvvədə olmasından asılı olmayaraq, 6-cı maddə tətbiq oluna bilər.

Sözügedən müvəqqəti məhkəmə əmri dərhal icra edilə bildikdə və eyni hüquq üzrə qərar çıxarılması ilə nəticələndiyi hallarda, 6-cı maddə davam etməkdə olan əsas proseslərlə eyni məqsədi daşıyan müvəqqəti proseslərə tətbiq oluna bilər (*RTBF Belçikaya qarşı*, §§ 64-65).

259. Arda-arda gələn cinayət və mülki proseslərə gəldikdə isə, əgər dövlətin daxili qanunvericiliyi birincisi təzminat hüququ olub-olmadığına qərar vermək və ikincisi isə təzminat məbləğini təyin etmək üzrə iki mərhələli məhkəmə prosesi müəyyən edirsə, maddə 6 § 1-in məqsədlərinə uyğun olaraq, sözügedən mülki hüquqlar üzrə qəti təzminat məbləği təyin olunana qədər onun "müəyyən edilmədiyinin" hesab edilməsi lazımdır; çünki hüququn müəyyən edilməsi yalnız sözügedən hüququn mövcudluğu haqqında deyil, eyni zamanda sözügedən hüququn əhatəsi və nə şəkildə istifadə ediləcəyi haqqında da qərar verilməsini tələb edir ki; bu da heç şübhəsiz təzminat məbləğinin təyin olunmasını əhatə edir (*Torri İtaliyaya qarşı*, § 19).

260. Məhkəmə qərarlarının icrasına gəldikdə isə, Konvensiyanın 6 § 1-ci Maddəsi "... mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edilməsi" üçün məsələnin mahiyyəti üzrə qərarın çıxarılması ilə bağlı mərhələlər də daxil olmaqla, hüquqi proseslərin bütün mərhələlərinə tətbiq olunur. Hər hansı məhkəmə tərəfindən verilən qərarın icra edilməsi 6-cı Maddənin məqsədləri çərçivəsində "mühakimənin" ayrılmaz hissəsini təşkil etməlidir (*Hornsby Yunanıstana qarşı*, § 40; *Romańczyk Fransaya qarşı*, § 53, xidmət borclarının bərpasına icazə verən məhkəmə qərarının icrası ilə bağlı). 6-cı Maddənin ilkin proseslər baxımından tətbiqə uyğun olub-olmamasından asılı olmayaraq, mülki hüquqların müəyyən edilməsi ilə bağlı icra əmri, mütləq surətdə 6-cı Maddənin tətbiqinin uyğun olduğu məhkəmə proseslərinin nəticəsi olmaq məcburiyyətində deyil (*Buj Xorvatiyaya qarşı*, § 19). Xarici məhkəmənin müsadirə əmrinin icrası yalnız mülki hüquq aspekti baxımından 6-cı Maddənin əhatə dairəsinə düşür (*Saccoccia Avstriyaya qarşı* (qər.)).

261. Məhkəmə işlərinin yenidən açılması üçün edilən müraciətlərdə, 6-cı Maddə barəsində yekun qərar çıxarılan mülki işlərin yenidən açılması üçün verilən müraciətlərlə bağlı proseslərə tətbiq olunmur (*Sablon Belçikaya qarşı*, § 86, *San Leonard Band Club Maltaya qarşı*, § 41, xüsusi məhkəmə işindən fərqləndirilməlidir). Bu, həmçinin Məhkəmə Konvensiyanın pozulması halını aşkar etdikdən sonra məhkəmə işinin yenidən açılması üçün verilən müraciətə də şamil olunur (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) İsveçrəyə qarşı (№ 2)* [BP], § 24).

Məhkəmə işi yenidən açılsa, yenidən baxılma və ya açılma üçün vəsatət verildikdən sonrakı məhkəmə prosesi "mülki hüquq və vəzifələr" ilə bağlı ola bilər (*Rizi Albaniyaya qarşı* (qər.), § 47).

2. "Cinayət ittihamı" anlayışı

Maddə 6 - Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

"1. Hər kəs, ... ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə, əqlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. ...

2. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs onun təqsiri qanun əsasında sübut edilənədək təqsirsiz hesab edilir.
3. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs, ən azı aşağıdakı hüquqlara malikdir..."

(a) Ümumi prinsiplər

262. "Cinayət ittihamı" konsepsiyası üzv Dövlətlərin milli hüquq sistemlərində istifadə edilən kateqoriyalardan asılı olmayan "müstəqil" mənaya malikdir (*Adolf Avstriyaya qarşı*, § 30).

263. "İttiham" konsepsiyası Konvensiyada nəzərdə tutulan mənada başa düşülməlidir. Beləliklə, ona "səlahiyyətli orqan tərəfindən hər hansı şəxsə cinayət törətdiyinə dair iddia ilə bağlı rəsmi bildirişin verilməsi" kimi tərif verilə bilər. Bu tərif həm də "[şübhəlinin] vəziyyətinin əsaslı surətdə təsirə məruz qalıb-qalmaması" ilə bağlı yoxlama meyarına da cavab verir (məsələn bax: *Devir Belçikaya qarşı*, §§ 42 və 46 və *Ekle Almaniya qarşı*, § 73). Belə ki, məsələn, yolda sənədlərin yoxlanması zamanı şübhəli tərəfindən edilən etiraf, onun rəsmi şəkildə hər hansı cinayətdə təqsirləndirilməsinə baxmayaraq, vəziyyətinə "əhəmiyyətli dərəcədə" təsir etmişdir (*Aleksandr Zaichenko Rusiyaya qarşı*, § 43). Məhkəmə həmçinin müəyyən etmişdir ki, polis məntəqəsində saxlanan, şahid kimi dindirilməmişdən əvvəl and içməsi tələb olunan hər hansı şəxs artıq "cinayət ittihamının" subyekti hesab olunur və susmaq hüququna malikdir (*Brüsko Fransaya qarşı*, §§ 46-50). Məhkəmə ölkədaxili hakimiyyət orqanlarının şəxsin cinayət əməlinə iştirakından şübhələnmək üçün inandırıcı səbəbləri olduqda həmin şəxsin şübhəli statusunu alması 6-cı Maddənin təminatlarının tətbiqini tələb edir (*həmin yerdə*, § 47; *Bandaletov Ukraynaya qarşı*, § 56 və 61, ərizəçi şahid kimi ifadə verərkən etiraf etmiş və yalnız həmin etirafdan sonra polis onu şübhəli hesab etmişdir).

264. Müstəqil "cinayət" anlayışına gəldikdə isə, Konvensiya iştirakçı Dövlətlər arasında "dekriminalaşdırma" istiqamətində fəaliyyətin əleyhinə deyil. Lakin, "qanunla nəzərdə tutulan" hüquq pozuntusu kimi təsnif olunan pozuntular dekriminalaşdırmadan sonra müstəqil "cinayət hüququ" pozuntusuna aid edilə bilər. Dövlətlərə bu hüquq pozuntularının istisna edilməsi ilə bağlı mülahizə səlahiyyətinin verilməsi Konvensiyanın məqsədlərinə və vəzifələrinə uyğun olmayan nəticələrə gətirib çıxara bilər. (bax: *Öztürk Almaniya qarşı*, § 49).

265. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin cinayət hüququ aspektinin tətbiqə yararlığının qiymətləndirilməsi üçün başlanğıc nöqtəsi *Engel və başqaları Niderlanda qarşı* (§§ 82-83) məhkəmə işində təsvir edilən meyarlara əsaslanır: (1) yerli qanunvericilikdə təsnifat; (2) cinayət əməlinin təbiəti; və (3) mümkün cəzanın ağırlığı.

266. İlk meyar nisbi çəkiyə malikdir və yalnız başlanğıc nöqtəsi rolunu oynayır. Ölkə qanunvericiliyi hər hansı hüquq pozuntusunu cinayət hüquq pozuntusu kimi təsnif edirsə, o halda bu, həlledici əhəmiyyət daşıyır. Əks halda, Məhkəmə milli təsnifatı diqqətə almır və sözügedən prosedurun faktiki məzmununu incələyir.

267. Daha əhəmiyyətli hesab olunan ikinci meyarın qiymətləndirilməsi zamanı (*Yussila Finlandiyaya qarşı* [BP], § 38) aşağıdakı amillər nəzərə alın bilər:

- sözügedən hüquqi norma yalnız ayrıca qrupa ünvanlanır, yoxsa hamı üçün məcburi səciyyə daşıyır (*Bendenun Fransaya qarşı*, § 47);
- hüquqi qaydanın cəzalandırıcı və ya çəkindirici məqsədi var (*həmin yerdə*; *Öztürk Almaniya qarşı*, § 53);
- icraat qanunla müəyyən edilmiş icranın məcburi təmin edilməsi səlahiyyəti olan dövlət orqanı tərəfindənmi başladılıbmı (*Benhem Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 56);
- hər hansı cərimənin tətbiqi təqsirkar bilinmədən asılıdır (eə orada);

– müqayisə oluna bilən prosedurlar Avropa Şurasına üzv olan başqa Dövlətlərdə necə təsnif olunur (*Öztürk Almaniyaya qarşı*, § 53).

268. Üçüncü meyar müvafiq qanunla nəzərdə tutulan maksimum cəzaya istinad edilərək müəyyən olunur (*Campbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 72; *Demicoli Maltaya qarşı*, § 34).

269. *Engel və başqaları Niderlanda qarşı* məhkəmə işində müəyyən edilən ikinci və üçüncü meyarlar alternativ səciyyə daşıyır və onların eyni zamanda (kumulyativ) tətbiqi mütləq deyil; 6-cı Maddənin tətbiq edilməli olduğunun müəyyən edilməsi üçün sözügedən hüquq pozuntusunun öz mahiyyəti etibarilə Konvensiya nöqtəyi-nəzərindən "cinayət hüququ" pozuntusu hesab edilməsi, yaxud törədilmiş hüquq pozuntusuna görə cavabdeh şəxsə xarakter və ağırlıq dərəcəsi baxımından "cinayət hüquq" sferasına aid olan cəzanın təyin edilməsi kifayətdir (*Lutz Almaniyaya qarşı*, § 55; *Öztürk Almaniyaya qarşı*, § 54). Hüquq pozuntusuna görə həbs cəzasının tətbiq edilməməsi faktı öz-özlüyündə həlledici deyil, çünki cəzanın ağırlığının müvafiq olmaması hüquq pozuntusunu mahiyyəti etibarilə cinayət təbiətindən məhrum edə bilməz (*elə orada*; *Nicoleta Gheorghe Rumıniyaya qarşı*, § 26).

Lakin cinayət ittihamının mövcudluğu ilə bağlı hər bir meyarın ayrıca təhlili birmənalı qənaətin əldə edilə bilməsi üçün kifayət etmədikdə kumulyativ yanaşma tətbiq edilə bilər (*Bendenun Fransaya qarşı*, § 47).

270. 6-cı maddənin üç bəndində istifadə edilən "cinayət ittihamı" və "cinayət törətməkdə ittiham olunan" terminləri eyni vəziyyətlərə istinad edir. Odur ki, 6-cı Maddənin cinayət hüququ aspektinin tətbiq edilənliyinin yoxlanması üç bənd üçün də eyni olmalıdır. Məsələn, 6-cı Maddənin 2-ci bəndinə əsasən məhkəmə prosesi kontekstində yaranan şikayəti qiymətləndirmək üçün ilk növbədə Məhkəmənin presedent-hüququnun mənası çərçivəsində mübahisəli prosesin "cinayət ittiham"ını müəyyənləşdirməyə cəlb edilib-edilmədiyini müəyyən etmək lazımdır (*Allen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 95).

(b) Ümumi prinsiplərin tətbiqi

(i) İntizam icraatı

271. Bir neçə ay intizam bölməsində saxlanılmağı nəzərdə tutan hərbi intizam pozuntusu Konvensiyanın 6-cı Maddəsinin cinayət-hüququ aspektinin tətbiq dairəsinə daxildir (*Engel və başqaları Niderlanda qarşı*, § 85), iki günlük ciddi rejimli həbs cəzası isə əksinə "cinayət hüququ" sferasına aid olmaq üçün həddən artıq qısa hesab olunur (*həmin yerdə*).

272. Peşə intizam icraatı ilə əlaqədar olaraq, Məhkəmə çox zaman məhkəmə prosesinin mülki başlıq altına düşdüyünü müəyyən etməklə, 6-cı Maddənin cinayət başlığına əsasən tətbiq edilməsi barədə qərar verməyi lüzumsuz hesab etmişdir (*Albert və Le Compte Belçikaya qarşı*, § 30; *Harabin Slovakiyaya qarşı*, § 124). Dövlət qulluqçusunun məcburi təqaüdə göndərilməsi ilə nəticələnən intizam icraatına gəldikdə isə, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, belə icraat 6-cı Maddə çərçivəsində "cinayət" xarakteri daşımır, belə ki, milli hakimiyyət orqanları qərarlarını tamamilə inzibati sahənin sərhədləri daxilində saxlaya bilmişlər (*Moulet Fransaya qarşı* (qər.)). Ordu zabitinin intizam pozuntularına görə işdən çıxarılması ilə bağlı mübahisə (*Suküt Türkiyəyə qarşı* (qər.)), polis müstəntiqinin işdən çıxarılması ilə nəticələnən intizam icraatı (*Nikolova və Vandova Bolqarıstana qarşı*, § 59) və Ali Məhkəmənin hakimi barəsində onun işdən çıxarılması ilə nəticələnən peşə qaydalarının pozuntusuna görə intizam icraatı (*Oleksandr Volkov Ukraynaya qarşı*, §§ 92-95) 6-cı Maddənin cinayət başlığı altına düşür.

273. Həbsxana konteksti və xüsusi həbsxana intizamı rejimi "lazımi qaydada nəzərə alınarsa", ittihamın xarakterindən, eləcə də cəzanın xarakterindən və ağırlıq dərəcəsiindən asılı olaraq, 6-cı Maddə həbsxanada intizam pozuntularına tətbiq edilə bilər (

Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], § 82 işdə şərti məhkumluğa nəzarət məmurunu öldürməklə hədələmə və həbsxana məmuruna hücum etməyə görə əlavə qırx yeddi gün saxlanılma verilmişdir; əksinə bax: *Štitić Xorvatiyaya qarşı*, §§ 51-63).

Lakin prinsip etibarilə, həbsxana sistemi ilə əlaqədar icraat öz-özlüyündə 6-cı Maddənin cinayət aspekti çərçivəsinə daxil deyil (*Boulois Lüksemburqa qarşı* [BP], § 85). Beləliklə, məsələn, məhbusun xüsusi nəzarət rejiminə yerləşdirilməsi cinayət ittihamına aid deyil; belə bir tədbirə və onu müşayiət edən məhdudiyətlərə qarşı etiraz məqsədilə məhkəməyə müraciət 6-cı Maddənin 1-ci bəndinin mülki aspekti çərçivəsində nəzərdən keçirilməlidir (*Enea İtaliyaya qarşı* [BP], § 98).

274. Məhkəmə tərəfindən məhkəmə qarşısında intizamsız davranış (məhkəməyə hörmətsizlik) qaydalarına əsasən təyin edilmiş tədbirlər 6-cı Maddəyə aid hesab edilmir, çünki bu, intizam səlahiyyətlərinin icrası ilə bənzərdir (*Ravnsborg İsveçə qarşı*, § 34; *Putz Avstriyaya qarşı*, §§ 33-37). Bununla belə, cəzanın təbiəti və ağırlığı 6-cı Maddənin yerli qanunvericilikdə cinayət əməli kimi təsniflənmiş məhkəməyə hörmətsizliyə görə məhkum edilməyə (*Kyprianu Kiprə qarşı* [BP], §§ 61-64, beş günlük həbs cəzası ilə bağlı) və ya inzibati hüquq pozuntusuna (*Zaicevs Latviyaya qarşı*, §§ 31-36, üç günlük inzibati həbs cəzası ilə bağlı) tətbiq edilməsinə səbəb ola bilər.

275. Məhkəmə istintaqının gizliliyinin pozulması ilə əlaqədar olaraq, bir tərəfdən öz mövqeyinə görə istintaqın sirlərini saxlamalı olan şəxslərlə (hakim, vəkil və məhkəmə sisteminin fəaliyyəti ilə yaxından əlaqəli olan şəxslər), digər tərəfdən məhkəmə sisteminin intizam sahəsinə daxil olmayan şəxslər arasında fərqləndirmə olunmalıdır (*Weber İsveçərə qarşı*, §§ 33-34).

276. Parlamentə qarşı hörmətsizliyə gəldikdə isə, Məhkəmə qanunverici orqanın parlament qaydalarının üzvləri tərəfindən pozulmasına görə öz prosedurlarını tənzimləmək səlahiyyəti ilə, hər hansı başqa yerdə baş vermiş hərəkətlərə görə parlamentin üzvü olmayan şəxslərin cəzalandırılması üçün genişləndirilmiş səlahiyyətlər arasında fərqləndirmə aparır. Birinci öz xarakteri etibarilə intizam mahiyyəti daşsa da, Məhkəmə təyin edilə biləcək potensial cəzanın ümumi tətbiqini və ağırlıq dərəcəsini nəzərə almaqla sonuncunu cinayət hüququ pozuntusu hesab edir (*Demikoli Maltaya qarşı işində*, § 32 altmış günə qədər həbs və cərimə).

(ii) İnzibati, vergi, gömrük, maliyyə məsələləri və rəqabət haqqında qanunla bağlı icraatlar

277. Aşağıdakı inzibati hüquq pozuntuları 6-cı Maddənin cinayət hüququ aspektinin tətbiq dairəsinə daxil ola bilər:

- cərimə balları və ya hüquqdan məhrum etmə kimi cərimə balları və ya sürücülük məhdudiyətləri ilə cəzalandırılan yol-hərəkəti pozuntuları (*Lutz Almaniya qarşı*, § 182; *Schmautzer Avstriyaya qarşı*; *Malige Fransaya qarşı*);
- ictimai asayişin pozulmasına və ya narahatlıqlara səbəb olan xırda hüquq pozuntuları (*Lauko Slovakiyaya qarşı*; *Nicoleta Gheorghe Ruminayaya qarşı*, §§ 25-26);
- sosial təminat qanunvericiliyinə əsasən yol verilən hüquq pozuntuları (məşğulluq barədə məlumat verilməməsi, cüzi cərimənin tətbiq edilməsinə baxmayaraq: bax *Hüseyin Turan Türkiyəyə qarşı*, §§ 18-21);
- etnik ədavəti təbliğ etməyə və təbliğ edən materialın paylanmasına görə inzibati xəbərdarlıq və sözügedən nəşrin müsadirə olunması ilə cəzalandırılan inzibati hüquq pozuntusu (*Balsytė-Lideikienė Litvaya qarşı*, § 61).

278. 6-cı Maddə aşağıdakı elementlər əsasında əlavə vergi icraatlarına tətbiq edilib: (1) cərimələri müəyyən edən qanunvericilik vergi ödəyicisi qismində bütün vətəndaşları əhatə

edəndə; (2) tətbiq edilən əlavə məbləğ zərərə görə pul kompensasiyası deyil, əsasən pozuntunun təkrar olunmasının qarşısına almaq üçün cəza olanda (3) məbləğin ümumi qaydaya əsasən, həm çəkəndirmə, həm də cəza məqsədilə təyin edilməsi; və (4) əlavə məbləğin əhəmiyyətli olması (*Bendenun Fransaya qarşı*).

6-cı Maddənin tətbiq edilə bilməsi üçün, əlavə məbləğin kiçik olmasına baxmayaraq, hüquq pozuntusunun cinayət xarakteri daşması yetərli ola bilər (*Yussila Finlandiyaya qarşı* işində [BP], § 38 yenidən hesablanmış vergi öhdəliyinin 10%-i). Müəyyən iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan məhdud qrupa tətbiq edilən əlavə vergilər xüsusi hallarda iqtisadi fəaliyyətin nəticəsi olaraq vergi və digər ödənişlərin ödənilməsi üçün ümumi öhdəlik qəbul etməyi hədəflədiyi üçün 6 § 1-ci Maddənin müstəqil mənasında "cinayət" hüquqi xarakterli cəza kimi qiymətləndirilə bilər (*Steininger Avstriyaya qarşı*, §§ 33-38).

279. Bununla belə, 6-cı Maddə "sırf" vergi-qiymətləndirmə prosesinə və ya ödənişin gecikdirilməsinə görə faizlə bağlı məhkəmə prosesinə tətbiq olunmur, çünki onlar hüquq pozuntusunun yenidən törədilməsinin qarşısını almağı deyil, əsasən vergi orqanlarına vurulan zərər üçün maddi kompensasiya alınmasını hədəfləyir (*Mieg de Boofzheim Fransaya qarşı* (qər.)).

280. 6-cı Maddənin cinayət başlığı altında gömrük qanunvericiliyinə (*Salabiaku Fransaya qarşı*, § 24), büdcə və maliyyə məsələlərində yurisdiksiyaya malik məhkəmə tərəfindən tətbiq edilən cərimələrə (*Guisset Fransaya qarşı*, § 59) və iqtisadi, maliyyə və rəqabət hüququ sferalarında səlahiyyətə malik müəyyən inzibati orqanlara tətbiq edildiyinə qərar verilmişdir (*Lilly France S.A Fransaya qarşı* (qər.); *Dubus S.A. Fransaya qarşı*, §§ 35-38; *A. Menarini Diagnostics S.r.l. İtaliyaya qarşı*, §§ 38-44).

(iii) Siyasi məsələlər

281. 6-cı Maddənin cinayət aspekti baxımından seçki sanksiyaları ilə bağlı məhkəmə prosesinə (*Pierre-Bloch Fransaya qarşı*, §§ 53-60); siyasi partiyaların ləğvinə (*Refah Partisi (the Welfare Party) və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.)); parlamentin araşdırma komissiyalarına (*Montera İtaliyaya qarşı* (qər.)); və Konstitusiyanın kobud şəkildə pozulmasına görə ölkə prezidentinə qarşı impiçment prosesinə (*Paksas Litvaya qarşı* [BP], §§ 66-67) tətbiq edilmədiyinə qərar verilmişdir.

282. Lüstrasiya icraatlarına gəldikdə isə, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, cinayət konnotasiyalı aspektlərin üstünlük təşkil etməsi (hüquq pozuntusunun xarakteri - həqiqətə uyğun olmayan lüstrasiya bəyanatı - və cəzanın xarakteri və ağırlıq dərəcəsi - uzun müddət müəyyən peşə ilə məşğulluğun qadağan edilməsi) bu icraatları Konvensiyanın 6-cı maddəsinin cinayət aspektinə aid edə bilər (*Matyjek Polşaya qarşı* (qər.); əksi üçün bax *Sidabras və Džiautas Litvaya qarşı* (qər.)).

(iv) Ölkədən çıxarılma və ekstradisiya

283. Əcnəbilərin ölkədən çıxarılması prosedurları, cinayət mühakimə icraatı kontekstində həyata keçirildikdə belə, 6-cı Maddənin cinayət hüququ aspektinin tətbiq dairəsinə düşmür (*Maauya Fransaya qarşı* [BP], § 39). Eyni istisnaedici yanaşma ekstradisiya proseslərinə (*Penyafiel Salqado İspaniyaya qarşı* (qər.)) və ya Avropa həbs orderi ilə əlaqədar icraatlara (*Monedero Anqora İspaniyaya qarşı* (qər.)) tətbiq edilir.

284. Digər tərəfdən, həbs cəzasının deportasiya və on il müddətinə ölkədən çıxarılma ilə əvəz edilməsi ilkin hökmlə eyni əsaslarla təyin edilmiş cəza hesab oluna bilər (*Qurquçiani İspaniyaya qarşı*, §§ 40 və 47-48).

(v) Cinayət mühakimə icraatının müxtəlif mərhələləri, köməkçi icraatlar və müşayiət edici hüquqi müdafiə vasitələri

285. İğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün qəbul edilən tədbirlərə 6-cı Maddənin təminatları tətbiq edilmir (polis tərəfindən xüsusi nəzarət: *Raimondo İtaliyaya qarşı*, § 43; və ya öz məktəbində qızlara qarşı nalayiq hərəkətlər edən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə polis tərəfindən verilən xəbərdarlıq: *R. Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)).

286. Maddə 6 § 1-in cinayət aspekti prinsip etibarilə, hüquqi yardım üçün edilən müraciətlərlə bağlı məhkəmə proseslərinə tətbiq edilmir (*Gutfreund Fransaya qarşı*, §§ 36-37).

287. Məhkəməyə qədərki mərhələyə gəldikdə (dindirilmə, istintaq), Məhkəmə cinayət mühakimə icraatlarına bir tam halında baxır. Buna görə də 6-cı Maddənin əqlabatan müddət tələbi və ya müdafiə hüququ kimi bəzi tələbləri icraatın bu mərhələsinə də tətbiq edilir, belə ki, ilkin mərhələdə bu tələblərə əməl edilməməsi məhkəmənin ədalətliliyinə ciddi zərər vura bilər (*İmbrioşia İsveçrəyə qarşı*, § 36). Məsələn, 6 § 1-ci Maddə bir qayda olaraq hər işin xüsusi hallarında hüquqi yardım almaq hüququnu məhdudlaşdırmaq üçün məcbureddici səbəblərin olduğu göstərilmədiyi müddətcə şübhəli şəxsin polis tərəfindən ilkin dindirilməsindən etibarən vəkilin xidmətindən istifadə təmin edilməlidir (*Salduz Türkiyəyə qarşı*, § 55; həmçinin bax *Dayanan Türkiyəyə qarşı*, §§ 31-32).

288. İş üzrə istintaqı aparən şəxslər "cinayət ittihamı"nü müəyyən etməsələr də, onlar tərəfindən atılan addımlar faktiki məhkəmə icraatı daxil olmaqla, sonrakı icraatların aparılmasına və ədalətliliyinə birbaşa təsir edir. Müvafiq olaraq, 6-cı Maddənin 1-ci bəndinin istintaq proseduruna tətbiq edilə biləcəyi qəbul edilsə də, 6-cı Maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan prosesual təminatların bəziləri tətbiq edilməyə bilər (*Vera Fernández-Huidobro İspaniyaya qarşı*, §§ 108-14, istintaq hakiminin qərəzsizlik tələbinin tətbiqinə dair).

289. 6-cı Maddənin 1-ci bəndi hökmün çıxarılması prosesi daxil olmaqla, hər hansı "cinayət ittihamının" müəyyən edilməsi prosesinə bütövlükdə tətbiq edilə bilər (məsələn, *Phillips Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 39, işdə milli məhkəmələrə müsadirə qərarının verilə biləcəyi məbləği müəyyən etmək imkanı verən müsadirə prosedurları). 6-cı Maddənin cinayət hüququ aspekti həmçinin tikinti icazəsi olmadan inşa edilmiş evin uçurulması ilə nəticələnən məhkəmə icraatlarına tətbiq edilə bilər, çünki uçurulma "cəza" hesab oluna bilər (*Hamer Belçikaya qarşı*, § 60). Lakin, o, ilkin hökmün yeni Cinayət Məcəlləsinin daha əlverişli müddəalarına uyğunlaşdırılmasına yönəlmiş icraatlara tətbiq edilmir (*Nurməhəmmədov Rusiyaya qarşı*, § 50).

290. Hökmlərin icrası ilə bağlı məhkəmə prosesləri, o cümlədən amnistiyanın tətbiqi üçün məhkəmə prosesi (*Montcornet de Caumont Fransaya qarşı* (qər.)), şərti azadlığa buraxılmaqla bağlı məhkəmə prosesi (*Aldrian Avstriyaya qarşı*, Komissiya qərarı; həmçinin bax *Macedo da Costa Lüksemburqa qarşı* (qər.)), məhkumların köçürülməsi üzrə Konvensiyaya əsasən köçürülmə prosesi (*Szabó İsveçə qarşı* (qər.); lakin *Buijen Almaniyaya qarşı*, §§ 40-45, işin xüsusi halları baxımından əksi barədə qərara bax), və ya xarici məhkəmənin müsadirə əmrinin icrası ilə bağlı *ekzekvatura* prosesi (*Saccoccia Avstriyaya qarşı* (qər.)) 6-cı Maddənin cinayət başlığı altına düşür.

291. Prinsip etibarilə, üçüncü şəxslərə qarşı cinayət mühakiməsi icraatı təhlükəsi olmadıqda onların mülkiyyət hüquqlarına mənfi təsir edən müsadirə tədbirləri "cinayət ittihamının müəyyən edilməsi"nə daxil deyil (*Air Canada Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işində* təyyarənin müsadirəsi, § 54; *AGOSI Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işində qızıl sikkələrin müsadirəsi*, §§ 65-66). Əvəzində belə tədbirlər 6-cı Maddənin mülki hüquq aspektinə uyğun gəlir (*Silickienė Litvaya qarşı*, §§ 45-46).

292. Prinsipcə 6-cı Maddədə nəzərdə tutulan zəmanətlər müvafiq cinayət mühakimə icraatlarının sonrakı mərhələsini təşkil edən və ya nəticələri təqsirli hesab olunmuş şəxslər üçün həlledici olan hüquq məsələlərinə (*Mefta və başqaları Fransaya qarşı* [BP], § 40) qarşı

apellyasiya şikayətlərinə və Konstitusiya məhkəməsi icraatlarına (*Qast və Popp Almaniyaya qarşı*, §§ 65-66; *Kaldas Ramirez de Arreliano İspaniyaya qarşı* (qər.)) tətbiq edilir.

293. 6-cı Maddə məhkəmə işinin yenidən açılması icraatlarına tətbiq edilmir, çünki haqqında yekun hökm çıxarılmış, işinin yenidən açılması üçün müraciət edən şəxs həmin Maddənin anlamı çərçivəsində "cinayət törətməkdə ittiham olunmur" (*Fişer Avstriyaya qarşı* (qər.)). Yalnız məhkəmə işinin yenidən açılması üçün qaldırılan vəsatət təmin edildikdən sonra yeni icraatlar cinayət ittihamının müəyyən edilməsi baxımından nəzərdən keçirilə bilər (*Leffler Avstriyaya qarşı*, §§ 18-19). Bənzər qaydada 6-cı Maddə Məhkəmə pozuntu müəyyən etdikdən sonra cinayət mühakimə icraatının yenidən başladılması üçün qaldırılan vəsatətə tətbiq edilmir (*Öcalan Türkiyəyə qarşı* (qər.)). Lakin 6-cı Maddənin cinayət hüququ aspekti qanuni qüvvəyə minmiş hökmə düzəlişlərin edilməsi ilə nəticələnən nəzarət yoxlama icraatlarını əhatə edir (*Vanyan Rusiyaya qarşı*, § 58).

294. Nəhayət, Konvensiyanın 6-cı Maddəsinin 2-ci bəndi (təqsirsizlik prezumpsiyası) cinayət prosesi yekunlaşdıqdan sonrakı məhkəmə prosesinə tətbiq edilə bilər. Cinayət ittihamı və ya cinayət prosesi bəraət hökmü ilə yekunlaşdıqda, cinayət prosesinin subyektivi olan şəxs qanunun gözündə təqsirsizdir və onunla həmin təqsirsizliyə uyğun rəftar edilməlidir. Buna görə də, sübut edilməyən hər hansı ittiham ilə bağlı sözügedən şəxsin təqsirsizliyinə hörmətlə yanaşılmasını təmin etmək üçün cinayət mühakiməsi icraatı bağlandıqdan sonra təqsirsizlik prezumpsiyası qüvvədə olacaq (*Allen Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 103). Lakin, sonrakı proseslərdə Maddə 6 § 2-nin tətbiq edilməsi üçün ərizəçi bağlanmış cinayət prosesi və sonrakı məhkəmə prosesi arasında əlaqənin mövcudluğunu göstərməlidir (*elə orada*, § 104). Müvafiq məhkəmə prosesinin öncəki cinayət prosesinin nəticələrinin yoxlanılmasını tələb etdikdə və xüsusilə onlar məhkəməni cinayət əməlini təhlil etməyi, cinayət işi sənədlərinin dəlillərinə yenidən baxılması və ya qiymətləndirilməsini, cinayət əməlinin törədilməsi ilə nəticələnən bir sıra və ya bütün hadisələrdə ərizəçinin iştirakını qiymətləndirmək və ya onun mümkün təqsirinin göstəricilərini şərh etməyi tələb etdikdə belə bir əlaqə mövcud olmuş olur (*elə orada*). Bu yanaşmanı rəhbər tutaraq Məhkəmə Maddə 6 § 2-nin düzgün şəkildə keçirilməyən ədalət mühakiməsinə görə kompensasiya icraatına tətbiq edildiyinə qərar vermişdir (*elə orada*, §§ 106-08; həmçinin Məhkəmənin Maddə 6 § 2-nin tətbiqliyini araşdırdığı digər nümunələrə üçün § 98 bax).

(c) Konvensiyanın digər Maddələri və ya Protokolları ilə əlaqəsi

295. Maddə 5 § 1-in (c) yarım bəndi yalnız cinayət prosesi çərçivəsində azadlıqdan məhrum etməyə icazə verir. Bu, onun mətnindən aşkar şəkildə görünür, mətn onun bütününi formalaşdıran (a) yarım bəndi və 3-cü bəndlə birlikdə oxunmalıdır (*Ciulla İtaliyaya qarşı*, § 38). Buna görə də, "cinayət ittihamı" anlayışı 5-ci Maddənin 1(a) və (c) və 3-cü bəndlərində nəzərdə tutulan təminatların tətbiqi üçün də uyğundur (məsələn, bax: *Steel və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 49). Lakin Maddə 5 § 1-in digər yarım bəndlərində yalnız sadalanan əsaslardan biri ilə azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı məhkəmə prosesi, məsələn ruhi xəstənin həbsdə saxlanması ((e) yarım bəndi) cinayət aspekti baxımından 6-cı Maddənin tətbiq dairəsinə düşmür (*Aerts Belçikaya qarşı*, § 59).

296. Maddə 5 § 4 və Maddə 6 § 1 arasında cinayət prosesi sferasında sıx əlaqə olmasına baxmayaraq, nəzərə alınmalıdır ki, bu iki Maddə müxtəlif məqsədlər daşıyır və nəticə etibarilə, 6-cı Maddə cinayət aspekti baxımından 6-cı Maddə ilə münasibətdə *lex specialis* olan Maddə 5 § 4-ün əhatə dairəsinə düşən həbsdə saxlanılmanın qanuniliyini araşdırmaqla bağlı məhkəmə prosesinə tətbiq edilmir (*Reinprecht Avstriyaya qarşı*, §§ 36, 39, 48 və 55).

297. Konvensiyanın 7-ci Maddəsinə əsasən "cəza" anlayışı da həmçinin müstəqil anlayışdır (*Welch Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 27; *Del Río Prada İspaniyaya qarşı* [BP], §§ 81-90). Məhkəmə sözügedən "cəzanın" mövcudluğunu qiymətləndirərkən başlanğıc nöqtəsi kimi mübahisəli tədbirin "cinayət əməli"nə görə məhkum edilmədən sonra tətbiq edilib-

edilmədiyini götürür. Bu baxımdan *Engel və başqaları* məhkəmə işində müəyyən edilən üçlü test qəbul edilməlidir (*Brown Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.)).

298. Son olaraq, "cinayət əməli" və "cəza" anlayışları həmçinin 7 sayılı Protokolun 2 və 4-cü Maddələrinin tətbiqi üçün uyğundur (*Greco Ruminiyaya qarşı*, § 81; *Sergey Zolotukhin Rusiyaya qarşı* [BP], §§ 52-57).

3. “Şəxsi həyat” və “ailə həyatı” anlayışları

Maddə 8 - Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ

"1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına ... hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir."

(a) 8-ci Maddənin tətbiq dairəsi

299. 8-ci Maddə şəxsi muxtariyyətin dörd aspektini - şəxsi həyat, ailə həyatı, ev və şəxsi yazışmaları – qoruyur, bu sahələr bir-birini istisna etmir və görülən hər hansı bir tədbir eyni zamanda həm şəxsi, həm də ailə həyatına müdaxilə təşkil edə bilər (*Mentes və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 73; *Stjerna Finlandiyaya qarşı*, § 37; *López Ostra İspaniyaya qarşı*, § 51; *Burghartz İsveçrəyə qarşı*, § 24; *Ploski Polşaya qarşı*, § 32).

(b) “Şəxsi həyat” sferası

300. Şəxsi həyat anlayışının müfəssəl tərfi yoxdur (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, § 29) bu, geniş anlayışdır (*Peck Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 57; *Pretty Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 61) və şəxsi həyat anlayışının altına düşən işlər üç kateqoriyada qruplaşdırıla bilər: (i) şəxsin fiziki, psixoloji və ya mənəvi bütövlüyü (ii) şəxsi həyatın gizliliyi və (iii) şəxsi kimliyi. Hər kateqoriyaya aid nümunələr verilir:

(i) Fiziki, psixoloji və ya mənəvi bütövlük

301. Bu, aşağıdakı sahələri əhatə edə bilər:

- şəxsin fiziki, psixoloji və ya mənəvi bütövlüyü (*X və Y Niderlanda qarşı*, § 22) o cümlədən, tibbi müalicə və psixiatrik müayinələr (*Glass Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 70-72; *X Finlandiyaya qarşı*, § 214; *Y.F. Türkiyəyə qarşı*, § 33, məcburi ginekoloji müayinəylə bağlı; *Matter Slovakiyaya qarşı*, § 64; *Worwa Polşaya qarşı*, § 80) və ailə həyatı çərçivəsində də baxılan məcburi sterilizasiya (*V.C. Slovakiyaya qarşı*, § 154);
- psixi sağlamlıq (*Bensaid Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 47);
- fiziki və mənəvi bütövlük üzərində əhəmiyyətli mənfi təsirlər olduqda, 3-cü Maddənin ağırlıq dərəcəsinə düşməyən rəftar (*Costello-Roberts Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 36). 3-cü Maddə ilə tələb edilən ağırlıq dərəcəsinə düşməyən həbsdə saxlanılma şərtləri, bax: *Raninen Finlandiyaya qarşı*, § 63; həbsdə olarkən televiziya proqramlarını izləyə bilməmək (bunun şəxsi həyatla əlaqəsi ola bilər), bax *Laduna Slovakiyaya qarşı*, § 54;
- hamilə qadınların abortla əlaqədar (*Tysiqc Polşaya qarşı*, §§ 107 və 110; *A, B və C İrlandiyaya qarşı* [BP], §§ 244-46); *R.R. Polşaya qarşı*, § 181); və evdə doğumla əlaqədar (*Ternovszky Macarıstana qarşı*, § 22); həmçinin tibbi səbəblərlə süni nəsil

- artımına və hamiləliyə son qoyulmağa icazə verildiyi zaman preimplantasiya genetik diaqnozu ilə (*Costa və Pavan İtaliyaya qarşı*) əlaqədar fiziki toxunulmazlıqları;
- 8-ci Maddənin abort hüququna təminat verdiyi kimi şərh edilə bilməsə də, səhhət və/və ya sağlamlıq səbəblərindən abortun qadağan edilməsi (*A, B və C İrlandiyaya qarşı* [BP], §§ 214 və 216); həmçinin bax *P. və S. Polşaya qarşı*, §§ 96, 99 və 111-112 (təbii müəssisələri zorlama nəticəsində hamilə qalan azyaşlının vaxtında və maneəsiz şəkildə qanuni abortunu həyata keçirə bilməmiş və azyaşlı haqqında məlumatlar yayılmışdı);
 - məişət zorakılığı qurbanlarının fiziki və psixoloji bütövlüyü (*Hajduová Slovakiyaya qarşı*, § 46);
 - küçə itlərinin hücumuna məruz qalan şəxsin fiziki toxunulmazlığı (*Georgel və Georgeta Stoicescu Ruminiyaya qarşı*, § 62);
 - 8-ci Maddəyə əsasən Dövlətin şəxsin fiziki toxunulmazlığını qorumaq üzrə pozitiv öhdəliyi cinayət istintaqının səmərəliliyi ilə bağlı suallara kimi genişləndirə bilər (*C.A.S. və C.S. Ruminiyaya qarşı*, § 72);
 - məktəbdə zorakılığın qurbanı olan uşağın fiziki toxunulmazlığı 8-ci Maddənin əhatə dairəsinə düşə bilər; lakin zorakılıq iddiaları yer, vaxt və şikayət edilən hərəkətlərin təbiəti baxımından spesifik və təfərrüatlı olmalıdır (*Durđević Xorvatiyaya qarşı*, § 118);
 - gender kimliyi (*B. Fransaya qarşı*, §§ 43-63), o cümlədən, əməliyyatdan sonra transeksualların qanuni tanınması hüququ (*Christine Goodwin Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 77);
 - cinsi oriyentasiya (*Dudgeon Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 41);
 - cinsi həyat (eyni yerdə; *Laskey, Jaggard və Brown Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 36; *A.D.T. Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 21-26; *Mosley Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 71);
 - genetik mənada valideyn olmaq və ya olmamaq seçiminə hörmət hüququ (*Evans Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 71), o cümlədən, hansı şərtlər çərçivəsində valideyn olmağı seçmək hüququ (*Ternovszky Macarıstana qarşı*, § 22, evdə doğumla bağlı). Bununla belə, Məhkəmə tək yaşayan şəxslərin milli qanunvericiliyə uyğun olaraq övladlığa uşaq götürməyə icazə almaq üçün müraciət etmək hüququnun 8-ci Maddənin “əhatə dairəsinə” düşdüyünü qəbul edir, lakin övladlığa götürmə hüququnun ayrılıqda götürüldükdə 8-ci Maddənin altına düşüb-düşmədiyini müzakirəyə açıq saxlamışdır (*E.B. Fransaya qarşı* [BP], §§ 46 və 49; həmçinin övladlığa götürməyə təminat verən prosedurla bağlı bax *Schwizgebel İsveçrəyə qarşı*, § 73). Konvensiya övladlığa uşaq götürən şəxsin övladlığı ləğv etməsi hüququna təminat vermir (*Goția Ruminiyaya qarşı* (qər.));
 - peşə və ya biznes xarakterli fəaliyyət (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, § 29; *Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 44; *Özpınar Türkiyəyə qarşı*, § 46; *Oleksandr Volkov Ukraynaya qarşı*, §§ 165-67; *Michaud Fransaya qarşı*, § 91; eləcə də *Gillberg İsveçə qarşı* [BP], § 74, işdə Böyük Palata müəyyən etmişdir ki, ərizəçinin dövlət məmuru kimi vəzifələrinə etinasız yanaşdığına görə ona qarşı vəzifəsindən sui-istifadəyə görə irəli sürülən cinayət ittihamı 8-ci Maddənin əhatə dairəsinə düşür);
 - müəyyən peşə və ya məşğulluq əldə etmək imkanlarına qoyulan məhdudiyətlər (*Sidabras və Džiautas Litvaya qarşı*, §§ 47-50; *Bigaeva Yunanıstana qarşı*, §§ 22-25);
 - əlilliyi olan şəxslərin müəyyən hüquqları: 8-ci Maddənin xidmətə yararsız olduğu elan edilməsinə baxmayaraq, şəxsdən hərbi xidmətdən azad olunma vergisini ödəmək tələbinə tətbiq edildiyinə (*Glor İsveçrəyə qarşı*, § 54), lakin əlilliyi olan şəxsin tətill zamanı çimərlik və dənizə daxil olmaq hüququna tətbiq edilmədiyinə qərar verilmişdir (*Botta İtaliyaya qarşı*, § 35). Həmçinin bax *Zehnalová və Zehnal Çex Respublikasına qarşı* (qər.), fərdi inkişaf və ya başqaları ilə əlaqə qurmaq imkanına ciddi zərər

- vurulduğuna dair yetərli sübut olmadığı zaman əliliyi olan şəxsin ictimai binalara daxil ola bilməməsi ilə bağlı; və *Mólka Polşaya qarşı* (qər.), Məhkəmə 8-ci Maddənin imkanların olmaması məsələlərinə tətbiq edilmədiyinə qərar vermişdir;
- bəzən Məhkəmə tərəfindən müdaxilənin şəxsi həyat və ya ailə həyatı ilə bağlı olduğu aydınlaşdırılmadan da, 8-ci Maddənin tətbiq olunduğu ailə üzvlərinin dəfn edilməsi ilə bağlı məsələlər: dövlət orqanları tərəfindən yarılmadan sonra uşağın cəsədinin həddindən artıq gec qaytarılması (*Pannullo və Forte Fransaya qarşı*, § 36); ərizəçinin həyat yoldaşının külü olan urnanın daşınmasına icazə verməkdən imtina edilməsi (*Elli Poluhas Dödsbo İsveçə qarşı*, § 24); ananın ölü doğulmuş uşağının dəfn mərasimində iştirak etmək və uşağın cəsədinin müvafiq nəqliyyat vasitəsində daşımaq hüququ (*Hadri-Vionnet İsveçərə qarşı*, § 52); və cəsədləri mərhumun ailə üzvlərinə qaytarmamaq barədə qərar (*Maskhadova və başqaları Rusiyaya qarşı*, §§ 208-12; *Sabanchiyeva və başqaları Rusiyaya qarşı*);
 - dövlətin səmərəli cinayət hüquq normalarının yerində olmasını təmin etməyə dair pozitiv öhdəlikləri olduğu halda çılpaq uşağın gizli şəkildə çəkilişə alınması hərəkəti üçün cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan aydın icbari müddələrin olmaması (*Söderman İsveçə qarşı* [BP], § 117);
 - ərizəçilərin sağlamlıq və həyatları üçün riskləri qiymətləndirməyə imkan verən mühüm məlumatları almasını təmin etmək öhdəliyi (*Vilnes və başqaları Norveçə qarşı*).

(ii) şəxsi həyatın gizliliyi

302. Bu, aşağıdakı sahələri əhatə edə bilər:

- şəxsin şəxsi şəkil və fotosəkillərə malik olmaq hüququ (*Von Hannover Almaniyaya qarşı*, §§ 50-53; *Sciaccia İtaliyaya qarşı*, § 29; *Reklos və Davourlis Yunanıstana qarşı*, § 40; *Von Hannover Almaniyaya qarşı (№ 2)* [BP], §§ 95-99);
- fiziki şəxsin nüfuzu (*Chauvy və başqaları Fransaya qarşı*, § 70; *Pfeifer Avstriyaya qarşı*, § 35; *Petrina Rumıniyaya qarşı*, § 28; *Polanco Torres və Movilla Polanco İspaniyaya qarşı*, § 40) və şərəfi (*A. Norveçə qarşı*, § 64). Bax: *Putistin Ukraynaya qarşı*, bu məhkəmə işində Məhkəmə təsirə məruz qalan şəxs və onun ailəsinin ümumi etibarı arasında kifayət qədər sıx əlaqənin olması şərtilə, şəxsin ailəsinin mərhum üzvünün nüfuzunun müəyyən hallarda şəxsin şəxsi ailə həyatına və şəxsiyyətinə təsir etdiyinə qərar vermişdir. Hərçənd, öz hərəkətlərinin nəticəsində etibarın öncədən təxmin edilə bilən itirilməsinə görə 8-ci Maddəyə əsaslanaraq şikayət verilə bilməz (bax, *digər qərarlar arasında*, *Sidabras və Džiautas Litvaya qarşı*, § 49; *Mikolajová Slovakiyaya qarşı*, § 57; *Gillberg İsveçə qarşı* [BP], § 67);
- təhlükəsizlik xidmətləri və ya digər Dövlət orqanları tərəfindən toplanılmış və saxlanılan fərdi və ictimai xarakterli fayl və məlumatlar (məsələn, şəxsin siyasi fəaliyyəti haqqında məlumat) (*Rotaru Rumıniyaya qarşı* [BP], §§ 43-44; *Amann İsveçərə qarşı* [BP], §§ 65-67; *Leander İsveçə qarşı*, § 48). DNA profilləri, hüceyrə nümunələri və barmaq izləri ilə bağlı bax: *S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], §§ 68-86, hərçənd ehtimal olunan gələcək cinayət proseslərində istifadə etmək üçün cinayət törətmiş şəxslərin DNA profillərinin alınması və saxlanması məsələsinə tətbiqi mütləq deyildir (*Peruzzo və Martens Almaniyaya qarşı* (qər.), §§ 42 və 49). Seksual xarakterli zorakılığa görə məhkum olunanlar barədə milli məlumat bazasında qeydlə bağlı bax *Gardel Fransaya qarşı*, § 58; təqsirləndirilən, lakin məhkum edilməyən şəxslərin barmaq izləri ilə bağlı qeydlərin toplanılması, saxlanması və silinməsi üçün təminatların olmaması ilə bağlı bax: *M.K. Fransaya qarşı*, § 26;

- şəxsin sağlamlıq vəziyyəti (məsələn, İV-ə yoluxma haqqında məlumat) haqqında məlumat: *Z Finlandiyaya qarşı*, § 71; *C.C. İspaniyaya qarşı*, § 33; və ya reproduktiv qabiliyyəti ilə bağlı məlumat: *K.H. və başqaları Slovakiyaya qarşı*, § 44), və bir kəsin sağlamlığı ilə bağlı risklər haqqında məlumat (*McGinley və Egan Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 97; *Guerra və başqaları İtaliyaya qarşı*, § 60);
- kommunikasiya və telefon danışıqlarına nəzarət (*Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 44; *Weber və Saravia Almaniyaya qarşı* (qər.), §§ 76-79), gizli agentlərdən istifadə zəruri olmadığı halda (*Lüdi İsveçrəyə qarşı*, § 40); gizli nəzarət sayəsində əldə edilən məlumatların saxlanması: pozuntu (*Assosiasiya 21 dekabr 1989 və başqaları Rumıniyaya qarşı*, § 115);
- vizual məlumatların qeydə alındığı, saxlanıldığı və ictimaiyyətə açıqlandığı halda ictimai yerlərdə video nəzarət (*Peck Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 57-63);
- Şəxsin GPS ilə izlənməsi və əldə edilən məlumatların emalı və istifadəsi (*Uzun Almaniyaya qarşı*, § 52);
- işə götürən tərəfindən işçiyə video nəzarət edilməsi (*Köpke Almaniyaya qarşı* (qər.), oğurluqda şübhəli bilinən supermarketin kassiri ilə bağlı);
- insan hüquqları təşkilatına üzvlüklə bağlı polisin şəxsi dinləməsi və ona nəzarət etməsi (*Shimovolos Rusiyaya qarşı*, § 66).

(iii) Şəxsi kimlik

303. Bu, aşağıdakı sahələri əhatə edə bilər:

- fərdi inkişaf və şəxsi muxtariyyət hüququ (*Pretty Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 61 və 67, şəxsə layiqsiz və əziyyətli görünən həyatın sonundan yayınmaq qərarı ilə bağlı), hərçənd bu, şəxsin canlılar ilə bağlı başqa insanlarla birgə həyata keçirməyə çalışdığı hər ictimai fəaliyyəti əhatə etmir (məsələn, ov itləri ilə vəhşi məməlilərin ovlanması *Friend və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.), §§ 40-43). 8-ci Maddə fərdlərə öz şəxsi keyfiyyətlərini sərbəst şəkildə icra etmək və inkişaf etdirmək üçün sfera ayırır (*Brüggemann və Scheuten Almaniyaya qarşı*, Komissiya qərarı), bu, şəxslərə ev və ya şəxsi binalarında təsir edən tədbirlərlə məhdudlaşmır: hətta ictimai kontekstdə belə fərd və başqaları arasında qarşılıqlı əlaqə zonası var ki, bu da şəxsi həyatın əhatə dairəsinə düşə bilər (*P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 56-57);
- bir kəsin öz iradəsini formalaşdırmaq və müvafiq olaraq hərəkət etmək iqtidarında olması şərt ilə həyatının nə zaman və necə sonlanacağına qərar vermək hüququ (*Haas İsveçrəyə qarşı*, § 51; *Koç Almaniyaya qarşı*, § 54, Konvensiyanın 8-ci maddəsi sözügedən substantiv hüququn hələ müəyyən edilmədiyi məhkəmə işində məhkəmə baxışı hüququnu da əhatə edə bilər);
- ərizəçilərin həkimlərlə həyatlarının uzadılması üçün məsləhətləşərək tibbi müalicə almaq yolunu seçmək imkanına tənzimləyici məhdudiyətin qoyulmasına dair şikayəti (*Hristozov və başqaları Macarıstana qarşı*, § 116);
- bir kəsin mənşəyini aşkar etmək və valideynlərini müəyyən etmək məqsədilə məlumat əldə etmək hüququ (*Mikulić Xorvatiyaya qarşı*, § 53; *Odièvre Fransaya qarşı* [BP], § 29); bir kəsin kimliyini sübut etmək üçün zəruri olan sənədlərin müsadirə edilməsi ilə bağlı bax *Smirnova Rusiyaya qarşı*, §§ 95-97;
- doğum zamanı tərk edilmiş uşağın mənşəyi və ya anasının kimliyinin aşkarlanması ilə bağlı müəyyənləşdirici olmayan məlumata çatımlılıq imkanının olmaması (*Godelli İtaliyaya qarşı*, § 58);
- şəxsin ailə vəziyyəti onun şəxsi və sosial kimliyinin ayrılmaz hissəsi kimi (*Dadouch Maltaya qarşı*, § 48);

- ata ilə onun olduğu ehtimal olunan uşaq arasında münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının müəyyən edilməsi (məsələn, atalığa etiraz ilə bağlı məhkəmə prosesində, bax *Rasmussen Danimarkaya qarşı*, § 33; *Yildirim Avstriyaya qarşı* (qər.); *Krušković Xorvatiyaya qarşı*, § 20; *Ahrens Almaniyaya qarşı*, § 60);
- etnik mənsubiyyət (*S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 66; *Ciubotaru Moldovaya qarşı*, § 53) və milli azlıq üzvlərinin öz kimliyini qorumaq və həmin ənənəyə uyğun olaraq şəxsi və ailə həyat sürmək hüququ (*Chapman Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 73); xüsusilə qrupun mənfi baxımdan stereotipləşdirilməsi müəyyən səviyyəyə çatdığı zaman qrupun mənsubiyyət hissində və qrupun özlərini dəyərləndirmə və özlərinə əminlik hissələrinə təsir etmək iqtidarındadır. Bu baxımdan onun qrup üzvlərinin şəxsi həyatına təsir etdiyi hesab edilə bilər (*Aksu Türkiyəyə qarşı* [BP], §§ 58-61);
- şəxsi dini və fəlsəfi görüşlər haqqında məlumat (*Folgerø və başqaları Norveçə qarşı* [BP], § 98);
- digər insanlar və xarici dünya ilə əlaqələri inkişaf etdirmək hüququ (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, § 29);
- ictimai yerdə şəxsin saxlanması və üzərində axtarış aparılması (*Gillan və Quinton Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 61-65);
- axtarış və müsadirələr (*McLeod Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 36; *Funke Fransaya qarşı*, § 48);
- "ailə həyatı"nın mövcudluğundan asılı olmayaraq, məskunlaşan miqrantlar və onların yaşadığı icma arasında sosial əlaqələr (*Üner Niderlanda qarşı* [BP], § 59; *A.A. Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 49);
- adının Federal Taliban Dekretinə əlavə edilmiş siyahıya daxil edilməsi nəticəsində ərizəçiyə İsveçrəyə giriş və yaxud tranzit ölkə kimi istifadə etmək qadağası (*Nada İsveçrəyə qarşı* [BP], §§ 163-66);
- ətraf mühitin həddindən çox çirkənməsi fərdlərin rifahına potensial təsir edir və onların öz mənzillərindən istifadəsinə mane olur, beləliklə onların şəxsi və ailə həyatına təsir edir (*López Ostra İspaniyaya qarşı*, § 51; *Tatar Rumıniyaya qarşı*, § 97), o cümlədən həbsxananın yaxınlığındakı zibilxanadan məhbusun bir neçə il ərzində yeganə "yaşayış məkanı" hesab edilən kamerasına gələn pis qoxular (*Brândușe Rumıniyaya qarşı*, §§ 64-67), hakimiyyət orqanları tərəfindən uzun müddət zibilin toplanması, təmizlənməsi və emalının təmin edilməməsi (*Di Sarno və başqaları İtaliyaya qarşı*, § 112); və səs "çirkənmə"si (*Deés Macarıstana qarşı*, §§ 21-24, nəqliyyatın hərəkətindən yaranan səs-küylə bağlı *Mileva və başqaları Bolqarıstana qarşı*, § 97, mənzil blokunda kompüter klubunun yaratdığı narahatlıqla bağlı);
- müəyyən vətəndaşlıq almaq hüququna Konvensiya ilə zəmanət verilməməsinə baxmayaraq, müəyyən hallarda vətəndaşlıqdan əsassız imtina (*Karashev Finlandiyaya qarşı* (qər.)) və Sloveniyanın müstəqilliyindən sonra qeydiyyatdan alınan daimi sakinlərin siyahısından "silinmiş" şəxslərin yaşayış yerinin tənzimlənməməsi (*Kuriç və başqaları Sloveniyaya qarşı* [BP], § 339);
- fiziki şəxsin adı və soyadı (*Mentzen Latviyaya qarşı* (qər.); *Burghartz İsveçrəyə qarşı*, § 24; *Guillot Fransaya qarşı*, §§ 21-22; *Güzel Erdagöz Türkiyəyə qarşı*, § 43; *Losonci Rose və Rose İsveçrəyə qarşı*, § 26; *Garnaga Ukraynaya qarşı*, § 36).

(c) "Ailə həyatı" sferası

304. Ailə həyatı anlayışı müstəqil anlayışdır (*Marckx Belçikaya qarşı*, Komissiya hesabatı, § 69). Nəticədə, "ailə həyatı"nın mövcud olub-olmaması mahiyyətcə praktikada yaxın şəxsi

əlaqələrin real mövcudluğundan asılı olan məsələdir (*K. Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı). Buna görə də, ailə həyatı hüquqi olaraq tanınmadıqda Məhkəmə ərizəçilərin birlikdə yaşaması kimi *de-facto* ailə əlaqələrinə baxacaq (*Johnston və başqaları İrlandiyaya qarşı*, § 56). Digər amillərə münasibətin müddəti və cütlüklərin uşaq dünyaya gətirməklə bir-birinə qarşı öhdəlik götürdüklerini nümayiş etdirib-etdirməməsi daxil olacaq (*X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 36). *Ahrens Almaniyaya qarşı* işdə, § 59, Məhkəmə ana və ərizəçi arasındakı münasibətin uşağa hamilə qalmasından təxminən bir il əvvəl sona çatdığını və sonrakı münasibətlərin yalnız cinsi xarakter daşdığını müəyyən edərək, *de-facto* ailə həyatının mövcud olmadığını qərara almışdır.

305. Bir daha qeyd edilir ki, ailə həyatının müfəssəl tərifinin olmamasından dolayı, Məhkəmənin presedent-hüququnda o, aşağıdakıları ehtiva edir:

(i) **Valideyn olmaq hüququ**

306. "Şəxsi həyat" anlayışı kimi, "ailə həyatı" anlayışı da genetik valideynlər olmaq üçün verilən qərarlara hörmət hüququnu özündə birləşdirir (*Dickson Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 66). Müvafiq olaraq, cütlüyün nəsil artırma üçün tibbi yardımdan istifadə etmək hüququ şəxsi və ailə həyatı anlayışı altında 8-ci Maddənin tətbiq dairəsinə düşür (*S.H. və başqaları Avstriyaya qarşı*, § 60). Bununla belə, ayrılıda götürüldükdə 8-ci Maddənin müddəaları ayrılıqda nə ailə qurmaq, nə də övladlığa uşaq götürmək hüququna təminat vermir (*E.B. Fransaya qarşı* [BP]).

(ii) **Uşaqlarla əlaqədar**

307. Valideyn və uşağın qarşılıqlı şəkildə bir-birinin varlığından yararlanması Konvensiyanın 8-ci Maddəsinin mənası çərçivəsində "ailə həyatı"nın əsas elementini təşkil edir (bax: *Kutzner Almaniyaya qarşı*, § 58; *Monory Rumıniya və Macarıstana qarşı*, § 70; *Zorica Jovanović Serbiyaya qarşı*, § 68).

308. Ana və uşağı arasında təbii əlaqə ilə bağlı bax: *Marckx Belçikaya qarşı*, § 31; *Kearns Fransaya qarşı*, § 72.

309. Evliliyin nəticəsində doğulan uşaq *ipso jure* o münasibətin bir hissəsidir; uşağın doğulduğu andan və elə bu faktla uşaq və valideynlər arasında ailə həyatı münasibəti yaranır ki, bu da sonradan müstəsna hallar istisna olmaqla pozula bilməz (*Ahmut Niderlanda qarşı*, § 60; *Gül İsveçrəyə qarşı*, § 32; *Berrehab Niderlanda qarşı*, § 21; *Hokkanen Finlandiyaya qarşı*, § 54).

310. Bioloji ata və nikahdankənar doğulan uşaq üçün müvafiq amillərə gələcək birgə yaşayış forması, valideynlər arasında münasibətlərin xarakteri və atanın uşağa marağı aid ola bilər (*Keegan İrlandiyaya qarşı*, §§ 42-45; *M.B. Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı; *Nylund Finlandiyaya qarşı* (qər.); *L. Niderlanda qarşı*, §§ 37-40; *Chavdarov Bolqarıstana qarşı*, § 40).

311. Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən "ailə həyatı" anlayışı nikah əsasında yaranan münasibətlər ilə məhdudlaşmır və tərəflərin nikahdankənar birlikdə yaşadığı digər *de-facto* "ailə" münasibətlərini əhatə edə bilər. Məhkəmə daha sonra müəyyən etmişdir ki, ailə həyatı qurma niyyəti, müstəsna olaraq 8-ci Maddənin tətbiq dairəsinə düşə bilər, xüsusən o zaman ki, ailə həyatının tam şəkildə qurulmaması faktı ərizəçiyə aid edilə bilməz (müqayisə edin: *Pini və başqaları Rumıniyaya qarşı*, §§ 143 və 146). Xüsusilə, şərtlər imkan verdiyi halda, "ailə həyatı"nı nikahdan kənar doğulmuş uşaq və bioloji ata arasında inkişaf edə bilən potensial münasibətə genişləndirmək lazımdır. Bu hallarda, praktikada yaxın şəxsi əlaqələrin real mövcudluğunu müəyyən edə bilən müvafiq amillərə bioloji valideynlər arasındakı münasibətin xarakteri və ata tərəfindən uşaq doğulduqdan əvvəl və sonra göstərilən maraq və iştirak daxildir (*Nylund və Finlandiyaya qarşı* (qər.); *Nekvedavicius Almaniyaya qarşı* (qər.); *L. Niderlanda qarşı*, § 36; *Anayo Almaniyaya qarşı*, § 57).

312. Ümumiyyətlə, birgə yaşama valideynlər və uşaqlar arasında ailə həyatının zəruri (*sine qua non*) şərti deyil (*Berrehab Niderlanda qarşı*, § 21).

313. Övladlığa götürülən uşaqlar və onları övladlığa götürən valideynlərlə bağlı bax: *X. Fransaya qarşı*, 5 oktyabr 1982-ci il tarixli Komissiya qərarı; *X. Belçika və Niderlanda qarşı*, Komissiya qərarı; *Pini və başqaları Rumuniyaya qarşı*, §§ 139-40 və 143-48. Qanuni və həqiqi övladlığa götürmə övladlığa götürülən uşaq və övladlığa götürmüş valideynlər arasında hər hansı real əlaqələr və ya birgə yaşayış olmadığı halda belə, "ailə həyatı"nı təşkil edə bilər (*ibid.*, §§ 143-48; *Topčić-Rosenberg Xorvatiyaya qarşı*, § 38).

314. Məhkəmə himayədar valideynlər və onların himayəsinə verilən uşaq arasında *de-fakto* "ailə həyatının" mövcudluğunu birlikdə keçirilən zamanı, münasibətin keyfiyyətini və böyük uşağın həyatında oynadığı rolu nəzərə alaraq tanıya bilər (*Moretti və Benedetti İtaliyaya qarşı*, §§ 48-52).

315. Ailə həyatı uşaq himayəyə götürüldükdə (*Johansen Norveçə qarşı*, § 52) və ya valideynlər ayrıldıqda son çatmır (*Mustafa və Armağan Akın Türkiyəyə qarşı*, § 19).

316. İmmiqrasiya hallarında, valideynlər və böyük uşaqlar normal emosional əlaqələrdən başqa əlavə asılılıq elementləri göstərə bilmədiyi müddətcə onların arasında heç bir ailə əlaqəsi yoxdur (*Kwakyè-Nti və Dufie Niderlanda qarşı* (qər.); *Slivenko Latviyaya qarşı* [BP], § 97). Bununla belə, bu cür əlaqələr "şəxsi həyat" başlığı altında nəzərə alın bilər (*elə orada*). Məhkəmə öz ailəsini qurmayan gənclərlə bağlı bir sıra işlərdə onların valideynləri və digər yaxın ailə üzvləri ilə əlaqələrinin də həmçinin "ailə həyatını" təşkil etdiyinə qərar vermişdir (*Maslov Avstriyaya qarşı* [BP], § 62).

317. Valideynin şübhəli uşaq istismarında təqsirsiz hesab edilmək hüququ pozulduğu hallarda valideynlik hüquqlarından məhrum edilmə və ya övladlığa götürmə ilə bağlı məsələlər (*B.B. və F.B. Almaniyaya qarşı*, §§ 49-52; *Ageyevy Rusiyaya qarşı*).

318. Valideyn məzuniyyəti və valideyn müavinətləri Konvensiyanın 8-ci Maddəsinin tətbiq dairəsinə düşməyə başlamışdır (*Konstantin Markin Rusiyaya qarşı* [BP], § 130).

(iii) Cütlüklərlə bağlı

319. 8-ci Maddədə "ailə" anlayışı yalnız nikah əsasında qurulan münasibətlərlə məhdudlaşmır və tərəflərin nikahdan kənar birlikdə yaşadığı digər *de-fakto* "ailə münasibətləri"ni də əhatə edə bilər (*Johnston və başqaları İrlandiyaya qarşı*, § 56; və bu yaxınlarda *Van der Heijden Niderlanda qarşı* [BP], § 50, ərizəçini cinayət prosesində uzun müddət birlikdə yaşadığı partnyoruna qarşı ifadə verməyə məcbur etmək cəhdi ilə bağlı məhkəmə işi).

320. Birgə yaşayış olmadığı halda belə ailə həyatı üçün yetərli əlaqələr ola bilər (*Kroon və başqaları Niderlanda qarşı*, § 30).

321. Milli qanunvericiliyə uyğun olmayan evliliklər ailə həyatı üçün maneə təşkil etmir (*Abdulaziz, Cabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 63). Yerli qanunvericiliklə tanınmayan sırf dini nikaha daxil olan cütlük 8-ci Maddənin mənası çərçivəsində "ailə həyatı"nın tətbiq dairəsinə düşə bilər. Bununla belə, 8-ci Maddə onun məsələni və rəşəlik hüquqları və ya həyat yoldaşının itirilməsinə görə alınan təqaüdlərlə əlaqədar, Dövlətin üzərinə dini nikahı tanımaq öhdəliyini qoyduğu şəkildə təfsir edilə bilməz (*Şerife Yiğit Türkiyəyə qarşı* [BP], §§ 97-98 və 102).

322. Nişanlanma özü-özlüyündə ailə həyatını yaratmır (*Wakefield Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı).

323. Sabit münasibətdə yaşayan eynicinsli cütlük müxtəlif cinsli cütlüyün münasibətində olduğu kimi "ailə həyatı" anlayışına daxildir (*Schalk və Kopf Avstriyaya qarşı*, §§ 92-94; *P.B. və J.S. Avstriyaya qarşı*, § 30; *X və başqaları Avstriyaya qarşı* [BP], § 95). Bundan əlavə, Məhkəmə özünün *Gas və Dubois Fransaya qarşı* işindəki qəbul edilən qərarında müəyyən etmişdir ki, birlikdə yaşayan və mülki partnyorluq müqaviləsinə daxil olan iki qadın və

onlardan birindən tibbi yardımla nəsil artırma yolu ilə doğulan, lakin hər ikisi tərəfindən böyüdülməmiş uşaq arasında əlaqə Konvensiyanın 8-ci Maddəsinin mənası çərçivəsində “ailə həyatını” təşkil edir.

324. Qeydiyyatdan alınmış partnyorluq statusu üçün müraciət edən eynicinsli cütlük də “ailə həyatı” anlayışı altına düşür (*Vallianatos və başqaları Yunanıstana qarşı* [BP], §§ 73-74).

(iv) Digər münasibətlərlə bağlı

325. Ailə həyatı həmçinin bacı-qardaşlar (*Moustaquim Belçikaya qarşı*, § 36; *Mustafa və Armağan Akın Türkiyəyə qarşı*, § 19) xalalar/əmilər və bacıqızı/bacıoğlu/qardaşqızı/qardaşoğlu arasında mövcud ola bilər (*Boyle Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 41-47). Bununla belə, ənənəvi yanaşma belədir ki, “ailə həyatı” anlayışı çərçivəsinə düşməyən qısa müddətli yaxın münasibətlər adətən “şəxsi həyat” anlayışına uyğun gəlir (*Znamenskaya Rusiyaya qarşı*, § 27 və burada göstərilən istinadlar).

326. Uşaq və nənə-baba və nəvələr kimi yaxın qohumlar arasında əlaqələr ilə bağlı (çünki bu cür qohumlar ailə həyatında əhəmiyyətli rol oynaya bilər) bax: *Price Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı; və *Bronda İtaliyaya qarşı*, § 51.

327. Həbsxana müdiriyyətinin məhbusa yaxın ailə üzvləri ilə əlaqə saxlamağa kömək etməsi məhbusun ailə həyatına hörmət hüququnun mühüm hissəsini təşkil edir (*Messina İtaliyaya qarşı (№ 2)*, § 61; *Piechowicz Polşaya qarşı*, § 212). Digər məhbuslar və ailə üzvləri ilə əlaqələrə həbsxana qaydaları ilə qoyulan məhdudiyətlər Məhkəmə tərəfindən Konvensiyanın 8-ci Maddəsi ilə qorunan hüquqlara “müdaxilə” olaraq hesab edilmişdir (*Van der Ven Niderlanda qarşı*, § 69). Məhbusların evlərindən minlərlə kilometr məsafədə cəzaçəkmə koloniyalarında saxlanması (*Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*).

(v) Maddi maraqlar

328. "Ailə həyatına" yalnız sosial, mədəni və mədəni əlaqələr daxil deyil; o, həmçinin maddi maraqları da əhatə edir, məsələn, digərləri arasında, Razılığa gələn əksər ölkələrin daxili hüquq sistemlərində əmlakın ötürülməsi hissəsi ilə yaranan qulluq öhdəlikləri və əldə edilən mövqə (fransız dilində, “*réserve héréditaire*”). Məhkəmə uşaq və valideynlər arasında və nənə-baba və nəvələr arasında vəərəslik hüququnun ailə həyatı ilə sıx bağlı olduğunu və 8-ci Maddənin tətbiq dairəsinə düşdüyünü qəbul etmişdir (*Marckx Belçikaya qarşı*, § 52; *Pla və Puncernau. Andorraya qarşı*, § 26). Lakin 8-ci Maddə uşağın miras məqsədləri üçün mərhum şəxsin varisi kimi tanınmaq hüququna malik olmasını tələb etmir (*Haas Niderlanda qarşı*, § 43).

329. Məhkəmə qərar vermişdir ki, ailə müavinətinin verilməsi Konvensiyanın 8-ci Maddəsinin mənası çərçivəsində Dövlətlərə “ailə həyatına hörmətini nümayiş etdirməyə” imkan verir; buna görə də, müavinət həmin müddəanın əhatə dairəsinə düşür (*Fawsie Yunanıstana qarşı*, § 28).

330. "Ailə həyatı" anlayışı ərizəçinin nişanlısının ölümündən sonra üçüncü tərəfə qarşı qaldırılan təzminat iddiasına tətbiq edilmir (*Hofmann Almaniyaya qarşı* (qər.)).

4. “Ev” və “yazışma” anlayışları

Maddə 8 - Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ

"1. Hər kəs ... evinə və yazışma sirtinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtiş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mədəniyyəti qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan

istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.”

(a) 8-ci Maddənin tətbiq dairəsi

331. 8-ci Maddə şəxsi azadlığın dörd sahəsini - şəxsi həyat, ailə həyatı, ev və yazışmaları – qoruyur, bu sahələr bir-birini istisna etmir və görülən hər hansı bir tədbir eyni zamanda həm şəxsi, həm də ailə həyatına müdaxilə təşkil edə bilər (*Menteş və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 73; *Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, § 41; *López Ostra İspaniyaya qarşı*, § 51; *Margareta və Roger Andersson İsveçə qarşı*, § 72).

(b) “Ev” anlayışının əhatə dairəsi

332. Ev avtonom anlayışdır və beləliklə, xüsusi yaşayış yerinin 8-ci Maddənin 1-ci paragrafi ilə qorunan "ev" anlayışına uyğun gəlib-gəlmədiyi faktiki hallardan, həmin yer ilə kifayət qədər və davamlı əlaqələrin mövcudluğundan asılı olacaq (*Prokopovich Rusiyaya qarşı*, § 36; *Gillow Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 46; *McKay-Kopecka Polşaya qarşı* (qər.)). Bundan əlavə, 8-ci Maddənin ingilis dili versiyasında “ev” termini dar mənada şərh edilməli deyil, çünki bu terminin fransız dilindən olan “*domicile*” ekvivalenti daha geniş mənəni ehtiva edir (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, § 30). Bu anlayış:

- hər il uzun müddət davam etdiyi təqdirdə başqa şəxsə məxsus mənzildə yaşamağı əhatə edəcək (*Menteş və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 73). Ərizəçinin 8-ci Maddənin məqsədləri üçün "ev" in sahibi olması mühüm deyil;
- qanunla müəyyən edilən yaşayış yerləri ilə məhdudlaşmır (*Buckley Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 54) icarəsi başqa icarəçinin adına olan mənzildə yaşayan şəxs tərəfindən iddia edilə bilər (*Prokopovich Rusiyaya qarşı*, § 36);
- buna görə də, daxili qanunvericiliyə əsasən mənzilə olan hüququnun başa çatmasına baxmayaraq, icarəçi olaraq ərizəçinin yaşadığı sosial mənzilə (*McCann Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 46) və ya heç bir hüquqi əsas olmadan, otuz doqquz il ərzində yaşanılan mənzilə tətbiq oluna bilər (*Brejeç Xorvatiyaya qarşı*);
- ənənəvi yaşayış yerləri ilə məhdudlaşdırılmır və beləliklə, məsələn, furqon və digər qeyri-sabit məkanlar (*Buckley Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 54; *Chapman Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], §§ 71-74), o cümlədən torpaq sahəsindəki kabinlər və bunqalolar, bu cür yerləşmənin yerli qanunvericilikdə qanuni olub-olmamasından asılı olmayaraq, bu anlayışa daxil olacaq (*Winterstein və başqaları Fransaya qarşı*, § 141; *Yordanova və başqaları Bolqarıstana qarşı*, § 103);
- həmçinin ikinci evləri və ya istirahət evlərini də əhatə edə bilər (*Demades Türkiyəyə qarşı*, § 32-34);
- bir şəxsin ofisi ilə şəxsi yaşayış yeri, və ya şəxsi və işgüzar fəaliyyəti arasında aydın fərq olmadığı halda biznes məkanına tətbiq edilə bilər (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, § 29-31);
- həmçinin şirkətin qeydiyyatdan keçmiş ofisinə, filiallarına və yaxud digər biznes məkanlarına (*Société Colas Est və başqaları Fransaya qarşı*, § 41) və fiziki şəxsə aid olan və onun tərəfindən idarə olunan məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin biznes məkanlarına tətbiq olunacaq (*Buck Almaniyaya qarşı*, §32);
- torpaq sahəsində ev tikmək niyyətinə və yaxud şəxsin əcdadlarının müəyyən bir yerdən olması faktına şamil olunmur (*Loizidou Türkiyəyə qarşı*, § 66);
- hərdən istifadə üçün nəzərdə tutulan və çoxmənzilli evin şərikli sahiblərinə məxsus olan camaşırxana otağına (*Chelu Rumıniyaya qarşı*, § 45), rəssamın geyinib-soyunma otağına

(*Hartung Fransaya qarşı* (qər.)) və yaxud sahiblərin idmanla məşğul olmaq üçün icazə verdiyi əraziyə (məsələn ovçuluq) (*Friend və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.), § 45), və yaxud sənaye binaları və qurğularına (məsələn, sırf peşəkar məqsədlər üçün istifadə edilən dəyirman, çörək sexi və anbar: *Khamidov Rusiyaya qarşı*, §131) şamil olunmur.

333. Lakin “ev” ərizəçinin heç məskunlaşmadığı və yaxud çox nadir halda məskunlaşdığı, və ya bir xeyli müddət ərzində məskunlaşmanın olmadığı əmlak olaraq iddia olunduğu halda, həmin əmlak ilə əlaqə o qədər zəifdir ki, 8-ci Maddə üzrə iddia qaldırmağa imkan vermir (bax, məsələn, *Andreou Papi Türkiyəyə qarşı*, § 54). Belə əmlaka varislik qaydasında sahiblənmək ehtimalı onun “ev” kimi qəbul edilməsi üçün kifayət qədər əlaqə təmin etmir (*Demopoulos və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) [BP], § 136-37).

334. Halbuki 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi üzrə “ev” və “mülkiyyət” anlayışları arasında əhəmiyyətli dərəcədə uyğunluq ola bilər, “ev”in mövcudluğu real mülkiyyət hüququ və maraqlarının mövcudluğuna tabe deyildir (*Surugiu Rumıniyaya qarşı*, § 63). Fərd 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinin məqsədləri baxımından hər hansı binaya yaxud torpağa dair mülkiyyət hüququna malik ola bilər, lakin 8-ci Maddənin mənası çərçivəsində “ev” anlayışını təşkil etməsi üçün, onunla kifayət qədər əlaqəsi olmaya bilər (*Həmidov Rusiyaya qarşı*, §128).

(c) “Ev” anlayışı altına düşən hallar

335. Evə hörmət hüququna mümkün müdaxilələrə daxildir:

- evin qəsdən dağıdılması (*Selçuk və Asker Türkiyəyə qarşı*, § 86);
- məcburi köçkünlərin öz evlərinə qayıtmasına icazə verməkdən imtina edilməsi (*Kipr Türkiyəyə qarşı* [BP], §65-77);
- məcburi çıxarılma (*Orlic Xorvatiyaya qarşı*, § 56 və burada göstərilən istinadlar), o cümlədən, hələ tətbiq olunmamış məcburi çıxarılma əmri (*Gladysheva Rusiyaya qarşı*, § 91);
- polis tərəfindən axtarışlar (*Murray Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 88; *Chappell Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 50-51; *Funke Fransaya qarşı*, § 48) və digər müdaxilələr (*Evcen Niderland Krallığına qarşı*, Komissiyanın qərarı; *Kanthak Almaniyaya qarşı*, Komissiyanın qərarı); polislə əməkdaşlıq “müdaxilə”ni istisna etmir (*Saint-Paul Luxembourg S.A. Lüksemburqa qarşı*, §38); axtarışın aparılmasına səbəb olan təqsirin üçüncü tərəfdə olmasının iş üçün heç bir təsiri yoxdur (*Buck Almaniyaya qarşı*);
- planlaşdırma qərarları (*Buckley Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 60) və məcburi alış əməlləri (*Howard Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarları);
- vergi auditorlarına şirkətlərin serverlərində saxlanılan məlumatların nüsxəsini əldə etmək üçün şirkət binasına daxil olmağa icazə vermək üçün şirkətlərə qoyulan tələb (*Bernh Larsen Holding AS və başqaları Norveçə qarşı*, §106).

336. 8-ci Maddə evə birbaşa təsir göstərə bilən ətraf mühitin ciddi şəkildə çirklənməsinə də tətbiq oluna bilər (*López Ostra İspaniyaya qarşı*, § 51; *Powell və Rayner Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 40; *Fadeyeva Rusiyaya qarşı*, § 68-69; *Deés Macaristana qarşı*, § 21-24). Bura mənfi təsirləri bir evdən istifadəni mümkünsüz edə bilən səs-küy, qoxu və ya digər çirklənmə növləri daxil ola bilər (məsələn, bax: *Moreno Gómez İspaniyaya qarşı*, § 53; *Martínez Martínez və Pino Manzano İspaniyaya qarşı*, §§ 41 və 45) – ümumi ekoloji korlanma və müasir cəmiyyətə xas narahatçılıq növləri istisna təşkil edir. Buna görə də, yaşanan narahatçılıq müəyyən ciddilik səviyyəsinə malik olmalıdır (*Leon and Agnieszka Kania Polşaya qarşı*, § 100). Bu cür müdaxilələr fərdi və ya hüquqi şəxslər tərəfindən edilə bilər.

8-ci Maddə hələ reallaşdırılmayan, lakin evə birbaşa təsir göstərə bilən risklərə də tətbiq oluna bilər (*Hardy və Maile Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 190-92).

337. Lakin evdən istifadəyə təsir göstərən bəzi tədbirlərə 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinə uyğun olaraq baxılmalıdır. Bunlara daxil ola bilər:

- standart müsadirə halları (*Mehmet Salih və Abdülsamet Çakmak Türkiyəyə qarşı*, § 22; *Mutlu Türkiyəyə qarşı*, § 23);
- icarə müqavilələrinin müəyyən aspektləri, məsələn, icarə haqqının səviyyəsi (*Langborger İsveçə qarşı*, § 39).

338. Eyni şəkildə, 8-ci Maddənin pozulmasına səbəb olan bəzi tədbirlər 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinin mütləq şəkildə pozulması ilə nəticələnməyəcək (*Surugiu Ruminiyaya qarşı*) və əksi də keçərlidir (*Öneryıldız Türkiyəyə qarşı* [BP], § 160).

339. Təhlükəli fəaliyyət kontekstində, Konvensiyanın 2-ci Maddəsi də tətbiq oluna bilər (eyni yerdə; *Kolyadenko və başqaları Rusiyaya qarşı*, §§ 212-213 və 216).

340. Evə hörmət qonşuluqla əlaqəli normal narahatlıq çərçivəsindən kənara çıxan evə girişin və müdaxilənin qarşısını almaq kimi fərdlər arasındakı münasibətlər sferasında belə, dövlət orqanlarının bu hüququ müdafiə edən (pozitiv öhdəliklər) tədbirlər görməsini zəruri edə bilər (*Surugiu Ruminiyaya qarşı*, § 59 və orada qeyd olunan istinadlar; *Novoseletskiy Ukraynaya qarşı* § 68).

Lakin, bu öhdəlik milli hakimiyət orqanlarına qeyri-mümkün və ya qeyri-mütənasib yük tətbiq edə bilməz (elə orada § 70).

341. Xüsusilə də təhlükəli fəaliyyət kontekstində, Dövlətlərin sözügedən fəaliyyətin xüsusi tərəflərini nizamlayan, xüsusilə də potensial risk səviyyələri ilə əlaqəli qaydalar təyin etmək öhdəliyi vardır. Bu cür qaydalar həyatları təhlükədə olan vətəndaşların effektiv müdafiəsini təmin etməlidir (*Di Sarno və başqaları İtaliyaya qarşı*, § 106). İctimai xidmət sahələrinin idarə olunmasının özəl müəssisələrə həvalə olunması Dövləti öz vəzifə borclarından azad etmir (elə orada).

342. Dövlət evə hörmət hüququnu qorumaq üçün əqləbatan və müvafiq tədbirlər görməlidir. Məhkəmə aşağıdakıları tənqid etmişdir:

- bir neçə ay ərzində tullantıların toplanması və kənarlaşdırılması xidmətlərinin düzgün işləməsinin təmin edilməməsi (elə orada);
- su anbarı boyunca yerləşən evlərin daşqından mühafizə olunmasını təmin etməklə bağlı müvafiq icra orqanlarının səhlənkarlığı (*Kolyadenko və başqaları Rusiyaya qarşı*, § 216).

8-ci Maddədən irəli gələn prosedur öhdəliklər həmçinin məruz qaldıqları təhlükəni qiymətləndirə bilmək üçün ictimaiyyətin informasiyaya çatım imkanının olmasını tələb edir (*Giacomelli İtaliyaya qarşı*, § 83).

(d) "Yazışma" anlayışının əhatə dairəsi

343. 8-ci Maddənin 1-ci bəndinin mənası daxilində bir kəsin "yazışması"na hörmət hüququ aşağıdakı sahələrdə şəxsi əlaqələrin məxfiliyini qorumaq məqsədi daşıyır:

- şəxslər arasında şəxsi və ya peşəkar məzmununda məktublar (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, § 32 *in fine*), hətta onu göndərən və ya qəbul edən məhbus olsa belə (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 84; *Mehmet Nuri Özen və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 41), o cümlədən, gömrük rəsmiləri tərəfindən ələ keçirilən bağlamalar (*X. Birləşmiş Krallığa qarşı*, 12 dekabr 1978-ci il tarixli Komissiya qərarı);

- telefon danışıqları (*Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, § 21 və 41; *Malone Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 64; *Margareta və Roger Andersson İsveçə qarşı*, § 72), şəxsi və ya biznes məqsədli binalardan edilən danışıqlar (*Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 44-46; *Copland Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 41), o cümlədən, danışıqların tarixi, müddəti və yığılan nömrələr kimi onlarla bağlı məlumatlar (*P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 42);
- peyçer mesajları (*Taylor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı*);
- telekslər kimi elektron kommunikasiyanın köhnə formaları (*Christie Birləşmiş Krallığa qarşı*, Komissiya qərarı);
- elektron mesajlar (elektron poçtlar) və iş yerlərində də daxil olmaqla, İnternetdən şəxsi istifadə (*Copland Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 41-42); və həmçinin həbsxananın poçt qutusu vasitəsilə məhbuslara elektron məktublarnın göndərilməsi (*Helander Finlandiyaya qarşı* (qər.), § 48);
- şəxsi radio (*X. və Y. Belçikaya qarşı*, Komissiya qərarı), lakin ictimaiyyətə açıq tezlikdə və başqalarına əlçatan olduqda nəzərə alınmır (*B.C. İsveçrəyə qarşı*, Komissiya qərarı);
- biznes fəaliyyəti kontekstində və ya iş yerlərindən aparılan danışıqların izlənməsi (*Kopp İsveçrəyə qarşı*, § 50; *Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 44-46);
- hüquq bürosunun axtarışı zamanı ələ keçirilən elektron məlumatlar (*Wieser və Bicos Beteiligung GmbH Avstriyaya qarşı*, § 45);
- serverdə şirkətlərin elektron məlumatları (*Bernh Larsen Holding AS və başqaları Norveçə qarşı*, § 106).

344. Yazışmaların məzmununun müdaxilə məsələsi üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur (*A. Fransaya qarşı*, bənd 35-37; *Frérot Fransaya qarşı*, § 54).

345. Müdaxilənin baş verməsi üçün *de minimis* prinsipi yoxdur: bir məktubun açılması kifayətdir (*Narinen Finlandiyaya qarşı*, § 32; *İdalov Rusiyaya qarşı* [BP], §197).

346. Bu günə kimi, məhkəmə xüsusən yazışmalarla əlaqədar aşağıdakı pozitiv öhdəlikləri müəyyən edib:

- şəxsi danışıqların ictimaiyyət arasında açıqlanmasının qarşısının alınması (*Craxi İtaliyaya qarşı (№ 2)*, § 68-76);
- məhbusları zəruri materiallarla təmin etməklə onlara yazışmağa kömək etmək öhdəliyi (*Kotlet Rumıniyaya qarşı*, § 60-65; *Gagiu Rumıniyaya qarşı*, § 91);
- vəkil və onun müştərisi arasındakı telefon danışıqlarını ehtiva edən audio kasetlərin məhvini əmr edən Konstitusiya Məhkəməsinin qərarını icra etmək öhdəliyi (*Chadimová Çexiyaya qarşı*, § 146).

(e) Müdaxiləyə dair nümunələr

347. Aşağıdakı davranışlar dövlət orqanlarının yazışmalara hörmət hüququna müdaxiləsinə aid edilə bilər:

- yazışmaların yoxlanılması (*Campbell Birləşmiş Krallığa qarşı*, bənd 33);
- şəxsi və bizneslə əlaqəli danışıqların müxtəlif vasitələrlə dinlənməsi və qeydə alınması (*Amann İsveçrəyə qarşı* [BP], § 45); məsələn, telefon danışıqlarının dinlənməsi (*Malone Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 64), üçüncü tərəfin telefon xəttindən edilsə belə (*Lambert Fransaya qarşı*, § 21);
- telefon, elektron poçt və İnternet istifadəsinə dair (əldə olunan məlumatların saxlanması *Copland Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 44). Bu cür məlumatın qanuni şəkildə, məsələn telefon hesab-fakturaları vasitəsilə əldə edilə bilməsi faktı “müdaxilə”nin müəyyən edilməsinə

- manea yaratmır". Məlumatların üçüncü tərəflərə açıqlanmaması və ya əlaqədar şəxs barəsində intizam və ya digər məhkəmə prosesində istifadə edilməməsi faktının da həmçinin iş üzərində təsiri yoxdur (*eyni yerdə*, § 43);
- elektron məktubların üçüncü tərəfə yönləndirilməsi (*Luordo İtaliyaya qarşı*, § 94);
 - şirkətlərə aid olan fayllar daxil olmaqla, elektron faylların sürətlərinin köçürülməsi (*Bernh Larsen Holding AS və başqaları Norveçə qarşı*, § 106);
 - həbsxananın ziyarət otağında məhbuslarla onların qohumları arasında danışıqların həbsxana rəsmiləri tərəfindən sistemli şəkildə qeyd alınması (*Wisse Fransaya qarşı*, § 29);
 - həbsxana rəsmiləri tərəfindən məhbuslardan olan məktubların öz ünvanına yönləndirilməsindən imtina edilməsi (*Mehmet Nuri Özen və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 42);
 - müəyyən hallarda gizli müşahidə tədbirləri (*Kennedy Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 122-24 və orada qeyd olunan istinadlar).

348. Fiziki şəxsin qeydə almalarına dövlət orqanları tərəfindən "həlledici töhfə" "dövlət hakimiyyət orqanları" tərəfindən müdaxiləni təşkil edir (*Van Vondel Niderland Krallığına qarşı*, § 49).

349. Şikayət olunan vəziyyət həm yazışma sirtinə hörmət baxımından, həm də 8-ci maddədə müdafiə olunan digər sahələr üzrə 8-ci maddənin 1-ci bəndinin tətbiq dairəsinə daxil ola bilər (məsələn, *Chadimová Çexiyaya qarşı*, § 143 və orada qeyd olunan istinadlar).

5. "Əmlak" anlayışı

1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi – Mülkiyyətin müdafiəsi

"1. "Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneesiz istifadə hüququna malikdir. ..."

(a) Müdafiə olunan əmlak

350. İddiaçı 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin pozulduğunu yalnız bu müddəanın mənası daxilində onun "əmlak"ı ilə bağlı mübahisəli qərarlar verildiyi zaman iddia edə bilər. "Əmlak" "mövcud əmlak" və ya ərizəçinin öz mülkiyyət hüququndan səmərəli istifadəyə dair ən azı "qanuni gözləntisinin" olduğunu mübahisə edə bildiyi iddialar da daxil olmaqla "aktivlər" ola bilər (*J.A. Pye (Oxford) Ltd və J.A. Pye (Oxford) Land Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 61; *Maltzan və başqaları Almaniyaya qarşı* (qər.) [BP], § 74 (c); *Kopetski Slovakiyaya qarşı* [BP], § 35 (c)).

Əgər "gözlənti" hüquqi normaya və yaxud sözügedən əmlakla bağlı hüquqi akta əsaslanarsa, "qanuni" hesab olunur. (*Saghinadze və başqaları Gürcüstana qarşı*, § 103).

(b) Müstəqil mənə

351. 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci hissəsində "əmlak" anlayışı fiziki mallara mülkiyyət hüququ ilə məhdudlaşmayan və daxili qanunvericilikdə formal təsnifatdan asılı olmayan müstəqil mənəyə malikdir: aktivləri təşkil edən bəzi digər hüquqlar və maraqlar da "mülkiyyət hüquqları" və beləliklə də, bu müddəanın məqsədləri üçün "əmlak" kimi qəbul edilə bilər. Hər məhkəmə işində araşdırılması vacib olan məqam, bütövlükdə baxıldıqda, işin hallarının ərizəçi üçün 1 saylı Protokolun 1-ci Maddəsi ilə müdafiə olunan maddi marağı təmin edib-etməməsidir (*Depalle Fransaya qarşı* [BP], § 62; *Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı* [BP], § 63; *Öneryıldız Türkiyəyə qarşı* [BP], § 124; *Broniowski Polşaya*

qarşı [BP], § 129; *Beyeler İtaliyaya qarşı* [BP], § 100; *Iatridis Yunanıstana qarşı* [BP], § 54; *Fabris Fransaya qarşı* [BP], § 51; *Centro Europa 7 S.r.l. və Di Stefano İtaliyaya qarşı* [BP], § 171).

Qeyri-maddi aktivlərlə bağlı Məhkəmə, xüsusilə, sözügedən hüquqi mövqenin maliyyə hüquqlarına və maraqlarına artım gətirib-gətirmədiyini və beləcə, iqtisadi dəyərə sahib olub-olmadığını nəzərə almışdır (*Paeffgen GmbH Almaniyaya qarşı* (qər.)).

(c) Mövcud əmlak

352. 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi yalnız şəxsin mövcud əmlakına tətbiq edilir (*Marckx Belçikaya qarşı*, § 50; *Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı* [BP], § 64). O, mülkiyyət əldə etmək hüququnu təmin etmir (*Slivenko və başqaları Latviyaya qarşı* (qər.) [BP], § 121; *Kopetski Slovakiyaya qarşı* [BP], § 35 (b)).

353. Mülkiyyət hüququnun pozulduğunu iddia edən şəxs ilk növbədə bu cür hüququn mövcud olduğunu sübut etməlidir (*Pištárová Çex Respublikasına qarşı*, § 38; *Des Fours Walderode Çex Respublikasına qarşı* (qər.); *Zhigalev Rusiyaya qarşı*, § 131).

354. Ərizəçinin 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinə əsasən qorunmağı tələb edən mülkiyyət marağına malik olub-olmadığına dair mübahisə olduğu halda, Məhkəmə ərizəçinin hüquqi vəziyyətini müəyyən etməlidir. (*J.A. Pye (Oxford) Ltd və J.A. Pye (Oxford) Land Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 61).

(d) İddialar və borclar

355. Mülkiyyət marağı iddia şəklində təqdim edildiyi halda o, yalnız milli qanunvericilikdə kifayət qədər əsasə malik olduqda, məsələn, yerli məhkəmələrin müəyyən edilən presedent-hüququnda təsdiq edildikdə "aktiv" hesab edilə bilər (*Plechanow Polşaya qarşı*, § 83; *Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı* [BP], § 94; *Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı* [BP], § 65; *Kopetski Slovakiyaya qarşı* [BP], § 52; *Draon Fransaya qarşı* [BP], § 68).

356. Məhkəmənin qərarı ilə təsdiq edilən borc icra edilə bilənliyi yetərincə sübut olunduğu halda "mülkiyyət" yaradır (*Stran Greek Refineries və Stratis Andreadis Yunanıstana qarşı*, § 59; *Burdov Rusiyaya qarşı*, § 40; *Kotov Rusiyaya qarşı* [BP], § 90).

357. Məhkəmənin presedent hüququ 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi ilə qorunan "qanuni gözlənti"nin mövcud olub-olmadığının təyin olunması meyarı kimi "həqiqi mübahisə" və ya "müdafiə oluna bilən iddia"nın mövcudluğunu nəzərə almır (*Kopetski Slovakiyaya qarşı* [BP], § 52; *Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı* [BP], § 94).

358. Yerli qanunvericiliyin düzgün şərh və tətbiqi ilə bağlı mübahisə olduğu və daha sonra ərizəçinin iddialarının milli məhkəmələr tərəfindən rədd edilməsi halında qanuni gözləntinin mövcud olduğu deyilə bilməz (*Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı* [BP], § 65; *Kopetski Slovakiyaya qarşı* [BP], § 50; *Centro Europa 7 S.r.l. və Di Stefano İtaliyaya qarşı* [BP], § 173).

359. "Əmlak" anlayışı əlaqədar şəxslərin hüququn ayrı-seçkiliklə verilməsi səbəbiylə məhrum buraxıldıqları müəyyən mənfəəti əhatə edə bilər (sosial təminat baxımından qadın və kişilər arasında ayrı-seçkiliyə yol verilməsi ilə bağlı bax: *Stec və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.) [BP], § 55; pensiya alan şəxslər arasında vətəndaşlıqlarına görə ayrı-seçkilik edilməsi ilə əlaqədar olaraq *Andrejeva Latviyaya qarşı* [BP], § 79; nikahdankənar uşaqlara miras hüquqlarının verilməsinin rədd edilməsi ilə əlaqədar bax: *Fabris Fransaya qarşı* [BP], § 50).

(e) Əmlakın restitusiyası

360. 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi Razılığa gələn Dövlətlərə Konvensiyanı ratifikasiya etməzdən əvvəl onlara ötürülən mülkiyyətin geri qaytarılmasını tələb edən ümumi öhdəlik yüklədiyi şəkildə təfsir oluna bilməz. 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi Razılığa Gələn Dövlətlərin əmlakın restitusiyasınının həcmi müəyyən etmək və keçmiş mülk sahiblərinin mülkiyyət hüquqlarını bərpa etməyə razılaşdığı şərtləri seçmək barədə azadlığa hər hansı məhdudiyyət qoymur.

361. Xüsusilə də, Razılığa gələn Dövlətlər müəyyən kateqoriyaya daxil olan keçmiş mülk sahiblərinin bu cür hüquqdan məhrum etməklə bağlı geniş mülahizə səlahiyyətinə malikdir. Bu şəkildə məhrum edilən kateqoriyadan olan mülk sahiblərinin restitusiya tələbləri 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsində verilən müdafiədən yararlanmaq üçün “qanuni gözlənti”yə əsas yaratmır.

362. Digər tərəfdən, Konvensiya ilə birlikdə 1 sayılı Protokolu ratifikasiya etmiş Razılığa gələn Dövlət əvvəlki rejimdə müsadirə edilmiş mülkiyyətin tamamilə və ya qismən geri qaytarılmasını nəzərdə tutan qanunvericilik qəbul etsə, bu cür qanunvericiliyin şərtləri yerinə yetirən şəxslər üçün 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi ilə qorunan yeni mülkiyyət hüququ yaratdığı qəbul edilə bilər. Razılığa gələn Dövlətin 1 sayılı Protokolu ratifikasiyasından öncə restitusiya və ya təzminatı müəyyən edən tənzimləmələr Ratifikasiyadan sonra da qüvvədə qalarsa, eyni vəziyyət keçərli ola bilər (*Maltzan və başqaları Almaniyaya qarşı* (qər.) [BP], § 74 (d); *Kopetski Slovakiyaya qarşı* [BP], § 35 (d)).

363. Effektiv şəkildə istifadə imkanı olmamış mülkiyyətə hüququn tanınması ümidi, eyni şəkildə şərtin yerinə yetirilməməsi nəticəsində ortadan qalxan şərtli iddia da 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinin mənasında “əmlak” olaraq qəbul edilə bilməz, (*Malhous Çe Respublikasına qarşı* (qər.) [BP]; *Kopetski Slovakiyaya qarşı* [BP], § 35 (c)).

364. Daha əvvəl qüvvədə olan qanunun ərizəçinin xeyrinə dəyişdiriləcəyi inancı, 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinin məqsədləri baxımından qanuni gözlənti hesab edilə bilməz. Restitusiya ümidi nə qədər aydın olursa olsun, adi restitusiya ümidi ilə qanuni gözlənti arasında fərq var; qanuni gözlənti adi ümidlə müqayisədə daha konkret xüsusiyyətə malik olmalı və qanuni müddəaya və ya məhkəmə qərar kimi hüquqi akta əsaslanmalıdır (*Gratzinger və Gratzingerova Çex Respublikasına qarşı* (qər.) [BP], § 73; *Maltzan və başqaları Almaniyaya qarşı* (qər.) [BP], § 112).

(f) Gələcək gəlir

365. Gələcək gəlir yalnız qazanıldıqda və ya onunla bağlı icra edilə bilən iddia mövcud olduqda “mülkiyyət” yaradır (*Ian Edgar (Liverpool) Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.); *Wendenburg və başqaları Almaniyaya qarşı* (qər.); *Levänen və başqaları Finlandiyaya qarşı* (qər.); və *Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı* [BP], § 64; *N.K.M. Macaristana qarşı*, § 36).

(g) Peşə ilə bağlı müştəri çevrəsi

366. 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinin tətbiq dairəsi peşə təcrübələrini və onların müştərilərini də əhatə edir, çünki bunlar bir çox istiqamətdə xüsusi hüquq xüsusiyyətinə sahib olan müəyyən dəyərə malikdir və aktivlər hesab olunmalıdırlar: bu səbəbdən də, 1-ci Maddənin birinci cümləsinin mənasında mülkiyyət hüququnu yaradır (*Lederer Almaniyaya qarşı* (qər.); *Buzescu Rumıniyaya qarşı*, § 81; *Wendenburg və başqaları Almaniyaya qarşı* (qər.); *Olbertz Almaniyaya qarşı* (qər.); *Döring Almaniyaya qarşı* (qər.); *Van Marle və başqaları Niderlanda qarşı*, § 41).

(h) Biznes lisenziyaları

367. Biznesi idarə etmək üçün verilən lisenziya mülkiyyət yaradır; onun ləğvi 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi ilə təminat verilən hüquqa müdaxilə təşkil edir (*Megadat.com SRL Moldovaya qarşı*, §§ 62-63; *Bimer S.A. Moldovaya qarşı*, § 49; *Rosenzweig və Bonded Warehouses Ltd Polşaya qarşı*, § 49; *Capital Bank AD Bolqarıstana qarşı*, § 130; *Tre Traktörer Aktiebolag İsveçə qarşı*, § 53).

368. Lisenziyanın istifadəsi ilə bağlı maraqlar 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi ilə qorunan mülkiyyət maraqlarıdır və radio tezliyi bölüşdürülmədikdə lisenziya öz funksiyasını itirir (*Centro Europa 7 S.r.l. və Di Stefano İtaliyaya qarşı* [BP], §§ 177-78).

(i) İnflyasiya

369. 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi Dövlətlər üzərində əmanətlərin sistemli indeksləşdirilməsi vasitəsilə maliyyə institutlarına yatırılan pul vəsaitlərinin alıcılıq qabiliyyətinin saxlanması ilə bağlı ümumi öhdəlik qoymur (*Rudzińska Polşaya qarşı* (qər.); *Gayduk və başqaları Ukraynaya qarşı* (qər.); *Ryabykh Rusiyaya qarşı*, § 63). Eyni hal *a fortiori* qeyri-maliyyə təşkilatlarına yatırılan pul vəsaitlərinə də tətbiq olunur (*Flores Cardoso Portuqaliyaya qarşı*, §§ 54-55).

Dövlətin üzərinə borcların dəyərini qorumaq və ya xüsusi borclar üçün etibarlı olan nisbətə inflyasiyaya uyğun gecikmə penyası tətbiq etmək öhdəliyi qoyulmur (*Todorov Bolqarıstana qarşı* (qər.)).

(j) Əqli mülkiyyət

370. 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi əqli mülkiyyətə də tətbiq edilir (*Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı* [BP], § 72).

371. Bu maddə əmtəə nişanının qeydiyyatı üçün edilən müraciətə tətbiq edilir (eyni yerdə, § 78).

(k) Şirkət səhmləri

372. İqtisadi dəyərə malik olan şirkət səhmi mülkiyyət olaraq qəbul edilə bilər (*Olczak Polşaya qarşı* (qər.), § 60; *Sovtransavto Holding Ukraynaya qarşı*, § 91).

(l) Sosial təminat müavinətləri

373. 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinin tətbiq edilməsinin məqsədləri baxımından əvvəldən ödəmə edilməklə və edilməməklə verilən müavinətlər arasında fərqləndirmə üçün əsas yoxdur.

374. 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi hər hansı növ sosial təminat ödənişi almaq hüququnu ehtiva etməməsinə baxmayaraq, əgər Razılığa gələn Dövlətin qüvvədə olan qanunvericiliyində əvvəldən ödəniş etmək şərtiylə və ya şərtsiz olaraq sosial müavinət almaq hüququ şəklində ödənişin təmin edilməsi nəzərdə tutulursa, bu qanunvericiliyin onun şərtlərini yerinə yetirən şəxslər baxımından 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsinin əhatə dairəsinə daxil olan mülkiyyətlə bağlı mülkiyyət marağı yaratdığı qəbul edilməlidir (*Stec və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* (qər.) [BP], §§ 53-55; *Andrejeva Latviyaya qarşı* [BP], § 77; *Moskal Polşaya qarşı*, § 38).

III. MAHİYYƏTLƏ BAĞLI QƏBUL EDİLMƏZLİK

A. Açıq-aşkar əsassız

Maddə 35 § 3 (a) – Qəbul edilmə şərtləri

"3. Məhkəmə 34-cü maddəyə əsasən təqdim edilmiş istənilən fərdi şikayəti qəbuledilməz elan edir, əgər o hesab edirsə ki:

(a) şikayət ... açıq-aşkar əsassızdır ..."

1. Ümumi giriş

375. Şikayət Konvensiyaya uyğun olsa və bütün formal qəbul edilənlik şərtləri qarşılanarsa belə, Məhkəmə bu şikayəti mahiyyətinin araşdırılması ilə bağlı əsaslara görə qəbul edilməz elan edə bilər. Ən çox göstərilən əsas şikayətin açıq-aşkar əsassız hesab edilməsidir. 35 § 3 (a) Maddədə istifadə edilən "açıq-aşkar" termini çəşqinliq yarada bilər: bu söz hərfi mənada şikayətin bu əsasa əsaslanaraq, yalnız istənilən sadə oxucu üçün onun inanılması çətin və ya əsassız olduğu açıq-aşkar olduğu halda, qəbuledilməz hesab ediləcəyi mənasına gələ bilər. Lakin bu ifadə Konvensiya orqanlarının (yəni Məhkəmənin və 1 noyabr 1998-ci il tarixindən əvvəl Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının) çox sayda presedentlərindən də aydın olduğu kimi, məhkəmə işinin son nəticəsi baxımından daha geniş şərh olunmalıdır. Əslində şikayətin mahiyyəti ilə bağlı ilkin araşdırma hər hansı bir şəkildə Konvensiyada zəmanət altına alınan hüququn pozulduğunu aşkar etmirsə, buna görə də, mahiyyəti üzrə formal araşdırma aparılmadan başlanğıcda qəbuledilməz olduğu elan edilə bilər şikayət "açıq-aşkar əsassız" şikayət elan edilir (halbuki, normal şərtlərdə məhkəmə qərarı ilə nəticələnmə bilərdi).

376. Məhkəmənin şikayətin açıq-aşkar əsassız olduğu qənaətinə gəlməsi üçün bəzən tərəflərdən rəy almağa ehtiyac duyması və ətraflı və uzun şəkildə əsaslandırılan qərar verməsi, şikayətin açıq-aşkar əsassız olduğu xarakterini dəyişdirmir (*Mentzen Latviyaya qarşı* (qər.)).

377. Açıq-aşkar əsassız olan şikayətlərin əksəriyyəti tək hakim tərəfindən və ya üç hakimdən ibarət Komitə tərəfindən *de plano* qəbuledilməz elan edilir (Konvensiyanın 27 və 28-ci Maddələri). Bununla belə, bu növ şikayətlərin bəzilərinə Palata və ya müstəsna hallarda Böyük Palata tərəfindən baxılır (*Gratzinger və Gratzingerova Çex Respublikasına qarşı* (qər.) [BP]; *Demopoulos və başqaları Türkiyəyə qarşı* (qər.) [BP]).

378. "Açıq-aşkar əsassız" termini bütövlükdə ərizə və ya geniş məzmununda məhkəmə işi daxilindəki müəyyən bir şikayət üçün istifadə edilə bilər. Beləcə, bəzi məhkəmə işlərində şikayət ərizəsinin bir hissəsi "dördüncü instansiya" xarakterində olması səbəbiylə rədd edilə, digər hissəsi qəbul edilə və hətta Konvensiyanın pozulduğuna dair qərarla nəticələnmə bilər. Buna görə də, bunu "açıq-aşkar əsassız şikayətlər" kimi ifadə etmək daha düzgündür.

379. "Açıq-aşkar əsassız" anlayışının mənasını və əhatə dairəsini daha yaxşı anlamaq üçün, bütün Konvensiya sisteminin əsaslandığı təməl prinsiplərdən birinin subsidiarlıq prinsipi olduğunu xatırlamaq vacibdir. Xüsusilə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi kontekstində bu prinsip Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqların icra edilməsi və onlara əməl edilməsinə hörmət göstərilməsini təmin etmək vəzifəsinin ilk növbədə Məhkəməyə deyil, Razılığa gələn Dövlətin orqanlarına aid olduğu mənasına gəlir. Yalnız yerli hakimiyyət orqanları öz öhdəliklərini yerinə yetirə bilmədikdə Məhkəmə müdaxilə edə bilər (*Scordino İtaliyaya qarşı (№ 1)* [BP], § 140). Buna görə də, ən yaxşı yol məhkəmə işinin bütün hallarının mümkün olduğu qədər milli səviyyədə istintaqı və məsələlərin araşdırılmasıdır ki, beləliklə, milli hakimiyyət orqanları ölkələrindəki müəyyənləşdirici güclərlə birbaşa və davamlı təmas halında olduqları səbəbindən iddia edilən Konvensiya pozuntularını düzəltmək

üçün daha yaxşı mövqedə olduğu üçün Konvensiya pozuntularını düzəltmək üçün hərəkətə keçə bilərlər. (*Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı* [BP], § 164).

380 Açıq-aşkar əsassız şikayətlər dörd kateqoriyaya bölünə bilər: "dördüncü-instansiya" şikayətləri, açıq-aşkar şəkildə pozuntunun olmadığı görünən şikayətlər, əsaslandırılmamış şikayətlər və son olaraq, səhv və ya uydurma şikayətlər.

2. "Dördüncü instansiya"

381. Məhkəməyə təqdim edilən xüsusi bir şikayət qrupuna ümumi olaraq "dördüncü-instansiya" şikayətləri daxildir. Konvensiya mətninə daxil edilməyən və Konvensiya qurumlarının presedent hüququ ilə formalaşan bu termin (*Kemmache Fransaya qarşı (№ 3)*, § 44) – bir qədər ziddiyyətlidir, çünki Məhkəmənin olmadığı bir şeyi vurğulayır: Məhkəmə Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlərdə məhkəmələr tərəfindən verilən qərarları ləğv edə biləcək və ya bu məhkəmələrdə baxılan iddialara yenidən baxa biləcək bir məhkəmə və ya apellyasiya məhkəməsi deyil, bundan əlavə iddialara Ali Məhkəmə ilə eyni qaydada yenidən baxa bilməz. Buna görə də, dördüncü-instansiya şikayətləri ərizəçilər tərəfindən Məhkəmənin rolu və Konvensiyada qurulan mühakimə sisteminin xarakteri baxımından geniş yayılmış yanlış anlaşılmadan yaranır.

382. Konvensiya fərqli xüsusiyyətlərə malik olmasına baxmayaraq, dövlətlər arasındakı digər müqavilələrin tabe olduğu qaydalara və xüsusilə, Beynəlxalq Müqavilələr hüququ haqqında Vyana Konvensiyasında yer alan qaydalara əməl edən beynəlxalq sazişdir (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], § 65). Məhkəmə Razılığa gələn Dövlətlərin suveren iradələriylə özünə verdikləri ümumi səlahiyyətlərin sərhədlərini aşma bilməz. Bu sərhədlər Konvensiyanın 19-cu Maddəsi ilə müəyyən olunur və bu maddədə deyilir:

"Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu Konvensiya və ona dair Protokollar ilə öz üzərilərinə götürdükləri öhdəliklərə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə təsis edirlər. ... "

383. Buna görə də, Məhkəmənin səlahiyyətləri Razılığa gələn Dövlətlərin Konvensiyanı (və ona bağlı Protokolları) qəbul edərək insan hüquqları sahəsində üzərilərinə götürdükləri öhdəliklərə əməl edib-etmədiklərini araşdırmaqla məhdudlaşır. Əlavə olaraq, Razılığa gələn Dövlətlərin hüquq sistemlərinə birbaşa müdaxilə etmə səlahiyyəti olmadığından, Məhkəmə sözügedən hüquq sistemlərinin muxtariyyətinə hörmət göstərməlidir. Bu, sözügedən səhvlər Konvensiyada qoruma altına alınan hüquq və azadlıqları pozursa və ya bu hüquq və azadlıqlarla əlaqədar deyilsə, milli məhkəmə tərəfindən yol verildiyi iddia edilən maddi reallıqla və ya hüquqi səhvlərlə məşğul olmağın Məhkəmənin vəzifəsi olmadığını deməkdir. O, özlüyündə milli məhkəmənin başqa qərarı deyil, bu qərarı verməsinə səbəb olan faktları qiymətləndirə bilməz. Əks halda, Məhkəmə üçüncü və ya dördüncü instansiya məhkəməsi olaraq hərəkət edərdi ki, bu da fəaliyyət sərhədlərindən kənara çıxmaqdır (*García Ruiz İspaniyaya qarşı* [BP], § 28; *Perlala Yunanıstana qarşı*, § 25).

384. Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq, Məhkəmə aşağıdakı mövzularda yerli məhkəmələrin qənaətlərini və nəticələrini ümumi bir qayda olaraq sual altına qoymur:

- işin faktlarının müəyyən edilməsi;
- yerli qanunvericiliyin şərh və tətbiqi;
- məhkəmədə sübutun qəbul edilməsi və qiymətləndirilməsi;
- mülki mübahisənin nəticəsinin mahiyyəti baxımından ədalətliliyi;
- cinayət prosesində təqsirləndirilən şəxsin təqsirli və ya təqsirsiz olması.

385. Bu qaydadan istisna olaraq, Məhkəmənin sözügedən mülahizələri və əldə olunan nəticələri sual altına qoya biləcəyi tək hal sözügedən mülahizə və əldə olunan nəticələrin açıq-aşkar və kobud şəkildə ədaləti və sağlam düşüncəni heçə sayan tərzdə əsassız olması və təkliddə Konvensiyanı pozmasıdır (*Sisoeva və başqaları Latviyaya qarşı* (siyahıdan çıxarılıb) [BP], § 89).

386. Milli səviyyədə məhkəmə prosesinin aid olduğu hüquq sahəsindən asılı olmayaraq və Konvensiyanın hər hansı substantiv müddəası çərçivəsində dördüncü-instansiya şikayətləri verilə bilər. Məsələn, dördüncü-instansiya doktrinası aşağıdakı məhkəmə işlərinə tətbiq edilir:

- mülki işlər (*García Ruiz İspaniyaya qarşı* [BP], § 28; *Pla və Puncernau Andorraya qarşı*, § 26);
- cinayət işləri (*Perlala Yunanıstana qarşı*, § 25; *Khan Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 34);
- vergiyə cəlbətmə ilə bağlı məhkəmə işləri (*Dukmedjian Fransaya qarşı*, § 71);
- sosial məsələlərlə bağlı işlər (*Marion Fransaya qarşı*, § 22);
- inzibati işlər (*Agathos və başqaları Yunanıstana qarşı*, § 26);
- səsvermə hüquqları ilə bağlı işlər (*Adamsons Latviyaya qarşı*, § 118);
- xarici vətəndaşların girişi, yaşaması və çıxarılması ilə bağlı məhkəmə işləri (*Sisojeva və başqaları Latviyaya qarşı* (siyahıdan çıxarılma) [BP]).

387. Lakin, əksər dördüncü instansiya şikayətləri mülki və cinayət prosesində "ədalətli məhkəmə araşdırması" hüququ ilə bağlı Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən təqdim edilir. Ərizəçilər tərəfindən adətən yanlış anlaşılan 6-cı Maddənin 1-ci bəndi ilə bağlı nəzərə alınmalıdır ki, bu bənd ilə tələb edilən ədalət "substantiv" ədalət deyil (qismən hüquqi, qismən etik anlayışdır və yalnız məhkəmə iclasını aparan hakim tərəfindən tətbiq edilə bilər), "prosesual" ədalətdir. Bu, təcrübədə, tərəflərin məhkəmə qarşısında bərabər mövqedə dinləndiyi və iştirak etdiyi çəkişməli məhkəmə prosesi barədə praktiki tələblər deməkdir (*Star Cate Epilekta – Gevmata və başqaları Yunanıstana qarşı* (qər.)).

388. Müvafiq olaraq, Məhkəmə Konvensiyanın 6-cı Maddəsinin 1-ci bəndi çərçivəsində irəli sürülən dördüncü instansiya şikayətini ərizəçinin çəkişməli prosedən faydalandığına; həmin proseslərin müxtəlif mərhələlərində, iddiası baxımından əhəmiyyətli olduğunu düşündüyü iddia və dəlilləri təqdim etdiyinə; qarşı tərəfin irəli sürdüyü iddia və dəlillərə səmərəli bir şəkildə etiraz etmək imkanının olduğuna; məhkəmə işinin həll edilməsi baxımından əhəmiyyətli olan obyektiv baxılan bütün arqumentlərinin yerli məhkəmə tərəfindən müvafiq şəkildə dinlənilməsinə və araşdırıldığına; haqqında etiraz edilən qərarın faktiki və hüquqi səbəblərinin ətraflı bir şəkildə açıqlandığına və bu səbəbdən də, bütövlükdə baxıldıqda prosesin ədalətli olmasına görə rədd edir (*García Ruiz İspaniyaya qarşı* [BP]; *Khan Birləşmiş Krallığa qarşı*).

3. Aydın və ya aşkar şəkildə pozuntunun olmaması

389. Ərizəçinin şikayətinin qəbuledilənləklə əlaqədar bütün formal şərtləri qarşılmasına, Konvensiyaya uyğun olmasına və dördüncü-instansiya məhkəməsi şikayəti yaratmamasına baxmayaraq, o, Konvensiyada təminat verilən hüquqlardan birinin pozulması ilə əlaqədar əlamət göstərmirsə, bu şikayət açıq-aşkar əsassız hesab olunacaq. Bu cür hallarda Məhkəmə şikayətin mahiyyətini nəzərə alaraq, növbəti araşdırma mərhələsinə keçmədən pozuntu əlamətinin olmadığı nəticəsinə gələcək və şikayəti qəbuledilməz elan edəcək. Bu cür yanaşma tələb edən şikayətləri üç qrupa bölmək olar.

(a) Hər hansı özbaşnalıq və ədalətsizlik əlamətinin görünməməsi

390. Subsidiarlıq prinsipinə görə, Konvensiyada nəzərdə tutulan fundamental hüquqlara riayət olunmasını təmin etmək, ilk növbədə, milli hakimiyyət orqanlarının vəzifəsidir. Buna görə də, işin faktlarının müəyyən edilməsi və daxili qanunvericiliyin şərhini ümumi qayda olaraq, yalnız milli məhkəmələrin və digər hakimiyyət orqanlarının işidir və bu orqanların faktları və nəticələri Məhkəmə üçün məcburi xarakter daşıyır. Bununla belə, bütün Konvensiya sisteminə xas olan hüquqların effektivliyi prinsipinə əsasən, Məhkəmə ərizəçinin şikayəti ilə nəticələnən qərar alma prosesinin ədalətli olması və əsassız olmamasından əmin ola bilər və olmalıdır (sözügedən proses işdən asılı olaraq inzibati və ya məhkəmə, yaxud da hər ikisi ola bilər).

391. Nəticədə, Məhkəmə səlahiyyətli milli məhkəmələr tərəfindən *a priori* olaraq aşağıdakı şərtləri yerinə yetirən (və əksi barədə dəlil olmayan) məhkəmə prosesi əsnasında mahiyyəti üzrə araşdırılmış şikayəti açıq-aşkar əsassız hesab edə bilər:

- məhkəmə prosesi milli hüquq normaları ilə bu məqsədlə təyin edilmiş səlahiyyətli orqanlar tərəfindən aparılmalıdır;
- məhkəmə prosesi yerli qanunvericiliyin prosessual tələblərinə uyğun olaraq aparılmalıdır;
- əlaqədar tərəfin öz dəlillərini və iddialarını təqdim etmə imkanı olmalı və bunlar sözügedən orqan tərəfindən lazımi qaydada dinlənilməlidir;
- səlahiyyətli orqanlar obyektiv şəkildə məhkəmə işinin ədalətli şəkildə həll edilməsi ilə bağlı bütün faktiki və hüquqi elementləri nəzərə almalı və araşdırmalıdır;
- məhkəmə prosesi yetərli şəkildə əsaslandırılmış qərarla yekunlaşmalıdır.

(b) Qarşıya qoyulan məqsəd və vasitələr arasında qeyri-mütənasibliyin görünməməsi

392. Ərizəçinin istinad etdiyi Konvensiya hüququ mütləq olmadıqda və birbaşa (yəni Konvensiyada nəzərdə tutulmuş) və ya bilavasitə (yəni Məhkəmənin presedent-hüququnda müəyyən edilmiş) məhdudiyətlərə məruz qaldığı hallarda, Məhkəmə adətən şikayət edilən müdaxilənin mütənasib olub-olmadığını qiymətləndirməli olur.

393. İcazə verilən məhdudlaşdırmaları aydın şəkildə müəyyən edən normalar qrupu arasında xüsusilə dörd Maddənin yarım qrupu göstərilə bilər: 8-ci Maddə (şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ), 9-cu Maddə (fikir, vicdan və din vicdan azadlığı), 10-cu Maddə (fikri ifadə etmək azadlığı) və 11-ci Maddə (yığıncalar və birləşmək azadlığı). Bu maddələrin hamısı eyni struktura malikdir: birinci bənd sözügedən fundamental hüququ müəyyən edir, ikinci bənd Dövlətin bu hüquqdan istifadəni məhdudlaşdırma biləcəyi halları müəyyən edir. İkinci bəndin mətni hər məhkəmə işində tam eyni deyil, lakin struktur eynidir. Məsələn, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüquq ilə bağlı 8-ci Maddənin 2-ci bəndində deyilir:

“Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı, yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.”

4 sayılı Protokolun 2-ci Maddəsinin (hərəkət azadlığı) üçüncü bəndi eyni struktura malik olduğu üçün o, da bu kateqoriyaya daxil olur.

394. Məhkəmə dövlət orqanları tərəfindən yuxarıda göstərilən hüquqlarından birinin istifadəsinə qoyulan müdaxiləni araşdırmalı olduqda, hər zaman məsələni üç mərhələdə təhlil edir. Dövlət tərəfindən həqiqətən “müdaxilə”nin olduğu hesab edilirsə (və bu, cavabı aydın

olmadığı üçün ilk növbədə həll edilməli ayrıca məsələdir) Məhkəmə öz növbəsində aşağıdakı üç suala cavab verməyə çalışır:

- Müdaxilə kifayət qədər əlçatan və təxmin edilə bilən “qanun”a uyğun edilmişdirmi?
- Əgər belədirsə, müdaxilə ətraflı şəkildə sadalanan "legitim məqsədlər"dən ən azı birini daşıyırmı? (siyahı Maddədən asılı olaraq cüzi şəkildə dəyişə bilər)
- Əgər belədirsə, müdaxilə bu məqsədi həyata keçirmək üçün "demokratik cəmiyyətdə zəruri" idimi? Başqa sözlə desək, qarşıya qoyulan məqsəd və mübahisəli məhdudiyətlər arasında proporsionallıq əlaqəsi var idimi?

395. Bu üç sualın üçünün də cavabı müsbətdirsə, müdaxilənin Konvensiyaya uyğun olduğu qəbul edilir. Əgər uyğun deyilsə, pozuntunun olduğu qənaətinə gəlinir. Məhkəmə üçüncü sualı araşdırarkən, dövlətin mülahizə səlahiyyətini nəzərə almalıdır; bu səlahiyyətin genişliyi müdafiə olunan hüququn xarakterindən, müdaxilənin xarakterindən və işin hallarından asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişəcək (*Stoll İsveçrəyə qarşı* [BP], § 105; *Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı* [BP], § 119; *S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP], § 102; *Mentzen Latviyaya qarşı* (qər.)).

396. Bu prinsip sadəcə yuxarıda qeyd olunan maddələrə deyil, eyni zamanda Konvensiyanın digər bir çox müddəsinə və sözügedən Maddədə ifadə edilməyən bilavasitə məhdudiyətlərə də tətbiq olunur. Konvensiyanın 6-cı Maddəsinin 1-ci bəndində təminat verilən məhkəməyə müraciət etmək hüququ mütləq hüquq olmayıb, məhdudiyətlərə məruz qala bilər; məhdudiyətlərin qoyulmasına örtülü şəkildə icazə verilmişdir, çünki məhkəməyə müraciət etmək hüququ xarakteri etibarilə Dövlət tərəfindən tənzimlənməli hüquqdur. Bu baxımdan, Razılığa gələn Dövlətlər müəyyən mülahizə səlahiyyətindən yararlanırlar, lakin Konvensiyanın tələblərinə əməl olunub-olunmadığı haqqında yekun qərarı vermə səlahiyyəti Məhkəməyə məxsusdur. Bununla belə, tətbiq olunan məhdudiyətlərin fiziki şəxsin çatımlılığını sözügedən hüququn mahiyyətinə xələl gətirə biləcək dərəcədə azaltmadığı və məhdudlaşdırmadığından əmin olunmalıdır. Bundan başqa, məhkəməyə müraciət etmək hüququna qoyulan məhdudiyət qanuni məqsəd daşımırsa və qarşıya qoyulan məqsəd ilə istifadə olunan vasitələr arasında kifayət qədər proporsional münasibət yoxdursa, Konvensiyanın 6-cı Maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olmayacaq (*Cudak Litvaya qarşı* [BP], § 55).

397. Məhkəmə ərizə ilə bağlı ilkin araşdırmadan sonra yuxarıda göstərilən şərtlərin qarşılandığından əmin olduqda və məhkəmə işinin bütün halları nəzərə alındığı zaman Dövlətin müdaxiləsinin məqsədləri ilə istifadə edilən vasitələr arasında proporsionallığın olmadığına dair açıq əlamət olmadıqda, sözügedən şikayət açıq-aşkar əsassız olduğu üçün rədd ediləcəkdir. Bu halda qəbuledilməzlik qərarı ilə bağlı verilən səbəblər, Məhkəmənin pozuntu olmadığı qənaətinə gəldiyi işin mahiyyəti üzrə verəcəyi qərarında qəbul edəcəyi səbəblərin eynisi və ya oxşarı olacaq (*Mentzen Latviyaya qarşı* (qər.)).

(c) İşin mahiyyəti ilə bağlı digər nisbətən sadə məsələlər

398. Yuxarıda göstərilən hallara əlavə olaraq, Məhkəmə işin mahiyyəti ilə bağlı əsaslara görə, ərizəçinin istinad etdiyi Konvensiya müddələrinin pozulması əlamətlərinin olmamasından əmin olarsa, şikayəti açıq-aşkar əsassız hesab edəcək. Bu, xüsusilə iki halda mümkündür:

- Məhkəmənin baxdığı işdə Konvensiyanın pozulmadığı qənaətinə gələ biləcəyi eyni və ya bənzər növdən çox sayda müəyyən edilən presedentlər olduğu halda (*Galev və başqaları Bolqarıstana qarşı* (qər.));

– Baxılan məsələyə dair xüsusi və birbaşa əlaqəli əvvəlki qərarların olmamasına baxmayaraq, Məhkəmə mövcud presedentlərinə əsaslanaraq Konvensiyanın pozulmasına dair əlamətin olmadığı qənaətinə gələ bildiyi halda (*Hartung Fransaya qarşı* (qər.)).

399. Hər iki halda Məhkəmə işin hallarını və bütün müvafiq faktiki elementləri geniş və ətraflı araşdırmalı olacaq (*Collins və Akaziebie İsveçə qarşı* (qər.)).

4. Əsaslandırılmamış şikayətlər: sübutun olmaması

400. Məhkəmədəki icraat çəkişmə xarakteri daşıyır. Buna görə də, öz faktiki arqumentlərini (Məhkəməyə zəruri faktiki sübut təqdim etməklə) və həmçinin hüquqi arqumentlərini (istinad edilən Konvensiya müddəasının onlara görə pozulub-pozulmadığına dair izahatlar verməklə) əsaslandırmaq tərəflərin, yəni ərizəçi və cavabdeh Dövlətin öhdəliyidir.

401. Fərdi müraciətlərin məzmunun tənzimləyən Məhkəmə Reqlamentinin 47-ci Qaydasının müvafiq hissələrində qeyd edilir:

"1. Konvensiyanın 34-cü maddəsinə uyğun olaraq verilən şikayət Katibliyin verdiyi ərizə formasında təqdim edilir, Məhkəmənin başqa qərar qəbul etdiyi hallar istisna təşkil edir. Ərizə forması tələb edilən bütün məlumatlar müvafiq hissələrdə göstərilməklə doldurulmalı və sözügedən formada aşağıdakı məlumatlar yer almalıdır:

...

(d) faktların qısa və aydın ifadəsi;

(e) iddia edilən Konvensiya pozuntusu(ları)nun və müvafiq arqumentlərin qısa və aydın ifadəsi; və

...

2. Ərizə formasının müvafiq hissəsində göstərməli olan, yuxarıda qeyd olunan 1 (d) - (f) bəndlərində istinad edilən məlumatların hamısı Məhkəmə tərəfindən başqa hər hansı sənədə müraciət etməyə ehtiyac qalmadan şikayətin mahiyyətinin və əhatəsinin müəyyənləşdirilməsinə imkan verəcək şəkildə olmalıdır.

...

3.1 Ərizə forması ərizəçi və ya ərizəçinin nümayəndəsi tərəfindən imzalanmalı və aşağıdakı sənədlərlə birlikdə təqdim olunmalıdır:

(a) şikayət edilən məhkəmə və ya digər qərarlar və ya tədbirlərlə bağlı sənədlərin surətləri;

(b) ərizəçinin Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan daxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndirilməsi şərtinə və şikayətin verilmə müddətinə əməl etdiyini göstərən sənədlərin və qərarların surətləri;

...

5.1 Bu Qaydanın 1-3-cü bəndlərində göstərilən şərtlərə əməl olunmadıqda, şikayətə Məhkəmə tərəfindən baxılmayacaq. Bu qaydadan istisna olan hallar aşağıda ifadə edilmişdir:

(a) ərizəçinin şərtlərə əməl etməməsi ilə bağlı adekvat izahat təqdim etməsi;

...

(c) Məhkəmənin öz təşəbbüsü və ya ərizəçinin tələbi əsasında digər formada təlimat verməsi.

..."

402. Bundan əlavə, Məhkəmə Reqlamentinin 44C Qaydasının 1-bəndində deyilir:

"Tərəflərdən biri Məhkəmə tərəfindən istənilən məlumatı təmin etmədikdə və ya dəlili göstərmədikdə, ya da müvafiq məlumatı öz təşəbbüsü ilə ortaya çıxarmadıqda və ya məhkəmə

prosesində səmərəli şəkildə iştirak etmədikdə, Məhkəmə bu davranışdan məqsədəuyğun hesab etdiyi nəticələr çıxara bilər. "

403. Yuxarıda göstərilən şərtlərə əməl edilmədikdə, Məhkəmə ərizəni açıq-aşkar əsassız olması əsası ilə qəbul edilməz elan edəcək. Bu, xüsusilə iki halda mümkündür:

- məhkəmə işinin faktlarından aydın olmadığı halda, ərizəçinin sadəcə Konvensiyanın bir və ya bir neçə müddəsinə istinad edərək onların hansı şəkildə pozulmasını izah etməməsi (*Trofimchuk Ukraynaya qarşı* (qər.); *Baillard Fransaya qarşı* (qər.));
- ərizəçinin iddialarını dəstəkləmək üçün sənədləşdirilmiş sübutları (xüsusilə milli məhkəmələrin və ya digər milli orqanların qərarları) təqdim etməməsi və ya təqdim etməkdən imtina etməsi; lakin ərizəçinin dəlil təqdim etməsinə mane olan özünün nəzarəti xaricində olan müstəsna hallar (məsələn, həbsxana rəhbərliyinin məhbusun qovluğundan bəzi sənədləri Məhkəməyə göndərməkdən imtina etməsi) və ya Məhkəmənin özünün digər formada təlimatının olması istisna təşkil edir.

5. Qarışıq və uydurma şikayətlər

404. Məhkəmə ərizəçi tərəfindən şikayət edilən faktların və ya Məhkəməyə təqdim etmək istədiyi haqsızlıqların başa düşülməsini obyektiv olaraq qeyri-mümkün edəcək qədər kompleks olan şikayətləri açıq-aşkar əsassız olması əsası ilə rədd edəcək. Eyni şey uydurma şikayətlər, yəni obyektiv olaraq qeyri-mümkün olan, aşkar şəkildə uydurulmuş və ya açıq şəkildə sağlam fikrə zidd məsələlərlə əlaqədar şikayətlər üçün də keçərlidir. Belə hallarda, Konvensiyanın pozuntusunun olmadığı faktı hüquq təhsili belə olmayan istənilən adi şəxs üçün aşkar olacaq.

B. Əhəmiyyətli zərərin olmaması

Article 35 § 3 (b) – Qəbul edilmə şərtləri

"3. Məhkəmə 34-cü maddəyə əsasən təqdim edilmiş istənilən fərdi şikayəti qəbul edilməz elan edir, əgər o hesab edirsə ki:

...

(b) Konvensiya və ona dair Protokollarda göstərilmiş insan hüquqlarına hörmətin şikayətə mahiyyəti üzrə baxılmasını tələb etdiyi hallar istisna olmaqla ərizəçi böyük zərəərə məruz qalmayıbsa; lakin yerli məhkəmə tərəfindən lazımcına araşdırılmayan heç bir iş bu əsasla rədd edilə bilməz."

1. Yeni meyarın tarixçəsi

405. Yeni qəbul edilənlik meyarı 1 iyun 2010-cu il tarixdə qüvvəyə minən 14 sayılı Protokolla Konvensiyanın 35-ci maddəsindəki meyarlara əlavə olunmuşdur. Protokolun 20-ci Maddəsinə uyğun olaraq, yeni müddəə qəbul edilən elan olunan müraciətlər istisna olmaqla, Məhkəməyə təqdim edilən bütün müraciətlərə tətbiq ediləcək. Müvafiq olaraq, *Vistiņš və Perepjolkins Latviyaya qarşı* ([BP], § 66) məhkəmə işində hökumətin əhəmiyyətli zərərin olmaması ilə bağlı ilkin etirazı ərizənin 14 sayılı Protokol qüvvəyə minmədən öncə 2006-cı ildə qəbul edilən elan olunması əsası ilə rədd edilmişdir.

Məhkəmənin iş yükünün getdikcə artmasına qarşı bu meyarın tətbiq edilməsinin zəruri olduğu hesab edilmişdir. Bu meyar Məhkəməni mahiyyəti üzrə baxılması tələb edilən məhkəmə işlərinə diqqəti yönəltməyə kömək edəcək əlavə vasitə ilə təmin edir. Başqa sözlə, bu meyar Məhkəməyə hakimlərin "kiçik" iddialara baxmamalı olduğunu nəzərdə tutan

prinsipə uyğun olaraq bu cür “kiçik” iddiaları rədd etmək imkanı verir (“*de minimis non curat praetor*”).

406. "*De minimis*" anlayışı, 1 iyun 2010-cu il tarixinə qədər Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının rəsmi olaraq bir hissəsi olmadığı halda, Komissiyanın üzvlərinin (Komissiya hesabatlarına baxın: *Eyoum-Priso Fransaya qarşı*; *H.F. K.-F. Almaniyaya qarşı*; *Lechesne Fransaya qarşı*) və Məhkəmənin hakimlərinin (məsələn bax: *Dudgeon Birləşmiş Krallığa qarşı*; *O'Halloran və Francis Birləşmiş Krallığa qarşı* [BP]; *Mikallef Maltaya qarşı* [BP]) bir sıra xüsusi rəylərində və həmçinin hökumətlərin Məhkəməyə təqdim etdikləri arqumentlərdə (məsələn bax: *Koumoutsea və başqaları Yunanıstana qarşı* (qər.)) irəli sürülmüşdür.

2. Tətbiq dairəsi

407. 35-ci Maddənin 3-cü bəndinin (b) alt bəndi üç ayrı elementdən ibarətdir. Birincisi qəbuledilənlik meyarının özüdür: Məhkəmə ərizəçinin əhəmiyyətli zərərə məruz qalmadığı hallarda hər hansı fərdi ərizəni qəbuledilməz elan edə bilər. Daha sonra iki təminat bəndi gəlir. Birincisi, Məhkəmə insan hüquqlarına hörmət prinsipinin müraciətin mahiyyəti üzrə araşdırılmasını tələb etdiyi halda, bu cür ərizəni qəbuledilməz elan etməyə bilər. İkincisi, yerli orqan tərəfindən müvafiq qaydada baxılmayan heç bir məhkəmə işi bu yeni meyarla görə rədd edilə bilməz. Burada qeyd edilməli başqa bir məqam isə, Konvensiyaya dəyişikliyi nəzərdə tutan, lakin hələ qüvvəyə minməyən 15 sayılı Protokolun 5-ci Maddəsinə uyğun olaraq, ikinci təminat bəndi çıxarılmalıdır.² Qəbuledilməzlik meyarlarının üç şərtinə əməl olunduğu halda, Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin 3-cü bəndinin (b) alt bəndi və 4-cü bəndinə əsasən Məhkəmə şikayəti qəbuledilməz elan edilir.

408. *Shefer Rusiyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində Məhkəmə qeyd etmişdir ki, 35-ci Maddənin 3-cü bəndinin (b) alt bəndinin üç elementi arasında formal iyerarxiya mövcud olmasa da, “əhəmiyyətli zərərin olması” sualı yeni meyarın əsasında dayanır. Əksər məhkəmə işlərində yeni meyarın hər elementinin növbə ilə nəzərdən keçirildiyi iyerarxik yanaşma götürülür.

409. Sadəcə Məhkəmə qəbuledilənliklə bağlı bu meyarı şərh etmək və onun tətbiqinə qərar vermək səlahiyyətinə malikdir. Bu meyarın qüvvəyə minməsindən etibarən ilk iki il ərzində meyarın tətbiq olunması Palatalara və Böyük Palataya həvalə olunmuşdu (Konvensiyanın 14 sayılı Protokolunun 20-ci maddəsinin 2-ci bəndi). 1 iyun 2012-ci il tarixdən etibarən, meyar Məhkəmə orqanlarının hamısı tərəfindən istifadə edilir.

410. Məhkəmə yeni qəbuledilənlik meyarını öz təşəbbüsü ilə (*Ionescu Rumıniyaya qarşı* (qər.)) və ya hökumət tərəfindən irəli sürülən etiraz cavab olaraq irəli sürə bilər (*Qalione və başqaları İtaliyaya qarşı*). Bəzi hallarda Məhkəmə digər qəbuledilənlik şərtlərindən öncə yeni meyarı nəzərə alır (*Korolev Rusiyaya qarşı* (qər.); *Rinck Fransaya qarşı* (qər.); *Gaftoniuc Rumıniyaya qarşı*; *Burov Moldovaya qarşı* (qər.); *Shefer Rusiyaya qarşı* (qər.)). Digər hallarda isə o, yalnız başqalarını araşdırıb istisna etdikdən sonra yeni meyarı araşdırmağa başlayır (*Ionescu Rumıniyaya qarşı* (qər.); *Holub Çex Respublikasına qarşı* (qər.)).

3. Ərizəçinin əhəmiyyətli zərərə məruz qalıb-qalmaması

411. Bu meyarda yer alan əsas nüans ərizəçinin “əhəmiyyətli zərərə” məruz qalıb-qalmaması məsələsidir. “Əhəmiyyətli zərər” meyarı tam hüquqi baxımdan real olsa da, bu fikrə əsaslanır ki, hüququn pozulması beynəlxalq məhkəmə tərəfindən araşdırılması üçün, o, minimum ciddilik dərəcəsinə çatmalıdır. Formal çərçivənin xaricində tamamilə texniki və ya əhəmiyyətsiz olan pozuntulara Avropa nəzarəti tətbiq edilmir (*Shefer Rusiyaya qarşı* (qər.)).

² Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin 3-cü bəndinin b yarım bəndində “lakin yerli məhkəmə tərəfindən lazımlıca araşdırılmayan heç bir iş bu əsasla rədd edilə bilməz” sözləri silinməlidir.

Bu minimum səviyyənin qiymətləndirilməsi nisbidir və məhkəmə işinin bütün hallarından asılıdır. Pozuntunun ciddiliyi konkret işdə həm ərizəçinin subyektiv baxışı, həm də işin obyektiv halları nəzərə alınaraq qiymətləndirilməlidir (*Korolev Rusiyaya qarşı* (qər.)). Bununla belə, ərizəçinin subyektiv baxışı onun əhəmiyyətli zərərə məruz qaldığı qənaətinə gəlmək üçün təkliddə yetərli deyil. Sybyektiv baxış obyektiv səbəblərlə əsaslandırılmalıdır (*Ladygin Rusiyaya qarşı* (qər.)). Konvensiyanın pozulması əhəmiyyətli prinsip məsələləri ilə əlaqədar ola bilər və beləcə, maddi maraqdan asılı olmayaraq, əhəmiyyətli zərərə səbəb ola bilər (*Korolev Rusiyaya qarşı* (qər.)). *Giuran Rumıniyaya qarşı* §§ 17-25, işdə məhkəmə prosesləri ərizəçinin şəxsi əmlakı və evinə hörmət hüququ ilə bağlı olduğuna görə, Məhkəmə ərizəçinin əhəmiyyətli zərərə məruz qaldığına qərar vermişdir. Baxmayaraq ki, şikayətin predmeti olan yerli məhkəmə işi ərizəçinin mənzilindən oğurlanan 350 avro dəyərindəki mallarla bağlı təzminatın alınması ilə əlaqədar idi.

412. Bundan başqa, Məhkəmə, sözügedən məsələnin ərizəçi üçün fərdi əhəmiyyətini qiymətləndirərkən ərizəçinin davranışını nəzərə ala bilər, məsələn, ərizəçinin məhkəmə proseslərində müəyyən bir müddət ərzində fəaliyyətsiz qalması proseslərin onun üçün əhəmiyyətli olmadığını nümayiş etdirir (*Shefer Rusiyaya qarşı* (qər.)). *Giusti İtaliyaya qarşı*, §§ 22-36, işdə Məhkəmə iddianın beynəlxalq məhkəmə tərəfindən araşdırılmasını əsaslandıracaq minimum ciddilik dərəcəsi müəyyən olunarkən nəzərə alınmalı olan müəyyən yeni elementlər təqdim etmişdir ki, bu elementlər də pozulduğu iddia edilən hüququn xarakteri, iddia edilən pozuntunun ağırlığı və/və ya pozuntunun ərizəçinin fərdi vəziyyəti üzərində potensial nəticələridir. Bu nəticələri qiymətləndirərkən Məhkəmə, xüsusilə hansı məsələdən söhbət getdiyini və ya milli məhkəmə proseslərinin nəticəsini öyrənəcək.

(a) Əhəmiyyətli maddi zərərinin olmaması

413. Bir sıra məhkəmə işlərində ağırlıq dərəcəsi mübahisəli məsələnin maliyyə təsiri və işin ərizəçi üçün əhəmiyyəti baxımından qiymətləndirilir. Maliyyə təsiri sadəcə ərizəçi tərəfindən iddia edilən qeyri-maddi zərərlərin işığında qiymətləndirilmir. *Kiوسي Yunanıstana qarşı* (qər.) işdə Məhkəmə qərara aldı ki, işdə tələb edilən mənəvi təzminatın miqdarı, yəni 1000 avro əslində məsələnin ərizəçi üçün real dəyərini müəyyən etmək üçün əhəmiyyət daşıyırdı. Bunun səbəbi mənəvi təzminatın çox zaman iddianın dəyərinə görə ərizəçilər tərəfindən edilən təxminlərə əsaslanaraq ərizəçi tərəfindən hesablanması idi.

414. Əhəmiyyətsiz maliyyə təsiri ilə əlaqədar olaraq, Məhkəmə sözügedən məbləğin təxminən 500 avrodan az və ya bu miqdara bərabər olduğu aşağıdakı işlərdə ərizəçinin "əhəmiyyətli zərərə" məruz qalmadığına qərar vermişdir:

- mübahisəli məbləğin 90 AVRO olduğu məhkəmə prosesi ilə bağlı məhkəmə işində (*Ionescu Rumıniyaya qarşı* (qər.));
- səlahiyyətli şəxslərin ərizəçiyə 1 AVROdan aşağı bir məbləğə uyğun gələn dəyəri ödəməməsi ilə bağlı məhkəmə işində (*Korolev Rusiyaya qarşı* (qər.));
- səlahiyyətli şəxslərin ərizəçiyə təxminən 12 AVRO dəyərində məbləği ödəməməsi ilə bağlı məhkəmə işində (*Vasilchenko Rusiyaya qarşı*, § 49);
- 150 AVRO dəyərində yol cəriməsi və ərizəçinin sürücülük vəsiqəsinə bir cərimə balının yazılması ilə bağlı məhkəmə işində (*Rinck Fransaya qarşı* (qər.));
- 25 AVRO dəyərində gecikdirilmiş ödəmə ilə bağlı məhkəmə işində (*Gaftoniuc Rumıniyaya qarşı*);
- 125 AVRO dəyərində məbləğin geri ödənməməsi ilə bağlı məhkəmə işində (*Stefanescu Rumıniyaya qarşı* (qər.));

- Dövlət orqanlarının ərizəçiyə 12 AVRO dəyərində məbləği ödəməməsi (*Fedotov Moldovaya qarşı* (qər.));
- Dövlət orqanlarının ərizəçiyə 107 AVRO dəyərində məbləği, üstəgəl 121 AVRO dəyərində xərcləri, ümumilikdə 228 AVRO dəyərində məbləği ödəməməsi (*Burov Moldovaya qarşı* (qər.));
- 135 AVRO məbləğində cərimə, 22 AVRO dəyərində xərc və ərizəçinin sürücülük vəsiqəsinə bir cərimə balının yazılması ilə bağlı məhkəmə işində (*Fernandez Fransaya qarşı* (qər.));
- Məhkəmənin maddi zərərlərin 504 AVRO dəyərində olduğunu müəyyən etdiyi məhkəmə işində (*Kiousi Yunanıstana qarşı* (qər.));
- ərizəçinin vəkilinə qarşı iddia qaldıraraq ilkin tələb etdiyi 99 avro dəyərində məbləğin, ona mahiyyəti üzrə məhkəmə prosesinin uzunluğuna görə 1,515 avro dəyərində təzminat verildiyinin də nəzərə alınaraq qiymətləndirildiyi məhkəmə işində (*Havelka Çex Respublikasına qarşı* (qər.));
- təxminən 200 AVRO dəyərində maaşın gecikdirilməsi ilə bağlı məhkəmə işində (*Guruyan Ermənistan qarşı* (qər.));
- xərclər üçün tələb edilən 227 AVRO dəyərində məbləglə bağlı məhkəmə işində (*Šumbera Çex Respublikasına qarşı* (qər.));
- 34 AVRO dəyərində məbləğin ödənilməsi üçün məhkəmə qərarının icrası ilə bağlı məhkəmə işində (*Shefer Rusiyaya qarşı* (qər.));
- elektrik təchizatının kəsilməsinə görə 445 AVRO məbləğində mənəvi təzminatla bağlı məhkəmə işində (*Bazelyuk Ukraynaya qarşı* (qər.));
- 50 AVRO dəyərində inzibati cərimələrlə bağlı məhkəmə işində (*Boelens və başqaları Belçikaya qarşı* (qər.));
- 98 və 137 AVRO arasında təzminat və üstəgəl gecikmə penyası ilə bağlı iddialarda (*Hudecová və başqaları Slovakiyaya qarşı* (qər.)).

415. *Havelka Çex Respublikasına qarşı* (qər.) işdə Məhkəmə o faktı nəzərə aldı ki, 1 515 avro dəyərində məbləğ Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, əslində adekvat və kafi kompensasiya hesab edilməsə də, sözügedən məbləğ ilə əvəzin ədalətli ödənməsi arasında ərizəçinin əhəmiyyətli zərərə məruz qalmasına gətirib çıxaracaq qədər böyük bir fərq olmayıb.

416. Məhkəmə, son olaraq, maddi zərərin təsirinin mücərrəd olaraq qiymətləndirilməməsi qənaətinədir; ən ağır maddi zərər belə şəxsin xüsusi vəziyyəti və yaşadığı ölkənin və ya regionun iqtisadi vəziyyəti nəzərə alındıqda əhəmiyyətli ola bilər. Buna görə də, Məhkəmə maliyyə zərərinin təsirini fiziki şəxsin vəziyyətini nəzərə alaraq qiymətləndirir. *Fernandez Fransaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində ərizəçinin Marsel İnzibati Apellyasiya Məhkəməsində hakim olaraq xidmət göstərməsi faktı Məhkəmənin 135 Avro məbləğində cərimənin ərizəçi üçün əhəmiyyətsiz məbləğ olduğuna qərar verməsində təsirli olmuşdur.

(b) Əhəmiyyətli maddi zərər

417. Bunun əksinə, Məhkəmənin ərizəçinin əhəmiyyətli maliyyə zərərinə məruz qaldığını hesab etdiyi hallarda, meyar rədd edilə bilər. Aşağıdakı nümunələrdə bu cür hallara rast gəlinmişdir:

- ödənilməli təzminat miqdarlarının 200 və 13749,99 avro arasında dəyişdiyi məhkəmə proseslərinin müddəti ilə bağlı qərarların icrasında doqquz aydan qırx doqquz aya kimi

- gecikmələrin yaşandığının müəyyən edildiyi məhkəmə işində (*Gaglione və Başqaları İtaliyaya qarşı*);
- müsadirə edilmiş əmlaka görə kompensasiyanın və on minlərlə avro dəyərində məbləğlərin gec ödənilməsi ilə bağlı məhkəmə işində (*Sancho Cruz və başqaları Portuqaliyaya qarşı*, §§ 32-35);
 - təxminən 1,800 AVRO dəyərində təzminatın tələb edildiyi işlə bağlı məhkəmə işində (*Živić Serbiyaya qarşı*);
 - on beş il beş ay davam edən mülki icraatın müddətinin uzunluğu və “əhəmiyyətli məbləğ” olan təzminatın tələb edilməsi ilə əlaqədar hər hansı bir hüquq-müdafiə vasitəsinin mövcud olmaması ilə bağlı məhkəmə işində (*Giusti İtaliyaya qarşı*, §§ 22-36);
 - əhəmiyyətsiz miqdarda olmayan əlillik müavinətləri ilə əlaqədar mülki icraatın müddətinin uzunluğu ilə bağlı məhkəmə işində (*De Ieso İtaliyaya qarşı*);
 - ərizəçidən aylıq əmək haqqından 20 faiz çox olan məhkəmə xərclərinin ödənilməsinin tələb edildiyi məhkəmə işində (*Piętka Polşaya qarşı*, §§ 33-41).

(c) Əhəmiyyətli qeyri-maddi zərərin olmaması

418. Bununla belə, Məhkəmə əhəmiyyətli zərərin olmaması meyarını tətbiq edərkən, təkcə əhəmiyyətsiz maliyyə məbləğləri ilə bağlı məsələ ilə maraqlanmır. Milli səviyyədə məhkəmə işinə baxılmanın faktiki nəticəsinin maliyyə təsirlərindən başqa digər təsirləri də ola bilər. *Holub Çex Respublikasına qarşı* (qər.), *Bratři Zátkové, A.S. Çex Respublikasına qarşı* (qər.), *Matouše Çex Respublikasına qarşı* (qər.), *Čavajda Çex Respublikasına qarşı* (qər.), *Jirsák Çex Respublikasına qarşı* (qər.) və *Hanzl və Çex Respublikasına qarşı* (qər.) məhkəmə işlərində Məhkəmə qarşı tərəflərin ərizəçilərə təqdim edilməyən fikirlərinin məhkəmə işi ilə əlaqəli olmadığı və ya yeni bir məlumat ehtiva etmədiyini və Konstitusiyaya Məhkəməsinin əlaqədar məhkəmə işlərində verdiyi qərarların sözügedən fikirlərə əsaslanmadığını əsas götürərək qərar vermişdir. *Məhkəmə Liga Portuguesa de Futebol Profissional Portuqaliyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində bənzər olaraq *Holub Çex Respublikasına qarşı* (qər.) məhkəmə işində göstərdiyi səbəblərə əsaslanmışdır. Sözügedən məhkəmə işinin mövzusu şirkətin ödəmək məcburiyyətində ola biləcəyi 19 milyon avro dəyərində təzminat deyil, ərizəçiyə prokurorun rəyinin göndərilməməsi faktıdır. Məhkəmə sözügedən rəyin təqdim edilməməsi nəticəsində ərizəçi şirkətin zərəre məruz qalmadığı qənaətinə gəlmişdir.

419. Bənzər şəkildə, *Jančev Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində şikayət birinci instansiya məhkəməsinin qərarının ictimaiyyətə açıqlanmaması ilə əlaqədar idi. Məhkəmə ərizəçi zərəreçəkmiş tərəf olmadığı üçün onun hər hansı əhəmiyyətli zərəre məruz qalmadığı qənaətinə gəlmişdir. Məhkəmə, həmçinin ərizəçinin qanunsuz davranış səbəbiylə yerinə yetirməli olduğu divarı sökmək və kərpicləri ərazidən təmizləmək öhdəliyinin ona əhəmiyyətli maliyyə yükü yükləmədiyini də nəzərə almışdır. Ərizəçinin birbaşa maliyyə tələbi irəli sürmədiyini digər bir məhkəmə işi *Savu Rumıniyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işidir. Bu məhkəmə işində ərizəçi sertifikatın verilməsi öhdəliyi də daxil olmaqla, onun lehinə çıxarılan müəyyən qərarların yerinə yetirilməməsindən şikayət etmişdir.

420. Məhkəmə *Gagliano Giorgi İtaliyaya qarşı* məhkəmə işində ilk dəfə cinayət prosesinin uzunluğu ilə bağlı şikayətə baxmışdır. Məhkəmə prosesin uzun sürməsi səbəbiylə ərizəçinin cəzasının azaldıldığını nəzərə alaraq, sözügedən güzəştin ərizəçinin zərərlərini kompensasiya etdiyi və ya xüsusilə də, uzun sürən məhkəmə prosesinin nəticəsində məruz qala biləcəyi zərərləri azaltdığı qənaətinə gəlmişdir. Müvafiq olaraq, Məhkəmə onun hər hansı əhəmiyyətli zərəre məruz qalmadığına qərar vermişdir. Məhkəmə *Galović Xorvatiyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində ərizəçi öz mülkündə daha altı il iki ay qaldığı üçün onun, faktiki

olaraq, mülki məhkəmə prosesinin həddindən çox uzun sürməsindən faydalandığını müəyyən etmişdir. *Celik Niderlanda qarşı* (qər.) və *Van der Putten Niderlanda qarşı* (qər.) adlı Niderlandla bağlı iki məhkəmə prosesində də cinayət mühakiməsi icraatının uzunluğu və səmərəli hüquq-müdafiə vasitələrinin olmaması məsələsinə baxılmışdır. Ərizəçilərin şikayətləri yalnız Apellyasiya Məhkəməsinin cinayət işinin sənədləri tamamlamaq üçün sərf etdiyi zamanın nəticəsi olaraq Ali Məhkəmə qarşısındakı məhkəmə proseslərinin uzunluğu ilə əlaqəlidir. Bununla belə, hər iki məhkəmə işində ərizəçilər Ali Məhkəməyə hüquq məsələləri ilə bağlı şikayətlərini əsaslandırmadan təqdim etmişdilər. Apellyasiya Məhkəməsinin qərarı və ya öncəki cinayət mühakiməsi icraatının hər hansı aspekti barədə şikayət təqdim edilmədiyini nəzərə alaraq, Məhkəmə hər iki məhkəmə işində ərizəçilərin əhəmiyyətli zərəmə məruz qalmadıqlarına qərar vermişdir.

421. *Zwinkels Niderlanda qarşı* (qər.) məhkəmə işində Konvensiyanın 8-ci maddəsi üzrə evə hörmət hüququna yeganə müdaxilə əmək müfəttişlərinin qaraja icazəsiz şəkildə girmələri ilə əlaqəli idi və bu səbəbdən, Məhkəmə bu şikayəti ərizəçinin mənzilə və ya şəxsi həyata hörmət hüququ üzərində "minimal təsiri" olduğu üçün rədd etmişdir.

(d) Əhəmiyyətli qeyri-maddi zərər

422. Məhkəmənin yeni meyarı rədd etdiyi məhkəmə işlərindən biri olan *3A.CZ s.r.o. Çex Respublikasına qarşı* (§ 34), məhkəmə işində Məhkəmə təqdim edilməyən arqumentlərin ərizəçi şirkətin xəbərdar olmadığı yeni məlumatlar ehtiva edə biləcəyi qənaətinə gəlmişdir. *Holub Çex Respublikasına qarşı* (qər.) məhkəmə işinə bənzər məhkəmə işlərindən fərqli olaraq, Məhkəmə şirkətin əhəmiyyətli zərəmə məruz qalmadığı qənaətinə gələ bilməmişdir. Eyni əsaslandırmadan *BENet Praha, spol. s r.o. Çex Respublikasına qarşı* (§ 135) və *Joos İsveçrəyə qarşı* (§ 20) məhkəmə işlərində istifadə edilmişdir.

423. Məhkəmə *Luchaninova Ukraynaya qarşı* (§§ 46-50) işdə ərizəçinin qanunsuz olduğunu və ədalətli şəkildə təşkil edilmədiyini iddia etdiyi məhkəmə prosesinin nəticəsinin ərizəçinin peşə həyatı üzərində əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsirlərinin olduğuna qərar vermişdir. Xüsusilə, ərizəçinin məhkum edilməsi onun işdən azad edilməsinə səbəb olmuşdur. Buna görə də, ərizəçi əhəmiyyətli zərəmə məruz qalmışdır. *Diacenco Rumıniyaya qarşı* (§ 46) məhkəmə işində ərizəçi üçün prinsipial məsələ 6-cı Maddənin 2-ci bəndinə əsasən təqsirsiz hesab edilməsi idi.

424. *Van Velden Niderlanda qarşı* (§§ 33-39) məhkəmə işində ərizəçi Konvensiyanın 5-ci Maddəsinin 4-cü bəndinə əsasən şikayət təqdim etmişdir. Hökumət ərizəçinin məhkəmədən əvvəl həbs edildiyi müddətin hamısını onun azadlıqdan məhrum etmə cəzasından çıxıldığı üçün onun hər hansı zərəmə məruz qalmadığını iddia etmişdir. Lakin Məhkəmə yekun məhkumluq qərarı verilmədən əvvəl həbs müddətinin təyin edilməsi və sözügedən müddətin yekun həbs cəzasından çıxılmasının bir neçə razılığa gələn Dövlətin cinayət prosesinə xas xüsusiyyət olduğunu bildirmişdir; Məhkəmənin, ümumi olaraq məhkəmədən əvvəlki həbsdən qaynaqlanan hər hansı bir zərəmin Konvensiya məqsədləri üçün *ipso facto* əhəmiyyətsiz olduğuna dair qərar verməsi, Konvensiyanın 5-ci maddəsi üzrə edilə biləcək şikayətlərin böyük bir hissəsinin Məhkəmənin araşdırması altına alınmamasına səbəb olardı. Buna görə də, hökumətin əhəmiyyətli zərəmin olmaması meyarına əsasən etdiyi etiraz rədd edilmişdir. Hökumətin hazırki meyar əsasən etdiyi etirazın rədd edildiyi 5-ci Maddə ilə bağlı başqa bir məhkəmə işi *Bannikov Latviyaya qarşı* (§§ 54-60) məhkəmə işidir. Həmin işdə məhkəmədən əvvəlki həbsin müddəti bir il on bir ay on səkkiz gün olmuşdur.

425. 9, 10, 11-ci Maddələri çərçivəsində edilən şikayətlərlə bağlı üç maraqlı məhkəmə işində, həmçinin hökumətin əhəmiyyətli zərəmin olmaması meyarına əsasən irəli sürdüyü etirazı rədd edilmişdir. *Vartic Rumıniyaya qarşı* (№ 2) (§§ 37-41) işdə ərizəçi şikayət etmişdir ki, həbsxana rəsmiləri onu Buddist inanclarının tələb etdiyi vegetarian qida ilə təmin etməkdən imtina etməklə, onun 9-cu Maddə çərçivəsində təminat verilən din və ya etiqad

azadlığı hüququnu pozmuşdular. Məhkəmə şikayətin mövzusunun əhəmiyyətli, prinsipial məsələ olduğu qənaətinə gəlmişdir. *Eon Fransaya qarşı* (§ 34) məhkəmə işində 10-cu maddə çərçivəsində irəli sürülən şikayət Dövlət başçısını təhqir etməyin cinayət xarakteri daşıyıb-daşmadığı məsələsini gündəmə gətirmişdir. Hökumətin etirazını rədd edərək, Məhkəmə məsələnin subyektiv olaraq ərizəçi və obyektiv olaraq ictimai maraq üçün mühüm məsələ olduğu qənaətinə gəlmişdir. Məhkəmə *Berladir və başqaları Rusiyaya qarşı* (§ 34) məhkəmə işində prinsipial məsələ ilə əlaqədar olduğunu nəzərə alaraq, Konvensiyanın 10 və 11-ci maddələrinə əsasən şikayətlərin Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin 3-cü bəndinin (b) alt bəndinə istinad edərək rədd edilməsini müvafiq hesab etməmişdir.

4. İki təminat müddəası

426. Məhkəmə, qeyd olunan yanaşmaya uyğun olaraq, əhəmiyyətli zərər vurulmadığına qərar verdiyi halda, Konvensiyanın 35-ci Maddəsinin 3-cü bəndinin (b) alt bəndində nəzərdə tutulan iki təminat müddəasından birinin şikayətin mahiyyət üzrə araşdırılmasını tələb edib-etmədiyini yoxlamalıdır.

(a) İnsan hüquqlarına hörmət prinsipinin işin mahiyyəti üzrə araşdırılmasını tələb edib-etməməsi

427. İkinci element təminat bəndidir (bax: 14 sayılı Protokolun *İzahedici Hesabatı*, § 81) və buna görə, Konvensiyada və ya ona dair Protokollarda müəyyən edilən insan hüquqlarına hörmət prinsipi şikayətin mahiyyəti üzrə araşdırılmasını tələb edirsə, ərizə qəbuledilməz elan olmayacaq. Bu elementin mətni, Konvensiyanın şikayətləri Məhkəmənin işlərinin siyahısından çıxarması baxımından eyni funksiyasını yerinə yetirən 37-ci Maddəsinin 1-ci bəndinin ikinci cümləsindən alınmışdır. Eyni mətn mübahisələrin dostcasına həll edilməsi üçün əsas kimi 39-cu Maddənin 1-ci bəndində istifadə edilmişdir.

428. Konvensiya orqanları bu müddəaları davamlı olaraq iddianın tərəflər arasında həll edilməsinə və ya iddianın siyahıdan çıxarılması üçün başqa səbəbin mövcudluğuna baxmayaraq, onları iddianı araşdırmağa davam etməyə məcbur edən müddəalar olaraq şərh etmişdir. Başqa sözlə, məhkəmə işi Konvensiyaya uyğunluğa təsir edən ümumi xarakterli problemlər doğurduğu zaman, məhkəmə işinin əlavə olaraq araşdırılması zəruri hesab edilmişdir. (*Tyner Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 24-27).

429. Konvensiya çərçivəsində dövlətlərin öhdəliklərini aydınlaşdırmaq və ya ərizəçi ilə eyni vəziyyətdə olan digər şəxslərə təsir edən struktur nöqsanlarını aradan qaldırmağa cavabdeh Dövləti təşviq etmək lazım olduqda, bu cür ümumi xarakterli məsələlər ortaliğa çıxır.

430. Bu yanaşma, insan hüquqlarına hörmət prinsipinin işin (sistemdən qaynaqlanan problemlə bağlı olaraq mülki proseslərin müddətinin əssasız uzunluğu və səmərəli hüquq-müdafiə vasitəsinin olmaması iddiası ilə əlaqədar) mahiyyət üzrə araşdırılmasını tələb etməsi səbəbiylə Məhkəmənin ərizəçinin əhəmiyyətli zərərə məruz qalıb-qalmadığını müəyyən etməyi zəruri hesab etmədiyi *Finger Bolqarıstana qarşı* (§§ 67-77) məhkəmə işində tətbiq edilmişdir.

431. *Zivic Serbiyaya qarşı* (§§ 36-42) işdə Məhkəmə qərar vermişdir ki, ərizəçinin əhəmiyyətli zərərə məruz qalmadığı fərz edilsə belə, sözügedən məhkəmə işi ümumi maraq məsələlərini ehtiva etdiyinə görə araşdırılması zəruridir. Bunun səbəbi Belqrad Rayon Məhkəməsinin presedent hüququnda ədalətli əmək haqqı və eyni işə görə bərabər ödəniş almaq hüququ, başqa sözlə, müəyyən kateqoriyadan olan polis məmurlarının maaşlarının eyni dərəcədə artırılması ilə bağlı uyğunsuzluğun olması idi.

432. Bənzər olaraq, *Nicoleta Gheorghe Rumıniyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə sözügedən təminatın əhəmiyyətsiz miqdarda (17 avro) olmasına baxmayaraq, daxili

məhkəmə orqanları üçün bu mövzuda prinsipial qərarın verilməsi zəruri olduğundan, yeni meyarı rədd etmişdir (sözügədən məhkəmə işi cinayət prosesində təqsirsizlik prezumpsiyası və tərəflərin bərabərliyi hüququ ilə əlaqəli idi və daxili hüquqdakı qanun dəyişikliyindən sonra verilmiş ilk məhkəmə qərarı idi). *Juhas Đurić Serbiyaya qarşı* (yenidən baxılma) məhkəmə işində ərizəçi cinayət işi üzrə ilkin istintaqın gedişatında polis tərəfindən təyin olunmuş vəkilə xidmət haqlarının ödənilməsi ilə bağlı şikayət etmişdi. Məhkəmə belə qərara gəlmişdir ki, şikayət edilən məsələ cinayət mühakiməsi sisteminin işi ilə əlaqədar olduğu üçün əhəmiyyətsiz və ya nəticə etibarilə mahiyyəti üzrə araşdırılmaya ehtiyac olmayan məsələ hesab edilə bilməz. Buna görə də, insan hüquqlarına hörmət prinsipi mahiyyəti üzrə araşdırılmanı tələb etdiyi üçün hökumətin yeni qəbul edilənlük meyarına əsasında etdiyi etirazı rədd edilmişdir.

433. İzahedici Hesabatın 39-cu bəndində qeyd edildiyi kimi, qəbul edilənlük tələbinin tətbiqi Konvensiyanın tətbiqi və ya şərhinə təsir edən ciddi suallar qaldıran və ya milli qanunvericiliklə bağlı əhəmiyyətli məsələləri gündəmə gətirən məhkəmə işlərinin, əhəmiyyətsiz xarakterli olub-olmamasından asılı olmayaraq, rədd edilməsinə mane olmalıdır.

434. Məhkəmə, məsələn, müvafiq qanun dəyişdikdə və təqdim edilən digər məhkəmə işlərinə bənzər mövzular həll edildikdə, insan hüquqlarına hörmət prinsipinin şikayətin araşdırılmasını davam etdirməyi tələb etmədiyini qeyd etmişdir (*Léger Fransaya qarşı* (siyahıdan çıxarılma) [BP], § 51; *Rinck Fransaya qarşı* (qər.); *Fedotova Rusiyaya qarşı*). Müvafiq qanun ləğv edildikdə və Məhkəməyə verilən şikayət yalnız tarixi maraq kəsb etdiyi hallarda sözügədən araşdırma tələb edilməyəcək (*Ionescu Rumıniyaya qarşı* (qər.)). Bənzər olaraq, Məhkəmə və Nazirlər Kabineti müvafiq məsələni sistemdən qaynaqlanan problem kimi qəbul etdiyi halda insan hüquqlarının hörmət prinsipi Məhkəmədən şikayəti araşdırmağı tələb etmir. Rusiya Federasiyasında (*Vasilchenko Rusiyaya qarşı*) və ya Rumıniyada (*Gaftoniuc Rumıniyaya qarşı* (qər.); *Savu Rumıniyaya qarşı* (qər.)) və ya Moldova Respublikasında (*Burov Moldovaya qarşı* (qər.)) və ya Ermənistanda (*Guruyan Ermənistanaya qarşı* (qər.)) milli məhkəmə qərarlarının yerinə yetirilməməsi sistemdən qaynaqlanan problemə nümunə olaraq göstərilə bilər. Bundan əlavə, Yunanıstanda (*Kiousi Yunanıstanaya qarşı* (qər.)) və ya Çex Respublikasında (*Havelka Çex Respublikasına qarşı* (qər.)) məhkəmə prosesinin müddətinin uzunluğu ilə bağlı məhkəmə işlərində Məhkəmənin bu məsələni əvvəlki qərarlara istinad edərək həll etmək üçün bir çox imkanları olmuşdur. Bu yanaşma qərarların ictimaiyyətə açıqlanması (*Jančev Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı* (qər.)) və ya işin qovluğunda yer alan rəylər və ya qarşı tərəfin təqdim etdiyi dəlillər haqqında məlumat əldə etmək və ya şərh vermək kimi hallara da oxşar şəkildə tətbiq olunur (*Bazelyuk Ukraynaya qarşı* (qər.)).

(b) İşin yerli məhkəmə tərəfindən lazımcıca araşdırılıb-araşdırılmaması

435. Son olaraq, 35-ci Maddənin 3-cü bəndinin (b) alt bəndi iş yerli məhkəmə tərəfindən lazımcıca araşdırılmadıqda, qəbul edilənlük şərti daxilində şikayətin rədd edilməsinə imkan vermir. "İkinci təminat bəndi" olaraq təyin olunan bu müddəanın məqsədi hər iddianın milli səviyyədə və ya Avropa səviyyəsində məhkəmə tərəfindən baxılmasını təmin etməkdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, 35-ci Maddənin 3-cü bəndinin (b) alt bəndinin ikinci təminatı Konvensiyaya dəyişikliyi nəzərdə tutan 15 sayılı Protokol qüvvəyə mindikdən sonra silinəcək.

436. Beləliklə, ikinci təminat bəndinin məqsədi ərizəçi üçün ədalət mühakiməsindən imtinanın qarşısını almaqdır (*Korolev Rusiyaya qarşı* (qər.); *Gaftoniuc Rumıniyaya qarşı* (qər.); *Fedotov Moldovaya qarşı* (qər.)). Ərizəçinin yerli yurisdiksiyanın ən azı bir səviyyəsi qarşısında çəkişmə prinsipinə əsasən məhkəmə prosesində öz arqumentlərini təqdim etmək imkanı olmalıdır (*Ionescu Rumıniyaya qarşı* (qər.); *Stefanescu Rumıniyaya qarşı* (qər.)).

437. Pozuntulara qarşı milli səviyyədə səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsinin mövcud olmasını tələb edən Konvensiyanın 13-cü Maddəsində aşkar şəkildə əks edildiyi kimi, ikinci

təminat bəndi subsidiarlıq prinsipi ilə də uyğundur. Məhkəməyə görə, "məhkəmə işi" ifadəsi "müraciət" sözü, başqa bir sözlə, Strasburq Məhkəməsinə təqdim edilən şikayət ilə eyni mənanı ehtiva etmir. Əks halda, sonuncu instansiya orqanlarının səlahiyyətləri çərçivəsində gördükləri tədbirlərin milli səviyyədə başqa bir araşdırmaya tabe tutulmaması səbəbilə iddia edilən pozuntularla bağlı şikayətin qəbul edilməz elan edilməsi mümkün olmazdı (*Holub Çex Respublikasına qarşı* (qər.)). Buna görə də, "məhkəmə işi" ərizəçi tərəfindən milli məhkəmələrdə qaldırılan iddia, şikayət və ya tələb olaraq başa düşülür.

438. *Dudek Almaniyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində Almaniya qanunvericiliyinə əsasən mülki icraatın həddindən artıq uzun olması ilə bağlı verilən şikayət qüvvəyə minmiş səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi olmadığı üçün yerli məhkəmə tərəfindən müvafiq qaydada nəzərə alınmamışdır. Beləliklə, yeni meyar bu məhkəmə işində tətbiq edilə bilməmişdir. *Finger Bolqarıstana qarşı* (§§ 67-77) məhkəmə işində, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, işdə qaldırılan əsas məsələ ərizəçinin icraatın əsassız uzunluğu ilə bağlı verdiyi şikayətinə yerli səviyyədə müvafiq qaydada baxılmanın mümkün olub-olmaması idi. Buna görə də, məhkəmə işinin ikinci təminat bəndinə uyğun olduğu hesab edilə bilməzdi. Eyni yanaşma *Flisar Sloveniyaya qarşı* (§ 28) məhkəmə işində qəbul edilmişdir. Məhkəmə qeyd etmişdir ki, ərizəçi məhz işinin yerli məhkəmələr tərəfindən müvafiq qaydada araşdırılmamasından şikayət etmişdir. Həmçinin qeyd edilmişdir ki, Konvensiyanın 6-cı Maddəsi ilə verilən təminatların pozulması ilə bağlı ərizəçi tərəfindən verilən şikayətlərə Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən baxılmamışdır. Müvafiq olaraq, Məhkəmə hökumətin yeni meyar əsasında irəli sürdüyü etirazını rədd etmişdir. *Fomin Moldovaya qarşı* məhkəmə işində ərizəçi 6-cı Maddəyə əsasən məhkəmələrin onun inzibati xəta törətdiyinə dair çıxarıqları qərarları üçün yetərli səbəblər göstərmədiyindən şikayət etmişdir. Məhkəmə bu işdə ərizəçinin şikayətinə yerli məhkəmələr tərəfindən lazımınca baxılıb-baxılmadığı məsələsini şikayətin mahiyyətilə birləşdirmiş və nəticə etibarı ilə, yeni meyarın tətbiq edilməməsinə və 6-cı Maddənin pozulduğuna qərar vermişdi.

439. "Lazımınca" anlayışının şərhinə gəldikdə isə, yeni meyar 6-cı Maddədəki ədalətli məhkəmə araşdırmasının tələbləri kimi sərt şərh edilməyəcəkdir (*Ionescu Rumuniyaya qarşı* (qər.); *Liga Portuguesa de Futebol Profissional Portuqaliyaya qarşı* (qər.)). Lakin *Şumbera Çex Respublikasına qarşı* məhkəmə işində aydınlaşdırıldığı kimi, məhkəmə prosesinin ədalətliliyi ilə bağlı bəzi çatışmazlıqlar təbiəti və ciddiyyəti baxımından məhkəmə işinə "lazımınca" baxılıb-baxılmadığı məsələsinə təsir edə bilər (bu səbəbdən Məhkəmə *Fomin Moldovaya qarşı* işdə yeni meyarın tətbiq edilməməsinə qərar vermişdi).

440. Bundan başqa, "lazımınca araşdırılmış" anlayışı Dövlətlərdən milli məhkəmələrdə qaldırılan hər iddianın mahiyyətini araşdırmağı tələb etmir, çünki bəzi iddialar açıq-aşkar əsassız ola bilər. *Ladygin Rusiyaya qarşı* (qər.) məhkəmə işində Məhkəmə ərizəçinin milli qanunvericilikdə açıq-aşkar heç bir əsası olmayan iddianı qaldırmağa cəhd etdiyi halda, 35 § 3 (b) Maddəsinə əsasən yenə də sonuncu meyarın qarşılandığına qərar vermişdir.

441. Yerli hüquq sisteminin sonuncu instansiyasında iddia edilən pozuntuyla bağlı məhkəmə işlərində Məhkəmə müvafiq qaydada baxılma tələbindən imtina edə bilər. Başqa cür şərh iddia edilən pozuntu son milli yurisdiksiya səviyyəsində baş veribsə, Məhkəmənin nə qədər əhəmiyyətsiz olmasına baxmayaraq, hər hansı iddianı rədd etməsinə mane olardı (*Çelik Niderlanda qarşı* (qər.)).

İSTİNAD EDİLƏN İŞLƏRİN SİYAHISI

Bu Təlimatda istinad edilmiş presedent hüququ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərar və ya qərarlarından, habelə Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının qərar və ya məruzələrindən ibarətdir.

Əksi göstərilmədiyi halda, bütün istinadlar Məhkəmənin Palatası tərəfindən işin mahiyyəti üzrə qəbul edilmiş qərarları bildirir. "Qər." abbreviaturası Məhkəmənin qərarından sitat gətirildiyini, "[BP]" isə işə Böyük Palata tərəfindən baxıldığını bildirir.

Təlimatın elektron versiyasında istinad edilən işlərlə əlaqələndirilmiş olan hiperlinklər sizi Məhkəmənin (Böyük Palatanın, Palatanın və Komitənin qərarları, qəraradları, kommunikasiya mərhələsində olan işlər, məsləhət rəyləri və presedent hüququna dair məlumat bülletenindəki qısa hüquqi icmallar), Komissiyanın (qərarlar və məruzələr) və Nazirlər Komitəsinin (qətnamələr) presedent hüququna giriş imkanı verən HUDOC məlumat bazasına (<<http://hudoc.echr.coe.int>>) yönləndirir.

Məhkəmə qərar və qəraradlarını özünün iki rəsmi dilində – ingiliscə və (və ya) fransızca qəbul edir. HUDOC məlumat bazasında həmçinin çoxsaylı mühüm məhkəmə işlərinin otuzə yaxın qeyri-rəsmi dilə tərcümələri və üçüncü tərəflərin təqdim etdikləri yüzə yaxın onlayn presedentlər toplusuna yönləndirən linklər yer alıb.

—A—

- A, B və C İrlandiyaya qarşı* [BP], № 25579/05, AİHM 2010
A. Menarini Diagnostics S.r.l. İtaliyaya qarşı, № 43509/08, 27 sentyabr 2011
A. Fransaya qarşı, 23 noyabr 1993, Seriya A № 277-B
A. Norveçə qarşı, № 28070/06, 9 aprel 2009
A. Birləşmiş Krallığa qarşı, 23 sentyabr 1998, *Qərar və Qəraradlar üzrə Hesabatlar* 1998-VI
A.A. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 8000/08, 20 sentyabr 2011
A.D.T. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 35765/97, AİHM 2000-IX
A.N.H. Finlandiyaya qarşı (qər.), № 70773/11, 12 fevral 2013
Abdulaziz, Cabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 may 1985, Seriya A № 94
Abdulkhakov Rusiyaya qarşı, № 14743/11, 2 oktyabr 2012
Abdulrahman Niderlanda qarşı (qər.), № 66994/12, 5 fevral 2013
Adam və başqaları Almaniyaya qarşı (qər.), № 290/03, 1 sentyabr 2005
Adamsons Latviyaya qarşı, № 3669/03, 24 iyun 2008
Adesina Fransaya qarşı (qər.), № 31398/96, 13 sentyabr 1996
Adolf Avstriyaya qarşı, 26 mart 1982, Seriya A № 49
Aerts Belçikaya qarşı, 30 iyul 1998, *Hesabatlar* 1998-V
Agathos və başqaları Yunanıstana qarşı, № 19841/02, 23 sentyabr 2004
Agbovi Almaniyaya qarşı (qər.), № 71759/01, 25 sentyabr 2006
Ageyevy Rusiyaya qarşı, № 7075/10, 18 aprel 2013
AGOSI Birləşmiş Krallığa qarşı, 24 oktyabr 1986, Seriya A № 108
Ahmet Sadik Yunanıstana qarşı, 15 noyabr 1996, *Hesabatlar* 1996-V
Ahmut Niderlanda qarşı, 28 noyabr 1996, *Hesabatlar* 1996-VI
Ahrens Almaniyaya qarşı, № 45071/09, 22 mart 2012
Ahtinen Finlandiyaya qarşı (qər.), № 48907/99, 31 may 2005
Air Canada Birləşmiş Krallığa qarşı, 5 may 1995, Seriya A № 316-A
Airey İrlandiyaya qarşı, 9 oktyabr 1979, Seriya A № 32
Aizpurua Ortiz və başqaları İspaniyaya qarşı, № 42430/05, 2 fevral 2010
Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı, 16 sentyabr 1996, *Hesabatlar* 1996-IV

Aksoy Türkiyəyə qarşı, 18 dekabr 1996, *Hesabatlar* 1996-VI
Aksu Türkiyəyə qarşı [BP], № 4149/04 və 41029/04, AİHM 2012
Al-Adsani Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], №35763/97, AİHM 2001-XI
Alatulkkila və başqaları Finlandiyaya qarşı, № 33538/96, 28 iyul 2005
Alaverdyan Ermənistanına qarşı, (qər.), № 4523/04, 24 avqust 2010
Albayrak Türkiyəyə qarşı, № 38406/97, 31 yanvar 2008
Albert və Le Compte Belçikaya qarşı, 10 fevral 1983, Seriya A № 58
Aldrian Avstriyaya qarşı (qər.), № 16266/90, 7 may 1990-cı il tarixli Komissiya qərarı, Qərarlar və Hesabatlar (DR) 65
Aleksandr Zaichenko Rusiyaya qarşı, № 39660/02, 18 fevral 2010
Aleksanyan Rusiyaya qarşı, № 46468/06, 22 dekabr 2008
Aliiev Gürcüstana qarşı, № 522/04, 13 yanvar 2009
Al-Jedda Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], №27021/08, AİHM 2011
Allan Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 48539/99, 28 avqust 2001
Allen Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], №25424/09, AİHM 2013
Almeida Qarrett, Maşkarenaş Falkao və başqaları Portuqaliyaya qarşı, № 29813/96 və 30229/96, AİHM 2000-I
Al-Moayad Almaniyaya qarşı (qər.), № 35865/03, 20 fevral 2007
Al-Nashif Bolqarıstana qarşı, № 50963/99, 20 iyun 2002
Al-Saadoon və Mufdhi Birləşmiş Krallığa qarşı, № 61498/08, AİHM 2010
Al-Skeini və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], №55721/07, AİHM 2011
Amann İsveçrəyə qarşı [BP], №27798/95, AİHM 2000-II
An və başqaları Kiprə qarşı, № 18270/91, 8 oktyabr 1991-ci il tarixli Komissiya qərarı
Anayo Almaniyaya qarşı, № 20578/07, 21 dekabr 2010
Ançuqov və Qladkov Rusiyaya qarşı, № 11157/04 və 15162/05, 4 iyul 2013
Andrašik və başqaları Slovakiyaya qarşı (qər.), № 57984/00 və başqaları, AİHM 2002-IX
Andrejeva Latviyaya qarşı [BP], №55707/00, AİHM 2009
Andreou Papi Türkiyəyə qarşı, № 16094/90, 22 sentyabr 2009
Andronicou və Constantinou Kiprə qarşı, 9 oktyabr 1997, *Hesabatlar* 1997-VI
Andronikashvili Gürcüstana qarşı (qər.), № 9297/08, 22 iyun 2010
Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı [BP], №73049/01, AİHM 2007-I
Apay Türkiyəyə qarşı (qər.), № 3964/05, 11 dekabr 2007
APEH Üldözotteinek Szövetsége və başqaları Macarıstana qarşı, № 32367/96, AİHM 2000-X
Apinis Latviyaya qarşı (qər.), № 46549/06, 20 sentyabr 2011
Aquilina Maltaya qarşı [BP], №25642/94, AİHM 1999-III
Arat Türkiyəyə qarşı, № 10309/03, 10 noyabr 2009
Armonienė Litvaya qarşı, № 36919/02, 25 noyabr 2008
Assanidze Gürcüstana qarşı [BP], №71503/01, AİHM 2004-II
Assosiasiya21 dekabr 1989 və başqaları Rumıniyaya qarşı, № 33810/07 və 18817/08, 24 May 2011
Association Les témoins de Jéhovah Fransaya qarşı (qər.), № 8916/05, 21 sentyabr 2010
Athanassoglou və başqaları İsveçrəyə qarşı [BP], №27644/95, AİHM 2000-IV
Ayuntamiento de Mula İspaniyaya qarşı (qər.), № 55346/00, AİHM 2001-I
Azemi Serbiyaya qarşı (qər.), № 11209/09, 5 noyabr 2013
Azinas Kiprə qarşı [BP], №56679/00, AİHM 2004-III

—B—

B. Fransaya qarşı, 25 mart 1992, Seriya A № 232-C
B.B. və F.B. Almaniyaya qarşı, № 18734/09 və 9424/11, 14 mart 2013
B.C. İsveçrəyə qarşı (qər.), № 21353/93, 27 fevral 1995-ci il tarixli Komissiya qərarı
Bagheri və Maliki Niderlanda qarşı (qər.), № 30164/06, 15 may 2007
Baillard Fransaya qarşı (qər.), № 6032/04, 25 sentyabr 2008
Balan Moldovaya qarşı (qər.), №44746/08, 24 yanvar 2012
Balmer-Schafroth və başqaları İsveçrəyə qarşı, 26 avqust 1997, *Hesabatlar* 1997-IV
Balsytė-Lideikienė Litvaya qarşı, № 72596/01, 4 noyabr 2008

Bandaletov Ukraynaya qarşı, № 23180/06, 31 oktyabr 2013
Banković və başqaları Belçika və başqalarına qarşı (qər.) [BP], № 52207/99, AİHM 2001-XII
Bannikov Latviyaya qarşı, № 19279/03, 11 iyun 2013
Barberà, Messegue və Jabardo İspaniyaya qarşı, 6 dekabr 1988, Seriya A № 146
Baumann Fransaya qarşı, № 33592/96, AİHM 2001-V
Bazelyuk Ukraynaya qarşı (qər.), № 49275/08, 27 mart 2012
Bazorkina Rusiyaya qarşı, № 69481/01, 27 iyul 2006
Beaumont Fransaya qarşı, 24 noyabr 1994, Seriya A № 296-B
Beer və Regan Almaniyaya qarşı [BP], №28934/95, 18 fevral 1999
Beganović Xorvatiyaya qarşı, № 46423/06, 25 iyun 2009
Behrami Fransaya qarşı və Saramati Fransa, Almaniya və Norveçə qarşı (qər.) [BP], № 71412/01 və 78166/01, 2 may 2007
Bekauri Gürcüstana qarşı (ilkin etirazlar), №. 14102/02, 10 aprel 2012
Bekirski Bolqarıstana qarşı, № 71420/01, 2 sentyabr 2010
Belilos İsveçrəyə qarşı, 29 aprel 1988, Seriya A № 132
Ben Salah Adraqui və Dhaimə İspaniyaya qarşı (qər.), №. 45023/98, AİHM 2000-IV
Bendenoun Fransaya qarşı, 24 fevral 1994, Seriya A №284
Benet Praha, spol. s r.o. Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 38354/06, 28 sentyabr 2010
BENet Praha, spol.s r.o., Çex Respublikasına qarşı, № 33908/04, 24 fevral 2011
Benham Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], 10 iyun 1996, *Hesabatlar* 1996-III
Bensaid Birləşmiş Krallığa qarşı, № 44599/98, AİHM 2001- I
Benthem Niderlanda qarşı, 23 oktyabr 1985, Seriya A №97
Berdzenishvili Rusiyaya qarşı (qər.), № 31697/03, AİHM 2004-II
Beriç və başqaları Bosniya və Herseqovinaya qarşı (qər.), № 36357/04 və başqaları, 16 oktyabr 2007
Berladir və başqaları Rusiyaya qarşı, № 34202/06, 10 iyul 2012
Bernardet Fransaya qarşı (qər.), № 31406/96, 27 Noyabr 1996
Bernh Larsen Holding AS və başqaları Norveçə qarşı, № 24117/08, 14 mart 2013
Berrehab Niderlanda qarşı, 21 iyun 1988, Seriya A №138
Beyeler İtaliyaya qarşı [BP], № 33202/96, AİHM 2000-I
Beygo Avropa Şurasının 46 Üzv Dövlətinə qarşı (qər.), № 36099/06, 16 iyun 2009
Bic və başqaları Türkiyəyə qarşı (qər.), № 55955/00, 2 fevral 2006
Bigaeva Yunanıstana qarşı, № 26713/05, 28 may 2009
Bijelić Monteneqro və Serbiyaya qarşı, № 11890/05, 28 aprel 2009
Bimer S.A. Moldovaya qarşı, № 15084/03, 10 iyul 2007
Blagojević Niderlanda qarşı (qər.), № 49032/07, 9 iyun 2009
Blečić Xorvatiyaya qarşı [BP], №59532/00, AİHM 2006-III
Blondje Niderlanda qarşı (qər.), № 7245/09, AİHM 2009
Bock Almaniyaya qarşı (qər.), № 22051/07, 19 yanvar 2010
Boelens və başqaları Belçikaya qarşı (qər.), № 20007/09, 11 sentyabr 2012
Boicenco Moldovaya qarşı, № 41088/05, 11 iyul 2006
Boivin Avropa Şurasının 34 üzv dövlətinə qarşı (qər.), № 73250/01, AİHM 2008
Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi İrlandiyaya qarşı [BP], № 45036/98, AİHM 2005-VI
Botta İtaliyaya qarşı, 24 fevral 1998, *Hesabatlar* 1998-I
Bottaro İtaliyaya qarşı (qər.), № 56298/00, 23 may 2002
Bouglame Belçikaya qarşı (qər.), №. 16147/08, 2 mart 2010
Bouilloc Fransaya qarşı (qər.), № 34489/03, 28 noyabr 2006
Boulois Lüksemburqa qarşı [BP], №37575/04, AİHM 2012
Boyle Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 fevral 1994, Komissiyanın rəyi, Seriya A №282-B
Božinovski Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı (qər.), № 68368/01, 1 fevral 2005
Brânduşe Rumıniyaya qarşı, № 6586/03, 7 aprel 2009
Bratři Zátkové, A.S. Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 20862/06, 8 fevral 2011
Brežec Xorvatiyaya qarşı, № 7177/10, 18 iyul 2013
Broka və Teksyə-Miko Fransaya qarşı, № 27928/02 və 31694/02, 21 oktyabr 2003
Bronda İtaliyaya qarşı, 9 iyun 1998, *Hesabatlar* 1998-IV

Broniovski Polşaya qarşı (qər.) [BP], № 31443/96, AİHM 2002-X
Broniovski Polşaya qarşı [BP], № 31443/96, AİHM 2004-V
Braun Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 38644/97, 24 noyabr 1998
Brudnicka və başqaları Polşaya qarşı, № 54723/00, AİHM 2005- II
Brüggemann və Scheuten Almaniyaya qarşı, № 6959/75, 19 may 1976-cı il tarixli Komissiya qərarı, DR 5
Brumarescu Rumuniyaya qarşı, [BP], № 28342/95, AİHM 1999-VII
Brusco Fransaya qarşı, № 1466/07, 14 oktyabr 2010
Brusco İtaliyaya qarşı (qər.), № 69789/01, AİHM 2001-IX
Buchholz Almaniyaya qarşı, 6 may 1981, Seriya A №42
Buck Almaniyaya qarşı, № 41604/98, AİHM 2005-IV
Buckley Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 sentyabr 1996, *Hesabatlar* 1996-IV
Bui Van Thanh və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, № 16137/90, 12 mart 1990-cı il tarixli Komissiya qərarı, DR 65
Buijen Almaniyaya qarşı, № 27804/05, 1 aprel 2010
Buj Xorvatiyaya qarşı, № 24661/02, 1 iyun 2006
Buldakov Rusiyaya qarşı, № 23294/05, 19 iyul 2011
Bulinwar OOD və Hrusanov Bolqarıstana qarşı, № 66455/01, 12 aprel 2007
Burden Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 13378/05, AİHM 2008
Burdov Rusiyaya qarşı (№. 2), №. 33509/04, AİHM 2009
Burdov Rusiyaya qarşı, № 59498/00, AİHM 2002-III
Burghartz İsveçrəyə qarşı, 22 fevral 1994, Seriya A №280-B
Burov Moldovaya qarşı (qər.), № 38875/03, 14 iyun 2011
Buzescu Rumuniyaya qarşı, № 61302/00, 24 may 2005

—C—

C.A.S. və C.S. Rumuniyaya qarşı, № 26692/05, 20 mart 2012
C.C. İspaniyaya qarşı, № 1425/06, 6 oktyabr 2009
Çakıcı Türkiyəyə qarşı [BP], № 23657/94, AİHM 1999-IV
Çakir və başqaları Kiprə qarşı (qər.), № 7864/06, 29 aprel 2010
Caldas Ramirez de Arrellano İspaniyaya qarşı (qər.), № 68874/01, AİHM 2003-I
Campbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 iyun 1984, Seriya A № 80
Campbell Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 mart 1992, Seriya A № 233
Cankoçak Türkiyəyə qarşı, № 25182/94 və 26956/95, 20 fevral 2001
Cantoni Fransaya qarşı [BP], 15 noyabr 1996, *Hesabatlar* 1996-V
Capital Bank AD Bolqarıstana qarşı, № 49429/99, AİHM 2005-XII
Carson və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 42184/05, AİHM 2010
Castells İspaniyaya qarşı, 23 aprel 1992, Seriya A № 236
Katan və başqaları Moldova Respublikasına və Rusiyaya qarşı [BP], № 43370/04, 8252/05 və 18454/06, AİHM 2012
Čavajda Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 17696/07, 29 mart 2011
Çelik Niderlanda qarşı (qər.), № 12810/13, 27 avqust 2013
Çelik Türkiyəyə qarşı (qər.), № 52991/99, AİHM 2004-X
Celniku Yunanıstana qarşı, № 21449/04, 5 iyul 2007
Centro Europa 7 S.r.l. və Di Stefano İtaliyaya qarşı [BP], № 38433/09, AİHM 2012
Chadimová Çex Respublikasına qarşı, № 50073/99, 18 aprel 2006
Chagos Islanders Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 35622/04, 11 dekabr 2012
Chapman Belçikaya qarşı, (qər.), №. 39619/06, 5 mart 2013
Chapman Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 27238/95, AİHM 2001-I
Chappell Birləşmiş Krallığa qarşı, 30 mart 1989, Seriya A № 152-A
Chappex İsveçrəyə qarşı (qər.), № 20338/92, 12 oktyabr 1994
Charzyński Polşaya qarşı (qər.), № 15212/03, AİHM 2005-V
Chaudet Fransaya qarşı, № 49037/06, 29 oktyabr 2009
Chauvy və başqaları Fransaya qarşı, № 64915/01, AİHM 2004-VI

Chavdarov Bolqarıstana qarşı, № 3465/03, 21 dekabr 2010
Chelu Rumıniyaya qarşı, № 40274/04, 12 yanvar 2010
Chernitsyn Rusiyaya qarşı, № 5964/02, 6 aprel 2006
Chevrol Fransaya qarşı, № 49636/99, AİHM 2003-III
Çıraqov və başqaları Ermənıstana qarşı (qər.) [BP], № 13216/05, 14 dekabr 2011
Christie Birləşmiş Krallığa qarşı, № 21482/93, 27 iyun 1994-cü il tarixli Komissiya qərarı, DR 78-B
Christine Goodwin Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 28957/95, AİHM 2002-VI
Church of X. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 3798/68, 17 dekabr 1968-ci il tarixli Komissiya qərarı, Külliyyat 29
Çinar Türkiyəyə qarşı (qər.), №. 28602/95, 13 noyabr 2003
Ciobanu Rumıniyaya qarşı (qər.), № 52414/99, 16 dekabr 2003
Ciubotaru Moldovaya qarşı, № 27138/04, 27 aprel 2010
Ciulla İtaliyaya qarşı, 22 fevral 1989, Seriya A № 148
Ciupercescu Rumıniyaya qarşı, № 35555/03, 15 iyun 2010
Cocchiarella İtaliyaya qarşı [BP], № 64886/01, AİHM 2006-V
Colibaba Moldovaya qarşı, № 29089/06, 23 oktyabr 2007
Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox et Mox Fransaya qarşı (qər.), № 75218/01, 28 mart 2006
Collins və Akaziebie İsveçə qarşı (qər.), № 23944/05, 8 mart 2007
Confédération française démocratique du travail Avropa Cəmiyyətlərinə qarşı, № 8030/77, 10 iyul 1978-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 13
Connolly Avropa İttifaqının 15 üzv-dövlətinə qarşı (qər.), № 73274/01, 9 dekabr 2008
Constantinescu Rumıniyaya qarşı, № 28871/95, AİHM 2000-VIII
Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. Hollandiyaya qarşı (qər.), № 13645/05, AİHM 2009
Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei Moldovaya qarşı, № 39745/02, 3 aprel 2007
Copland Birləşmiş Krallığa qarşı, № 62617/00, AİHM 2007-I
Costa və Pavan İtaliyaya qarşı, № 54270/10, 28 avqust 2012
Costello-Roberts Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 mart 1993, Seriya A № 247-C
Kotlet Rumıniyaya qarşı, № 38565/97, 3 iyun 2003
Craxi İtaliyaya qarşı (№. 2), №. 25337/94, 17 iyul 2003
Cudak Litvaya qarşı [BP], №. 15869/02, AİHM 2010
Cvetković Serbiyaya qarşı, № 17271/04, 10 iyun 2008
Kipr Türkiyəyə qarşı [BP], № 25781/94, AİHM 2001-IV

—D—

D.B. Türkiyəyə qarşı, № 33526/08, 13 iyul 2010
D.H. və başqaları Çex Respublikasına qarşı [BP], № 57325/00, AİHM 2007-IV
D.J. və A.-K.R. Rumıniyaya qarşı (qər.), № 34175/05, 20 oktyabr 2009
Dadouch Maltaya qarşı, № 38816/07, 20 iyul 2010
Dalban Rumıniyaya qarşı [BP], № 28114/95, AİHM 1999-VI
Dalea Fransaya qarşı (qər.), № 964/07, 2 fevral 2010
Dalia Fransaya qarşı, 19 fevral 1998, *Hesabatlar* 1998-I
Dayanan Türkiyəyə qarşı, № 7377/03, 13 Oktyabr 2009
De Becker Belçikaya qarşı, № 214/56, 9 iyun 1958-ci il tarixli Komissiya qərarı
De Bruin Niderlanda qarşı (qər.), № 9765/09, 17 sentyabr 2013
De Geouffre de la Pradelle Fransaya qarşı, 16 dekabr 1992, Seriya A № 253-B
De Ieso İtaliyaya qarşı, № 34383/02, 24 aprel 2012
De Moor Belçikaya qarşı, 23 iyun 1994, Seriya A № 292-A
De Saedeleer Belçikaya qarşı, № 27535/04, 24 iyul 2007
De Wilde, Ooms və Versyp Belçikaya qarşı, 18 iyun 1971, Seriya A № 12
Deés Macarıstana qarşı, № 2345/06, 9 noyabr 2010
Del Rio Prada İspaniyaya qarşı [BP], № 42750/09, AİHM 2013
Demades Türkiyəyə qarşı, № 16219/90, 31 iyul 2003

Demicoli Maltaya qarşı, 27 avqust 1991, Seriya A № 210
Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı [BP], № 34503/97, AİHM 2008
Demirbaş və başqaları Türkiyəyə qarşı (qər.), № 1093/08 və başqaları, 9 noyabr 2010
Demopoulos və başqaları Türkiyəyə qarşı (qər.) [BP], № 46113/99 və başqaları, AİHM 2010
Dennis və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 76573/01, 2 iyul 2002
Depalle Fransaya qarşı [BP], № 34044/02, AİHM 2010
Depauw Belçikaya qarşı (qər.), № 2115/04, 15 may 2007
Des Fours Walderode Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 40057/98, AİHM 2004-V
Deweer Belçikaya qarşı, 27 fevral 1980, Seriya A № 35
Di Giovanni İtaliyaya qarşı, № 51160/06, 9 iyul 2013
Di Salvo İtaliyaya qarşı (qər.), № 16098/05, 11 yanvar 2007
Di Sante İtaliyaya qarşı (qər.), № 56079/00, 24 iyun 2004
Di Sarno və başqaları İtaliyaya qarşı, № 30765/08, 10 yanvar 2012
Diacenco Rumıniyaya qarşı, № 124/04, 7 fevral 2012
Dickson Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 44362/04, AİHM 2007-V
Dimitresku Rumıniyaya qarşı, № 5629/03 və 3028/04, 3 iyun 2008
Dink Türkiyəyə qarşı, № 2668/07 et al., 14 sentyabr 2010
Djokaba Lambi Longa Niderlanda qarşı (qər.), № 33917/12, AİHM 2012
Doran İrlandiyaya qarşı, № 50389/99, AİHM 2003-X
Döring Almaniyaya qarşı (qər.), № 37595/97, AİHM 1999-VIII
Döşemealtı Belediyesi Türkiyəyə qarşı (qər.), № 50108/06, 23 mart 2010
Draon Fransaya qarşı [BP], № 1513/03, 6 oktyabr 2005
Drijfhout Niderlanda qarşı (qər.), № 51721/09, 22 fevral 2011
Drozd və Janousek Fransaya və İspaniyaya qarşı, 26 iyun 1992, Seriya A № 240
Dubus S.A. Fransaya qarşı, № 5242/04, 11 iyun 2009
Dudek Almaniyaya qarşı (qər.), № 12977/09 və başqaları, 23 noyabr 2010
Dudgeon Birləşmiş Krallığa qarşı, 22 oktyabr 1981, Seriya A № 45
Dukmedjian Fransaya qarşı, № 60495/00, 31 yanvar 2006
Đurđević Xorvatiyaya qarşı, № 52442/09, AİHM 2011
Düranje və Qrünj Fransaya qarşı (qər.), № 61164/00 və 18589/02, AİHM 2003-II
Durini İtaliyaya qarşı, № 19217/91, 12 yanvar 1994-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 76-B
Dvořáček və Dvořáková Slovakiyaya qarşı, № 30754/04, 28 iyul 2009

—E—

E.B. Fransaya qarşı [BP], № 43546/02, 22 yanvar 2008
E.S. Almaniyaya qarşı, № 262/57, 28 avqust 1957-ci il tarixli Komissiya qərarı, İllik kitab 1
Eberhard və M. Sloveniyaya qarşı, № 8673/05 və 9733/05, 1 dekabr 2009
Eckle Almaniyaya qarşı, 15 iyul 1982, Seriya A № 51
Éditions Périscope Fransaya qarşı, 26 mart 1992, Seriya A № 234-B
Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası Türkiyəyə qarşı, № 20641/05, AİHM 2012
Egmez Kiprə qarşı, № 30873/96, AİHM 2000-XII
El Majjaoui və Stichting Toubia Moskee Niderlanda qarşı (kənarlaşdırma) [BP], № 25525/03, 20 dekabr 2007
Ellès və başqaları İsveçrəyə qarşı, № 12573/06, 16 dekabr 2010
Elli Poluhas Dödsbo İsveçə qarşı, № 61564/00, AİHM 2006-I
El-Masri Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı [BP], № 39630/09, AİHM 2012
Emesa Sugar N.V. Hollandiyaya qarşı (qər.), № 62023/00, 13 yanvar 2005
Emine Araç Türkiyəyə qarşı, № 9907/02, 23 sentyabr 2008
Enea İtaliyaya qarşı [BP], № 74912/01, AİHM 2009
Engel və başqaları Niderlanda qarşı, 8 iyun 1976, Seriya A № 22
Enukidze və Girgvliani Gürcüstana qarşı, № 25091/07, 26 aprel 2011
Eon Fransaya qarşı, № 26118/10, 14 mart 2013
Epözdemir Türkiyəyə qarşı (qər.), № 57039/00, 31 yanvar 2002
Evans Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 6339/05, AİHM 2007-I

Evcen Niderlanda qarşı, № 32603/96, 3 dekabr 1997-ci il tarixli Komissiya qərarı
Eyoum-Priso Fransaya qarşı, № 24352/94, 9 aprel 1997-ci il tarixli Komissiya hesabatı
Ezeh və Connors Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 39665/98 və 40086/98, AİHM 2003-X

—F—

Fabris Fransaya qarşı [BP], № 16574/08, AİHM 2013
Fadeyeva Rusiyaya qarşı, № 55723/00, AİHM 2005-IV
Fairfield Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 24790/04, AİHM 2005-VI
Faxretdinov və başqaları Rusiyaya qarşı (qər.), № 26716/09, 67576/09 və 7698/10, 23 sentyabr 2010
Farcaş Rumuniyaya qarşı (qər.), № 32596/04, 14 sentyabr 2010
Fawsie Yunanıstana qarşı, № 40080/07, 28 oktyabr 2010
Fayed Birləşmiş Krallığa qarşı, 21 sentyabr 1994, Seriya A № 294-B
Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France Fransaya qarşı (qər.), № 53430/99, AİHM 2001-XI
Federation of French Medical Trade Unions və National Federation of Nurses Fransaya qarşı (qər.), № 10983/84, 12 may 1986-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 47
Fedotov Moldovaya qarşı (qər.), № 51838/07, 24 may 2011
Fedotova Rusiyaya qarşı, № 73225/01, 13 aprel 2006
Feldbrugge Niderlanda qarşı, 29 may 1986, Seriya A № 99
Fener Rum Patrikliği (Ecumenical Patriarchy) Türkiyəyə qarşı (qər.), № 14340/05, 12 iyun 2007
Fernandez Fransaya qarşı (qər.), № 65421/10, 17 yanvar 2012
Fernie Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 14881/04, 5 yanvar 2006
Ferrazzini İtaliyaya qarşı [BP], № 44759/98, AİHM 2001-VII
Ferreira Alves Portuqaliyaya qarşı (№ 6), № 46436/06 və 55676/08, 13 aprel 2010
Filipović Serbiyaya qarşı, № 27935/05, 20 noyabr 2007
Financial Times Ltd və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, № 821/03, 15 dekabr 2009
Finger Bolqarıstana qarşı, № 37346/05, 10 may 2011
Fischer Avstriyaya qarşı (qər.), № 27569/02, AİHM 2003-VI
Fiume İtaliyaya qarşı, № 20774/05, 30 iyun 2009
Flisar Sloveniyaya qarşı, № 3127/09, 29 sentyabr 2011
Flores Cardoso Portuqaliyaya qarşı, № 2489/09, 29 may 2012
Fogarty Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 37112/97, AİHM 2001-XI
Folgerø və başqaları Norveçə qarşı (qər.), № 15472/02, 14 fevral 2006
Folgerø və başqaları Norveçə qarşı [BP], № 15472/02, AİHM 2007-III
Fomin Moldovaya qarşı, № 36755/06, 11 oktyabr 2011
Foti və başqaları İtaliyaya qarşı, 10 dekabr 1982, Seriya A № 56
Frérot Fransaya qarşı, № 70204/01, 12 iyun 2007
Fressoz və Roire Fransaya qarşı [BP], № 29183/95, AİHM 1999-I
Friend və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 16072/06 və 27809/08, 24 noyabr 2009
Funke Fransaya qarşı, 25 fevral 1993, Seriya A № 256-A

—G—

Gäfgen Almaniyaya qarşı [BP], № 22978/05, AİHM 2010
Gaftoniuc Rumuniyaya qarşı (qər.), № 30934/05, 22 fevral 2011
Gagiu Rumuniyaya qarşı, № 63258/00, 24 fevral 2009
Qaliano Giorgi İtaliyaya qarşı, № 23563/07, AİHM 2012
Qalione və başqaları İtaliyaya qarşı, № 45867/07 və s., 21 dekabr 2010
Galev və başqaları Bolqarıstana qarşı (qər.), №. 18324/04, 29 sentyabr 2009
Galić Niderlanda qarşı (qər.), № 22617/07, 9 iyun 2009
Galović Xorvatiyaya qarşı (qər.), № 54388/09, 5 mart 2013
García Ruiz İspaniyaya qarşı [BP], № 30544/96, AİHM 1999-I
Gardean və S.C. Grup 95 SA Rumuniyaya qarşı (düzəliş), № 25787/04, 30 aprel 2013

Gardel Fransaya qarşı, № 16428/05, AİHM 2009
Garnaga Ukraynaya qarşı, № 20390/07, 16 may 2013
Gas və Dubois Fransaya qarşı (qər.), № 25951/07, 31 avqust 2010
Gasparini İtaliya və Belçikaya qarşı (qər.), № 10750/03, 12 may 2009
Gast və Popp Almaniyaya qarşı, № 29357/95, AİHM 2000-II
Gayduk və başqaları Ukraynaya qarşı (qər.), № 45526/99 və başqaları, AİHM 2002-VI
Gennari İtaliyaya qarşı (qər.), № 46956/99, 5 oktyabr 2000
Jantiyom, Şaff-Benhadji və Zerouki Fransaya qarşı, № 48205/99, 48207/99 və 48209/99, 14 may 2002
Georgel və Georgeta Stoicescu Rumıniyaya qarşı, № 9718/03, 26 iyul 2011
Georgiadis Yunanıstana qarşı, 29 May 1997, *Hesabatlar* 1997-III
Georgian Labour Party Gürcüstana qarşı, № 9103/04, AİHM 2008
Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb Ermənıstana qarşı (qər.), № 11721/04, 14 aprel 2009
Giacomelli İtaliyaya qarşı, № 59909/00, AİHM 2006-XII
Gillan və Quinton Birləşmiş Krallığa qarşı, № 4158/05, AİHM 2010
Gillberg İsveçə qarşı [BP], № 41723/06, 3 aprel 2012
Gillow Birləşmiş Krallığa qarşı, 24 noyabr 1986, Seriya A № 109
Giuliani və Gaggio İtaliyaya qarşı [BP], № 23458/02, AİHM 2011
Giummarra və başqaları Fransaya qarşı (qər.), № 61166/00, 12 iyun 2001
Giuran Rumıniyaya qarşı, № 24360/04, AİHM 2011
Giusti İtaliyaya qarşı, № 13175/03, 18 oktyabr 2011
Gladysheva Rusiyaya qarşı, № 7097/10, 6 dekabr 2011
Glass Birləşmiş Krallığa qarşı, № 61827/00, AİHM 2004-II
Glor İsveçrəyə qarşı, № 13444/04, AİHM 2009
Godelli İtaliyaya qarşı, № 33783/09, 25 sentyabr 2012
Gorou Yunanıstana qarşı (№ 2) [BP], № 12686/03, 20 mart 2009
Gorraiz Lizarraga və başqaları İspaniyaya qarşı, № 62543/00, AİHM 2004-III
Goşia Rumıniyaya qarşı (qər.), № 24315/06, 5 oktyabr 2010
Grădinar Moldovaya qarşı, № 7170/02, 8 aprel 2008
Grässer Almaniyaya qarşı (qər.), № 66491/01, 16 sentyabr 2004
Gratzinger və Gratzingerova Çex Respublikasına qarşı (qər.) [BP], № 39794/98, AİHM 2002-VII
Greco Rumıniyaya qarşı, № 75101/01, 30 noyabr 2006
Greek Federation of Bank Employee Unions Yunanıstana qarşı (qər.), № 72808/10, 6 dekabr 2011
Grişankova və Grişankovs Latviyaya qarşı (qər.), № 36117/02, AİHM 2003-II
Grori Albaniyaya qarşı, № 25336/04, 7 iyul 2009
Grossi və başqaları İtaliyaya qarşı (düzəliş), №. 18791/03, 30 oktyabr 2012
Grzinčič Sloveniyaya qarşı, № 26867/02, 3 may 2007
Guerra və başqaları İtaliyaya qarşı, 19 fevral 1998, *Hesabatlar* 1998-I
Guillot Fransaya qarşı, 24 oktyabr 1996, *Hesabatlar* 1996-V
Guisset Fransaya qarşı, № 33933/96, AİHM 2000-IX
Gül İsveçrəyə qarşı, 19 fevral 1996, *Hesabatlar* 1996-I
Gülmez Türkiyəyə qarşı, № 16330/02, 20 may 2008
Güneş Türkiyəyə qarşı (qər.), № 53916/00, 13 may 2004
Gurguchiani İspaniyaya qarşı, № 16012/06, 15 dekabr 2009
Guruyan Ermənıstana qarşı (qər.), № 11456/05, 24 yanvar 2012
Gutfreund Fransaya qarşı №. 45681/99, AİHM 2003-VII
Güzel Erdagöz Türkiyəyə qarşı, № 37483/02, 21 oktyabr 2008

—H—

H.F. K.-F. Almaniyaya qarşı, № 25629/94, 10 sentyabr 1996-ci il tarixli Komissiya hesabatı
Haas İsveçrəyə qarşı (qər.), № 31322/07, 20 may 2010
Haas İsveçrəyə qarşı, № 31322/07, 20 yanvar 2011
Haas Niderlanda qarşı, № 36983/97, AİHM 2004-I
Hadrabova və başqaları Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 42165/02 və 466/03, 25 sentyabr 2007

Hadri-Vionnet İsveçrəyə qarşı, № 55525/00, 14 fevral 2008
Hajduová Slovakiyaya qarşı, № 2660/03, 30 noyabr 2010
Halford Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 iyun 1997, *Hesabatlar 1997-III*
Hamer Belçikaya qarşı, № 21861/03, AİHM 2007-V
Hamidovic İtaliyaya qarşı (qər.), № 31956/05, 13 sentyabr 2011
Hanzl və Špadrna Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 30073/06, 15 yanvar 2013
Harabin Slovakiyaya qarşı, № 58688/11, 20 noyabr 2012
Hardy və Maile Birləşmiş Krallığa qarşı, № 31965/07, 14 fevral 2012
Hartman Çex Respublikasına qarşı, № 53341/99, AİHM 2003-VIII
Hartung Fransaya qarşı (qər.), № 10231/07, 3 noyabr 2009
Harutyunyan Ermənistanına qarşı, № 36549/03, AİHM 2007-III
Havelka Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 7332/10, 20 sentyabr 2011
Helander Finlandiyaya qarşı (qər.), № 10410/10, 10 sentyabr 2013
Helmerts İsveçə qarşı, 29 oktyabr 1991, Seriya A № 212-A
Hingitaq 53 və başqaları Danimarkaya qarşı (qər.), № 18584/04, AİHM 2006-I
Hirsi Jamaa və başqaları İtaliyaya qarşı [BP], № 27765/09, AİHM 2012
Hofmann Almaniyaya qarşı (qər.), № 1289/09, 23 fevral 2010
Hokkanen Finlandiyaya qarşı (qər.), № 25159/94, 15 may 1996
Hokkanen Finlandiyaya qarşı, 23 sentyabr 1994, Seriya A № 299-A
Holland İsveçə qarşı (qər.), № 27700/08, 9 fevral 2010
Holub Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 24880/05, 14 dekabr 2010
Hornsby Yunanıstanına qarşı, 19 mart 1997, *Hesabatlar 1997-II*
Horsham Birləşmiş Krallığa qarşı, № 23390/94, 4 sentyabr 1995-ci il tarixli Komissiya qərarı
Horvat Xorvatiyaya qarşı, № 51585/99, AİHM 2001-VIII
Hotter Avstriyaya qarşı (qər.), № 18206/06, 7 oktyabr 2010
Howard Birləşmiş Krallığa qarşı, № 10825/84, 18 oktyabr 1985-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 52
Hristozov və başqaları Bolqarıstanına qarşı, № 47039/11 və 358/12, AİHM 2012
Hudecová və başqaları Slovakiyaya qarşı (qər.), № 53807/09, 18 dekabr 2012
Humen Polşaya qarşı, [BP], № 26614/95, 15 oktyabr 1999
Hüseyn Turan Türkiyəyə qarşı, № 11529/02, 4 mart 2008
Hussein Albaniya və 20 digər Razılığa gələn dövlətə qarşı (qər.), № 23276/04, 14 mart 2006
Hutten-Czapska Polşaya qarşı [BP], № 35014/97, AİHM 2006-VIII

— I —

I.J.L. Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 39029/97, 6 iyul 1999
I.T.C. Ltd Maltaya qarşı, (qər.), №. 2629/06, 11 dekabr 2007
Iambor Rumuniyaya qarşı (№. 1), №. 64536/01, 24 iyun 2008
Ian Edgar (Liverpool) Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 37683/97, AİHM 2000-I
Iatridis Yunanıstanına qarşı [BP], № 31107/96, AİHM 1999-II
İçyer Türkiyəyə qarşı (qər.), № 18888/02, 2006-I
İdalov Rusiyaya qarşı [BP], № 5826/03, 22 may 2012
İgnats Latviyaya qarşı (qər.), № 38494/05, 24 sentyabr 2013
İlaşcu və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı [BP], № 48787/99, AİHM 2004-VII
İlhan Türkiyəyə qarşı [BP], № 22277/93, AİHM 2000-VII
İlliu və başqaları Belçikaya qarşı (qər.), № 14301/08, 19 may 2009
İmakayeva Rusiyaya qarşı, № 7615/02, AİHM 2006-XIII
İmbrioscia İsveçrəyə qarşı, 24 noyabr 1993, Seriya A № 275
İonescu Rumuniyaya qarşı (qər.), № 36659/04, 1 iyun 2010
İordache Rumuniyaya qarşı, № 6817/02, 14 oktyabr 2008
İpek Türkiyəyə qarşı (qər.), № 39706/98, 7 noyabr 2000
İreland Birləşmiş Krallığa qarşı, 18 yanvar 1978, Seriya A № 25
İsaak və başqaları Türkiyəyə qarşı (qər.), № 44587/98, 28 sentyabr 2006
İslamic Republic of Iran Shipping Lines Türkiyəyə qarşı, № 40998/98, AİHM 2007-V
İssa və başqaları Türkiyəyə qarşı, № 31821/96, 16 noyabr 2004

Ivan Atanasov Bolqarıstana qarşı, № 12853/03, 2 dekabr 2010
Ivançoc və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı №. 23687/05, 15 noyabr 2011

—J—

J.A. Pye (Oxford) Ltd və J.A. Pye (Oxford) Land Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 44302/02, AİHM 2007-III
James və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 21 fevral 1986, Seriya A № 98
Jančev Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı (qər.), № 18716/09, 4 oktyabr 2011
Yanoveç və başqaları Rusiyaya qarşı [BP], № 55508/07 və 29520/09, AİHM 2013
Jasinskis Latviyaya qarşı, № 45744/08, 21 dekabr 2010
Jeličić Bosniya və Herseqovinaya qarşı (qər.), № 41183/02, AİHM 2005-XII
Jenița Mocanu Ruminiyaya qarşı, № 11770/08, 17 dekabr 2013
Jensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı (qər.), № 52620/99, 20 mart 2003
Jensen Danimarkaya qarşı (qər.), № 48470/99, AİHM 2001-X
Jian Ruminiyaya qarşı (qər.), № 46640/99, 30 mart 2004
Jirsák Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 8968/08, 5 aprel 2012
Johansen Norveçə qarşı, 7 avqust 1996, *Hesabatlar* 1996-III
Johnston və başqaları İrlandiyaya qarşı, 18 dekabr 1986, Seriya A № 112
Johtti Sappmelaccat Ry və başqaları Finlandiyaya qarşı (qər.), № 42969/98, 18 yanvar 2005
Joos İsveçrəyə qarşı, № 43245/07, 15 noyabr 2012
Jovanović Xorvatiyaya qarşı (qər.), № 59109/00, AİHM 2002-III
Juhas Đurić Serbiyaya qarşı (düzəliş), № 48155/06, 10 aprel 2012
Jurisic və Collegium Mehrerau Avstriyaya qarşı, № 62539/00, 27 iyul 2006
Jussila Finlandiyaya qarşı [BP], № 73053/01, AİHM 2006-XIII

—K—

K. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 11468/85, 15 oktyabr 1986-cı il tarixli Komissiya qərarı, DR 50
K.H. və başqaları Slovakiyaya qarşı, № 32881/04, AİHM 2009
K.S. və K.S. AG İsveçrəyə qarşı, № 19117/91, 12 yanvar 1994-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 76-B
KaburovToeva Bolqarıstana qarşı (qər.), № 9035/06, 19 iyun 2012
Kadiķis Latviyaya qarşı (qər.), № 47634/99, 29 iyun 2000
Kafkaris Kiprə qarşı (qər.), № 9644/09, 21 iyun 2011
Kalashnikov Rusiyaya qarşı, № 47095/99, AİHM 2002-VI
Kamaliyevy Rusiyaya qarşı, № 52812/07, 3 iyun 2010
Kanthak Almaniyaya qarşı, № 12474/86, 11 oktyabr 1988-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 58
Karakó Macarıstana qarşı, № 39311/05, 28 aprel 2009
Karapanagiotou və başqaları Yunanıstana qarşı, № 1571/08, 28 oktyabr 2010
Karassev Finlandiyaya qarşı (qər.), № 31414/96, AİHM 1999-II
Karner Avstriyaya qarşı, № 40016/98, AİHM 2003-IX
Karoussiotis Portuqaliyaya qarşı, № 23205/08, AİHM 2011
Kaur Niderlanda qarşı (qər.), № 35864/11, 15 may 2012
Kaya və Polat Türkiyəyə qarşı (qər.), № 2794/05 və 40345/05, 21 oktyabr 2008
Kearns Fransaya qarşı, № 35991/04, 10 yanvar 2008
Keegan İrlandiyaya qarşı, 26 may 1994, Seriya A № 290
Kefalas və başqaları Yunanıstana qarşı, 8 iyun 1995, Seriya A № 318-A
Kemmache Fransaya qarşı (№. 3), 24 noyabr 1994, Seriya A № 296-C
Kennedy Birləşmiş Krallığa qarşı, № 26839/05, 18 may 2010
Kerechashvili Gürcüstana qarşı (qər.), № 5667/02, AİHM 2006-V
Kərimov Azərbaycanaya qarşı (qər.), № 151/03, 28 sentyabr 2006
Kerojärvi Finlandiyaya qarşı, 19 iyul 1995, Seriya A № 322
Kezer və başqaları Türkiyəyə qarşı (qər.), № 58058/00, 5 oktyabr 2004
Khadzhialiyev və başqaları Rusiyaya qarşı, № 3013/04, 6 noyabr 2008
Khamidov Rusiyaya qarşı, № 72118/01, 15 noyabr 2007

Khan Birləşmiş Krallığa qarşı, № 35394/97, AİHM 2000-V
Khashiyev və Akayeva Rusiyaya qarşı, № 57942/00 və 57945/00, 24 fevral 2005
Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı, № 11082/06 və 13772/05, 25 iyul 2013
Kiiskinen Finlandiyaya qarşı (qər.), № 26323/95, AİHM 1999-V
Kikots və Kikota Latviyaya qarşı (qər.), № 54715/00, 6 iyun 2002
Kioudi Yunanıstana qarşı (qər.), № 52036/09, 20 sentyabr 2011
Klass və başqaları Almaniyaya qarşı, 6 sentyabr 1978, Seriya A № 28
Klyakhin Rusiyaya qarşı, № 46082/99, 30 noyabr 2004
Koç və Tambaş Türkiyəyə qarşı (qər.), № 46947/99, 24 fevral 2005
Koç və Tosun Türkiyəyə qarşı (qər.), № 23852/04, 13 noyabr 2008
Koch Almaniyaya qarşı, № 497/09, 19 iyul 2012
Kök Türkiyəyə qarşı, № 1855/02, 19 oktyabr 2006
Koxreidze və Ramişvili Gürcüstana qarşı (qər.), № 17092/07 və 22032/07, 25 sentyabr 2012
Kolyadenko və başqaları Rusiyaya qarşı, № 17423/05 və başqaları, 28 fevral 2012
König Almaniyaya qarşı, 28 iyun 1978, Seriya A № 27
Konstantin Markin Rusiyaya qarşı [BP], № 30078/06, AİHM 2012
Kopecký Slovakiyaya qarşı [BP], № 44912/98, AİHM 2004-IX
Köpke Almaniyaya qarşı (qər.), № 420/07, 5 oktyabr 2010
Kopp İsveçrəyə qarşı, 25 mart 1998, *Hesabatlar* 1998-II
Korenjak Sloveniyaya qarşı (qər.), № 463/03, 15 may 2007
Korizno Latviyaya qarşı (qər.), № 68163/01, 28 sentyabr 2006
Kornakovs Latviyaya qarşı, № 61005/00, 15 iyun 2006
Korolev Rusiyaya qarşı (qər.), № 25551/05, 1 iyul 2010
Kotov Rusiyaya qarşı [BP], № 54522/00, 3 aprel 2012
Koumoutsea və başqaları Yunanıstana qarşı (qər.), № 56625/00, 13 dekabr 2001
Kozacıoğlu Türkiyəyə qarşı [BP], № 2334/03, 19 fevral 2009
Kozlova və Smirnova Latviyaya qarşı (qər.), № 57381/00, AİHM 2001-XI
Kroon və başqaları Niderlanda qarşı, 27 oktyabr 1994, Seriya A № 297-C
Krušković Xorvatiyaya qarşı, № 46185/08, 21 iyun 2011
Kübler Almaniyaya qarşı, № 32715/06, 13 yanvar 2011
Kudła Polşaya qarşı [BP], № 30210/96, AİHM 2000-XI
Kurić və başqaları Sloveniyaya qarşı [BP], №. 26828/06, AİHM 2012
Kurt Türkiyəyə qarşı, 25 may 1998, *Hesabatlar* 1998-III
Kutzner Almaniyaya qarşı, № 46544/99, AİHM 2002-I
Kwakye-Nti və Dufie Niderlanda qarşı (qər.), № 31519/96, 7 noyabr 2000
Kyprianou Kiprə qarşı [BP], № 73797/01, AİHM 2005-XIII

—L—

L. v. Niderlanda qarşı, № 45582/99, AİHM 2004-IV
L'Erablière A.S.B.L. Belçikaya qarşı, № 49230/07, AİHM 2009
Labsi Slovakiyaya qarşı, № 33809/08, 15 may 2012
Laduna Slovakiyaya qarşı, № 31827/02, AİHM 2011
Ladygin Rusiyaya qarşı (qər.), № 35365/05, 30 avqust 2011
Laidin Fransaya qarşı (№2), № 39282/98, 7 yanvar 2003
Lambert Fransaya qarşı, 24 avqust 1998, *Hesabatlar* 1998-V
Langborger İsveçə qarşı, 22 iyun 1989, Seriya A № 155
Laska və Lika Albaniyaya qarşı, № 12315/04 və 17605/04, 20 aprel 2010
Laskey, Jaggard və Brown Birləşmiş Krallığa qarşı, 19 fevral 1997, *Hesabatlar* 1997-I
Łatak Polşaya qarşı (qər.), № 52070/08, 12 oktyabr 2010
Lauko Slovakiyaya qarşı, 2 sentyabr 1998, *Hesabatlar* 1998-VI
Le Calvez Fransaya qarşı, 29 iyul 1998, *Hesabatlar* 1998-V
Le Compte, Van Leuven və De Meyere Belçikaya qarşı, 23 iyun 1981, Seriya A № 43
Leander İsveçə qarşı, 26 mart 1987, Seriya A № 116
Leandro Da Silva Lüksemburqa qarşı, № 30273/07, 11 fevral 2010

Lechesne Fransaya qarşı, № 20264/92, 21 may 1997-ci il tarixli Komissiya hesabatı
Lederer Almaniyaya qarşı (qər.), № 6213/03, AİHM 2006-VI
Léger Fransaya qarşı (kənarlaşdırma) [BP], № 19324/02, 30 mart 2009
Lehtinen Finlandiyaya qarşı (qər.), №. 39076/97, AİHM 1999-VII
Lenzing AG Almaniyaya qarşı (qər.), №. 39025/97, 9 sentyabr 1998
Leon və Agnieszka Kania Polşaya qarşı, № 12605/03, 21 iyul 2009
Lepojić Serbiyaya qarşı, № 13909/05, 6 noyabr 2007
Levänen və başqaları Finlandiyaya qarşı (qər.), № 34600/03, 11 aprel 2006
Libert Belçikaya qarşı, (qər.), № 44734/98, 8 iyul 2004
Lienhardt Fransaya qarşı (qər.), № 12139/10, 13 sentyabr 2011
Liepājnieks Latviyaya qarşı (qər.), № 37586/06, 2 noyabr 2010
Liga Portuguesa de Futebol Profissional Portuqaliyaya qarşı (qər.), № 49639/09, 3 aprel 2012
LillyFrance Fransaya qarşı (qər.), № 53892/00, 3 dekabr 2002
Löffler Avstriyaya qarşı, № 30546/96, 3 oktyabr 2000
Loiseau Fransaya qarşı (qər.), № 46809/99, AİHM 2003-XII
Loizidou Türkiyəyə qarşı (ilkin etirazlar), 23 mart 1995, Seriya A № 310
Loizidou Türkiyəyə qarşı, 18 dekabr 1996, *Hesabatlar* 1996-VI
Lopata Rusiyaya qarşı, № 72250/01, 13 iyul 2010
Lopez Cifuentes İspaniyaya qarşı (qər.), № 18754/06, 7 iyul 2009
López Ostra İspaniyaya qarşı, 9 dekabr 1994, Seriya A № 303-C
Losonci Rose və Rose İsveçrəyə qarşı, № 664/06, 9 noyabr 2010
Lowe Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 12486/07, 8 sentyabr 2009
Luchaninova Ukraynaya qarşı, № 16347/02, 9 iyun 2011
Lüdi İsveçrəyə qarşı, 15 iyun 1992, Seriya A № 238
Lukenda Sloveniyaya qarşı, № 23032/02, AİHM 2005-X
Luordo İtaliyaya qarşı, № 32190/96, AİHM 2003-IX
Lutz Almaniyaya qarşı, 25 avqust 1987, Seriya A № 123
Lyons Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 15227/03, AİHM 2003-IX

—M—

M. Danimarkaya qarşı, № 17392/90, 14 oktyabr 1992-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 73
M. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 13284/87, 15 oktyabr 1987-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 54
M.B. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 22920/93, 6 aprel 1994-cü il tarixli Komissiya qərarı, DR 77-B
M.K. Fransaya qarşı, № 19522/09, 18 aprel 2013
M.S.S. Belçika və Yunanıstana qarşı [BP], № 30696/09, 21 yanvar 2011
Maaouia Fransaya qarşı [BP], № 39652/98, AİHM 2000-X
Macedo da Costa Lüksemburqa qarşı (qər.), № 26619/07, 5 iyun 2012
Mackay və BBC Scotland Birləşmiş Krallığa qarşı, № 10734/05, 7 dekabr 2010
Makharadze və Sikharulidze Gürcüstana qarşı, № 35254/07, 22 noyabr 2011
Malhous Çex Respublikasına qarşı (qər.) [BP], № 33071/96, AİHM 2000-XII
Malige Fransaya qarşı, 23 sentyabr 1998, *Hesabatlar* 1998-VII
Malone Birləşmiş Krallığa qarşı, 2 avqust 1984, Seriya A № 82
Maltzan və başqaları Almaniyaya qarşı (qər.) [BP], № 71916/01, 71917/01 və 10260/02, AİHM 2005-V
Mamatkulov və Askarov Türkiyəyə qarşı [BP], № 46827/99 və 46951/99, AİHM 2005-I
Mann Birləşmiş Krallıq və Portuqaliyaya qarşı (qər.), № 360/10, 1 fevral 2011
Mannai İtaliyaya qarşı, № 9961/10, 27 mart 2012
Manoilescu və Dobrescu Rumuniyaya və Rusiyaya qarşı (qər.), № 60861/00, AİHM 2005-VI
Manuel Portuqaliyaya qarşı (qər.), № 62341/00, 31 yanvar 2002
Marckx Belçikaya qarşı, 13 iyun 1979, Seriya A № 31
Marckx Belçikaya qarşı, 10 dekabr 1977-ci il tarixli Komissiya hesabatı, Seriya B №. 29
Margareta və Roger Andersson İsveçə qarşı, 25 fevral 1992, Seriya A № 226-A
Chau Marion Fransaya qarşı, № 30408/02, 20 dekabr 2005
Markovic və başqaları İtaliyaya qarşı [BP], № 1398/03, AİHM 2006- XIV

Martínez Martínez və Pino Manzano İspaniyaya qarşı, № 61654/08, 3 iyul 2012
Maskhadova və başqaları Rusiyaya qarşı, № 18071/05, 6 iyun 2013
Maslov Avstriyaya qarşı [BP], № 1638/03, AİHM 2008
Maslova və Nalbandov Rusiyaya qarşı, № 839/02, 24 yanvar 2008
Masson və Van Zon Hollandiyaya qarşı, 28 sentyabr 1995, Seriya A № 327-A
Massuero İtaliyaya qarşı (qər.), № 58587/00, 1 aprel 2004
Matoušek Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 9965/08, 29 mart 2011
Matter Slovakiyaya qarşı, № 31534/96, 5 iyul 1999
Matthews Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 24833/94, AİHM 1999-I
Matveyev Rusiyaya qarşı, № 26601/02, 3 iyul 2008
Matyjek Polşaya qarşı (qər.), № 38184/03, AİHM 2006-VII
McCann və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 27 sentyabr 1995, Seriya A № 324
McCann Birləşmiş Krallığa qarşı, № 19009/04, 13 may 2008
McElhinney İrlandiya və Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.) [BP], № 31253/96, 9 fevral 2000
McFarlane İrlandiyaya qarşı [BP], № 31333/06, 10 sentyabr 2010
McFeeley və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, № 8317/78, 15 may 1980-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 20
McGinley və Egan Birləşmiş Krallığa qarşı, 9 iyun 1998, *Hesabatlar* 1998-III
McKay-Kopecka Polşaya qarşı (qər.), № 45320/99, 19 sentyabr 2006
McKerr Birləşmiş Krallığa qarşı, № 28883/95, AİHM 2001-III
McLeod Birləşmiş Krallığa qarşı, 23 sentyabr 1998, *Hesabatlar* 1998-VII
McMichael Birləşmiş Krallığa qarşı, 24 fevral 1995, Seriya A № 307-B
McShane Birləşmiş Krallığa qarşı, № 43290/98, 28 may 2002
Medvedev və başqaları Depalle Fransaya qarşı [BP], № 3394/03, AİHM 2010
Meftah və Digərləri Fransaya qarşı [BP], № 32911/96, 35237/97 və 34595/97, AİHM 2002-VII
Megadat.com SRL Moldovaya qarşı, № 21151/04, AİHM 2008
Mehmet Nuri Özen və başqaları Türkiyəyə qarşı, № 15672/08 və başqaları, 11 yanvar 2011
Mehmet Salih və Abdülsamet Çakmak Türkiyəyə qarşı, № 45630/99, 29 aprel 2004
Melnik Ukraynaya qarşı, № 72286/01, 28 mart 2006
Meltex Ltd Ermənistana qarşı (qər.), № 37780/02, 27 may 2008
Menteş və başqaları Türkiyəyə qarşı, 28 noyabr 1997, *Hesabatlar* 1997-VIII
Mentzen Latviyaya qarşı (qər.), № 71074/01, AİHM 2004-XII
Merger və Cros Fransaya qarşı (qər.), № 68864/01, 11 mart 2004
Merit Ukraynaya qarşı, № 66561/01, 30 mart 2004
Messina İtaliyaya qarşı (№ 2), №. 25498/94, AİHM 2000-X
Micallef Maltaya qarşı [BP], № 17056/06, AİHM 2009
Michalak Polşaya qarşı (qər.), № 24549/03, 1 mart 2005
Michaud Fransaya qarşı, № 12323/11, AİHM 2012
Mieg de Boofzheim Fransaya qarşı (qər.), № 52938/99, AİHM 2002-X
Migliore və başqaları İtaliyaya qarşı (qər.), № 58511/13, 59971/13 və 59987/13, 12 noyabr 2013
Mihova İtaliyaya qarşı (qər.), № 25000/07, 30 mart 2010
Mikolajová Slovakiyaya qarşı, № 4479/03, 18 yanvar 2011
Mikulic Xorvatiyaya qarşı, № 53176/99, AİHM 2002-I
Mileva və başqaları Bolqarıstana qarşı, № 43449/02 və 21475/04, 25 noyabr 2010
Milošević Niderlanda qarşı (qər.), № 77631/01, 19 mart 2002
Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı, № 798/05, 15 sentyabr 2009
Miszczyński Polşaya qarşı (qər.), № 23672/07, 8 fevral 2011
Moldovan və başqaları Rumıniyaya qarşı, № 8229/04 və başqaları, 15 fevral 2011
Mólka Polşaya qarşı (qər.), № 56550/00, AİHM 2006-IV
Monedero Angor İspaniyaya qarşı (qər.), №. 41138/05, AİHM 2008
Monnat İsveçə qarşı, № 73604/01, AİHM 2006-X
Monory Rumıniya və Macarıstana qarşı, № 71099/01, 5 aprel 2005
Montcornet de Caumont Fransaya qarşı (qər.), № 59290/00, AİHM 2003-VII
Montera İtaliyaya qarşı (qər.), № 64713/01, 9 iyul 2002
Moon Fransaya qarşı, № 39973/03, 9 iyul 2009

Mooren Almaniyaya qarşı [BP], № 11364/03, 9 iyul 2009
Moreira Barbosa Portuqaliyaya qarşı (qər.), № 65681/01, AİHM 2004-V
Moreno Gómez İspaniyaya qarşı, № 4143/02, AİHM 2004-X
Moretti və Benedetti İtaliyaya qarşı, № 16318/07, 27 aprel 2010
Moskal Polşaya qarşı, № 10373/05, 15 sentyabr 2009
Moskovets Rusiyaya qarşı, № 14370/03, 23 aprel 2009
Mosley Birləşmiş Krallığa qarşı, № 48009/08, 10 may 2011
Mouillet Fransaya qarşı (qər.), № 27521/04, 13 sentyabr 2007
Moustaquim Belçikaya qarşı, 18 fevral 1991, Seriya A № 193
MPP Golub Ukraynaya qarşı (qər.), №. 6778/05, AİHM 2005-XI
Mrkić Xorvatiyaya qarşı (qər.), № 7118/03, 8 iyun 2006
Municipal Section of Antilly Fransaya qarşı (qər.), № 45129/98, AİHM 1999-VIII
Murray Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 oktyabr 1994, Seriya A № 300-A
Mustafa və Armağan Akın Türkiyəyə qarşı, № 4694/03, 6 aprel 2010
Mutlu Türkiyəyə qarşı, № 8006/02, 10 oktyabr 2006
Mixaylenko və başqaları Ukraynaya qarşı, № 35091/02 və başqaları, AİHM 2004-XII

—N—

N.K.M. Macarıstana qarşı, № 66529/11, 14 may 2013
Nada İsveçrəyə qarşı [BP], № 10593/08, AİHM 2012
Naqovitsin və Nalgiyev Rusiyaya qarşı (qər.), № 27451/09 və 60650/09, 23 sentyabr 2010
Narinen Finlandiyaya qarşı, № 45027/98, 1 iyun 2004
Nassau Verzekering Maatschappij N.V. Niderlanda qarşı (qər.), № 57602/09, 4 oktyabr 2011
Naydyon Ukraynaya qarşı, № 16474/03, 14 oktyabr 2010
Nekvedavicius Almaniyaya qarşı (qər.), № 46165/99, 19 iyun 2003
Nencheva və başqaları Bolqarıstana qarşı, № 48609/06, 18 iyun 2013
Neves e Silva Portuqaliyaya qarşı, 27 aprel 1989, Seriya A № 153-A
Nicoleta Gheorghe Rumuniyaya qarşı, № 23470/05, 3 aprel 2012
Niemietz Almaniyaya qarşı, 16 dekabr 1992, Seriya A № 251-B
Nikolova və Vandova Bolqarıstana qarşı, № 20688/04, 17 dekabr 2013
Nikula Finlandiyaya qarşı (qər.), № 31611/96, 30 noyabr 2000
Nizomkhon Dzhurayev Rusiyaya qarşı, № 31890/11, 3 oktyabr 2013
Nogolica Xorvatiyaya qarşı (qər.), № 77784/01, AİHM 2002-VIII
Nolan və K. Rusiyaya qarşı, № 2512/04, 12 fevral 2009
Nold Almaniyaya qarşı, № 27250/02, 29 iyun 2006
Nölkenbockhoff Almaniyaya qarşı, 25 avqust 1987, Seriya A № 123
Norbert Sikorski Polşaya qarşı, № 17599/05, 22 oktyabr 2009
Normann Danimarkaya qarşı (qər.), № 44704/98, 14 iyun 2001
Novinskiy Rusiyaya qarşı, № 11982/02, 10 fevral 2009
Novoseletskiy Ukraynaya qarşı, № 47148/99, AİHM 2005-II
Nurmagomedov Rusiyaya qarşı, № 30138/02, 7 iyun 2007
Nylund Finlandiyaya qarşı (qər.), № 27110/95, AİHM 1999-VI

—O—

O'Halloran və Francis Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 15809/02 və 25624/02, AİHM 2007-III
OAQ Neftyanaya Kompaniya Yukos Rusiyaya qarşı, №. 14902/04, 20 sentyabr 2011
Öcalan Türkiyəyə qarşı (qər.), № 5980/07, 6 iyul 2010
Öcalan Türkiyəyə qarşı [BP], № 46221/99, AİHM 2005-IV
Odièvre Fransaya qarşı [BP], № 42326/98, AİHM 2003-III
Oferta Plus SRL Moldovaya qarşı, № 14385/04, 19 dekabr 2006
Ohlen Danimarkaya qarşı (kənarlaşdırma), №. 63214/00, 24 fevral 2005
Olaechea Cahuas İspaniyaya qarşı, № 24668/03, AİHM 2006-X

Olbertz Almaniyaya qarşı (qər.), № 37592/97, AİHM 1999-V
Olczak Polşaya qarşı (qər.), № 30417/96, AİHM 2002-X
Oleksvər Volkov Ukraynaya qarşı, № 21722/11, AİHM 2013
Oleksy Polşaya qarşı (qər.), № 1379/06, 16 iyun 2009
Ölmez Türkiyəyə qarşı (qər.), № 39464/98, 1 fevral 2005
Olujić Xorvatiyaya qarşı, № 22330/05, 5 fevral 2009
Omkarananda və Divine Light Zentrum İsveçrəyə qarşı, № 8118/77, 19 mart 1981-ci il tarixli
 Komissiya qərarı, DR 25
Öneryıldız Türkiyəyə qarşı [BP], № 48939/99, AİHM 2004-XII
Orlić Xorvatiyaya qarşı, 48833/07, 21 iyun 2011
Oršuš və başqaları Xorvatiyaya qarşı [BP], № 15766/03, AİHM 2010
Osman Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 oktyabr 1998, *Hesabatlar* 1998-VIII
Osmanov və Hüseyinov Bolqarıstana qarşı (qər.), № 54178/00 və 59901/00, 4 sentyabr 2003
Österreichischer Rundfunk Avstriyaya qarşı (qər.), № 57597/00, 25 may 2004
Otto Almaniyaya qarşı (qər.), № 21425/06, 10 noyabr 2009
Özpınar Türkiyəyə qarşı, № 20999/04, 19 oktyabr 2010
Öztürk Almaniyaya qarşı, 21 fevral 1984, *Seriya A* № 73

—P—

P. və S. Polşaya qarşı, № 57375/08, 30 oktyabr 2012
P.B. və J.S. Avstriyaya qarşı, № 18984/02, 22 iyul 2010
P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 44787/98, AİHM 2001- IX
Paeffgen GmbH Almaniyaya qarşı (qər.), № 25379/04, 21688/05, 21722/05 və 21770/05, 18 sentyabr
 2007
Paksas Litvaya qarşı [BP], № 34932/04, AİHM 2011
Paladi Moldovaya qarşı [BP], № 39806/05, 10 mart 2009
Palić Bosniya və Herseqovinaya qarşı, № 4704/04, 15 fevral 2011
Panjeheighalehei Danimarkaya qarşı (qər.), № 11230/07, 13 oktyabr 2009
Pannullo və Forte Fransaya qarşı, № 37794/97, AİHM 2001-X
Papachelas Yunanıstana qarşı, [BP], № 31423/96, AİHM 1999-II
Papamichalopoulos və başqaları Yunanıstana qarşı, 24 iyun 1993, *Series A* №. 260-B
Papon Fransaya qarşı (qər.), № 344/04, AİHM 2005-XI
Parizov Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı, № 14258/03, 7 fevral 2008
Paşa və Erkan Erol Türkiyəyə qarşı, № 51358/99, 12 dekabr 2006
Patera Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 25326/03, 10 yanvar 2006
Pauger Avstriyaya qarşı, № 24872/94, 9 yanvar 1995-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 80-B
Paul və Audrey Edwards Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 46477/99, 7 iyun 2001
Paulino Tomás Portuqaliyaya qarşı (qər.), № 58698/00, AİHM 2003-VIII
Peck Birləşmiş Krallığa qarşı, № 44647/98, AİHM 2003-I
Peers Yunanıstana qarşı, № 28524/95, AİHM 2001-III
Pellegrin Fransaya qarşı [BP], № 28541/95, AİHM 1999- VIII
Pellegriti İtaliyaya qarşı (qər.), № 77363/01, 26 may 2005
Peñañiel Salgado İspaniyaya qarşı (qər.), № 65964/01, 16 aprel 2002
Peraldi Fransaya qarşı (qər.), № 2096/05, 7 aprel 2009
Perez Fransaya qarşı [BP], № 47287/99, AİHM 2004-I
Perlala Yunanıstana qarşı, № 17721/04, 22 fevral 2007
Peruzzo və Martens Almaniyaya qarşı (qər.), № 7841/08 və 57900/12, 4 iyun 2013
Petra Ruminiyaya qarşı, 23 sentyabr 1998, *Hesabatlar* 1998-VII
Petrina Ruminiyaya qarşı, № 78060/01, 14 oktyabr 2008
Pfeifer Avstriyaya qarşı, № 12556/03, 15 noyabr 2007
Philis Yunanıstana qarşı (№. 2), 27 iyun 1997, *Hesabatlar* 1997-IV
Philis Yunanıstana qarşı, № 28970/95, 17 oktyabr 1996-ci il tarixli Komissiya qərarı
Phillips Birləşmiş Krallığa qarşı, № 41087/98, AİHM 2001-VII
Piechowiec Polşaya qarşı, № 20071/07, 17 aprel 2012

Pierre-Bloch Fransaya qarşı, 21 oktyabr 1997, *Hesabatlar* 1997-VI
Piętka Polşaya qarşı, № 34216/07, 16 oktyabr 2012
Pini və başqaları Rumıniyaya qarşı, № 78028/01 və 78030/01, AİHM 2004-V
Pisano İtaliyaya qarşı (kənarlaşdırma) [BP], № 36732/97, 24 oktyabr 2002
Pištárová Çex Respublikasına qarşı, № 73578/01, 26 oktyabr 2004
Pla və Puncernau Andorraya qarşı, № 69498/01, AİHM 2004-VIII
Plechanow Polşaya qarşı, № 22279/04, 7 iyul 2009
Płoski Polşaya qarşı, № 26761/95, 12 noyabr 2002
POA və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 59253/11, 21 may 2013
Pocius Litvaya qarşı, № 35601/04, 6 iyul 2010
Polanco Torres və Movilla Polanco İspaniyaya qarşı, № 34147/06, 21 sentyabr 2010
Ganea Moldovaya qarşı, № 74153/01, 18 yanvar 2005
Poslu və başqaları Türkiyəyə qarşı, № 6162/04 və başqaları, 8 iyun 2010
Post Niderlanda qarşı (qər.), № 21727/08, 20 yanvar 2009
Powell və Rayner Birləşmiş Krallığa qarşı, 21 fevral 1990, Seriya A № 172
Poznanski və başqaları Almaniyaya qarşı (qər.), № 25101/05, 3 iyul 2007
Predescu Rumıniyaya qarşı, № 21447/03, 2 dekabr 2008
Predil Anstalt İtaliyaya qarşı (qər.), № 31993/96, 14 mart 2002
Prencipe Monakoya qarşı, № 43376/06, 16 iyul 2009
Pressos Compania Naviera S.A. və başqaları Belçikaya qarşı, 20 noyabr 1995, Seriya A № 332
Pretty Birləşmiş Krallığa qarşı, № 2346/02, AİHM 2002-III
Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. Polşaya qarşı (qər.), № 47550/06, 7 oktyabr 2008
Price Birləşmiş Krallığa qarşı, № 12402/86, 9 mart 1988-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 55
Pridatchenko və başqaları Rusiyaya qarşı, № 2191/03, 3104/03, 16094/03 və 24486/03, 21 iyun 2007
Prokopovich Rusiyaya qarşı, № 58255/00, AİHM 2004-XI
Prystavska Ukraynaya qarşı (qər.), № 21287/02, AİHM 2002-X
Puchstein Avstriyaya qarşı, № 20089/06, 28 yanvar 2010
Putistin Ukraynaya qarşı, № 16882/03, 21 noyabr 2013
Putz Avstriyaya qarşı, 22 fevral 1996, *Hesabatlar* 1996-I

—Q—

Quark Fishing Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 15305/06, AİHM 2006-XIV

—R—

R. Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 33506/05, 4 yanvar 2007
R.R. Polşaya qarşı, № 27617/04, AİHM 2011
Radio France və başqaları Fransaya qarşı (qər.), № 53984/00, AİHM 2003-X
Raimondo İtaliyaya qarşı, 22 fevral 1994, Seriya A № 281-A
Rambus Inc. Almaniyaya qarşı (qər.) №. 40382/04, 16 iyun 2009
Ramsahai və başqaları Niderlanda qarşı [BP], № 52391/99, AİHM 2007-II
Raninen Finlandiyaya qarşı, 16 dekabr 1997, *Hesabatlar* 1997-VIII
Rantsev Kipr və Rusiyaya qarşı, № 25965/04, AİHM 2010
Rasmussen Danimarkaya qarşı, 28 noyabr 1984, Seriya A № 87
Ravnsborg İsveçə qarşı, 23 mart 1994, Seriya A № 283-B
Refah Partisi (The Welfare Party) və başqaları Türkiyəyə qarşı (qər.), № 41340/98, 41342/98, 41343/98 və 41344/98, 3 oktyabr 2000
Řehák Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 67208/01, 18 may 2004
Reinprecht Avstriyaya qarşı, № 67175/01, AİHM 2005-XII
Reklos və Davourlis Yunanıstana qarşı, № 1234/05, 15 yanvar 2009
Revel və Mora Fransaya qarşı (qər.), № 171/03, 15 noyabr 2005
Rezgui Fransaya qarşı (qər.), № 49859/99, AİHM 2000-XI
Rhazali və başqaları Fransaya qarşı (qər.), № 37568/09, 10 aprel 2012

Riad və İdiab Belçikaya qarşı, № 29787/03 və 29810/03, 24 yanvar 2008
Riener Bolqarıstana qarşı, № 46343/99, 23 may 2006
Rinck Fransaya qarşı (qər.), № 18774/09, 19 oktyabr 2010
Ringeisen Avstriyaya qarşı, 16 iyul 1971, Seriya A № 13
Rizi Albaniyaya qarşı (qər.), № 49201/06, 8 noyabr 2011
Robert Lesjak Sloveniyaya qarşı, № 33946/03, 21 iyul 2009
Roche Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 32555/96, AİHM 2005- X
Romańczyk Fransaya qarşı, № 7618/05, 18 noyabr 2010
Rosenzweig və Bonded Warehouses Ltd Polşaya qarşı, № 51728/99, 28 iyul 2005
Rossi və başqaları İtaliyaya qarşı (qər.), № 55185/08 və digər, 16 dekabr 2008
Rotaru Rumuniyaya qarşı [BP], № 28341/95, AİHM 2000-V
RTBF Belçikaya qarşı, № 50084/06, 29 mart 2011
Rudzińska Polşaya qarşı (qər.), № 45223/99, AİHM 1999-VI
Ruiz-Mateos İspaniyaya qarşı, 23 iyun 1993, Seriya A № 262
Ryabov Rusiyaya qarşı, № 3896/04, 31 yanvar 2008
Ryabykh Rusiyaya qarşı, № 52854/99, AİHM 2003-IX

—S—

S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 30562/04 və 30566/04, AİHM 2008
S.H. və Digərləri Avstriyaya qarşı, № 57813/00, 1 aprel 2010
S.P., D.P. və A.T. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 23715/94, 20 may 1996-cı il tarixli Komissiya qərarı
Sabanchiyeva və başqaları Rusiyaya qarşı, № 38450/05, AİHM 2013
Sablon Belçikaya qarşı, № 36445/97, 10 aprel 2001
Sabri Güneş Türkiyəyə qarşı [BP], № 27396/06, 29 iyun 2012
Saccoccia Avstriyaya qarşı (qər.), № 69917/01, 5 iyul 2007
Sadak Türkiyəyə qarşı, № 25142/94 və 27099/95, 8 aprel 2004
Saghinadze və başqaları Gürcüstanına qarşı, № 18768/05, 27 may 2010
Şahmo Türkiyəyə qarşı (qər.), № 37415/97, 1 aprel 2003
Saint-Paul Luxembourg S.A. Lüksemburqa qarşı, № 26419/10, 18 aprel 2013
Sakellaropoulos Yunanıstanına qarşı (qər.), № 38110/08, 6 yanvar 2011
Sakhnovskiy Rusiyaya qarşı [BP], № 21272/03, 2 Noyabr 2010
Salabiaku Fransaya qarşı, 7 oktyabr 1988, Seriya A № 141-A
Salduz Türkiyəyə qarşı [BP], № 36391/02, AİHM 2008
Salesi İtaliyaya qarşı, 26 fevral 1993, Seriya A № 257-E
Salman Türkiyəyə qarşı [BP], № 21986/93, AİHM 2000-VII
Sâmbata BihorGreco-Catholic Parish Rumuniyaya qarşı, № 48107/99, 25 may 2004
Sâmbata Bihor Greco-Catholic Parish Rumuniyaya qarşı, № 48107/99, 12 yanvar 2010
San Leonard Band Club Maltaya qarşı, № 77562/01, AİHM 2004- IX
Sánchez Ramirez Fransaya qarşı, № 48787/99, 24 iyun 1996-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 86-B
Sancho Cruz and 14 digər Aqrar İslahat işləri Portuqaliyaya qarşı, № 8851/07 və digər, 18 yanvar 2011
Şandru və başqaları Rumuniyaya qarşı, № 22465/03, 8 dekabr 2009
Sanles Sanles İspaniyaya qarşı (qər.), № 48335/99, AİHM 2000-XI
Sapeyan Ermənistanına qarşı, № 35738/03, 13 yanvar 2009
Sarqsyyan Azərbaycanın qarşı (qər.) [BP], № 40167/06, 14 dekabr 2011
Savino və başqaları İtaliyaya qarşı, № 17214/05, 20329/05 və 42113/04, 28 aprel 2009
Savridin Dzhurayev Rusiyaya qarşı, № 71386/10, AİHM 2013
Savu Rumuniyaya qarşı (qər.), № 29218/05, 11 oktyabr 2011
Scavuzzo-Hager və başqaları İsveçrəyə qarşı (qər.), № 41773/98, 30 noyabr 2004
Schalk və Kopf Avstriyaya qarşı, № 30141/04, AİHM 2010
Schmautzer Avstriyaya qarşı, 23 oktyabr 1995, Seriya A № 328-A
Schouten və Meldrum Hollandiyaya qarşı, 9 dekabr 1994, Seriya A № 304
Schwizgebel İsveçrəyə qarşı, № 25762/07, AİHM 2010
Sciaccia İtaliyaya qarşı, № 50774/99, AİHM 2005-I

Scoppola İtaliyaya qarşı (№ 2) [BP], № 10249/03, 17 sentyabr 2009
Scordino İtaliyaya qarşı (qər.), № 36813/97, AİHM 2003-IV
Scordino İtaliyaya qarşı (№ 1) [BP], № 36813/97, AİHM 2006-V
Skozzari və Cunta İtaliyaya qarşı [BP], № 39221/98 və 41963/98, AİHM 2000-VIII
Sdruzeni Jihoceske Matky Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 19101/03, 10 iyul 2006
Seydiç və Finci Bosniya və Herseqovinaya qarşı [BP], № 27996/06 və 34836/06, AİHM 2009
Sejdovic İtaliyaya qarşı [BP], № 56581/00, AİHM 2006-II
Selçuk və Asker Türkiyəyə qarşı, 24 aprel 1998, *Hesabatlar* 1998-II
Selmouni Fransaya qarşı [BP], № 25803/94, AİHM 1999-V
Senator Lines GmbH Avropa İttifaqının on beş üzv dövlətinə qarşı (qər.) [BP], № 56672/00, AİHM 2004
Sergey Zolotukhin Rusiyaya qarşı [BP], № 14939/03, AİHM 2009
Şerife Yiğit Türkiyəyə qarşı [BP], №3976/05, 2 noyabr 2010
Shamayev və başqaları Gürcüstan və Rusiyaya qarşı (qər.), № 36378/02, 16 sentyabr 2003
Shamayev və başqaları Gürcüstan və Rusiyaya qarşı, № 36378/02, AİHM 2005-III
Shefer Rusiyaya qarşı (qər.), № 45175/04, 13 mart 2012
Shevava Latviyaya qarşı (kənarlaşdırma) [BP], № 58822/00, 7 dekabr 2007
Shimovolos Rusiyaya qarşı, № 30194/09, 21 iyun 2011
Sidabras və Džiautas Litvaya qarşı (qər.), № 55480/00 və 59330/00, 1 iyul 2003
Sidabras və Džiautas Litvaya qarşı, № 55480/00 və 59330/00, AİHM 2004-VIII
Sigalas Yunanıstana qarşı, № 19754/02, 22 sentyabr 2005
Šikić Xorvatiyaya qarşı, № 9143/08, 15 iyul 2010
Siliadin Fransaya qarşı, № 73316/01, AİHM 2005-VII
Silickienė Litvaya qarşı, № 20496/02, 10 aprel 2012
Šilih Sloveniyaya qarşı [BP], № 71463/01, 9 aprel 2009
Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 mart 1983, Seriya A № 61
Simitzi-Papaxistu və başqaları Yunanıstana qarşı (qər.), № 50634/11 və başqaları, 5 noyabr 2013,
Sindicatul Păstorul cel Bun Rumıniyaya qarşı [BP], № 2330/09, AİHM 2013
Sisojeva və başqaları Latviyaya qarşı (kənarlaşdırma) [BP], № 60654/00, AİHM 2007-I
Skorobogatykh Rusiyaya qarşı (qər.), № 37966/02, 8 iyun 2006
Slavgorodski Estoniyaya qarşı (qər.), № 37043/97, AİHM 1999-II
Slaviček Xorvatiyaya qarşı (qər.), № 20862/02, 4 iyul 2002
Slivenko və başqaları Latviyaya qarşı (qər.) [BP], № 48321/99, AİHM 2002-II
Slivenko Latviyaya qarşı [BP], № 48321/99, AİHM 2003-X
Smirnov Rusiyaya qarşı (qər.), № 14085/04, 6 iyul 2006
Smirnova Rusiyaya qarşı, № 46133/99 və 48183/99, AİHM 2003-IX
Société Colas Est və başqaları Fransaya qarşı, № 37971/97, AİHM 2002-III
Söderman İsveçə qarşı [BP], № 5786/08, AİHM 2013
Soering Birləşmiş Krallığa qarşı, 7 İyul 1989, Seriya A № 161
Solmaz Türkiyəyə qarşı, № 27561/02, 16 yanvar 2007
Sovtransavto Holding Ukraynaya qarşı, № 48553/99, AİHM 2002- VII
Sporrong və Lönnroth İsveçə qarşı, 23 sentyabr 1982, Seriya A № 52
Stamoulakatos Yunanıstana qarşı (№1), 26 oktyabr 1993, Seriya A № 271
Stamoulakatos Birləşmiş Krallığa qarşı, № 27567/95, 9 aprel 1997-ci il tarixli Komissiya qərarı
Stanev Bolqarıstana qarşı [BP], № 36760/06, AİHM 2012
Star Cate – Epilekta Gevmata və başqaları Yunanıstana qarşı (qər.), № 54111/07, 6 iyul 2010
State Holding Company Luganskvugillya Ukraynaya qarşı (qər.), № 23938/05, 27 yanvar 2009
Stec və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.) [BP], № 65731/01 və 65900/01, AİHM 2005-X
Steel və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 23 sentyabr 1998, *Hesabatlar* 1998-VII
Stefanescu Rumıniyaya qarşı (qər.), № 11774/04, 12 aprel 2011
Stegarescu və Bahrin Portuqaliyaya qarşı, № 46194/06, 6 aprel 2010
Steininger Avstriyaya qarşı, № 21539/07, 17 aprel 2012
Stephens Kipr, Türkiyə və BMT-yə qarşı (qər.), № 45267/06, 11 dekabr 2008
Stephens Maltaya qarşı (№1), №. 11956/07, 21 aprel 2009
Stitic Xorvatiyaya qarşı, № 29660/03, 8 Noyabr 2007

Stjerna Finlandiyaya qarşı, 25 noyabr 1994, Seriya A № 299-B
Atanasovski Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı, № 14818/02, 8 noyabr 2007
Stoll İsveçrəyə qarşı [BP], №69698/01, AİHM 2007-V
Stran Greek Refineries və Stratis Andreadis Yunanıstana qarşı, 9 dekabr 1994, Seriya A № 301-B
Stukus və başqaları Polşaya qarşı, № 12534/03, 1 aprel 2008
Suküt Türkiyəyə qarşı (qər.), № 59773/00, 11 sentyabr 2007
Šumbera Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 48228/08, 21 fevral 2012
Sürmeli Almaniya qarşı (qər.), № 75529/01, 29 aprel 2004
Sürmeli Almaniya qarşı, [BP], № 75529/01, AİHM 2006-VII
Surugiu Rumıniya qarşı, № 48995/99, 20 aprel 2004
Szabó İsveçə qarşı (qər.), № 28578/03, AİHM 2006-VIII
Szott-Medyńska Polşaya qarşı (qər.), № 47414/99, 9 oktyabr 2003
Szücs Avstriya qarşı, 24 noyabr 1997, *Hesabatlar* 1997-VII

—T—

Tahsin Acar Türkiyəyə qarşı [BP], № 26307/95, AİHM 2004-III
Tănase Moldovaya qarşı [BP], № 7/08, AİHM 2010
Tanrikulu Türkiyəyə qarşı [BP], № 23763/94, AİHM 1999-IV
Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı, № 46117/99, AİHM 2004-X
Tätar Rumıniya qarşı, № 67021/01, 27 yanvar 2009
Taylor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı, № 47114/99, 22 oktyabr 2002
Techniki Olympiaki A.E. Yunanıstana qarşı (qər.), № 40547/10, 1 oktyabr 2013
Ternovszky Macarıstana qarşı, № 67545/09, 14 dekabr 2010
The Holy Monasteries Yunanıstana qarşı, 9 dekabr 1994, Seriya A № 301-A
Thévenon Fransaya qarşı (qər.), № 2476/02, AİHM 2006-III
Tinnelly & Sons Ltd və başqaları və McElduff və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 10 iyul 1998,
Hesabatlar 1998-IV
Toeva Bolqarıstana qarşı(qər.), № 65850/01, 13 may 2008
Topčić-RosenbergXorvatiya qarşı, № 19391/11, 14 noyabr 2013
Torri İtaliya qarşı, 1 iyul 1997, *Hesabatlar* 1997-IV
Transpetrol, a.s. Slovakiya qarşı (qər.), № 28502/08, 15 noyabr 2011
Tre Traktörer Aktiebolag İsveçə qarşı, 7 iyul 1989, Seriya A № 159
Treska Albaniya və İtaliya qarşı, (qər.), № 26937/04, AİHM 2006- XI
Trofimchuk Ukrayna qarşı (qər.), № 4241/03, 31 may 2005
Trubnikov Rusiya qarşı, № 49790/99, 5 iyul 2005
Tucka Birləşmiş Krallığa qarşı (№1) (qər.), № 34586/10, 18 yanvar 2011
Tuna Türkiyəyə qarşı, № 22339/03, 19 yanvar 2010
Turgut və başqaları Türkiyəyə qarşı, № 1411/03, 8 iyul 2008
Tyrer Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 aprel 1978, Seriya A № 26
Tysiqc Polşaya qarşı, № 5410/03, AİHM 2007-I

—U—

Ukraine-Tyumen Ukrayna qarşı, № 22603/02, 22 noyabr 2007
Ülke Türkiyəyə qarşı (qər.), № 39437/98, 1 iyun 2004
Ulyanov Ukrayna qarşı (qər.), № 16472/04, 5 oktyabr 2010
Unédic Fransaya qarşı, № 20153/04, 18 dekabr 2008
Üner Niderlanda qarşı [BP], № 46410/99, AİHM 2006-XII
Užukauskas Litva qarşı, № 16965/04, 6 iyul 2010
Uzun Almaniya qarşı, № 35623/05, AİHM 2010

—V—

V.C. Slovakiyaya qarşı, № 18968/07, AİHM 2011
Vallianatos və başqaları Yunanıstana qarşı [BP], № 29381/09 və 32684/09, AİHM 2013
Van Colle Birləşmiş Krallığa qarşı, № 7678/09, 13 noyabr 2012
Van der Heijden Niderlanda qarşı [BP], № 42857/05, 3 aprel 2012
Van der Putten Niderlanda qarşı (qər.), № 15909/13, 27 avqust 2013
Van der Tang İspaniyaya qarşı, 13 July 1995, Seriya A № 321
Van der Ven Niderlanda qarşı, № 50901/99, AİHM 2003-II
Van Droogenbroeck Belçikaya qarşı, 24 iyun 1982, Seriya A № 50
Van Marle və başqaları Niderlanda qarşı, 26 iyun 1986, Seriya A № 101
Van Velden Niderlanda qarşı, № 30666/08, 19 iyul 2011
Van Vondel Niderlanda qarşı, № 38258/03, 25 oktyabr 2007
Vanyan Rusiyaya qarşı, № 53203/99, 15 dekabr 2005
Varbanov Bolqarıstana qarşı, № 31365/96, AİHM 2000-X
Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı [BP], № 16064/90 və başqaları AİHM 2009
Vartic Rumuniyaya qarşı (№. 2), №. 14150/08, 17 dekabr 2013
Vasilchenko Rusiyaya qarşı, № 34784/02, 23 sentyabr 2010
Vasiliy Ivashchenko Ukraynaya qarşı, № 760/03, 26 iyul 2012
Vasilkoski və başqaları Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı, № 28169/08, 28 oktyabr 2010
Vassilios Athanasiou və başqaları Yunanıstana qarşı, № 50973/08, 21 dekabr 2010
Veeber Estoniyaya qarşı (№ 1), № 37571/97, 7 noyabr 2002
Velikova Bolqarıstana qarşı (qər.), № 41488/98, AİHM 1999-V
Velikova Bolqarıstana qarşı, № 41488/98, AİHM 2000-VI
Vera Fernández-Huidobro İspaniyaya qarşı, № 74181/01, 6 yanvar 2010
Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) İsveçrəyə qarşı (№ 2) [BP], № 32772/02, AİHM 2009
Veriter Fransaya qarşı, № 31508/07, 14 oktyabr 2010
Verlagsgruppe News GmbH Avstriyaya qarşı (qər.), № 62763/00, 16 yanvar 2003
Vernillo Fransaya qarşı, 20 fevral 1991, Seriya A № 198
Vijayanathan və Pusparajah Fransaya qarşı, 27 avqust 1992, Series A № 241-B
Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı [BP], № 63235/00, AİHM 2007-II
Vilnes və başqaları Norveçə qarşı, № 52806/09 və 22703/10, 5 dekabr 2013
Vistiņš və Perepjolkins Latviyaya qarşı [BP], №. 71243/01, 25 oktyabr 2012
Vladimir Romanov Rusiyaya qarşı, № 41461/02, 24 İyul 2008
Voggenreiter Almaniya qarşı, № 47169/99, AİHM 2004-I
Vojnović Xorvatiyaya qarşı (qər.), № 4819/10, 26 iyun 2012
Von Hannover Almaniya qarşı (№. 2) [BP], № 40660/08 və 60641/08, AİHM 2012
Von Hannover Almaniya qarşı, № 59320/00, AİHM 2004-VI

—W—

Waite və Kennedy Almaniya qarşı, [BP], № 26083/94, AİHM 1999-I
Wakefield Birləşmiş Krallığa qarşı, № 15817/89, 1 oktyabr 1990-cı il tarixli Komissiya qərarı, DR 66
Weber və Saravia Almaniya qarşı (qər.), № 54934/00, AİHM 2006-XI
Weber İsveçrəyə qarşı, 22 may 1990, Seriya A № 177B
Welch Birləşmiş Krallığa qarşı, 9 fevral 1995, Seriya A № 307-A
Wendenburg və başqaları Almaniya qarşı (qər.), № 71630/01, AİHM 2003-II
Wieser və Bicos Beteiligungen GmbH Avstriya qarşı, № 74336/01, AİHM 2007-IV
Williams Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 32567/06, 17 fevral 2009
Winterstein və başqaları Fransaya qarşı, №. 27013/07, 17 oktyabr 2013
Wisse Fransaya qarşı, № 71611/01, 20 dekabr 2005
Worm Avstriya qarşı, 29 avqust 1997, *Hesabatlar* 1997-V
Worwa Polşaya qarşı, № 26624/95, AİHM 2003-XI
Woś Polşaya qarşı, № 22860/02, AİHM 2006-VII

—X—

X və başqaları Avstriyaya qarşı [BP], № 19010/07, AİHM 2013
X və Y Niderlanda qarşı, 26 mart 1985, Seriya A № 91
X Finlandiyaya qarşı, № 34806/04, AİHM 2012
X Fransaya qarşı, 31 mart 1992, Seriya A № 234-C
X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], 22 aprel 1997, *Hesabatlar* 1997-II
X. Belçikaya qarşı, № 8962/80, 13 may 1982-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 28
X. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 6956/75, 10 dekabr 1976-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 8
X. Belçika və Niderlanda qarşı, № 6482/74, 10 iyul 1975-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 7
X. Fransaya qarşı, № 9587/81, 13 dekabr 1982-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 29
X. Fransaya qarşı, № 9993/82, 5 oktyabr 1982, çərşənbə axşamı-cı il tarixli Komissiya qərarı, DR 31
X. Almaniyaya qarşı, № 7462/76, 7 mart 1977-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 9
X. Almaniyaya qarşı, № 1611/62, 25 sentyabr 1965-ci il tarixli Komissiya qərarı
X. İtaliyaya qarşı, № 6323/73, 4 mart 1976-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 3
X. Niderlanda qarşı, № 7230/75, 4 oktyabr 1976-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 7
X. Birləşmiş Krallığa qarşı, № 7308/75, 12 oktyabr 1978-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 16
X. Birləşmiş Krallığa qarşı (qər.), № 8206/78, 10 iyul 1981-ci il tarixli Komissiya qərarı, DR 25
Xenides-Arestis Türkiyəyə qarşı, № 46347/99, 22 dekabr 2005

—Y—

Y.F. Türkiyəyə qarşı, № 24209/94, AİHM 2003-IX
Yaşa Türkiyəyə qarşı, 2 sentyabr 1998, *Hesabatlar* 1998-VI
Yatsenko Ukraynaya qarşı, № 75345/01, 16 fevral 2012
Yepishin Rusiyaya qarşı, № 591/07, 27 iyun 2013
Yıldırım Avstriyaya qarşı (qər.), № 34308/96, 19 oktyabr 1999
Yonghong Portuqaliyaya qarşı (qər.), № 50887/99, AİHM 1999-IX
Yordanova və başqaları Bolqarıstana qarşı, № 25446/06, 4 aprel 2012
Yorgiyadis Türkiyəyə qarşı, № 48057/99, 19 oktyabr 2004
Yurttas Türkiyəyə qarşı, № 25143/94 və 27098/95, 27 may 2004

—Z—

Z Finlandiyaya qarşı, 25 fevral 1997, *Hesabatlar* 1997-I
Z və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı [BP], № 29392/95, AİHM 2001-V
Zaicevs Latviyaya qarşı, № 65022/01, 31 iyul 2007
Zalli Albaniyaya qarşı (qər.), № 52531/07, 8 fevral 2011
Zana Türkiyəyə qarşı, 25 noyabr 1997, *Hesabatlar* 1997-VII
Zander İsveçə qarşı, 25 noyabr 1993, Seriya A № 279-B
Zapletal Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 12720/06, 30 noyabr 2010
Zastava It Turs Serbiyaya qarşı (qər.), № 24922/12, 9 aprel 2013
Zehntner Avstriyaya qarşı, № 20082/02, 16 iyul 2009
Zehnalová və Zehnal Çex Respublikasına qarşı (qər.), № 38621/97, AİHM 2002-V
Zhigalev Rusiyaya qarşı, № 54891/00, 6 iyul 20
Ziętal Polşaya qarşı, № 64972/01, 12 may 2009
Živić Serbiyaya qarşı, № 37204/08, 13 sentyabr 2011
Znamenskaya Rusiyaya qarşı, № 77785/01, 2 iyun 2005
Zorica Jovanović Serbiyaya qarşı, № 21794/08, AİHM 2013
Zwinkels Niderlanda qarşı (qər.), № 16593/10, 9 oktyabr 2012

3.

3A.CZ s.r.o. *Çex Respublikasına qarşı*, № 21835/06, 10 fevral 2011